

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

REŞAT NURİ GÜNTEKİN’İN ESERLERİNDE DİNİ ve
AHLAKİ DEĞERLER ve BUNLARIN DİN EĞİTİMİ
AÇISINDAN İNCELENMESİ

Seyid KEMERKAYA

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Veli ÖZTÜRK

İZMİR- 2021

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Reşat Nuri Güntekin’in Eserlerinde Dini ve Ahlaki Değerler ve Bunların Din Eğitimi Açısından İncelenmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2021

Seyid KEMERKAYA

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Reşat Nuri Güntekin'in Eserlerinde Dini ve Ahlaki Değerler ve Bunların Din

Eğitimi Açısından İncelenmesi

Seyid KEMERKAYA

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Din Eğitimi Bilimi ilahiyat, eğitim bilimleri ve din bilimleriyle yakın ilişki halindedir. Ancak din eğitimi bilimi sadece bu alanlarla ilişkili değildir. Din eğitiminin objesi insandır. Öyleyse o, insanla ilişkili olan her disiplinle işbirliği yapmaktadır/yapmalıdır. Edebiyat da insan ürünüdür ve objesi insan olan geniş bir alandır.

Çalışmamızın amacı Cumhuriyet döneminde dine yönelik atılan adımların edebi sahadaki izdüşümlerini Reşat Nuri Güntekin'in eserleri çerçevesinde ortaya koymaktır. Cumhuriyet dönemi yazarlarından olan Reşat Nuri Güntekin'in eserleri dönemi anlamak ve yorumlamak için büyük bir projeksiyon imkanı sağlamaktadır. Bu çalışma Reşat Nuri Güntekin'in roman, hikaye, oyun ve diğer eserlerindeki yeni ve eski tip eğitimcileri, eğitim metotlarını, din görevlilerini ve yöntemlerini, dindar karakterleri tahlil edip yorumlayarak yazarımızın bakışının, dönemin zihniyetinin, bu zihniyetin beslendiği fikirlerin neler olduğuna ayna tutmaktadır.

Yazarlar ve oluşturdukları eserler dönemin zihniyet ve havasını taşırlar. Cumhuriyet döneminde yapılan reformların menbaı Meşrutiyet dönemidir. Meşrutiyet yılları cumhuriyetin habercisi olmuştur. Dönemin aydınlarının fikir ve istekleri modern Türkiye'de yankı bulmuştur. Dönemin fikir akımlarından İslamcılık uzun yıllar içine kapanırken özellikle Batıcılık ve Türkçülük fikirleri modern Türkiye'nin oturduğu zemin olmuştur. Dinin ilerlemeye mani olup

olmadığı meselesi özellikle bu döneme damga vurmuş; lehte ve aleyhte pek çok şey yazılıp çizilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde dönemin din eğitimi ve kültür politikalarını genel olarak ele aldık. İkinci bölümde dönemin edebiyatını ve yazarın hayatını inceledik. Üçüncü bölümde yazarın eserlerindeki yeni ve eski tip öğretmenleri, bunların eğitimde kullandıkları yöntemleri, medreseye ve softalara bakışı tahlil ettik. Dördünü bölümde yazarın eserlerindeki din görevlilerini ve yöntemlerini ele aldık. Beşinci bölümde dinden uzaklaşan ve olumsuz yansıtılmayan tipleri inceledik.

Anahtar Kelimeler: Reşat Nuri Güntekin, Cumhuriyet Dönemi, Din Algısı, Roman, Hikaye, Tiyatro, Din Eğitimi, Yeni ve Eski Tip Öğretmen, Din Görevlileri, Yaygın Din Eğitimcileri.

ABSTRACT

Master's Thesis

Religious and Moral Values in the Works of Reşat Nuri Güntekin and Their Investigation in Terms of Religious Education

Seyid KEMERKAYA

Dokuz Eylul University

Social Sciences Institute

Department of Philosophy and Religious Sciences

Philosophy and Religious Sciences Program

The Science of Religious Education is in close relationship with theology, educational sciences and religious sciences. However, the science of religious education is not only related to these fields. The object of religious education is human. So he/she cooperates/should cooperate with every discipline related to human. Literature is also a human product and is a large field whose object is human.

The aim of our study is to reveal the reflections of the steps taken towards religion in the Republican period in the literary field within the framework of the works of Reşat Nuri Güntekin. The works of Reşat Nuri Güntekin, one of the writers of the Republic period, provide a great projection opportunity to understand and interpret the period. This study analyzes and interprets new and old type educators, education methods, religious officials and methods, religious characters in Reşat Nuri Güntekin's novels, stories, plays and other works, and mirrors what our author's point of view, the mentality of the period, and the ideas nourished by this mentality were.

The authors and the works they created carry the mentality and atmosphere of the period. The source of the reforms made in the Republican period is the Constitutional Monarchy period. The years of the Constitutional Monarchy became the harbinger of the republic. The ideas and wishes of the intellectuals of the period were echoed in modern Turkey. While Islamism, one of the currents of thought of the period, was closed for many years, especially

the ideas of Westernism and Turkism became the ground on which modern in particular; Much has been written for and against.

In the first part of our study, we discussed the religious education and cultural policies of the period in general. In the second part, we examined the literature of the period and the life of the author. In the third chapter, we analyzed the new and old type teachers in the author's works, the methods they used in education, and the view of the madrasah and the sects. In the fourth chapter, we discussed the religious officials and methods in the author's works. In the fifth chapter, we examined the types who distanced themselves from religion and were not reflected negatively.

Keywords: Reşat Nuri Güntekin, Republic Period, Perception of Religion, Novel, Story, Theatre, Religious Education, New and Old Type Teachers, Religious Officials, Non-formal Religious Educators

**REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ESERLERİNDE DİNİ ve AHLAKİ
DEĞERLER ve BUNLARIN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ POLİTİKALARI**

1.1.CUMHURİYET DÖNEMİ DİN POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ	10
1.2.CUMHURİYET DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ VE KÜLTÜR POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ	29

**İKİNCİ BÖLÜM
CUMHURİYET DÖNEMİ EDEBİYATI VE REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN
HAYATI**

2.1. CUMHURİYET DÖNEMİ EDEBİYATINDA DİN, DİN ADAMLARI VE DİNDARLAR	50
2.2. REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ESERLERİNDE YENİ VE ESKİ
EĞİTİMCİLER

3.1. REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ESERLERİNDE YENİ HAYATIN YENİ ÖĞRETMENLERİ VE EĞİTİMDE KULLANDIKLARI YÖNTEMLER	81
3.1.1.Şahin Hoca	81
3.1.2.Ömer Öğretmen	90
3.1.3.Zehra Öğretmen	94
3.1.4.Feride Öğretmen	95
3.1.5.Tahsin Öğretmen	99
3.1.6.Nihal Öğretmen	100
3.1.7.Kaya Öğretmen	102
3.1.8.Sitare Öğretmen	104
3.2.REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ESERLERİNDE ESKİ EĞİTİMCİLER VE EĞİTİMDE KULLANDIKLARI YÖNTEMLER	105
3.2.1.Hatice Hanım	105
3.2.2.İlkel Bir Mektep Hocası	108
3.2.3.Müderriş Hacı Fikri Efendi	109
3.2.4.Taş Mektep Hocası	110
3.2.5.Kerime Hoca	111
3.2.6.Salih Hoca	113
3.2.7.Dayakçı Mektep Hocası	114
3.2.8.Zeynel Hoca	115
3.2.9.Hacı Fettah Efendi	115
3.2.10.Müderrişler	116
3.2.11.Hafız Remzi	117
3.2.12.Mecit Molla	117
3.2.13.Her Devrin Adamı: Hafız Eyüp Hoca	118
3.2.14.Müderriş Zühtü Efendi	119
3.2.15.İdadi Müdürü Talip Bey	120
3.2.16.Hafız Rahim Efendi	120

3.2.17.Dolmacı Hoca	121
3.3.REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ESERLERİNDE MEDRESELER VE SOFTALAR	122

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ESERLERİNDE DİN GÖREVLİLERİ REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ESERLERİNDE DİN GÖREVLİLERİ: İMAMLAR - HAFIZLAR, MÜFTÜLER ŞEYHLER, HACILAR

4.1. İMAMLAR VE HAFIZLAR	132
4.2. MÜFTÜLER	142
4.3. ŞEYHLER	147
4.4. HACILAR	149

BEŞİNCİ BÖLÜM

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ESERLERİNDE DİNDEN UZAKLAŞAN VE OLUMSUZ YANSITILMAYAN TİPLER

5.1. DİNDEN UZAKLAŞAN TİPLER	157
5.2. DİNE LAKAYT KALANLAR	168
5.3. OLUMSUZ YANSITILMAYAN TİPLER	184
5.4. DİNDAR KADINLAR	189
SONUÇ	193
KAYNAKÇA	211

KISALTMALAR

Ank.	Ankara
bkz.	Bakınız
DEÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
İst.	İstanbul
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
s.	Sayfa
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
t.y.	Tarih yok
Üniv.	Üniversite

GİRİŞ

Problem

Eserlerini incelediğimiz Reşat Nuri Güntekin döneme damgasını vuran ve Türk edebiyatında roman deyince ilk akla gelen isimlerdendir. Roman, hikâye, oyun, gezi ve köşe yazılarıyla bugün dahi zevkle okunmaktadır. Çalıkuşu, Dudaktan Kalbe, Kavak Yelleri, Yaprak Dökümü romanları edebiyatımızda klasikleşmiş bir hüviyete ulaşmıştır. Ancak yazarımızın bu romanlar dışındaki eserleri pek bilinmemektedir. Reşat Nuri, Cumhuriyet ideolojisinin temel tez ve amaçlarına inanmış, savunmuş ve bu yolda eserler kaleme almıştır. Roman, oyun ve diğer edebi eserleriyle; üstlendiği siyasi- kültürel görevleriyle oluşturulmak istenen edebi kanon içinde yer almıştır. Bazı edebiyat tarihçileri Güntekin’i laik Kemalist aydınlanmanın romancısı olarak görür.¹ Devrimci Türkiye’nin yazarı olarak görülen Güntekin’in özellikle Yeşil Gece romanı bu amaç doğrultusunda yazılmıştır. CHP milletvekilliği, müfettişlik, kültür temsilciği de yapan Güntekin’in CHP’ye ait Ulus Gazetesinin İstanbul kolu olan Memleket Gazetesini çıkarmış olması siyasetle arasındaki ilişkiyi daha iyi açıklamaktadır.

Reşat Nuri, “demir el” olarak adlandırdığı Kemalist ideolojinin toplumsal hayatta işlememesi durumunda geriye yönelik faaliyetlerin dirileceğini ifade etmektedir. Çalıkuşu romanı doğrudan ideolojik izlenim vermese de daha sonra operasyona tabi tutularak 1925 baskısı ile 1939 baskısında ciddi değişikliklerin yapıldığı araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir. Bu anlamda eserden inancı ve Osmanlıyı olumlu gösteren bazı imgeler çıkarılmıştır.²

Edebiyat hayatına tiyatroyla başlayan Güntekin iktidarın talebi doğrultusunda halkevlerinde oynamak üzere pek çok oyun yazmıştır. Resmî ideolojinin propagandası açıkça görülen oyunlarda dine, din eğitimcilerine, dindara ve din adamına bakış romanlardaki bakışla paraleldir. Bir Köy Hocası, Hülleci oyunları akla gelen ilk örneklerdendir. Öğretmen yazarı olarak da bilinen Güntekin,

¹ Fırat Karagülle, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Anadolu’nun Sosyal ve Siyasi Hayatı(1923- 1940)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, ss. 265-266.

² Bilal Demir, ss. 268- 269; İbrahim Demirci, “Romanımızın 27 Yılına Bakış(1923-1950)”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Türk Romanı Özel Sayısı**, III. Baskı, Cilt: 1, 65/66/67, Ankara, 2017, s.77.

öğretmenleri Anadolu'ya gönderir. Onlar cehaletle, yoksullukla, irticayla, yobaz kitlelerle savaşıyor; halkı aydınlatan, ideolojinin süper kahramanlarıdır. Ali Şahin, Zehra, Nihal, Ömer, Feride, Tahsin ve Kaya öğretmenler Anadolu insanının geri kalmışlığını, cehaletini, yoksulluğunu yok edecek olağanüstü figürler olarak ön plana çıkar. Öğretmenlerin karşısında eski tip hocalar, mahalle imamı, softalar, mollalar, müderrisler, şeyhler, hacılar, hafızlar, dindar insanlar, halk inançlarına sıkı sıkıya bağlı geleneksel kadınlar yer alır.

Çalışmamızın temel problemi yazarımızın eserlerinde eski ve yeni tip eğitimcilerin karakteristik özellikleri ve eğitimde kullandıkları metotlar nelerdir? şeklinde belirlenmiştir. Alt problemler ise dini temsil eden karakterlerin tipik özellikleri ve metotları nelerdir, dini temsil makamında olanların gerçek hayatta karşılığı var mıdır, dini temsil edenler ve dindarlar hangi yönleriyle öne çıkmaktadır, yazarın eserlerinde önerdiği din eğitimi modeli, din eğitimcileri ya da dindarlık var mıdır?

Amacı

Çalışmamızın amacı dönemin sosyo - politik şartlarını da göz önünde bulundurarak dönemin yazarlarından olan Reşat Nuri Güntekin'in eserlerinde verilmek istenen din ve din eğitimi algısının edebi sahadaki izdüşümlerini ortaya çıkarmaktır. Reşat Nuri Güntekin'in roman, hikâye, oyun ve diğer eserlerindeki yeni ve eski tip öğretmenleri, bunların eğitim metotları, dini temsil eden eğitimcileri, bunların yöntemleri ve dindar karakterleri tahlil edip yorumlayarak yazarımızın bakışını, dönemin zihniyetini, bu zihniyetin beslendiği fikirleri incelemek alt amaçları oluşturmaktadır.

Önemi

Din Eğitimi Bilimi ilahiyat, eğitim bilimleri ve din bilimleri ile yakın ilişki halindedir. Bundan dolayı Din Eğitimi alanında yapılan çalışmalar din eğitimi tarihi, dini kavramlar, din eğitiminde yöntem ve teknikler, örgün ve yaygın din eğitimi gibi konuların yanı sıra son zamanlarda din eğitimi- edebiyat arasında ilişkiyi inceleyen pek çok araştırma da yapılmıştır. Din eğitimi biliminin edebiyatla olan ilişkisinde

yazarlar ve eserleri üzerinde interdisipliner çalışmalar alana katkı yapmaktadır. Çalışmamızda belirli edebi metinler tahlil edilerek yazarın vermek istediği mesaj ile dönemin algısı/havası okunmaya ve yorumlama çalışılarak alana katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Sanat zaman zaman ideolojilerin söylemlerini üreten bir aygıt olagelmıştır. Bu anlamda özellikle edebiyat ideolojiler için kitlelere ulaşmada araçtır. Edebi eserlerden tiyatro ve roman ise kitlelere rahatça hitap eden iki edebi türdür. Sanat milli kimliği inşa etmek, modern bir ulus yaratmak için oldukça kullanışlı bir propaganda aracı olarak görülmüştür. Edebi eserler çoğu zaman politik ideolojilerle iç içedir ve toplumsal problemlerle sıkı bağı vardır. Edebiyat eseri yazardan, yazarın dünya görüşünden, sosyo- politik ortamdan ayrı düşünülemez. Eserinde yazar ne anlatırsa anlatsın fikri imzası vardır. Edebi eserler tarihi ve toplumsal bir belge olarak ele alınabilirler veya yazarın dünya görüşü palelelinde incelenebilirler. Zira edebi eserler bir şekilde içinde bulunduğu toplumun değer ve özelliklerini yansıtır. Edebiyat nasıl ki toplumdan etkileniyorsa toplum da edebiyattan etkilenir ki bu özellik ideolojiler ve siyasiler için çok eski zamanlardan beri kullanılmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken amaca yönelik yöntemlerin takip edilmesidir. Dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da edebi eserlerde gerçeğin olduğu gibi yansıtılması değil yazarın deneyimleyerek yorumladığı bir dünya sunmasıdır.³

Edebi dilin esnekliği ve anlatım olanakları siyasiler, devletler ve aydınlar tarafından yararcı tarzda kullanagelmıştır. Sanatçı eserini yaratırken içinde yaşadığı çağın havasını solumakta ve mevcut ideolojilerden etkilenmektedir.⁴ Dolayısıyla edebi eserler yazıldığı zaman ve mekânların etkisi altında meydana gelmektedir.

³ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, II. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991, s. 9; Zeynep Yalçın, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din ve Toplum İlişkileri: Refik Halid Karay Örneği**(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2019, ss. 10-11; Zeynep Gültekin Akçay, **Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Yazılı Kültür Ürünlerinde Köycülük: Türk Romanında Köylülük İmgesi**(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, ss. 99-108; Gizem Akyol, **1923- 1950 Arası Türk Romanında Osmanlı İmajı**(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2011, ss. 12-13; Selçuk Çıkla “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Türk Romanı Özel Sayısı**, III. Baskı, Cilt: 1, 65/66/67, Ankara, 2017, s. 132.

⁴ Ufuk Özcan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye’de Edebiyat- Siyaset İlişkisi” **Sosyoloji Konferansları**, No: 55, 2017(I), ss. 475- 476.

Edebiyat daima sosyo – politik olayların seyrine tabiidir.⁵ Cumhuriyet kadrolarının muasır ulus devlet olma yolundaki adımlarının etkilerini edebiyat ve sanatta da görmek mümkündür. Ancak dönemin eserlerinde görülen olumsuz, dışlayıcı ve ağır eleştirilere tabi tutulan din ve din adamı olgusu sadece devlet ideolojisiyle açıklanamaz. Zira Cumhuriyet döneminin güçlü aydınlarından olan yazarların hayat hikâyelerine ve yaşadığı döneme bakıldığında eserlerindeki din algısı ve dindar karaktere yönelik olumsuz tutum daha iyi anlaşılır. Zira onlar çoğunlukla dinin ilerlemeye mâni olduğu fikrinin yaygın olduğu bir zamanda yetişmiş, pozitivist- materyalist havayı solumuş, bir kısmı yabancı okullardan mezun olmuş, din hakkında bilgileri geleneksel eğitimle sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla eserlerde din entelektüel boyutuyla ele alınmamıştır. Reşat Nuri bir derginin kendisiyle yaptığı röportajda ahirete inanır mısınız? sorusuna: “Dünyaya gözlerimizi kapar kapmaz başka bir dünyaya doğacağımızı, bütün düşündüğümüz, istediğimiz, sevdiğimiz şeyleri orada bulacağımızı ümit etmek çok güzel bir şeydir. Fakat ben bu saadeti çoktan kaybettim.”⁶ diyerek aslında “Gökyüzü” romanında karakterin ağzından söylenen “Bizim neslin birçok çocuklarının müşterek hikayesi” ifadesiyle dönemin yazarlarının zihin dünyalarına ışık tutmaktadır.

Tanzimat’tan bu yana özellikle Meşrutiyet dönemi ve bu dönemin basın-yayın ve fikir akımlarına bakıldığında dinin toplumsal hayattaki yeri, din eğitimi, medreseler, din adamları bir problem olarak ele alınmıştır. Meşrutiyet dönemi tarihçiler tarafından cumhuriyetin provası, cumhuriyetin habercisi, siyasi laboratuvar olarak tanımlanır. Çünkü bu serbestlik ortamında yazılıp çizilmeyen hiçbir konu, hiçbir problem kalmamış gibidir. Dolayısıyla her iki dönemi keskin hatlarla ayırmak şöyle dursun biri diğerinin habercisi olduğunu söylemek gerekir. Cumhuriyet dönemi edebiyatına damgasını vuran yazarların da bu dönemin ürünü olduğunu unutmamak gerekir. Reşat Nuri’den Halide Edib’e Yakup Kadri’den Hüseyin Rahmi Gürpınar’a Abdülhak Şinasi Hisar’dan Refik Halit Kara’ya kadar edebiyatımızda izler bırakan yazarlarımız her iki dönemi de görmeleri itibarıyla eserlerinde sık sık eski - yeni, gelenek- modernlik, kutsallık- sekülerlik, çağdaşlık- gericilik kıyaslaması yapar.

⁵ Mustafa Gündüz, “Siyasal Muhalefet Aracı Olarak Edebiyat”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 13-14, , 2007, s. 26.

⁶ Hüseyin Çelik, **Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Sosyal Tenkit**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, I. Baskı, Ank. 2000, s. 146.

Dönemin problemleri yazarlarımızın eserlerine konu olur ve çoğu zaman geri kalmışlığın, eğitimsizliğin, cehaletin müsebbibi olarak din görülür. Her ne kadar bazı yazarlar içine hurafeler karıştırılmış dine tavır alıyor görülseler de genel itibarıyla dini sosyal hayattan çıkararak vicdanlarda yaşanması gereken bir olgu olması gerektiği mesajı verirler.

Meşrutiyet döneminin hamuruyla yoğrulan cumhuriyet yazarları, iktidar ideolojisinin de etkisiyle sanat ve kültür alanını kuşatan Kemalist bir edebi kanon ortaya koymuşlardır.⁷ İktidar sanat alanına el atarak ulus inşa etme ve bundan beklenen sonuç olarak yeni bir insan modeli yaratmak için ülkenin kültür alanını ideolojisi doğrultusunda şekillendirmek istemiştir.⁸ Cumhuriyet döneminde oluşturulan bu edebi kanon dinle kuşatılan eski hayatın, geleneğin reddi ve bugünle kıyaslanarak eleştirisi, dine karşı bir tutum içinde olma üzerine şekillenmiştir. Roman, ulus devlet çerçevesi içinde siyasetle yakın ilişki kurmuş siyasiler de rejimi desteleyen eserleri yarışmalarla ödüllendirerek teşvik etmiştir.⁹ Edebiyat alanını makbul bir vatandaş ve modern ulus devlet yaratmak için kullanan iktidar; ülkede okuma yazmanın düşük olduğundan hareketle tiyatroya da özel önem atfederek propagandada bulunmuştur. Zira tiyatro göstermeye dayalı olduğundan kitlelere daha hızlı ulaşmakta ve mesajını daha hızlı vermektedir. Söz konusu oyunlarda genelde modern, hurafelerden uzak, akılcı bir insan yaratılmak istenmiştir. Bu anlamda en ücra köylere kadar ulaşan halkevleri, oyun yazarlığı ve sahneleriyle kitlelere ulaşmıştır. Dolayısıyla dönemin politikalarının izdüşümünü edebi eserlerde fazlasıyla görmek mümkündür.¹⁰ Yazarların salt yazar değil düşünür ve siyasetçi olmaları

⁷ Kanon: “Herhangi bir otoritenin ya da otoritelerin, kutsadığı iyi yazarlar listesi ve buna eklenecek isimlere verilen izin ya da onay. Bkz. ”Jale Parla “Edebiyat Kanonları”, **Kitap-lık YKY Aylık Edebiyat Dergisi**, Sayı: 68, Yıl: 11, 2004, s. 51. Kanonu kimler yapar? Sorusuna Belge üç kesimi sayar: edebiyat camiasının içinden olanlar, siyaset ya da devlet ve halk. Belge bizde kanonla ilgili ciddi adımların İttihad ve Terakkiyle başladığını söyleyerek buna Genç Kalemler, Türk Yurdu, Harp Mecmuası dergilerini örnek verir. Orhan Koçak’a göre Kanon salt estetik mesele değildir. Zevkler zorla dayatıla da bilir. İktidar, siyaset her zaman işin içindedir. Bkz. Murat Belge “Türkiye’de Kanon”, **Kitap-lık YKY Aylık Edebiyat Dergisi**, Sayı: 68, Yıl: 11, 2004, ss. 55-57; Orhan Koçak “Kanon Mu, Siz İnaniyor Musunuz?” **Kitap-lık YKY Aylık Edebiyat Dergisi**, Sayı: 68, Yıl: 11, 2004, s.60.

⁸ Elif Baki, **Ulusun İnşası ve Resmi Edebiyat Kanonu**, I. Baskı, Libra Kitap, İstanbul, 2010, s.173.

⁹ Serdar Güler, **Türkiye’de Roman Tartışmaları ve Türk Romanının Gelişimi**(Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, s. 108; Zeynep Akçay, ss. 127-128.

¹⁰ Bilal Demir, **Tiyatro Yazarı Olarak Reşat Nuri Güntekin**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, ss. 259- 264.

edebiyat- politika ilişkisini daha iyi ifade etmektedir. Reşat Nuri, Yakup Kadri, Falih Rıfkı Atay, Besim Atalay, Abdülhak Hamit Tarhan, Aka Gündüz, Hüseyin Rahmi, Behçet Kemal, Kemalettin Kamu, Ahmet Kutsi, Memduh Şevket, Suut Kemal Yetkin, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Halide Edip buna örnek verilebilir. Edebi eserlerden roman da kitleleri yönetmede işlevseldir. Gökalp'in de dediği gibi "Bugün bizde okunan kitap yalnız romandır."¹¹ Cumhuriyet romanları iktidarın kültür politikalarını gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Dönemin romanlarında dini temsil makamında olanlar; taklitçi, ezberci, sorgulamadan uzak, eleştirmeyen, Osmanlının geri kalmasında en büyük etken olarak kurgulanırlar. Bu söylemden geleneksel eğitim kurumları olan medreseler de payını alır.¹² Din, gelenek, medrese eskiyi, Osmanlıyı temsil eder. Dolayısıyla modern zamanda bunların yeri yoktur. Din yerine ideoloji ve modern fikirler, gelenek yerine modernlik, medrese yerine modern okullar sistemin işlemlerini sağlamaktadır. Romanlarda şekilci bir dindarlıkla öne çıkan din adamları, din eğitimcileri ve dindarlar; genelde menfaatçi, sapık, kadın düşkünü, cahil, yalancı, dolandırıcı, samimiyetsizdir. Roman kahramanlarının içlerindeki kokuşmuşluk fiziksel özelliklerine de yansır. Kafaları, duruşları, boyları, gözleri, dişleri, saç ve sakallarıyla korkutucu karakterlerdir.¹³

Edebi eserde birincil dereceden otoriteyi temsil eden din adamlarının yansıra hacı, hoca gibi karakterlerin anlatımında da aynı bakış söz konusudur. Eserlerdeki dinî figürlerin tasviri ve karşı kutbunda yer alan aydın, modern figürler seküler-kutsal ayrımını derinleştirir.¹⁴ Dönemin eserlerine bakıldığında bazı yazarların tasavvufa göz kırptığı görülebilmektedir. Zira sosyal hayattan uzak, bireysel dindarlık anlayışını benimseyen tasavvuf anlayışı dinin yerinin vicdan olması gerektiği söylemiyle paralellik arz eder. Yazarlar modernlikle Batıyı; gerilikle dini ve Doğu'yu özleştiren düşünceyi sürekli işlerler.¹⁵ Bu tür romanların çoğu savaştan sonra yazıldığı için yeni düzene yardımcı olmak gibi bir kaygı gütmüştür. Eserlerde

¹¹ Ziya Gökalp, **Makaleler IX**, (Haz. Şevket Beysanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1980, s. 175.

¹² Nurseli Gamze Korkmaz, **Erken Cumhuriyet Dönemi Roman Figürlerinde Seküler- Kutsal İkilimi (1920- 1950)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018, s. 203.

¹³ Korkmaz, ss. 206- 207.

¹⁴ Korkmaz, s. 238.

¹⁵ Korkmaz s. 20.

toplum mühendisliği yapılarak gericilikle mücadele ve mücadele edenleri yüceltme aşikâr biçimde görülmektedir. Dönemin havasını solumaya imkân veren bu eserler iktidarın halk eğitim ve toplumu kontrol vasıtası olarak kullanılmıştır.¹⁶

Yazarlar dinin toplumsal hayatta nasıl olacağını değil nasıl olmayacağını örneklendiren bir yöntemi seçmiştir. Bu dönemin romanlarının büyük bir kısmı dinî hayatın ıslaha ihtiyaç duyduğunu sezdirmekte; devrimlerin halk tarafından benimsenmesi için ideolojik bir aygıtı dönüştüğü gözlemlenmektedir.¹⁷ Güntekin'in eserleri döneme, döneme damga vuran zihniyete, geleneksel eğitimin problemlerine ışık tutmaktadır.

Sınırlılıklar

Güntekin'in kitaplarının dışında çeşitli dergi ve gazetelerde pek çok yazısı bulunmaktadır. Yazar çeşitli müstear isimler kullanılmıştır ancak hangi isimlerin gerçekten ona ait olduğu ciddi bir problem olarak öne çıkmaktadır. Bu konuda Nebahat Yusoğlu, M. Fatih Kanter ve Oğuzhan Karaburgu'nun çalışmaları dikkate alınarak inceleme yapılmıştır. Yazarımızın çıkardığı çok kısa ömürlü olan Memleket Gazetesine ne yazık ki ulaşamadık. Yazarımızın neredeyse tek başına çıkardığı 77 sayılı Kelebek Mecmuası dışındaki diğer mecmualarda olan yazılarının da bir kısmına ulaşamadık.

Literatür

Reşat Nuri Güntekin'in bazı roman, hikâye ve oyunları hakkında pek çok çalışma yapılmıştır. Yazarımızın eserleri elli altı yüksek lisans ve doktora çalışmasına konu olmuştur. Ancak bu çalışmalarının büyük bir kısmı Türk dili ve edebiyatı alanında yapılmış olup yapı, izlek, cümle bilgisi, kelime grupları, söz dizimi, gibi dil incelemesi araştırmalarıdır. Eğitim alanında ise daha çok romanlarındaki öğretmenler incelenmiştir. Araştırma konumuzla ilgili Merve Güler,

¹⁶ Ali Erci, **Kurtuluş Savaşı'nda İslam'ın Motivasyonel Gücü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2014, s. 70; Sabri Dulkadir, **Tek Parti Dönemi Türk Romanında Eğitim**(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman, 2019, s. 112.

¹⁷ Karagülle, ss. 93-94; Zeynep Yalçın, s. 14-16.

“Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Gelenek ve Din Anlayışı”; Ferhat Akbaba, “Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Din Algısı” isimleriyle yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. Bu iki eser yazarın sadece romanlarını incelemiştir. Gürkan Yavaş “Cumhuriyet Dönemi Romanında Din ve Din Adamı(1923-1950)” eserinde belli başlı cumhuriyet yazarlarının belli romanlarındaki din ve din adamlarını incelemiştir. Bilal Demir’in “Tiyatro Yazarı Olarak Reşat Nuri Güntekin” isimli eseri; Demet Sustam’ın “Reşat Nuri Güntekin’in Piyeslerinde Sosyal Eleştiri”; Hacire Peker’in, “Reşat Nuri Güntekin’in Tiyatro Oyunları Üzerine Bir Araştırma”, Hüseyin Çelik, “Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Sosyal Tenkit”, isimli çalışmalarında yazarımızın oyunlarındaki din ve din adamı algısına kısmen yer verilmiştir. Şenol Aktürk “Reşat Nuri Güntekin’in Hikâyelerinde Yapı ve Tema”; Oğuzhan Karaburgu “Reşat Nuri Güntekin’in Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme” isimli eserlerinde yazarımızın hikâyelerindeki din ve din adamlarına birkaç cümleyle değinilmiştir. Birol Emil’in, “Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Şahıslar Dünyası”, M. Fatih Kanter’in “Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Yapı ve İzlek”, Mahir Karacar’ın “Türk Romanında Din ve İnanç Algısı(1929-1933)”, Fethi Naci’nin “Reşat Nuri Güntekin’in Romancılığı” adlı eserlerini de eklemek gerekir. Yazarımızın çıkardığı Kelebek Mecmuası’ndaki deneme, hikâye, oyun ve fıkralarındaki din ve din adamına dair hiçbir çalışma yapılmamıştır. Yazarın 250 hikâye ve 40 oyununu içeren Kelebek Mecmuası araştırmamız için büyük önem arz etmektedir. Derginin tezimizle ilgili yazıları latinize edilerek yorumlanmıştır. Söz konusu dönemde din ve din eğitimi politikaları, dönemin edebiyat kanonu, Kurtuluş Savaşında din adamları konularında çeşitli ansiklopedi, kitap, dergi, tez ve makalelerden de fazlasıyla istifade ettiğimizi söylememiz gerekir.

Yöntem

Araştırmamızda nitel araştırma yöntemlerinden olan metin analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmamız din, edebiyat, sosyoloji ve tarih disiplinleriyle de ilişkili olduğundan interdisipliner araştırmalara izin veren yöntemler zaman zaman birlikte kullanılmıştır. Bu yöntemlerden başlıcaları olan sosyolojinin de çok sık kullandığı hermeneutik yöntem; yazarın kastı, varmak istediği yer, eserin yazıldığı dönem ve toplumsal şartlara vurgu yapmakta ve araştırmacının öznel fikir ve varsa

önyargılarını paranteze alarak yazarın metnindeki fikir ve bakış açıları nasılsa o şekilde anlama ve yorumlamayı gerektirmektedir. Araştırmamız edebiyatla da doğrudan ilgili olduğundan roman tahlil yöntemleri kullanılmıştır. Bir roman tahlilinde eserin ne anlattığı nasıl anlattığı ve niçin yazıldığının cevapları aranmaktadır. Roman gibi edebi türlerin çözümlenmesinde tema, olay örgüsü, zaman, mekân, bakış açısı, anlatıcı, şahıs kadrosu dil ve üslup ayrıntılı olarak incelenmektedir. Özellikle tema ve kişiler kadrosu araştırmamız için sıkça başvurulmuş başlıklardır.¹⁸

¹⁸ Bkz. Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 8. Baskı, Pegem Akademi, Ankara 2015; Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015; Recai Doğan- Remziye Ege, *Din Eğitimi El Kitabı*, 2. Baskı, Grafiker Yayınları, Ankara 2013; Adil Çiftçi, *Bilgi Sosyolojisi ve İslam Araştırmaları Bir Sosyal Bilimler Felsefesi Çalışması*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2015; Adil Çiftçi, *Sosyolojiye Giriş Bir Özgürlük Tarzına Çağrı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016; A. Mümtaz İdil, *Gerçeklik ve Roman*, I. Baskı, Dayanışma Yayınları, Ankara, 1983; Roland Bourneur- Real Quellet, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, I. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989; Zekiye Antakyalıoğlu, *Roman Kuramına Giriş*, I. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2013; Emin Özdemir, *Eleştirel Okuma*, I. Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995; Rauf Mutluay, *100 Soruda Çağdaş Türk Edebiyatı(1908-1972)*, I. Baskı, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1973; Rauf Mutluay, *100 Soruda Türk Edebiyatı*, II. Baskı, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1970; Rauf Mutluay, *100 Soruda Edebiyat Bilgileri*, III. Baskı, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1979; Hüseyin Salihoğlu, *20. Yüzyıl Edebiyat Sanatı*, I. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1995; Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, II. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991; Berna Moran, *Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış I-II*, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, Hilmi Yavuz, *Roman Kavramı ve Türk Romanı*, I. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1977; Hece Türk Romanı Özel Sayısı I-II, 65/66/67, III. Baskı, Ankara, 2017.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ POLİTİKALARI

1.1.CUMHURİYET DÖNEMİ DİN POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı modernleşmesinin radikal bir uzantısı/sonucu olarak şekillenmiştir.¹⁹ Osmanlı modernleşmesi, modern Türkiye’ye tecrübe olmuş ve her iki dönemde de devlet eliyle ve kısa zamanda bu değişimin gerçekleşeceğine inanılmıştır. Ancak şu var ki Osmanlı modernleşmesinde ikili bir yapı içinde din kendi haline bırakılırken, yeni devlette din sadece kul- Allah ilişkisine indirgenerek dinin sosyal boyutu reddedilmiş ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun amaçlarına uygun bir din eğitimi politikası izlenmemiştir. Laik eğitim içinde dine yer verilmediği için 1930’lu yıllara gelindiğinde din eğitime son verilmiştir. Dolayısıyla yeni devlette hiçbir şekilde dine yer yoktur. Kemalist ideolojiye göre İslam modernleşme ve ilerlemenin önündeki en büyük engeldir. Bu nedenle devletten ve toplumdan uzak tutulması gerekmektedir.²⁰

Cumhuriyet; laikçilik, ulusalcılık, medeniyetçilik/çağdaşlık üzerine bina edilmiştir. Bunlar üzerine oturan Tek Parti dönemi, 1920’lerden başlayıp Demokrat Parti’nin iktidarına kadar süren dönem olup bu dönemde uygulamaya konulan pek çok adım ülkenin siyasi, dinî, sosyal ve kültürel hayatını şekillendirmiştir. Bu dönemin kadroları; toplumu epistemolojik olarak rasyonalist, detüktif, tek tipçi, yukarıdan aşağıya doğru dönüştürücü, biçimlendirici ve indirgemeci bir paradigmayla yönetme arzusunda olmuştur.²¹

Tek Parti dönemi din politikalarını Atatürk ve İnönü dönemleri şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Atatürk dönemi milli mücadelenin başlangıcından 1923 Lozan’a kadar birinci dönem; 1923’den 1938’e kadar ikinci dönem olarak ikiye ayrılabilir. Birinci dönemde din alanında olumlu adımlar atılmış daha cumhuriyet

¹⁹Ahmet Şefik Hatipoğlu, **Tek Parti Dönemi Din Politikaları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst. 2009, s. 4.

²⁰ Sinan Ateş, **Türkiye’de Din Politikaları ve Din Siyaset İlişkisi, (1946-1960)**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2018, s. 67.

²¹ Hikmetullah Ertaş, “Cumhuriyet Dönemi Ders Kitaplarına Alınan Hadislerin Türkçe Çevirilerinde Görülen Aşırı Yorum ve Sapmalar”, **İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi**, Cilt:4, Sayı: 2, 2018, s. 263.

kurulmadan eğitime yoğunlaşmış, din ve Kuran derslerinin nasıl olması gerektiği tartışılmış, medreselerin ıslahı ele alınmıştır. İlk meclisin beşte biri müftü, hoca, müderris gibi din adamlarından oluşmuştur. Cumhuriyet kadroları mücadele sürecinde ve cumhuriyetin kuruluşunun akabinde dini meşruiyet kazanma aracı olarak kullanmıştır. 1923'den sonra ise dini ve Müslümanları ötekileştirici ve yok sayıcı politikalar izlenmiştir.²² Pozitivist ve antiklerikal anlayış din karşıtlığına zemin hazırlamıştır. Bu anlamda medreseler daha sonra imam hatip mektepleri, ilahiyat fakültesi kapatıldı. Din dersleri zamanla müfredattan çıkarıldı. Türkçe ezan- ibadet gibi dini yeniden şekillendirerek milli din oluşturma yolunda adımlar atıldı. Laiklik, her alanda çok sert bir şekilde uygulandı. İnönü dönemini de ikiye ayırarak incelemek faydalı olacaktır. 1939'dan 1946'a kadar sert din politikalarına devam edildiği dönem; ikincisi ise 1946'dan 1950'ye kadar liberal anlayışın takip edildiği dönem. Bu dönemlere damgasını vuran Recep Peker, devrimlerin ancak zor ve baskı altında yapılabileceğini savunarak dönenim sert ve baskıcı politikalarına imza atmıştır.

Ülkenin siyasi durumunu değiştirmeye gücü yeten kadrolar, sosyo-kültürel yapısını da değiştireceklerine inanarak batıcı-devrimci bir yol izlemiştir. Bu dönemin idareci kadrolarına göre "Din, ancak kul ile Allah arasındaki bir ilişkiden ibarettir ve bu ilişkinin yaşanacağı yer de yalnızca bireylerin vicdanıdır. Laiklik ilkesi gereği dinin, sosyal hayatta herhangi bir yansıması olamaz. Olması durumunda ise çıkarılan yasalarla bu durum ortadan kaldırılmalıdır."²³

Cumhuriyet sekülerleşmesi 4 düzlemde olmuştur: Alfabe değişimi, kıyafet, ölçü, rakamlar şeklinde olan sembolik sekülerleşme; tarikatların ve halifeliğin kaldırılması şeklinde kurumsal sekülerleşme, eğitim ve yargı alanlarında atılan adımlar şeklinde fonksiyonel sekülerleşme, dinin hukuktan uzak tutulması şeklinde hukuki sekülerleşme.²⁴ Bu dönemde "Var olma" meselesi, yerini modern dünyaya

²² Ayşe Merve Hoşab Yazıcı, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din Adamı Modeli(Vurun Kahpeye- Küçük Ağa- Mukayeseli Örneği**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2018, ss. 28-29.

²³ Zeynep Özcan, "Psiko-Sosyal Açıdan İnönü Dönemi Dinî Hayatla İlgili Bazı Değerlendirmeler", **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2014, s. 68.

²⁴ Hatipoğlu, s. 5.

ayak uydurarak, "varlığını devam ettirme" meselesi haline dönüştü.²⁵ Bu anlamda sadece Batı modernleşmek için model alındı.

Cumhuriyet ilkelerinin halk nezdinde en çok tepki çeken ve Türk kamuoyunda en çok tartışılan ilkesi laiklik olmuştur. Laiklik dini özel alanla sınırlandırmış ve vicdanlara hapsedmiştir. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gibi basit tanımı yapılan laiklik devletin dine müdahale etmesi ve istediği şekli vermesi olarak eyleme dökülmüştür. Türkiye’de laik sistemin yerleştirilmesi bir anda gerçekleşmemiş, kademeli bir seyir izlemiştir. Osmanlı’nın son döneminde yetişmiş ve o dönemde İttihat ve Terakki Cemiyeti bünyesinde çalışmış olan asker ve sivil kadrolar, bu siyasi akım ve zihniyetin izlerini Cumhuriyet rejimine taşımışlardır.²⁶ Dolayısıyla bu dönemde laikliğin; dini, toplum hayatından, ferdin günlük davranışlarından, hatta mümkünse zihninden ve ruhundan çıkartıp atmanın bir aracı olarak benimsendiği görülmektedir.²⁷ Bernard Lewis Modern Türkiye’nin Doğuşu adlı eserindebu duruma şöyle değinir:

*Kemalist din politikasının temeli laiklik idi, dinsizlik değildi; amacı İslamı yıkmak değil, onu devletten ayırmak - siyasal, toplumsal ve kültürel işlerde dinin ve onun temsilcilerinin yetkisine son vermek ve bunu inanç ve ibadet konularına hasretmek - idi. Böylece İslamı, çağdaş, Batılı ve bir ulus-devlet'teki dinin rolüne indirgeyen, Kemalistler aynı zamanda dinlerine daha modern ve daha milliyetçi bir şekil vermeğe de teşebbüs ettiler.*²⁸

Cumhuriyet kadrolarının istedikleri din; saf, ıslah edilmiş, hem modern hem de Türk olan bir İslam diniydi. Dini dönüştürmek için büyük çabalar harcandıysa da halk tarafından kabul görmediği gibi büyük tepki de çekti.²⁹

Cumhuriyeti kuran kadrolar kısa sürede ulusal, seküler-laik ve çağdaş devlet kurmak için kolları sıvadı. Laiklik doğrultusunda pek çok devrim yapıldı. Tevhid-i Tedrisat kanununda medreselerinin ilgasıyla ilgili bir madde olmadığı halde medreseler kapatıldı. Kanunun 4. maddesi İmam Hatip Mektepleri ve İlahiyat Fakültesi açılışını öngördüğü halde açılan kurumlar az sonra kapatıldı. Din dersleri

²⁵ Hatipoğlu s. 28.

²⁶ Emrah Şimşir, **Laiklik Teorileri Açısından 1938-1950 Türkiye’nde Laiklik Anlayışı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2012, s. 60.

²⁷ Özcan, s. 68.

²⁸ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank. 1993, s. 408.

²⁹ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İst. 2010, s. 146.

zamanla müfredattan çıkarıldı. Devlet işlerinin şeriata uygun olup olmadığını denetleyen Şeriyye ve Evkaf Vekâleti ilga edildi. Şer'iyye ve Evkaf Vekâletinin yerine Diyanet İşleri Reisliği kurulduysa da bu kurum kanatları yolunmuş bir kuşa benziyordu. Zira yetkileri din görevlilerinin tayin ve azledilmesi gibi sınırlıydı. Diyanet çalışanlarının; çıkmaz bir sokakta, izbe bir apartman dairesinde görev yapmak zorunda bırakılması idarecilerin kuruma verdiği değeri göstermektedir. Diyanetin ilk başkanı Rıfat Börekçi 17 yıl görevde kaldıktan sonra koltuğunu Şerafettin Yaltkaya'ya bıraktı. 1947'e kadar görevde kalan Yaltkaya'dan sonra Ahmet Hamdi Akseki görevi üstlendi. Börekçi ve Yaltkaya devrimlerin yerleşmesinde önemli görevler aldı. Börekçi Türkçe namaz ve Halkevlerinde dini alaya alan oyunlara dik bir duruş sergiledi.³⁰

Daru'l-Kurralar da Maarif Vekâletine bağlanmak istenmiş; ancak Börekçi'nin çabalarıyla Diyanet'e bağlı Kur'an kurslarına dönüştürülmüştür. Akseki ise dini alanda görülen problemlerin çözümü için bir rapor yayımladı. Raporda Tevhid-i Tedrisat kanunun fiiliyatta dinî kurumların ilga edilmesi şeklinde tatbik edildiği, din derslerinin müfredattan kaldırıldığı, pek çok kurumda din aleyhinde propaganda yapıldığı, okulların kapatılması nedeniyle yüksek din mütehasısları yetişemediği ifade ediliyordu:

*Bugün memleketin birçok yerinde hakiki ve münevver bir din adamı bulmak şöyle dursun, camilerde mihraba geçerek halka namaz kıldırarak, minbere çıkıp hutbe okuyacak bir imam ve hatip bile bulunamamaktadır. Hatta bazı köylerimizde ölenlerin teçhiz ve tekfini ile ebedi istirahatlarına tevdi gibi en basit dini bir vazifeyi ifa edecek kimseler dahi bulunmamakta ve cenazelerin, kaldırılmadan günlerce ortada kalmakta olduğu senelerden beri işitilmekte ve görülmektedir.*³¹

³⁰ Özcan s. 97; Kemal H. Karpat, "Modern Türkiye", **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti Cilt: II**, (Ed.İsmail Kılıçoğlu), II. Baskı, İstanbul, 1997, ss. 75-76; Marshall G.S. Hodgson, **İslam'ın Serüveni- Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih Cilt: III**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 279; Ünver Güney, **Din Sosyolojisi**, 8. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 613; Mustafa Öcal, "İmam-Hatip Liselerinde Din Eğitimi", **Din Eğitimi**, (Ed.Mustafa Köylü-Nurullah Altaş), 6. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016, ss. 226- 227; Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 272; Carter V. Findley, **Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789- 2007**, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 252; Murat Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'si'nde Eğitim, Kültür, Sanat" **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**(Ed. Sina Akşin), Cem Yayınevi, Ankara, 1989, s. 404; Celaleddin Vatandaş, **Cumhuriyetin Tarihi Yaşadıklarımızın Dünü-Bugünü**, 11.Basım, Pınar Yayınları, İstanbul, 2016, ss.79, 171.

³¹ Hatipoğlu, s.75.

Diyanet, tek parti döneminde imam hatip mektepleri kapandığı için nitelikli din görevlisi bulamadı. Fakat her zaman halkın güvendiği bir din hizmetleri ve yaygın din eğitimi kurumu oldu. Tek parti iktidarı; tek devlet, tek dil, tek millet, tek parti anlayışına uygun olarak diyaneti de bu yönde şekillendirmeye çalıştı.³² Diyanet, halkın moral-manevi ihtiyacını yeteri kadar karşılayamadı. İmam hatip okullarının ve İlahiyat Fakültesinin kapatılması halkın din ihtiyaçlarını büsbütün sekteye uğrattı. Aydın din adamı yetişememesi taşralı İslam düşüncesinin filizlenip büyümesine neden oldu. Daha sonra taşradan şehirlere göçle birlikte kırsallaşmış din algısı olduğu gibi şehirlere taşındı. Din şehirleşemedi ve kendini yenileyemedi.

Cumhuriyetin ilanından itibaren toplumun sosyal hayatını yakından ilgilendiren adımlar atıldı. 3 Mart 1924’de Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilerek eğitim milli eğitime bağlı olarak tek çatı altında toplandı. 25 Kasım 1925’de Şapka Kanunu kabul edilerek dini ve geleneği çağrıştıran fes sarık gibi kıyafetler yasaklanarak şapkanın giyilmesi istendi. 30 Kasım 1925’de Tekke ve Zaviyelerin kapısına kilit vuruldu. 26 Aralık 1925’de Hicri ve Rumi takvimin yerine Miladi takvim kabul edildi. 1 Ocak 1926’dan itibaren miladi takvim kullanılmaya başlandı. Ezanî saat denilen 12 saat dilimini esas alan saat kaldırılarak 24 saat dilimini esas alan saat kabul edildi. 17 Şubat 1926’da Şeriat hukuk kuralları yerine İsviçre’den alınan Medeni Kanun, Borçlar Kanunu ve İtalya Ceza Kanunu kabul edildi. 20 Mayıs 1928’de Uluslararası Erkam Kanunu kabul edildi, 1 Kasım 1928 yılında harf devrimi yapılarak dinle bağlantılı olduğu düşünülen Arap Harfleri yerine Latin Harfleri benimsendi. Ardından bir talimatnameyle “Harf Devrimi Kanunu’na aykırı olarak Arap harfleriyle eğitim yapmak için gizli veya aleni derslane açanların ve bu dershanelerde eğitim verenlerin, Türk Ceza Kanunu’nun 526’ncı maddesi gereğince üç aya kadar hafif hapis ve 10 liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılacağı” ifade edildi.³³ 1928’de yapılan değişiklikle milletvekili yemin

³² Şeyma Dutar, **Cumhuriyet Dönemi Din Politikaları ve Toplumsal Tepkiler (1923-1960)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2015, s. 63; Gerçik, s. 162.

³³ Şimşir, s. 63; Hatipoğlu, s. 80; Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, 18. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, 2012, s. 534; Hakan Mertcan, **Bitmeyen Kavga Laiklik Türkiye’de Din-Devlet-Diyanet**, 2. Baskı, Karahan Kitabevi, Adana, 2013, ss. 108-111; Özer Ozankaya, **Cumhuriyet Çınarı**, I. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, ss. 551- 552; Karpaz, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, s.77; Hodgson, ss. 281-282; Nilüfer Öndin, **Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat 1923- 1950**, I. Basım, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 62- 63; Niyazi Çiçek, **Harf Devriminin Kamu**

metninden “vallahı” kelimesi çıkarıldı, yerine “namusum üzerine söz veriyorum” cümlesi eklendi. 10 Nisan 1928 tarih ve 1222 sayılı Kanunla, devletin dininin İslam olduğu (2. madde) ve TBMM’nin şer’i kuralları uygulamakla yükümlü olduğu (26. madde) ibareleri kaldırılarak bu durumun geçici olduğu resmen teyit edilmiştir.³⁴ 1 Ocak 1929’da kabul edilen yeni harfleri halka benimsetmek için millet mektepleri açıldı ve topyekûn okuma –yazma seferberliği başlatılarak açılış günü maarif bayramı kabul edilmiştir. 1930’da kadınların belediye meclis üyesi olabileceğine dair kanun kabul edildi. 26 Mart 1931’de modern ağırlık birimleri kabul edildi. Türk Tarih Kurumu bu yılda kuruldu. 1932’de Türk Dil Kurumu kuruldu. 19 Şubat 1932’de devrimleri halka benimsetmek için başta 14 il merkezinde Halkevleri açılmış; daha sonra Anadolu’nun en ücra köşelerine kadar halkevleri yaygınlaştırılmıştır. Bu evler hem bulunduğu yerde sosyal-kültürel faaliyetlerde bulunacak hem de çağdaş, seküler, devrimlere bağlı bir toplum yaratacaktı. Nüfusun % 80’i kırsalda yaşayan bir ülkede halkevlerine çok iş düşüyordu. 26 Kasım 1934’de efendi, bey, paşa gibi lakap ve unvanların yasaklanmasına dair kanun yürürlüğe girdi ve din adamlarının ibadethaneler haricinde ruhani giysi kullanması yasaklandı. Yine bu yılda soyadı kanunu kabul edildi. 5 Aralık 1934’de Anayasa ve seçim kanunda yapılan düzenlemeyle kadınlara milletvekili seçilme hakkı verildi. 27 Nisan 1935’de hafta tatilinin cumadan pazara alınmasına dair kanun kabul edildi. 24 Kasım 1935’de Bakanlar Kurulu kararıyla Ayasofya müzeye çevrildi.³⁵ 5 Şubat 1937’de Teşkilat-ı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair kanun kapsamında yapılan düzenlemeyle laiklik ilkesi anayasaya girmiştir.³⁶ Laikliği şiar edinen ulus devlet, İslam kültüründen ve İslam dünyasından tamamen koparak yönünü Batıya döndü. Bu anlamda Türkiye 1926 ve 1931 I. ve II. Milletlerarası İslam Konferansı, 1937 Dünya İslam Kongresi, 1949 Dünya İslam Birliğine katılmadı.

Yönetimine ve Yazışma Geleneğine Etkileri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, ss.70-73; Findley, ss. 252- 253; Katoğlu, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Eğitim, Kültür, Sanat”, s. 416; Vatandaş, ss. 168- 169.

³⁴ Ethem Ruhi Fırlı, “**Din ve Devlet İlişkileri**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 38, Cilt: XIII, 1997, ss. 607- 608; Ahmet Yücekök, **100 Soruda Türk Devrim Tarihi**, I. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1984, ss.146- 147.

³⁵ Hatipoğlu, s. 60; Sinan Ateş, s. 84; Findley, s. 252- 256.

³⁶ İbrahim Turan, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Din Eğitimi Politikaları”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2, 2019, s. 273; İstar B. Tarhanlı, **Müslüman Toplum, “Laik” Devlet Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı**, Afa Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 19-20.

Bu dönemde din, özellikle sosyal boyutuyla yasaklanmak istenmiş, ancak bunun imkânsızlığı anlaşıncaya reforme edilmeye çalışılmıştır. Dini reforme etme çabaları da sonuç vermeyince, herşeyi ile yeni bir din üretmenin yolları aranmıştır. Müslümanların yoğun bir baskı altına alındığı bu zaman zarfında, önce cemaat camiden soğutulmuş, sonra cemaati ve görevlisi kalmayan camilere el konulmuş, hocaları da başka yerlere sürülmüştür.³⁷

Toplumsal sosyo- kültürel ve ülkenin reel-politik durumu çok dikkate alınmayarak peş peşe kabul edilen düzenlemelere Meşrutiyet döneminden o güne kadar tartışılan Türkçe ezan- kamet, Türkçe ibadet, Türkçe tekbir, Türkçe hutbe de eklendi.³⁸ Türkçe Kur'an başlığı altında yürütülen çalışmaların hedefi, Kur'an'ın Türkçe 'ye tercüme edilmesi ve hemen akabinde de bu tercümenin yaygınlaştırılarak ibadetlerde esas alınmasıdır.³⁹ Bu anlamda içinde imamların bulunduğu bir komisyon kurularak 1931'de faaliyetlerine başladı. Devlet konservatuarından İhsan Bey ile Nobaryan'ın bestesini yaptığı Türkçe ezan, kamet, salât-ı şerifin ilk defa okunuşu ise 29 Ocak 1932'de Kuşadası'nda Hafız Sadık Bey tarafından okunmuştur. 30 Ocak'ta ise Hafız Rıfat Efendi tarafından bir Ramazan günü ikindi vaktinde önce Arapça sonra Türkçe olarak Fatih Camii minarelerinden okundu. Bunların en görkemlisi ise 3 Şubat 1932'de Ayasofya'da Kadir Gecesinde yaklaşık otuz bin kişinin katıldığı törende Türkçe tekbir, mevlit, Kuran ve ezan okunmuştur. 1932 yılının Ramazan Bayramı'nda ise camilerden ezanlar Türkçe olarak okundu. Ezanın Diyanet'in talimatıyla Türkçe okunmasının resmiyet kazanması ise 1933'tür. Böylece ezan 16 Haziran 1950 yılına kadar 18 yıl Türkçe olarak okunmuştur.⁴⁰ Bu gelişmelerin akabinde Türkçe hutbeyi ise Saadettin Kaynak Süleymaniye Camiinde Ramazan

³⁷ Zeynep Özcan, **Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat(1938-1950)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014, s. 98.

³⁸ Türkçe Ezan ve İbadet meselesi meşrutiyetten bu yana bazı aydınlarca tartışılmıştır. Bunlardan biri de Ziya Gökalp'tir. Gökalp hutbe, dua ve namaz gibi ibadetlere ezanı da ekler. Onun "Dini Tükçülük" fikrine göre din kitapları, hutbeler ve vaazlar Türkçe olmalıdır. Aksi takdirde dinin mahiyeti öğrenilemez. (Ahmet İshak Demir **Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam'a Bakışı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst. 2000, s.148.) Hodgson, s. 284; Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat", s. 420.

³⁹ Emrah Şimşir, s. 66; Sinan Ateş, s. 55.

⁴⁰ Ahmet Esenkaya, **İnönü Dönemi Laiklik Politikası(1938-1950)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1995, ss. 29-31; Hatipoğlu, ss. 64-65; Hidayet Aydar, "Türklerde Anadilde İbadet Meselesi Cumhuriyet Dönemi", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 15, 2007, s. 90; Dücan Cündioğlu, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Din ve Siyaset**, Kapı Yayınları, II. Basım, 2012, ss. 103-104; Başak Ocak Gez, "İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Aşamalarından Biri: Türkçe Ezan ve Uygulamaları", **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C:II, S: 6, 1996, ss. 160- 162; Orhan Koloğlu, **Bir Çağdaşlaşma Örneği Olarak Cumhuriyet'in İlk Onbeş Yılı(1923-1938)**, I. Basım, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999, s. 290; Zürcher, s. 280.

ayında smokinli bir şekilde okudu.⁴¹ Türkçe hutbe tartışmaları Kaynak'tan çok önce Meşrutiyet döneminde gündeme gelmiş ve tartışmalar pek çok dergi ve gazetede ele alınmıştır. Özellikle Sırat-ı Müstakim dergisinin Türkçe Hutbe konusunda talepleri gittikçe artmaya başlamıştır. “ Hutbe ve vaazların siyasi ve dünyevi bir muhtevaya kavuşturulması” yönündeki makalelerin ilki Halim Sabit'e aittir. Makalesinde hutbelerin tarihi seyrini ele alan yazar kılıçla hutbe verilmesi ve hocaların giydiği kıyafetleri eleştirdikten sonra esas meseleye değinir. Yazar, anlaşılmayan bir dille hutbe okunmasının anlamsızlığına değinir. Meselenin fihhi yönüne de değinilen dergide Türkçe Hutbe örnekleri yayımlanır. Derginin bu meselede amacı konuyu gündemde tutarak ulemanın meseleye el atmasıdır.⁴²

Meşihat'a başvurular Cuma ve Bayram namazlarında hutbelerin Türkçe okunmasının fetvasını istemişlerse de bu meseleye dair radikal bir karar almayan kurum, Türkçe Hutbenin “tahrimen mekrul” olduğunu ifade etmiştir. Ancak Meşihat'ın kararına rağmen bireysel adımlar hiçbir zaman eksik olmamıştır. Özellikle Osmanlı dışında yaşayan Türkler arasında bu konuda teşebbüsler olmuştur. Osmanlı'da ise 1920'de Büyük Cami ve 1922'de Fatih Camii'nde teşebbüsler olduysa da Türkçe Hutbe meselesi resmi bir zemine oturamamıştır. Mecliste Talat ve Ziya Beyler hutbelerin Türkçe okunmasının zorunlu olmasıyla ilgili önerge vermişler ancak 1926 yılında da Türkçe hutbenin önü açılmamıştır. 17 Şubat 1927'de Diyanet, Akseki'ye Türkçe hutbe kitabı yazdırmış ve hutbelerin öğüt kısmının Türkçe okunması kararlaştırılmıştır. Ancak 1932'de Sadettin Kaynak Süleymaniye'de hutbenin hepsini Türkçe okuyarak radikal bir adım atmışsa da bu adımların devamı gelmemiştir.

Kazım Karabekir, Türkçe ibadetle ilgili atılan adımlara bakarak iktidarın din görüşünü üç maddede özetler: “İslam ilerlemeye manidir. Arapoğlu yavelerini Türklere öğretmelidir, hocalar tamamen ortadan kaldırılmalıdır.” Karabekir, bu maddeleri bizzat görüştüğü tanıklara ve onlarla yaptığı tartışmalara dayandırır. O, Atatürk, Fethi Okyar, Rüştü Aras, Mahmut Esat Bozkurt ve İnönü'yle yaptığı tartışmaları delil getirerek onların din hakkındaki söylemlerini tespit ettiğini söyler. Dönemin Türkçe Hutbe tartışmalarına bakıldığında namaz dilinin de

⁴¹ Aydar, s. 89; Koloğlu, s. 290.

⁴² Cündioğlu, ss. 26- 27.

Türkçeleştirilmesi ile çok yakından ilgi kurulduğu görülmektedir. 1926 yılı Ramazanında Mehmet Cemaleddin Efendi Göztepe camiinde hem hutbeyi Türkçe okumuş hem de kendisinin hazırladığı çeviriyle namazı da Türkçe olarak kıldırmıştır. Kendisini “müceddid, muslih din” olarak gören Cemaleddin Bey Abdullah Cevdet’e yazdığı mektupta din alanında daha radikal adımlar teklif etmekte ve sohbetlerinde “dini kapitülasyonlardan da kurtulmak gerektiğini söylemektedir. Ancak sıra dışı hoca halkın şikâyeti üzerine Diyanet tarafından görevden alınmıştır. Cemaleddin Efendi’nin bu kararı medyadan destek görmüşse de hiçbir âlim bu kararı onaylamamıştır. Dönemin baskısı gereği çekinen ve görüş beyan edemeyen ulema susmayı tercih etmiştir. Öyle ki bu susma 1947’li yıllara devam etmiştir. Türkçe ibadete taraftar olanlar bunun imkânsız olduğu şeklinde değil de dönemin şartları oluşmadığı için başarısız olduğunu savunarak fırsat buldukça bu konuyu dillendirmişlerdir. Ancak iktidarın Türkçe Namaz meselesinde sert politikalar izlememesinin en önemli nedeni Kuran’ın resmi bir çevirisinin yapılamamış olmasıdır. Piyasada çeviriler vardır ancak ibadetlerde birliğin sağlanması için hiç biri yeterli değildir. Şekip Arslan bu tür teşebbüsler hakkında yazdığı yazılarda(1 Ocak 1928’de Ahbar’ul-Mısıryye gazetesine gönderdiği mektupta) Cemaleddin Efendi’nin arkasında siyasi desteğin olduğunu ve bu münferid olaya bakarak onların fikirlerinden vazgeçtiğini iddia etmenin saflık olduğunu, bu işin namazda indirim kadar gideceğini iddia etmiştir. Ancak yazar bu iddialarını Almanya’da bulunduğu için Türkiye hakkında duyduğu haberlere ve Berlin sefiri Kemalettin Paşa’nın Şeâiri –i İslamiye Heyeti’ne götürdüğü Türkçe namaz teklifine dayandırır.⁴³ Daha 1924 yılında Börekçi verdiği beyanatta başkanlığın Kuran ve hadislerin Türkçeye çevrilmesine taraf olduğunu, hutbelerin Arapça okunmaya devam edeceğini ancak Arapçasından sonra Türkçe açıklamasının da verilmesi gerektiğini ifade ettiği halde daha sonra bu fikirden dönülecektir.

1933’de Rıfat Börekçi müftülüklere gönderdiği yazıda salât ve selamın Türkçe okunmasını istemiştir. Tercümesi şu şekildedir: "Ey Tanrı elçisi Muhammed, salât sana, selam sana" (senin üzerine olsun rahmet ve selamet)⁴⁴ 1941 yılında

⁴³ Cündioğlu, ss. 34-126; Hüseyin Kara, “Tek Parti Dönemi Din Politikası(1923-1946)”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 9, Sayı:19, 2017, ss. 122-127; Aydar, ss. 88-89.

⁴⁴Aydar, ss. 80-92.

Türkçe Ezana riayet etmeyenlerle ilgili üç aya kadar hapis ve para cezasını içeren kanun yürürlüğe girdi. 1947’de yasaya uymadıkları gerekçesiyle 29 kişi tutuklandı.⁴⁵

Şerafettin Yaltkaya Türkçe ibadet meselesinde söz sahibi olanların başında gelmekteydi. O, Hutbelerin ve Kur’an-ı Kerim’in Türkçeye tercüme edilmesi gerektiğini savundu. Kelime-i Tevhidi: “Yoktur tapacak Çalab’dır ancak, Muhammeddir Haktan bize yalvaç” şeklinde tercüme etmesi, dinin Türkçeleştirilmesi konusunda atılan bir adım olarak görüldü.⁴⁶Şerafettin Yaltkaya’dan anadilde ibadet yapılabileceğine dair fetva alındı. Yaltkaya İnönü döneminde, namaz surelerini Türkçe olarak namazda okunması için çeviri işine girdi. O namaz surelerini Türkçeye çevirerek İnönü’ye sunmuştur. Ancak Yaltkaya’nın ölümü tercümeyle ibadet meselesini bir kez daha sekteye uğratmıştır. 17 Nisan 1945’de iki CHP’li vekiller Münir Birsell ve Şinasi Devrim ibadetlerin öztürkçe yapılması için bir rapor hazırladı. İbadet dilinin öztürkçe olarak yapılmasını ve ibadet esas ve vakitlerinin yeniden düzenlenmesini içeren rapor CHP grup başkan vekilliğine sunulmuştur. Yine Türkçe ibadet 1946’daki büyük kongrede de gündeme gelmiştir. Tahsin Banguoğlu ve Sahir Kurutluoğlu diyanet yoluyla Türkçeye giren kelimelerin atılmasını ve ibadetlerin Türkçe olması gerektiğini söyleyerek parti namına söz almışlardır. Tartışmalarda İbrahim Arvasi şiddetle karşı çıkarak doğuracağı sonuçları açıklamıştır. 1949-1950’de Türkçe ibadet bu kez Osman Nuri Çerman tarafından gündemine getirilmiştir. 53 maddelik taslak hazırlayan emekli coğrafya öğretmeni, diş tabibi ve CHP Karagömrük Nahiye İdarecisi olan Çerman, tekliflerini meclisten bir kanun tasarısı çıkaracak şekilde hazırlamıştır. CHP, TBMM ve Başbakanlığa sunulan tasarıda Kur’an’ın birçok bölümünün atılıp ilgili yerlere Atatürk’ün konuşmalarını ekleyerek yeniden basılması ve ibadetlerde bunun kullanılması, camilere sıra konulması ve Cuma namazının Pazar günü 09.00’da kılınması teklif edilmiştir. Son olarak 1960 9. Dil Kongresinde Türkçe ibadet ve Türkçe ezan gündeme geldi. Ancak ihtilalciler kongrede alınan kararlarla kendilerinin bir ilgisi olmadığını açıkladı.⁴⁷

⁴⁵ Esenkaya, s. 32; Emrah Şimşir, s. 78, Zeynep Özcan, **Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat(1938-1950)**, ss. 143-144; İbrahim Turan, s. 281; Tarhanlı, s. 20.

⁴⁶ Zeynep Özcan, **Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat(1938-1950)**, s. 97.

⁴⁷ Çerman, CHP, TBMM, Bakanlar Kurulu ve Başbakanlığa sunduğu “Dinimizde Reform ve Kemalizm” başlıklı önerilerini 1956’da “Türkiye İçin Dinde Reform” adıyla kitap olarak basmıştır. Daha sonra 1961’de görüşlerini kanun tasarısı halinde Kurucu Meclis’e de sunmuştur.

TBMM Kuran'ın Türkçeye çevrilmesi için Mehmet Akif'i; tefsiri için Elmalılı Hamdi'yi; Sahih-i Buhari tercüme ve şerhi için Ahmet Naim'i seçti. Ancak Mehmet Akif, bazı camilerde tercümeleri namazlarda okunduğunu duyunca bu işten vazgeçti. Çeviri ve tefsir Elmalılı'ya kaldı. Böylece meşhur eser "Hak Dini Kuran Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir" adlı eser ortaya çıktı. Eserin tamamlanması on iki yıl sürmüş ve 1935- 1939 yıllarında Ebuzziya Matbaasında dokuz cilt olarak basılmıştır.⁴⁸ Maarif Vekili Yusuf Hikmet Bayur Eserinin mukaddimesinde "Haşa

"Sayın Devlet ve Hükümet Başkanları ve Bakanlar ile Sayın Senatör ve Milletvekilleri:

Bir temenni mahiyetinde olmak üzere "Dinimizde Reform ve Kemalizm"e ait bir kanun tasarısına esas olabilecek düşüncelerimi metin ve gerekçe olarak aşağıda sunuyorum. Bir milletin kalkınmasında ve çökmesinde dini hayatın asrın icabatına uygunluk derecesinin ne büyük rolü olduğunu takdir buyuracağınızdan eminim..." şeklinde başlayan satırlardan sonra "Dinde Reform Kanununa Esas Teşkil Edecek Alternatif Görüşlerimiz" başlığı altında: Ezanlar Türkçe okunacaktır, tüm ibadet dili Türkçeleştirilecektir, halkın günlük hayatında ve ibadetlerinde Kemalist bilginlerce yazılacak Enamlar okunacaktır. Bu Enamlarda: akıl ve mantığa aykırı ayetler, ilme ve fenne uygun olmayan ayetler Yusuf, Lut, Ad, Semud kıssaları gibi mitolojik hikayeler, medeni kanuna aykırı ayetler, insan hakları ve TCK'ya aykırı ayetler yer almayacak; Medeni Kanunun maddeleri ve Atatürk demeçlerinden pasajlar bu yeni Kuran'a ilave edilecektir. Temizlik Suresi, Vatan Sevgisi Suresi, askerlik, keşif, icat, sağlık, kadın, aile gibi sure, ayet ve dualar yazılacaktır. Cennet, dünyada mutluluk; cehennem vicdan azabı olarak yorumlanacaktır. Mescit ve camilere sıra konulacaktır. Cemaatle namazlar sabah ve akşam olmak üzere iki vakit olarak kılınacak ve imam yeni Kuran'dan makamlı ve cehri olarak okuyacaktır. Cuma namazı pazar günü kılınacaktır. Dileyen oruç tutmakta serbesttir. Ancak vazife başında bulunan asker, öğretmen, öğrenci, işçinin ve tarlada çalışanın oruç tutması yasaktır. Cami ve mescitlerde kitaplık bulunacak böylece imkânı ve çalışma yeri olmayanlar buralarda çalışabilecektir. Buralarda gerektiğinde ilim adamları, hukukçu, edebiyatçı, sanatçı ya doktorlar konferans verebilecektir. Bu şartları kabul etmeyen din görevlileri dini vazife görmekten affedilecektir. Din görevlileri uyarılara rağmen reformlara karşı çıkarsa Türkiye sınırları dışına çıkarılacaktır. Hazırlanan hutbelerde Nutuk'tan pasajlar, bilim adamlarının sözleri, insan hakları gibi bildirilerden cümleler konulacaktır. Üçer aylık imamlık kursları açılacaktır. Bu kurslarda kooperatifçilik, temizlik, namaz, dua, hutbe okumak, yeni Kuran'ı açıklamak, Nutuk okumak, gibi dersler yer alacaktır. Hafızlık yasaklanacaktır. İmam hatipler halk eğitim liselerine dönüştürülecektir. Bu okullarda reforme edilmiş dini bilgiler, mevcut dinlerinin esasları, din sosyolojisi, ekonomisi, sağlık dersleri yer alacak fıkıh, hadis, kelam gibi dersler İslam dininin tekamül merhaleleri adıyla iki saat olarak verilecektir. Dini kullanan dernekler yasaklanacaktır. "Allahın dediği olur, Ya sabır" gibi Türk emek ve enerjisini yok eden levhalar yasaklanacaktır. Cami ve mescitlerde Allah, Muhammed gibi levhaların yanı sıra Türk vatanına, ilmine sanatına hizmet etmiş isimler de yazılmalıdır. Mevlitlerde tarihi vesikalara uymayan ifadeler çıkarılacaktır. Cenaze namazlarında Arapça Kuran yasaktır. Helalleşmek insanları yalan şahitlik yapmak zorunda bıraktığı için yasaktır. Dünya medeniyetinin kabullendiği kıyafetlere uymayan çarşaf, sarık, gibi eşyalar yasaktır. Araplar savaşta Türkleri arkadan vurduğu için Hacca gitmek dini olmaktan çıkmıştır.

Anıtkabir'i ziyaret etmek milli bir hac olacaktır. Kâfir diyerek hakarete bulunmak büyük suçtur ve yasaktır. Musikide batı müziği esas alınacak ölümü, hüznü, kederi çağrıştıran müzikler yasaklanacaktır. Resim ve heykele karşı gelenler cezalandırılacaktır. (Bkz. Hasan Hüseyin Ceylan, **Cumhuriyet Dönemi Din/Devlet İlişkileri II**, Rehber Yayınları, Ankara, 1990, ss. 172- 186; Hidayet Aydar, ss. 93- 95; T.C. **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt: 5, B: 69, 17. 05. 1961, ss.425- 430; Gez, s. 164.)

⁴⁸ Hidayet Aydar, s. 76; Akın, s. 251; Salih Akdemir, "Cumhuriyet Döneminde Yayınlanan Türkçe Telif ve Tercüme Tefsirler Üzerine Bir Değerlendirme, **İslami Araştırmalar**, Cilt: 2, Sayı: 8, 1988, s. 26; A. Cüneyd Köksal-Murat Kaya, **Meşrutiyetten Cumhuriyete Makaleler Din, Felsefe, Siyaset, Hukuk Elmalılı M. Hamdi Yazır**, I. Basım, Klasik Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 19- 20.

Türkçe Kuran!”cümlesi geçtiği için bu ibarenin çıkarıldığını ancak sonraki önsözlerde bu ibareden daha sert ve ağır cümlelerin konulduğunu gördüğünü ifade etmektedir. Önsözde “Türkçe Kur’an mı var behey şaşkın/ Oynamaktır bu, din u imanla” sözü bu cümledendir. Diyanet müşavirliği yapan Ahmet Hamdi Akseki’nin çabaları ve aracılığıyla eserin ilk cildi 1935’de basılmıştır.⁴⁹

Türkçe ezan kararına halk fazla direniş göstermedi. Ancak uygulamayı benimsemedi de. Pasif bir eylem pozisyonu alan halk; tepkisini camiye gitmeyerek, içinden Arapça ezan okuyarak, deli ve çocuklara ezan okutarak gösterdi.⁵⁰ Türkçe ezana en büyük tepkiyi Tıcanı tarikatı üyeleri gösterdi. Atatürk heykellerine zarar vermek ve halka açık yerde yüksek sesle Arapça ezan okumak tarikatla özdeşleşti.

1935’de kabul edilen kanunla tasnif dışı tutulan cami ve mescitler kapatıldı. Kanunun yürürlüğe girmesiyle pek çok cami ve mescit yakapatıldı ya da başka amaçlarla kullanıldı ve yıkıldı.

İnönü döneminde şapka kanununa muhalefet edenlere verilen ceza artırıldı. Kılık kıyafete uygun giyme ilkesi emniyetçe sıkı takip edildi. Halkın çarşaf, peçe, peştamal konusunda yasaklara uyması beklendi. 1940 yılında “ Medeni kıyafete aykırı kisve taşıyanlar hakkında” bir emir yayınlandı, devrimlere aykırı ve belli bir maksada yönelik olarak kasketlerini ters giyen erkekler ile peştamal giyen, yüzünü örten, peçe takan kadınların takip edileceği ve bunlara izin verilmemesi istendi.⁵¹ Yasaları sert bir şekilde uygulandığı için halk jandarmaya korku dolu gözlerle baktı. Vergi tahsildarları da bu bakıştan nasibini aldı.

İnönü’nün 1945’de CHP içinde Müstakil Grup’a hazırlattığı 17 Nisan 1945 tarihli rapor, dini millileştirme ve Türkçeleştirme projesinin gündemden düşmediğinin göstergesidir. Bu raporda Diyanetin kaldırılması, ruhbanlığı çağrıştıran sarık, cübbe gibi din tatbikatında kullanılan eşyaların ilgası, ibadetlerin Türkçe yapılması, Halkevlerinin yeni ibadet yeri olması, ibadet usul ve zamanının tanzimi ve dini çağrıştıran her şeyin yasaklanması isteniyordu.⁵²

⁴⁹ Cündioğlu ss. 107- 110; Akdemir, s. 26.

⁵⁰ Zeynep Özcan, **Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat(1938-1950)**, s. 211; Hodgson, s. 286.

⁵¹ Esenkaya, ss. 111-112; Şimşir, s. 89.

⁵² Tarık Zafer Tunaya, **İslamcılık Cereyanı- III**, Cumhuriyet, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1998, ss. 16- 17; Cündioğlu, ss. 136- 137; Esenkaya, ss. 23-24; Şimşir, s. 80. Ayrıca Bkz. Reşit Ülker, **Vazife Aylık Siyasi Dergi**, Sayı: 40, 1957; Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii** 1-2, I. Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.

Tek parti iktidarının İmam ve Hatip Mektepleri ve İlahiyat Fakültesinin kapanmasını önleyecek tedbirler almaması, din derslerini kaldırması ve din alanındaki baskıcı politikaları çeşitli dini akımların halk nazarında itibarını artırdı. Nurculuk, Süleymancılık, Ticanilik ve Nakşiliğe bağlı diğer kollar inanları kuşattı. Yeryüzünde meşru bir şekilde hayat hakkı tanınmayan din, yer altına inerek merdivenaltı, sığ, kaba ve yüksek ilimden uzak bir dini düşünce ve dindarlık yarattı:

Devletin okullardan din eğitimi ve öğretimini kaldırmasının yanında Tekke ve Zaviyeler Kanunu (1925) ile tekke ve dergâhların da kapatılması, merdiven altı din eğitiminin önünü açarken, dini bilgiden yoksun kalan toplumun “din adına” bulduğu her bilgiyi din kabul etmesinin ve bunun pazarlamasını yapan yapı ve/veya grup-ların da popüler hale gelmesinin zeminini hazırlamıştır.⁵³

Ticanilik tarikatının üyeleri, devleti küfür devleti kabul ederek halkın olduğu her yerde yüksek sesle ezan okuma ve Atatürk heykellerini kırma gibi eylemlere karışarak tepkilerini gösteriyordu. Ancak dinî yapılanmalar meşru görülmediği gibi üyeleri sık sık hâkim karşısına çıkarılıyordu. Genelde irticai ve bölücü faaliyetler içinde olmakla suçlanıyorlardı. Dönemin tanıklarından Mahmut Makal’ın anlattıkları da bundan farklı değildir:

Bu dönemde tam bir şeyh salgını yaşandı. Hatta kendilerinin hangi tarikattan olduğunu bilmeyen şeyhlere rastlamak bile mümkündür. 1947 Eylûlünde gezdiği ve daha önceden bildiği otuz civarı köy içerisinde en az şeyh bulunan köyün 150 hanelik bir köy olduğunu ve orada bile elliden fazla şeyh bulunduğunu ifade eden Makal, bu şeyhlerin halkın dinî hissiyatını kullanarak dinî kendi menfaatlerine alet ettiklerini belirtmektedir.”⁵⁴

Makal’ın yüz elli hanelik köyde elliden fazla şeyhin olmasını söylemesi abartılı bir ifade olsa da din adamı yetişmemesi sonucu halkın dinî- moral ihtiyaçları için şeyhlerden yardım istemesi pekâlâ mümkündür. Halk ciddi şekilde din görevlilerine ihtiyaç duymaktadır. Halk arasında batıl inançların, bilinçsiz ve şekilci dinî algıların en önemli nedeni aydın din adamı yetiştirecek kurumların kapatılmış olmasıdır. Dönemin kadroları aslında dini alanda reform yapmak isterken halkı hurafeleriyle baş başa bırakmıştır. Halk, yöneticilerden gelecek her dini adımı şüpheyile karşılamış ve asla benimsememiştir. Dönemin gazetelerine bakıldığında maneviyattan mahrum bir şekilde yetişen insanların intihar ettiği ve gençlerin inanç krizi içinde olduğu okunabilir. Ülkede eğitimli

⁵³ Turan, s. 271.

⁵⁴ Özcan, **Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat(1938-1950)**, s. 200.

din adamı kalmadığı için birkaç sureyi tecvitle okuyanların dini yeterlilikte olduğu kabul edilmiştir.

Batılılaşma ve çağdaşlaşma yolunda laiklik ve milliyetçilik ilkeleri kışla disipliniyle uygulanmış halk; camilerden uzaklaştırılmış, Hac engellenmiş, dini yayın yasaklamış ya da kısıtlamış, insanlar cemaat halinde toplanmaktan menedilmiş ve din vicdanlarda yaşar olmuştur. Bu dönem; dini özgürlüklerin garantisi olması gereken laiklik anlayışının paradoksal bir şekilde, siyasal ve toplumsal yaşamda dinin izlerini silmek için baskı aracı haline geldiği, dinin toplumsal hayatın dışında vicdanlara hapsedildiği ve bireyselleştirildiği bir dönem olmuştur.⁵⁵

1947 yılı Yedinci CHP Kurultayına geldiğinde rüzgâr tersine dönmeye başlamıştı. Dünya savaşı sonrası dünyaya hâkim olan demokrasi, temel insan hakları, din ve vicdan özgürlüğü istemeyerek de olsa Türkiye'ye de gelmişti. Türkiye BM Anlaşması'nın altına imza atarak insan hakları ve özgürlüklere saygı çerçevesini kabul etmişti. CHP için kırılma olan kurultayda parti içinde iki farklı sesin gruplaştığı görülmektedir. Bunlardan laik cephe geçmiş uygulamaları aynen savunurken; onların karşısında din konusunda değişim isteyen ve gittikçe güçlenen muhafazakâr grup vardır. Bu gruptakiler laiklik ve devletçilik ilkeleri konusunda daha esnek tutum istemiş ve laikliğin halk arasında dinsizlik algısı yarattığını, bu ilkedен ödün verilmemesi pahasına dinî taleplerin ihmal edildiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla ahlaki problemlere dikkat çekilerek moral/manevi boşluğun behemahal giderilmesi istenmektedir. Kurultayda türbelerin açılması, din dersleri, dinî yüksekokulların ve imam hatiplerin açılması, diyanetin özerk bir statüye kavuşturulması gündeme geldi.⁵⁶ Zamanın başbakanı Hasan Saka gruptoplantısında : “Efendiler! Mekteplere din derslerini koymazsak gelecek intihapta (seçimde) millet bize bir rey bile vermeyecektir.”⁵⁷ diyerek partinin din politikalarındaki değişimin nedenini dile getirmektedir. Laikliğin tekrar gözden geçirilmesini isteyen Delege Vehbi Dayıbaş din öğretiminde eksik kalındığını ifade ettikten sonra ilkokullarda din dersi konulmasını önermiştir:

⁵⁵ Turan, s. 275.

⁵⁶ Esenkaya, ss. 57-58; Veli Öztürk, “Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri”, **DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 18, 2003, ss. 218-225; Tarhanlı, s. 157.

⁵⁷ Eşref Edip Fergan, **Partilerin Din Siyaseti**, Beyan Yayınları, İst, 2005, s. 159'dan aktaran Özcan, **Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat(1938-1950)**, s. 177.

Hurafat anlaşılmış ve inkılap benimsenmiş olduğuna göre Milli Eğitim Bakanlığınca tanzim edilecek bir programla ilk okullarda çocuklarımıza din esasları hakkında bilgi vermenin zararlı olmadığı gibi ahlaki büyük faydalar tevhit edeceğine de kuvvetle inanıyorum... Bu mesele, hiç olmazsa haftada iki ders okutulmak üzere, resmi mekteplerde halledilebilir... Haftada ihtiyari iki dersyer ayırmak kabil olmuyorsa haftada iki teneffüsten çocuklarımızı mahrum etmek suretiyle bu işin temini kabil olur.⁵⁸

Delege Abdülkadir Güney din bilgisi öğretmeni yetiştirmek için ilahiyat fakültesinin zorunluluğa işaret etmiştir:

Neslimizi yetiştirmek kastıyla din tedrisatına önem vermek ve çocuklarımızı dini bilgilerle tehziz edebilmek için bir tarafta ilk okullarda iptidai mahiyette din dersleri vermekle beraber diğer taraftan da bu tedrisatı cahil öğretmenlerden koruyabilmek için üniversitelerimizde vücuda getireceğimiz ilahiyat fakültelerinde modern bilgilerle mücehhez, münevver hocalar yetiştirmek lazımdır.⁵⁹

Milletvekilllerinden Sinan Tekelioğlu ise ülkede her türlü dini özgürlük içinde olan gayrimüslimlerin durumlarının Müslümanlardan iyi olduğunu, ciddi anlamda din hizmetlerini yerine getirecek memurlara ihtiyaç duyulduğunu ve diyanetin özerk bir statüde olması gerektiğini savunmuştur:

İslam dinene mensup olan cemaatin başına “Diyanet İşleri Reisi” diye birisini oturtmuşuz. Fakat hiçbir iş yapmayarak, kolları bağlı olarak bırakmışız, boyuna tespih çekmesine müsaade etmişiz... Hâlbuki Hristiyan ve Musevi türk cemaatleri kendileri için mektepler açmışlar, orada papazlar yetiştirmişler, hahamlar yetiştirmişler, ölü gömücülerini yetiştirmişlerdir. Fakat bu memleketin onda sekiz nüfusunu teşkil eden Türklerin, bir milletvekili sıfatıyla köylülerden aldığım ilham ile, onlardan işittiğim ibare ile söyleyeyim ki, köylülerin ölümlerini yıkayacak adamları yoktur Bu suretle Diyanet İşleri, vakıflar idaresinin parasıyla mektep açsın, bize asri ve medeni hoca yetiştirtsin, bize ölü gömücü yetiştirtsin, bize telkin verecek imam yetiştirtsin, bize hatip yetiştirtsin. İşte ben bunları istiyorum... Türkler bunu yapmakla hiçbir zaman geriye dönmüş olmayacaklardır... Bugün memleketimizde kumar almış yürümüş, içki almış yürümüş, ahlak tamamen tefessüh etmiştir. Dinsiz bir milletin memleketinde hiçbir korku kalmaz, yaşayabilmesi için bir mefhumdan korkusu olmalıdır. Varlığının devamı için bu mefhum lazımdır. Anaya, babaya, büyüye itaat kalmadı, kimse kimseyi tanımıyor, Allah nedir? Deyince, Allah’ın ne olduğunu bilmiyor, tanımıyor....⁶⁰

⁵⁸ TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, **Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı**, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/842>; CHP Yedinci Kurultayı, Ulus Basımevi, Ankara, 1948, ss.448-449; Halis Ayhan, **Türkiye’de Din Eğitimi**, 3. Basım, Dem Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 108- 109.

⁵⁹ TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, **Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı**, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/842>; s. 449; Ayhan, **Türkiye’de Din Eğitimi** ss. 109-110.

⁶⁰ **Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı**, ss. 450-451; Ayhan, **Türkiye’de Din Eğitimi** ss. 110-111; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye**, s. 106.

Delege Şükrü Nayman ise dinin, terbiyedeki önemine değinerek, ikinci dünya savaşından sonra pek çok ülkede dine tekrar dönüş temayüllerinin olduğunu ifade etmiş; ayrıca diyanetin eli kolu bağlı olduğundan, imam maaşlarının yetersizliğinden ve esas korkulacak şeyin komünizm olduğundan bahsetmiştir:

Biz bu ihtiyacı ancak ve ancak İslam dininin kabul ettiği ahlak kanunlarında bulacağız... İnsanlara manevi gıdayı telkin etmek, ancak din yoluyla olur. Ruhu terbiye etmek, din dışında mümkün olamamaktadır... Bugün harp sonu Amerikada, Avrupada radyolar harıl harıl dini konferanslar vermekte, kiliseler dolup taşmaktadır. Buna mukabil biz, iftar sofraları yerine içki masaları, sabahlara kadar kadınlı erkekli briç ve poker partileri yapmayı bir yenilik olarak kabul ediyoruz ve övünüyoruz... İmamlar ve hatipler sefil haldedir. Evet, otuz lira maaşla imam ve hatip yetişir mi? bu kadar bir para memlekette dini fikirleri, memlekette dini efkarıbesleyemez... Bütün bunlar bazılarının zannettiği gibi, Diyanet İşlerinin iktidarsızlığından ileri gelmiyor, salahiyet vermediğimizden, para vermediğimizden oluyor... Vakıflar idaresi dini müesseselere baksın ve yaşatsın. Diyanet işleri yurttan dini fikir cereyanlarını büyük bir sorumlulukla tanzim etsin ve yaysın, yine salahiyetle din adamlarımızı yetiştirtsin... Arkadaşlar; dinden korkmayalı; ben, amele arasına yayılan kızıl tohumların neşvünemasından korkarım... Arkadaşlar; din ülküsünü kaldırdık; fakat yerine neyi koyduk... O halde, manevi varlıkları yıkamayız, mekteplerde dini tedrisat yapmaya mecburuz...⁶¹

Bir başka delege Emin Karpuzoğlu ise irtica tehlikesinin olmadığını söylemekte ve Türk-Osmanlı- İslam tarihinden laikliğin uygulanmasıyla ilgili örnekler vererek irticanın bahane olduğunu söylemektedir: “Arkadaşlar; belki burada, belki de başka yerde haykıracaklar olacaktır: “irtica hortluyor, vatan tehlikede, rejim gidiyor” diyeceklerdir. Fakat bunlar tamamen yalan, yaygara ve uydurmadır... Asıl irtica, bizi, beşbin yıl evvelki güneş dinine İsa’nın Havarilerinin safsatalarına götürmek isteyenlerdir...⁶²

Hamdullah Suphi Tanrıöver ise Türk gençliğinin terbiyesinde manevi temellere dönülmesini, irtica korkusuyla pek çok yanlış yapıldığını ancak artık bu korkudan vazgeçilmesini, türbelerin biran önce açılmasını, üniversitede din konusunun bilimsel bir şekilde okutulmasını, din bilginleri yetiştirmek için imam hatip okulları açılmasını, talep etmiştir. Tanrıöver konuşmalarında pek çok ülkedeki laiklik uygulamalarının örneğini vermiş;

⁶¹ Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı, ss. 451- 452; Ayhan, Türkiye’de Din Eğitimi, ss. 111-112.

⁶² Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı, ss. 453-454; Ayhan, Türkiye’de Din Eğitimi, ss. 113-114.

medreselerin kapatılması yerine ıslah edilmiş olsaydı din hizmetlerinde problemlerin olmayacağını belirtmiştir:

Biz, İslam hareketımız sırasında ordularımıza el uzattık, yalnız bir müesseseye el uzatmadık, yakın ıslahat tarihimizi almıyorum, en yakın ıslahat tarihimizi alıyorum. Medreseler bunun dışında kaldı acaba tababet ve ordumuz için yaptığımızın teşkilatımız için de yapsaydık meyvalarını almaz mı idik? Mutlaka alırdık...Bizim tarihimizde de, bu medreselerin ıslahı yoluna gidilseydi, dokuz asırlık üniversitelerimiz vardır diye övünebilirdik...Halbuki biz medreseleri kapattık, imam ve hatip mekteplerimi kapattık...(köy, kasaba ve şehirlerdeki ellibin camiye kast ederek)Bu camilerde bu mescitlerde vazife görececek imamlara, hatiplere ihtiyacımız var mıdır, yok mudur?..Altı tane mescit hademesi yanıma geldi, gözleri yaşlı olarak şunları söyledi: “Vallahi, billahi, altı köyümüzde bir tek imam kaldı. Ölülere nöbet bekletiyoruz. Ondan kalkıp bu köye geliyor, ve boyuna köy değiştiriyor. Eğer, bize imam ve hatip vermezseniz ölülerimizi köpek leşi gibi toprağa gömeceğiz.”...Akraba ölümü dolayısıyla, son zamanlarda cenaze merasimine iştirak ettim. İçim yandı; çok acı duydum. Bu vazifeleri gören adamlar perişandır; elbiseleri, üstleri başları, kıyafetleri bu tarihi müesseselerimize layık olmayacak vaziyettedir. Çünkü maaşları ufak ve azdır; onlara hademelerden daha az para veriyoruz... Türkin kılâbının dini takibat yapması, son devirlerin acı tecrübelerinin tesiri altında, bir müddet, din namına konuşan adamların ıstırabını çekmiş nesillere mensup olduğumuz için bu müesseseleri kapattık. Bunu, muvakkat bir tedbir olarak aldık; daimi olamaz. Çünkü; yer yüzünde böyle bir laik devlet mevcut değildir...İnkılabı yapanlar, inkılabın başındakiler, Diyanet İşleri Reisliğini, devlet kadrosu içinde neden bıraktı?... Şuna lüzum vardı: Bir müddet, bu işlerin, hükümetin murakabesi altında olması lazımdı; buna dini vazifeler için, ayınlar için lüzum vardı... Komünizm bir din olarak intişar ettiği için her yerde din adamlarını takip ediyor. O halde acaba biz imam ve hatip mekteplerimizi açmazsak, dünyanın bütün üniversitelerinde olduğu gibi, ilim mahiyetinde olarak İstanbul Üniversitemizde İslam Tarihi, İslam Felsefesi tarihi, mukayeseli edyan okutmazsak ve nihayet bir de yüksek din öğretimi mektebi açmazsak, acaba, zavallı ekalliyetler son müdafaalarını yapmak için muhtaç oldukları adamları nereden tedarik edeceklerdir? Yalnız memleketin dahili ihtiyacı için değil dışarıda bıraktığımız ekalliyetler için de bu müesseseleri düşünmek mecburiyetindeyiz.⁶³

Bu konuşmaya cevaben Cemil Sait Barlas söz alarak Tanrıöver'i eleştirerek laiklik anlayışının asla Tanrıöver gibi olmadığını, dünyada laiklik anlayışının asla onun anladığı gibi olmadığını, onun tutumunu hayretle karşıladığını “Türk milletinin son bekası ne dindedir ne imandadır. Türkün kendi vicdanı ile Allah arasındadır. Türkün son kuvveti kendi damarlarındaki asil kandadır” diyerek karşılık vermiş ve sözlerine komünizmin iktisadi bir

⁶³ Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı, ss. 456- 459; Ayhan, Türkiye’de Din Eğitimi, ss.115-118; Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi IV, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye(Birinci Bölüm)(10 Kasım 1938- 14 Mayıs 1950), I. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 106.

mesele olduğu için iktisadi olarak cevap verilmesini, dinin komünizmi bertaraf edecek bir yönü olamayacağını, işçi açken onu dinle tatmin edemeyeceğini, Tanrıöver'in söylediğı gibi Arap ülkeleriyle bir tesanüdün olamayacağını, çünkü Arapların Hatay'ı isteriz diye bağdırdıklarını, Kral Faysal'ın önce Arabım sonra Müslümanım dediğini söylemektedir.⁶⁴ Tekrar söz alan Tanrıöver, diyanetin derslerle meşgul olmasını ve ona imam ve hatip yetiştirmek için izin verilmesini, üniversitelerde İslam medeniyetine ait, İslam felsefesine ait dersler konulmasını talep ettiğini söylemektedir.⁶⁵

Söz alan milletvekili Behçet Kemal Çağlar Tanrıöver'in ve din tedrisatı hakkında olumlu görüş beyan eden delegelerin sözlerine sert karşılık vererek halk tabanından gelen talepleri görmezden gelerek konuyu laiklik- irtica etrafında döndürmektedir:

*Biz Müslüman dininin müminiyiz. Fakat örümcekli kafaların çorbaya çevirdiğı ukalalıklar ve efsaneler manzumesinin de o nisbette aleyhtarıyız... Kara taassuba, kızıl emperyalizm kadar, düşmanız. Ben milletimin en büyük düşmanlarını düşününce kızıl gözlerini memleketime diken şimal tehlikesiyle birlikte aziz Kubilay'ın başını mızrağı takan kara ruhu da aynı kinle hatırlıyorum. Biz, bu kara taassubun bir kene gibi milletin dimağına ve tefekkürüne yapışmasına son vermek için lakikliği umde almışızdır... Tanrıöver mecliste bir konuşmasından sonra, meclis hademelerinin gözleri dolu dolu gelip kendisine dert yandığını anlattı. Bize deminki konuşmaları takip eden laik zihniyetli yetişmiş, aziz inkılap çocukları, üniversiteliler geldiler, gözleri dolu doluydu; Barlas'ın elini öpeceğiz, babamızdan, hocamızdan sonra ilk öptüğümüz el o olsun, dediler... Anadolu'yu yıllarca mezhep kavgalarıyla yer yer mezbahaya çeviren taassubun yeniden hortlaması ihtimali, bizim için Bolşeviklik tehlikesi kadar korkunçtur... Din ve millet uğrunda hamiyetli olan, köyüne mescit yaptırır. Mani olan kim? İşte yeni Ankara'nın en güzel yeri cami yeri diye ayrılmış bulunuyor. Aziz sofular, fıkaraı sabirin gibi, devlete el açacaklarına bir araya gelip emek ve servet birliğiyle camilerini yapıversinler. İmamını, müezzinini, gassalini de dini dünyadan ayırmamış memleketlerin dini üniversitelerine gönderip okutsunlar...*⁶⁶

Tahsin Banguoğlu, tüm konuşmalardan çıkardığı sonucu üç maddede toplamaktadır: 1. Din tedrisatı yapılsın, 2. Din müesseselerine bakılsın, 3. Din adamları terfih edilsin. O konuşmasının devamında laikliğin tanımını yapmakta, Türk milletinin din ile dünyayı ayırarak şeriatı attığını ve din müessesesinin ortadan kalktığını söylemektedir. Konuşmasının devamında

⁶⁴ Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı, ss. 459- 460.

⁶⁵ Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı, s. 468.

⁶⁶ Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı, ss. 462- 464.

Tanrıöver'i eleştiren Banguoğlu onu "yeni bir dini ideoloji yapmakla" suçlamakta ve yeryüzünde mütemekkin hiçbir memlekette din ideolojisi kalmadığını, dinin hayatın bir köşesinde olduğunu, kendi ideolojisinin ise millet esası üzerine kurulu olduğunu söylemektedir: "Arkadaşımız bir yandan, bu izahları arasında ittiḥadı İslam politikası sınırlarına kadar dayanıyor; bir yandan da dinî bir iktisadî doktrini olarak komünizm karşısına çıkıyor."⁶⁷

Kurultayda okullarda din dersi ve imam hatip okullarının açılmasıyla ilgili dokuz önerge verilmiş zamanın milli eğitim bakanı Şemsettin Sirer de Müslüman bir milletin din öğrenme ve öğrenme konusundaki talepleri ile ilgili düzenlemeler yapılacağıнын sinyalinı vermiştir. Dolayısıyla kurultaydan laiklik konusunda esneklik ve devletin dinle ilgili olumlu adımlar atması fikirleri kabul görmüştür.⁶⁸ İnönü süreci yakından takip ederek okul saatleri dışında seçmeli din dersi verilmesini, imam hatip okulları ve ilahiyat fakültesi açılmasının zamanının geldiğini, irtica tehlikesinin kalmadığını, halkın ya bu işi siz yapın ya da bize bırakın şeklinde söylendiğini, Türk olmayan azınlıklara tanınan bu haktan milletin mahrum kaldığını söylemekte ve bu düşüncelerin zihninde artık olgunlaşmış hale geldiğini ifade etmektedir.

CHP Meclis grubunun aldığı karar doğrultusunda Milli Eğitim Bakanlığı 1948'de 10 aylık Ankara ve İstanbul'da imam hatip kursları açtı. İlk ve orta öğretim müfredatlarına din dersleri konuldu, ilahiyat fakültesi açıldı ve Kuran kurslarının sayısı çoğaldı. Hacca gideceklerle döviz tedarik edildi.⁶⁹ 1950'de Vakıflar müdürlüğüne devredilen camiler Diyanet'e bağlandı. Bu süreçte kurulan yirmi dörde

⁶⁷ **Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı**, s. 466; Ayhan, **Türkiye'de Din Eğitimi**, ss. 118-120; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye**, s. 107.

⁶⁸ **Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı**, ss.402- 513; Hakan Uzun, "İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII/25, Güz, 2012, ss. 128-129; Meltem Salimoğlu, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Yedinci Kurultayı ve Din Politikası(1945-1950)", **Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi**, Sayı: 4, 2020, ss. 61-65; Ramazan Akkır, "Türkiye'nin DemokrasiyeGeçiş Süreci ve Laiklik Anlayışının Değişmesinde Bir Dönüm Noktası: CHP'nin Yedinci OlağanKurultayı", **Turkish Studies** Cilt: 9, Sayı: 2, Ank, 2014, ss.58-61; Öztürk, "**Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimiine İlişkin Görüşleri**" ss. 218- 227; Karpaz, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, ss. 92-93; Zürcher, s. 311.

⁶⁹ Hatipoğlu, s. 68; Şerafettin Turan, **TürkDevrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye**, ss. 113- 114; Ünver Günay, s. 613; Öcal, "İmam-Hatip Liselerinde Din Eğitimi, **Din Eğitimi**, ss.233- 236; Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat", s. 404.

yakın siyasi partinin önemli bir kısmının programında dinî unsurların göze çarpması tesadüf değildir.⁷⁰

Cumhuriyetin dine ve dindara yönelik baskıcı politikaları halk tabanında içe kapanma, başkaldırı, radikalleşme gibi pek çok tepkisel reaksiyon göstermesine neden olmuştur. Geleneksel İslam kentlere göçle birlikte cemaatleşmeye başlamış, tarikatlara girme yaygın bir hal almıştır. Tüm bu sürecin sonucunda ise Müslüman orta sınıf İslam'ı siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda model olarak ortaya koymuştur.⁷¹

1.2. CUMHURİYET DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ VE KÜLTÜR POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Yeni devlet, eğitim ve kültürde Comte'unpozitivist felsefesini benimseyerek geleneksel dini eğitimin yerine yeni bir bilim dini yaratarak yeni nesillere benimsetmeye çalıştı: "Cumhuriyet rejiminin yaratmak istediği yeni insan akılcı, gelenekçiliğe ve medreseye karşı cephe almış, her konuyu nesnel olarak ele alacak bir insan tipi idi."⁷²

Son dönem Osmanlı ve Cumhuriyet modernleşmesinin motor güç ve alanlarından biri eğitimidir. Bu noktada Türkçü, İslamcı ve Batıcı paradigmaların eğitimin kalkınma ve ilerleme yolunda önemli bir olgu olduğu konusunda fikirleri paraleldir.⁷³ Kemalistlerin temel şiarı Doğulu İslam kimliği yerine laik Batılı kimliğe sahip toplum yaratmaktır. Yeni sisteme göre eğitim metafizik temellere dayanmamalı; seküler ve milli olmalı, pozitivist ve pragmatist felsefeye dayanmalıydı.⁷⁴ 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilerek seküler eğitim yolunda büyük bir

⁷⁰ Muhammet Ertoý, **Türkiye'nin Modernleşme Sürecinde Din Eğitimi ve Yabancılaşma Sorunu**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013, s.143; Emiroğlu, s. 77; Ali Tatlı, **Din- Siyaset İlişkileri Bağlamında Türkiye'de Din Eğitimi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2018, s. 52; Tarhanlı, s. 25; Şerafettin Turan, **TürkDevrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye**, ss.110-113.

⁷¹ Ertoý, s. 144; Emiroğlu, s. 103.

⁷² Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s. 141.

⁷³ Gündüz, s. 164.

⁷⁴ Söğütü, s. 140; Taha Parla, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt 3 Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u**, I. Baskı, İletişim Yayınları İstanbul, 1992, ss. 71-78.

adım atıldı.⁷⁵ Tüm mektep ve medreseler Maarif Vekâletine bağlandı.⁷⁶ Kanunun 4. Maddesi yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere imam hatip mekteplerinin ve ilahiyat fakültesinin açılmasını öngörüyordu. Maarif Vekili Vasıf Çınar bu kanuna dayanarak tüm medreselerin kapısına kilit vurarak ilgili kurumların tüm mülküne el koydu. Buna göre Medaris-i İlmiye olanlar kapatılmış Daru'l Hilafe Medreseleri İmam Hatip mekteplerine dönüştürülmüştür. Medrese talebelerinden isteyenler bir seviye tespit sınavıyla uygun bir şekilde imam hatip mekteplerinin sınıflarına yerleştirilecekti.⁷⁷ Çınar bir gecede kapattığı medreseler hakkında on altı bin asker kaçağının ocağını söndürdüğünü ve bundan büyük bir zevk duyduğunu söyleyerek kendini savunmuştur. Meclis görüşmelerinde Mustafa Feyzi Efendi, Sahip Kamil Efendi, Raif Efendi, Naim Hazım Efendi, Hafız İbrahim Efendi, Çınar'ın icraatını açıkça eleştiren konuşmalar yaptı. Hemen hatırlatmak gerekir ki Tevhidi Tedrisat Kanunun metni konusunda herhangi bir problem yoktur. Eleştiriler uygulamaya yöneliktir. Çınar medreseye kayıtlı on sekiz bin talebenin ancak altı bininin mekteplerde mevcut olduğunu diğerlerinin farklı işler yaptıklarını ifade eder. Bu konuda Yusuf Akçura medreseleri kapatmamayı Hakimiyet-i Milliye Medreseleri olarak yeniden düzenleyerek çağdaş din adamları yetiştirmeyi önermişti. Halide Edip Adivar da medreselerle ilgili görüş beyan etmiş modern bir yol tutmuş olan medreselerin kapatılmasını büyük bir hata olduğunu, zira açılacak ilahiyat fakültesinin bu temel üzerine oturacağını böylece cehalet ve yobazlığın pençesinden kurtulmuş olunacağını söylemiştir.⁷⁸

⁷⁵ Öğretim birliği konusu 1917 Meclis-i Mebusan'da Maarif Nazırı Şükrü Bey tarafından da dile getirilmiştir. Bkz. Halis Ayhan, "Cumhuriyet Dönemi Din Eğitime Genel Bir Bakış: Atatürk'ün İslam Dini ve Din Eğitimi Hakkındaki Görüşleri", **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 18, 2000, ss.16-17.

⁷⁶ Tahsin Banguoğlu kanunu şöyle açıklamaktadır: "Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun manası, ruhu şudur: Türkiye'de bundan böyle bir tek umumi tahsil müessesesi, bir tek mektep yaratmak, bir tek terbiye vermek ve bir tek zihniyet sahibi insanlar yetiştirmek, bu sayede de bir tek bütün millet meydana getirmek." (**TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 8, XV, 03.01.1949), s. 9'dan aktaran Halis Ayhan, **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, s. 21; Nilüfer Narlı, "Türkiye'de Laikliğin Konumu", **YKY Yayınları Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi**, Sayı: 1, Yaz, 1994, s. 25; Ozankaya, s. 486.

⁷⁷ Kasım Altuntaş, **Eğitim Tarihi Bağlamında Türkiye'de Cumhuriyet Sonrası Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bayburt Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bayburt, 2013, s. 35; Kurt, s. 37; Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, I. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.169; Necdet Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, I. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 23; Mustafa Öcal, "İmam-Hatip Liselerinde Din Eğitimi", **Din Eğitimi**, ss. 226-227.

⁷⁸ Abdullah Akın, **Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2010, ss. 62-64. Çınar'ın medreselileri asker

II. Meşrutiyet döneminde medrese ıslahıyla ilgili ciddi adımlar atılmıştı ancak bu girişimlerin sonuçlarını hemen görmek mümkün değildi. Zira ülke siyasi, ekonomik ve askeri yönden yıkım içindeydi.⁷⁹ Tevhid-i Tedrisat kanununda medreselerin kapatılmasına dair açık hiçbir ibare olmadığı halde yasa dönemin zihniyetine uygun yorumlandı. Oysa Atatürk, medreselerin kapatılmasından bir yıl önce Konya gezisinde Darülhilafe Medresesini de ziyaret etmiş ve burada verilen eğitimi takdir ederek üç bin lira da hediye etmişti.⁸⁰ 1922 meclis konuşmasında vatandaşa dinî ve ahlakla ilgili bilgiler vermenin Türk eğitim programının temel hedefleri olduğunu söylemiştir.⁸¹ Atatürk farklı konuşmalarında dinî bilgilerin öğrenileceği yerin mektepler olduğunu söylemiştir. 1920 hükümet programında eğitimindeki hedefin dinî ve millî terbiye olduğu ifade edilmiş, dönemin bakanı Rıza Nur da hükümetin eğitim stratejini dinî ve millî eğitim, kültüre ve geleneklere uygun ders kitapları, çağdaş ve bilimsel okul, Doğu- Batı bilim kitaplarının çevirisi, hayatın içinde ve üretken eğitim çerçevesinde konuşmalarında ifade etmiştir.⁸²

İlk meclisin üyeleri, komisyon başkanları, din derslerinin nasıl yapılacağı, din görevlilerinin nasıl yetiştirileceği konusunda olumlu görüş beyan etmişlerdir. Kısa

kaçağı olmakla itham etmesinden çok daha önce Batıcılar bu konuya temas ederek eleştirmişlerdir. Bkz. Recai Doğan, **II. Meşrutiyet Döneminde Batıcılık Akımının Din ve Eğitim-Öğretim Görüşlerinin Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 1996, s. 213.

⁷⁹ Coştu, s.128, Zeki Salih Zengin, **II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Islahı Hareketleri ve Din Eğitimi (1908-1918)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1993, s. 298.

⁸⁰ Halis Ayhan, **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi** s.11; Atatürk medreseden ayrılırken şu beyanati vermiştir: “Memnuniyetle görüyorum ki, tedris ve tederrüs cidden hakikat-i diniye dairesindedir. İnşallah memleketimizi, milletimizi ihya edecek asri ve hakiki ulema faziletkar müderrislerimiz sayesinde siz olacaksınız. Kıymetli ve hakiki ulemamızın mevkiî yüksektir. Ulemamızın erbab-ı ilim ve irfanımızın himmeti ve irşatlarıyla inşallah İbni Rüşter, İbni Sinalar, Farabiler, İmam Gazali’ler milletimizin içinden çıkarak bu asrın tekamül atıyla mücehhez olarak ihyayı hakikat-ı diniye eyleyeceklerdir. Aksekili Ahmet Efendi’yi (Tedrisat Umum Müdürü) tebrik ve kendilerine teşekkür ederim. Meşhuratımdan atiyen memleket için memnunum.” (Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 23.3.1923, sayı 4’ten nakleden **Atatürk ve Eğitim**, (haz. Ahmet Bekir Palazoğlu), Ankara 1990, s. 39; Ahmed Hamdi Akseki, “**Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler**”, Sebilürreşad, IV, sayı 101), Atiye Emiroğlu, **Türkiye’de Din Eğitimi Bağlamında İmam Hatip Okulları (1924-1980)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2016, s. 45; Hülya Kurt, **Sebilürreşad Dergisi’nde Yayımlanan Yazılar Bağlamında Laiklik, İnkılaplar ve Din Eğitimi (1948-1955)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2019, s. 33.

⁸¹ Emiroğlu, s. 48.

⁸² Kamil Coştu, **1924-1949 Yılları Arasında Din Eğitime Yönelik Yayımlanan Eserlerin Değerlendirilmesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst. 2015, s. 116; Aydan Aydemir, **Demokrat Parti Dönemi Din Eğitimi 1950-1960**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2016, s. 10; Tatlı, ss. 41-42; Sakaoğlu, **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, ss.157- 158.

süre içinde hazırlanan Medaris-i İlmiye Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. 1921 Maarif Kongresinde Hamdullah Suphi gibi eğitimciler milli terbiyenin dinî terbiyeden ayrı olamayacağını ifade etmiştir.⁸³ Kongrede milli terbiyenin dinden ayrılamayacağı üzerinde durulmuştur. Maarif Kongresinden sonra ilk eğitim şurası sayılan Birinci Heyet-i İlmiye’de de din eğitimi üzerine konuşmalar yapılmıştır. Heyetin gündeminde milli kültürün yanısıra dineğitiminin esasları da yer almıştır. Eğitimin milli mi yoksa dini mi olması gerektiği üzerine tartışmalar yapılmıştır. Bu toplantıya Gökalp, Baltacıoğlu, Akseki ve Köprülü gibi çok önemli aydınlar katılmıştır. Şer’iyye Vekaleti Tedrisat Müdür-i Umumisi Ahmet Hamdi Akseki, din eğitimiyle ilgili bir rapor sunmuştur. Raporda dinsizlik cereyanlarının memlekette yayıldığı, ahlak ve inancın sarsıldığı, bunların izalesinde öğretmenlere, muharrir ve hatiplere büyük görevler düştüğü, okullardaki din derslerinin yetersiz olduğu, söz konusu din öğretmenin diğer öğretmenlerle iş birliği içinde olması, kendini sürekli geliştirmesi ve çağın gereklerine vakıf olması, dini tedrisat programının din ve eğitim konusunda uzmanlarca hazırlanması, hazırlanan tedrisat programında İslam’ın ictimai ve ahlaki bir din olduğunun dikkate alınması, dinî edebiyata önem verilmesi, mübarek gün ve gecelerden istifade edilmesi, din büyüklerinin hikâyelerinin anlatılması, Hz. Peygamber’in hayatından ahlak ve ictimaiyyata taalluk eden konuların ele alınması, bu öğretmenlerin bilhassa Medresetü’l Mütahhassisin’nin Felsefe Şubesi mezunları ile Medaris-i Aliyye mezunlarından olması gerektiği ifade edilmektedir. Söz konusu toplantıda Heyet-i İlmiye, din öğretmenin seçiminde diğer öğretmenlerde aranan şartların aranacağını ve din eğitiminin esaslarının neler olacağını belirlemiştir.⁸⁴ 1924’te toplanan II. Heyet-i İlmiye ve daha sonra toplanan

⁸³ Veli Öztürk, **Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Şuralarında Din Eğitimi ve Öğretimi İle İlgili Alınan Kararlar ve Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1990, s. 24; Öztürk, “**Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Din Eğitimi İlişkin Görüşleri**”, ss. 202-206; Sakaoğlu, **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, s. 162.

⁸⁴ Öztürk, **Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Şuralarında Din Eğitimi ve Öğretimi İle İlgili Alınan Kararlar ve Değerlendirilmesi**, ss. 26-28; Korukçu, s. 26; Ayşe Uyanık, **Basında Din Eğitimi Tartışmaları (1960)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 12; Ertoy, s. 130; Naziye Efendioğlu, **Milli Eğitim Şuralarında Din ve Ahlak Eğitimi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2013, ss. 14-15; Coştu, s. 106; Ayhan Öz, “Heyet-i İlmiye Toplantıları ve Milli Eğitim Şuralarında Din Eğitimi”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XVI, Sayı:29, 2014/1, ss. 131- 132; Abdürrahim Güzel, “İlk Heyet-i İlmiye Çalışmaları, Alınan Kararlar ve Dini Tedrisat”, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**,

III. Heyet-i İlmiye 'de din ve ahlak eğitimine yer verilmemiştir. 1939 I. Maarif Şurası'nda din ve ahlak eğitimine yer verilmezken 1943 II. Maarif Şura'sında programlarda ahlak dersi bulunmamasına rağmen ahlak eğitimin ele alındığı ilk şura olması bakımından önemlidir. 1943 Milli Eğitim Şurası'nda ahlak üzerinde durulduğu halde dini ahlaka yer verilmemiştir. Ahlak başlığı altında iyi ve doğru vatandaş olmaya vurgu yapılmıştır.⁸⁵ Genel olarak bakıldığında milli eğitim şuralarında din ve ahlak öğretimine gereken önem verilmemiştir. İlk dört şuranın yapıldığı dönemde din ve vicdan hürriyeti sınırlandırılmışken çok partili dönemde laiklik esnetilmiş, din ve vicdan hürriyeti yolunda önemli adımlar atılmıştır. IV. Milli Eğitim Şurasının yapıldığı yıl olan 1949 yılı ülkede sosyal ve dinî açıdan pek çok adımların atıldığı yıl olduğu halde şura gündeminde din ve ahlak eğitimi yoktur. 1953'te yapılan V. Milli Eğitim Şurası'nda ilk defa din ve ahlak eğitimi, okullarda ve öğretmen okullarında din dersleri, laiklik, imam hatip okulları ele alınmıştır. Şura'da din derslerinin nota tabi tutulması ve sınıf geçmeye etkisi kabul edilmiştir.⁸⁶

Cumhuriyet döneminde Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na dayanılarak imam hatip mektepleri ve ilahiyat fakültesi açıldı. Ancak bir süre sonra çok uzun sürecek dinden uzak eğitim öğretim yapıldı.⁸⁷ Açılan İlahiyat Fakültesine imam ve hatip mezunları kabul edilmiyordu. Girişleri serbest olan lise mezunlarının alt yapı yetersizliği ve iktidarın tercihlerinden dolayı başka alanlara gidiyorlardı. Fakülte iş arayanlara gelecek vaat edememiştir. Okullarda din derslerinin de kaldırılmasıyla mezunlar nerede nasıl çalışacaktır? Hayrettin Kahraman halkın imam hatip mekteplerine çocuklarını göndererek dilenci olmasını istemediğini, zira gelirlerinin çok az

Sayı: 4, 1987, ss. 346-351; Emiroğlu, s. 43; Aydemir, ss. 34-35; Veli Ertan, **Ahmed Hamdi Akseki**, I. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 13- 15.

⁸⁵ Efendioğlu, s. 20; Rabia Karakoyun Gündoğdu, "Ahmet Hamdi Akseki ve Din Dersleri Serencamı", **Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu**, DİB Yayınları, Ant. 2013, s. 472; Talat Aytan-Nail Güney, "Milli Eğitim Şuralarında Değerler Eğitimi", **Eğitimde Gelecek Arayışları: Dünden Bugüne Türkiye'de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, Cilt: I**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2016, ss. 207-208.

⁸⁶ Uyanık, ss. 105-106; Efendioğlu, s. 23; Aydemir, s. 65; Aytan- Güney, ss. 207-208.

⁸⁷ Atatürk konuşmasında "Milletimizin, memleketimizin kültür alanları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı, kadın-erkek aynı surette, oradan çıkmalıdır. Fakat nasılkı, her hususta ali (yüksek) meslek ve ihtisas sahiplerini yetiştirmek lazım ise, dinimizin gerçek felsefesini inceleyecek, araştırarak, bilimsel ve teknik olarak telkin kudretine sahip olacak seçkin ve gerçek din bilimi adamlarını yetiştirecek yükseköğrenim kurumlarına sahip olmalıyız" demektedir. (**Atatürk, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, (der. Nimet Unan), Ankara, 1959, s. 90'dan aktaran Ayhan, **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, s.16); Öcal, "İmam-Hatip Liselerinden Din Eğitimi", **Din Eğitimi**, s. 231; Halit Ev, "Yükseköğretimde Din Eğitimi", **Din Eğitimi**, (Ed.Mustafa Köylü-Nurullah Altaş), 6. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016, ss.270- 273.

olmasından dolayı fitre, sadaka ve zekâtla geçinebildiklerini söyleyerek bu probleme değinir. Açılan 26 imam hatip okulu 1926'da 20'ye düşmüş 1927'de ise Kütahya ve İstanbul dışındakiler kapanmıştır.1930'lu yıllara kadar birer ikişer kapan imam hatipler 1930'dan sonra tarihe mal olmuştur. Dönemin din politikalarından fakülte de payını almıştır. Sonuç itibarıyla 1927- 1928'de 53 olan talebe sayısı 1929- 1930'da 35'e 1930- 1932 arasında 22'ye düşmüştür. İmam ve hatip okulları da bundan farklı değildir. 1923- 1924 öğretim yılında 29 yerde 2258 öğrenciyle yola başlanmış iken 1926- 1927 öğretim yılında 278'e kadar düşmüştür.⁸⁸

Bu dönemde “Dini dünya işlerinden ayrı tutma prensibi, okullardan da ayrı tutma olarak anlaşılmıştır.”⁸⁹ Okullarda din derslerinin serencamı ilahiyat ve imam hatip okullarının kaderini paylaşmıştır. 2.3.4.5. sınıfların programında yer alan haftada ikişer saat Kuran'ı Kerim ve Din Dersleri konulmuştu. 1930'da ise 5. sınıf öğrencilerinin perşembe günleri öğleden sonra yarım saat din derslerinin okutulacağı bildirildi. 1933'te şehir okullarının müfredatından dersler tamamen çıkarıldı. Köy okullarında ise 3. sınıfta perşembe günleri yarım saat okutulan din dersleri 1939'a kadar devam edebildi. Köy okullarında bu yıla kadar din derslerinin devam etmesinin nedeni ise hurafe ve yanlış inançlardan uzak bir Müslümanlığın faydalı görülmesi olmalıdır.⁹⁰ 1924'de ortaokul I. ve II. ve sınıflarına konulan Din Bilgisi adıyla birer saat olan ders 1927'de tamamen müfredattan kaldırılmıştır.⁹¹ Ders, 1924'de ise lise programlarından çıkarılmıştır. 1931'de ise din dersi ilkokul ve öğretmen okullarının programından çıkarıldı.1929'da yüksek eğitimde Arapça ve Farsça dersler kaldırılarak ulusallaşmada bir adım daha atıldı. Böylece ülkede yaklaşık 15 yıl din

⁸⁸ Korukçu, ss. 63-67; Zeynep Nevzatoğlu, **Basında Din Eğitimi- Öğretimi Laiklik Tartışmaları, (1945- 1960)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 2006, s. 15; Emiroğlu s. 62; Aydemir, ss.20-21; Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, s. 170, 182; Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, 11. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2007, s. 330; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi IV, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye**, ss. 99- 100; Kemal İnal, “Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Dinin Eğitim Üzerindeki Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi**, Cilt: 32, Sayı: 1, 1999, ss.183- 184; Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, ss. 25-27, 37.

⁸⁹ Beyza Bilgin, **Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri**, Ankara 1980, s. 46'dan aktaran Ayhan, **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi** s. 22.

⁹⁰ Esenkaya, s. 82; Şimşir, s. 64; Tuğrul Yürük, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Laiklik Çerçevesinde Din Eğitimi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2005, ss. 86-87; Akın, s. 149.

⁹¹ Ertaş, ss. 264-265, Ayhan, **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, s. 21; Vahap Vahapoğlu- Adem Güneş, “1924'den 1950'ye Din Eğitimi Etkileyen Unsurlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:11 Sayı: 60, 2018, s. 1321; İshak Demir, s. 20; Altuntaş, s. 36; Ertoyl, s.130; Tatlı, s. 86.

dersleri yapılmadı. Bu dönemde din eğitimi- öğretimi yapılmamasının nedenlerinden biri de milli ahlakın din eğitime ihtiyacı duymadan öğretilbileceği düşüncesi idi.⁹²

Tevhid-i Tedrisat Kanununa dayanılarak İstanbul Üniversitesine bağlı ilahiyat fakültesi açılmıştı. Ancak fakültenin öğrenci sayısı yukarıda ifade edildiği gibi gittikçe düştü ve nihayet 1933'te üniversite reformu doğrultusunda görüşü alınan İsviçreli eğitimci Albert Malche, hazırladığı raporda ilahiyattaki bazı derslerin edebiyat fakültesine bağlanarak fakültenin kapatılmasını belirtmiştir. Böylece fakülte Edebiyat Fakültesine bağlı İslam Tetkikleri Enstitüsüne dönüştürüldü. Bu kurum öğrenci almayarak yalnız araştırma yapan bir kuruluş oldu. Ancak lisans düzeyinde eğitim almak isteyen talebelerin müracaatı üzerine konu edebiyat meclisinde görüşüldü ve sonuç olarak kurumun bir bölüm olarak kayıtlı bulunmadığını, sadece araştırma yapan bir kurum olup talebe alınmayacağını belirtti. Ancak bu kurum da kısa sürede kapatıldı.⁹³

1928'de Fakülte, İslam dininde reform ve modernleşme sorununu incelemek ve üniversite kanalıyla Milli Eğitim Bakanlığına tekliflerde bulunmak üzere bir komisyon kurdu. Komisyonun başkanı Prof. Mehmet Fuat Köprülü idi; üyeleri arasında birçok ilahiyatçı kadar psikoloji ve mantık profesörleri de vardı. Fuat Köprülü başkanlığındaki komisyondinin millileştirilmesi ve modernleştirilmesi doğrultusunda bir rapor hazırladı.⁹⁴ Buna göre ibadet yerinde sıralar olmalı ve halk ayakkabıyla mekâna girmelidir. İbadet Türkçe yapılmalı, ibadethanede müzik enstrümanları olmalı ve din adamları bunları çalacak düzeyde yetiştirilmeli, hutbeler felsefe eğitimi almış vaizlerce verilmelidir.⁹⁵ Bunlardan sadece ibadet dilinin

⁹² Altuntaş, s. 41.

⁹³ Uyanık, s. 24; Coştu, s. 141; Ayhan, **Türkiye'de Din Eğitimi**, ss. 67-68; Ozankaya, ss. 504-505.

⁹⁴ Cumhuriyetin, dini tümüyle reddetmektense reforme etme yoluna gitmesinin nedeni toplum içinde dinin köklü bir yere sahip olması ve halk nezdinde önemli bir değer ifade etmesi, yani dini söküp atmanın zorluğu; ikincisi de politik alanda dinin meşrulaştırıcı gücünden istifade edilmek istenmesidir (İbrahim Turan, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Din Eğitimi Politikaları", **Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt:19, Sayı: 2, 2019, s. 279) Fakültenin genel katibi olan Yusuf Ziya Bey, Eşref Edib'in soruları üzerine müderrislerden biri tarafından layiha müsveddesi yapıldığını ve asla görüşülmek için masaya gelmediğini belirtmiştir. (Bkz. Akın, s. 252-253)

⁹⁵ Lewis, ss. 409-410; Esenkaya s. 92; Aydar, ss. 82-83; Hatipoğlu, s. 64; Turan, s. 281; Vahapoğlu-Güneş, s. 1324; Kara, s.128.(İshak Demir doktora tezinde Din İnkılabı Layıhası adıyla İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından şahsen hazırlanmış fakülte kurulu üyelerine gelecek toplantı için dağıtılırken bir nüshasının da Vakıf'te neşredildiğini söyler. İshak Demir, s. 18), Coştu, ss. 91-92; Kurt, ss. 40-41; Suat Cebeci, **Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi**, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015, s. 192, 255-257.

Türkçeleşmesi kısmen de olsa uygulanabildi ve Demokrat Parti dönemine kadar sürdü.

1946'dan itibaren Hamdullah Suphi Tanrıöver, Muhittin Baha Pars, Fethi Daday, Şükrü Nayman, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Emin Karpuzoğlu, gibi vekillerin meclis konuşmaları ve yazıları okullarda din derslerinin konulmasında büyük bir yere sahiptir. Vekiller, meclis konuşmalarında halkın yoğun istek ve şikâyetlerini dile getirdi. Din öğretiminin yeniden başlamasını isteyen Hamdullah Suphi, M. Baha Pars gibi vekiller buna gerekçe olarak komünizm ve ana- babaya saygısızlığı göstermiştir. Banguoğlu o yıllarda CHP'deki kafa karışıklığını şöyle ifade etmektedir: “CHP Meclis Grubu 1946 seçimlerinde sarsılmış, adeta paniklemişti. Meclise dönenlerin kafalarında, halkın din hizmetleri hususundaki dilekleri yer etmiş bulunuyordu. İlk gelen hükümeti, bunların hemen yerine getirilmesi yolunda zorladılar. Gerçekten ihmal edilmiş bulunan din adamları düşünölmeye, camiler onarılmaya başladı.” Ancak din derslerinin konulması ve mesleki din okullarının açılması hususunda tereddütler olduğunu, bunların laiklik doğrultusunda kaldırıldığını, dolayısıyla laiklikle nasıl uzlaşacağı gibi meselelerin Peker ve Saka hükümetlerini savsaklama politikası izlemeye ittiğini konuşmasına eklemektedir.⁹⁶

Artık dünya değişiyor, demokrasi rüzgârı ölkeleri etkisi altına alıyordu. Bu kısmi serbesti dönemde halkın ekonomi ve katı seküler politikalara karşı sesi daha gür çıkıyordu. CHP iktidarı çokça dillendirilen problemlere popölistçe yaklaşarak kesin çözüm getirmedi. Bu anlamda 1948'de on haftalık 1949'da on aylık İmam Hatip Yetiştirme Kursları açılması kararı alındı. 1948'de 4 ve 5. sınıflara Din Bilgisi dersinin program ve ders saatleri dışında isteğe bağılı olarak konulması kararlaştırıldı. Dersler bir yıl sonra 1949'da ilkokullarda ihtiyari din dersleri olarak okutulmaya başlandı ve Ankara İlahiyat Fakölte si aynı yıl açıldı.⁹⁷ Hükümet; ilahiyat fakölte sinin asla medrese olmayacağını, müspet ilim ışığında batıl itikatlarla ve irtica ile mücadele edeceğini altını çizdi. Program dışı olan din dersleri 1950'de programa dâhil edildi. Okullarda program dışı, isteğe bağılı din dersleri daha sonra program

⁹⁶ Öztürk, “Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Din Eğitimi ne İlişkin Görüşleri” ss. 218-224; Yürük, s. 90; Akın, 154; Uyanık, s. 75; Coştu, s. 120; Aydemir, s. 33; Cebeci, s. 150; Tarhanlı, s. 23; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye**, s. 103.

⁹⁷ Vahapoğlu- Güneş, s.1323; Emiroğlu, s. 71; Tarhanlı, ss. 23-24; Şerafettin Turan, **TürkDevrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye**, s. 105- 107; İnal, s. 187; Zürcher, s. 339; Vatandaş, 357.

içine alındı. Buna göre çocuğunun din dersi almasını istemeyen veliler dilekçeyle sınav ve derslerden çocuklarını muaf tutabilecekti. Böylece 4. ve 5. sınıf din dersleri 1950 Milli Eğitim Bakanlığı kararıyla programa dâhil edildi. 1951’de bu dersleri çocuklarına aldırarak istemeyen velilerden bu konuda dilekçe alınmasına karar verildi. 1953’de toplanan V.Şura’da program içine dâhil edilen din derslerinin sınıf geçmeye etki edecek şekilde düzenlenmesi kabul edilmiştir. Bu derslere paralel olarak 1953’te ilk öğretmen okullarının 9.ve 10. sınıflarına birer saat din dersi konulmuştur. 1956’da ise ortaokullara din bilgisi dersinin konulması; ancak ders almasını istemeyen velilerin dilekçe ile okul idaresine başvurarak çocuklarının derslerden muaf tutulacağı kararlaştırıldı.⁹⁸

Açılan İlahiyat Fakültesi genel lise mezunlarını alıyor, imam hatip çıkışlılar giremiyordu. Bundan dolayıdır ki 1959’da Yüksek İslam Enstitüsü açıldı. Önce kurslarla başlayan ancak daha sonra okul statüsüne kavuşan İmam Hatip okulları Tevhid-i Tedrisat’ın ilgili maddesine dayanılarak 1951’de tekrardan açıldı. Bu tarihten itibaren yedi ilde öğretim başlamıştır. 1960’a gelindiğinde imam hatip sayısı on dokuzaya ulaşmıştır.

Açılan İstanbul İmam Hatip kursuna müdür olan Celalettin Ökten bakanlığın “binayı siz bulup açın” diyerek ilgisiz ve isteksizliğine değinmektedir. Hiçbir eşyası olmayan herhangi bir yer de temin edilmeyen imam hatip kursu için Ökten büyük özveri içine girmiş bakanlığın temizlik için tahsisat yok demesi üzerine okulun temizlik işlerini de yapmıştır. 1950’den itibaren ilkokula dayalı dört yıllık imam hatip okulları eğitime başlamıştır.⁹⁹

Bu dönemde Kuran Kursları da büyük sıkıntı yaşamaktaydı. Kuran Kursları, sık sık Milli Eğitim Bakanlığının ve polisin denetimine uğradı. Resmi olarak izin verilenler dışında fahri kurs açmak reddedildi. Kuran kursları her türlü zorluğa

⁹⁸ Gülşen Sayın, **Türkiye’de Laiklik Anlayışı ve Din Eğitimi Uygulamalarına Yansıması(1982-2013)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2014, ss. 38-41; Ertoyl, s. 141; Altuntaş, 43-58; Veli Öztürk, **Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Şuralarında Din Eğitimi ve Öğretimi İle İlgili Alınan Kararlar ve Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1990, ss. 68- 69- 95 -103; Ayhan, **Türkiye’de Din Eğitimi**, ss.139- 146; Mertcan, ss. 107-108; Sakaoğlu, **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, ss. 256, 263; İnal, s. 187; Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, ss. 114-115; Zürcher, s. 339.

⁹⁹ Hatice Öztürk, **Mahmud Celaleddin Ökten ve Muallim Kimliği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, ss. 57-61; Ahmet Koç- Hatice Öztürk, “İki Devir Bir Muallim: Mahmud Celaleddin Ökten”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:7, 2015, s. 32; Akın, ss. 89-90.

rağmen temelli kapatılmadı. Tek parti döneminde din eğitim ve öğretimi yapmak imkânsız hale geldi. Kuran öğretimi cürm-i meşhud sayılmış, camiye giden çocuklar engellenmiş, evinde din dersi verenler tehdit edilmiş ve dövülmüştür.¹⁰⁰

Elif ba vb. dini yayımların satışını yapanlar adliyeye sevk edilmiştir. Diyanet kadrolarında görev yapan Ahmet Hamdi Akseki'nin "Peygamberimiz Hazreti Muhammed ve Müslümanlık" eseri bile tehlikeli görülerek toplattırılmıştır. Tek parti döneminde dinî yayımlar hem sansüre uğradı hem de sayı ve hacimce azaldı. Basılan eserlerin içeriği oldukça basitti. İlmihal, inanç ve birkaç cüzü ihtiva eden bu kitaplar bile iktidarın politikalarına uymuyordu. Örneğin İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın, Başbakanlığa yazdığı bir yazıda, Ahmet Tosun tarafından Ladik ve civarında yaşanan depremle ilgili yazılan "Zelzele Destanı" isimli bir manzum kitabın bir mısraında Kur'an'dan bir ayet geçtiği için bunun kamuoyunda nahoş etki yapacağı, laikliğe aykırı olduğu ve din propagandası yaptığı gerekçesiyle yasaklanmasını istediği görülmektedir.¹⁰¹

¹⁰⁰ Kutuz Hoca dönemi şöyle anlatıyor: "... Hoca, dersi ileride olan talebelerden ilk ders alanı pencerenin sahanlık kadar geniş kenarına oturtur, jandarmaları kollamasını tembih ederdi. Bu görevi ben de çok yaptım. Çünkü o yıllarda jandarmalar ansızın camilere ve Kur'an kurslarına baskın yapıyor, körpe çocuklara bağırıyor çağırıyor, takkelerini tüfeğin namlusu veya eliyle alıp yere fırlatıyor, bazen dayak atıyor, hocalara ise hakaretler yağıdırıyor, canı isterse alıp götürüyordu. Jandarmaların geldiği haber alındığı veya görüldüğü zaman ilk yapılan şey Kur'an, cüz ve Elifbe nüshalarını ortadan kaldırmak olurdu. Çünkü bunlara karşı tepkileri her zaman daha sertti. Gizleme faaliyetinden sonra da hoca dahil herkes bir tarafa sıvıştırdı..." (İsmail Kara, **Cumhuriyet Devrinde Bir Köy Hocası, Kutuz Hoca'nın Hatıraları**, 3. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul 2000, s. 36'dan aktaran Özcan, s. 149), Ankaralı Halid Ünal'ın anlattıkları da pek farklı değildir: Ankara'nın Çubuk kazasına bağlı "Yukarı Çavundur" köyünde, köy hocasından, Kur'an-ı Kerim dersi aldığımız sırada, köye gelen "kel Vahid" ismiyle maruf öğretmen, köyümüzle birlikte, "Hacılar" ve "Okçular" köylerinden topladığı Kur'an-ı Kerim'leri bir çuvala doldurup, köy meydanına getirmiş, çeşitli hakaretlerle üzerine oturup tepindikten sonra: "Bundan böyle, bu kitapları okuyan, okutan ve evinde saklayanlar derhal hapse atılacaktır!" şeklinde bir tehdit savurmuş kitapları da alarak... gitmiştir." (Hasan Hüseyin Ceylan, **Cumhuriyet Dönemi Din Devlet İlişkileri**, 3, s. 115'den aktaran Özcan s.149.)

¹⁰¹Coştu, s.82, Özcan, s. 161, 1935-1948 arası basılan dini kitaplar şunlardır: A. Vecihi Uryani, Asker İlmihali 1939, Y. Ç. Balçıkoglu, Tarih-i Nur-i Muhammedi ve Veladet-i Cenabı Ahmedi, 1940, M. Asım Köksal, Peygamberler, 1941, A.Hamdi Akseki, Yavrularımıza Din Dersleri, 1942, M. Şerafettin Yaltkaya, Benim Dinim, Din Dersleri, 1943, Nazım İçsel, Türk Evladına Din Bilgisi, 1944, Eşref Edip, Çocuklarımıza Din Okuma Kitabı, I-IV, 1944-1945, Şakir Saraçoğlu, İslam Dini Cumhuriyetçi ve Demokrattır, 1945, Ömer Fevzi Mardin, Din Dersleri, 1946, Mustafa Asım Köksal, Gençlere Din Kılavuzu, 1946, Abdülkadir Kemali Öğütçü, Çocuklarımızın Din Kitabı, 1947, Hüseyin İkiz, Çocuklarımıza Sualli-Cevablı İlmihal, Mersin 1947, Ziya Şakir, Din Dersleri, 1947, Abdullah Devetlioğlu, Oğlumun Din Bilgileri, Kayseri 1948, Mustafa Şefik Öz, Çocuklarımıza İlk Din Bilgisi, Antalya 1948, Rahmi Senses, Çocuk İlmihali, 1949, Lütfullah Baydoğan, Hac Rehberi, 1950. (Bkz. Özcan s. 182.), Akın, ss. 150-151.

Diyanet İşleri Başkanlığı 26 yılda 1924-1950 arasında 30 kitap basabildi. İnönü döneminde 12 yılda toplam 320 adet dinî kitap yayımlandı.¹⁰² Askerlere ve idarecilere tumbasılı eserleri denetleme ve kapatma yetkisi verilmişti. İnönü döneminde yasaklanan dergi, gazete, kitap sayısı 108'i geçiyordu.¹⁰³ Yayımcılıkta da pozitivist, bilim merkezli bir felsefe benimsendi. Bu doğrultuda akıl ve ilimle ilgili mevzu hadisler de olmak üzere pek çok hadis referans gösterildi. Demokrat Parti döneminde ise dini yayımcılık büyük patlama yaptı. Mısır'dan gelen Arap alfabesiyle yazılmış Kur'an-ı Kerimlerin binlerce adet basımı yapıldı. 1951'den 1954'e kadar Diyanet tarafından 628 bin adet kitap basıldı.¹⁰⁴ Söz konusu dönemde basılan dinî yayınlar daha çok ahlak ve temel dini bilgileri öğretmek için yazılmıştır.

Cumhuriyet kadroları devrimleri eğitim ve kültür yoluyla halka benimsetileceğini düşünerek eğitime büyük önem verdi. Bu manada kurulan köy enstitüleri, ideolojinin propaganda merkezleri olmakla itham edildi. "İş içinde iş vasıtasıyla iş için eğitim" cümlesini motto yapan bu okullarda din eğitime dair dersler verilmemesi; manevideğerlerle ilgili yanlış ve karalayıcı bir eğitim yapılıyor iddiası, bazı Köy Enstitülerinde komünizm propagandası yapan dergilerin elden ele dolaştırılması gibi iddialar kamuoyunda sıkça yankı buluyordu. Dolayısıyla okullar halk nezdinde din aleyhtarlığı ve komünist propaganda yapan kurumlar olarak bilinir oldu. Bizim Köy gibi piyesler köyü, muhtar ve imamı aşağılayan içeriğiyle defalarca gösteriliyordu. Bu kurumların kapanmasının belki de en önemli nedeni köy halkı nezdinde destek bulamamış olmalarıdır. Muhaliplerin sık sık iktidar eleştirisini bu kurumların üzerinden yapması, kolektif eğitiminin köylüğü ayaklandıracak iddiası, köy halkının yılın belli zamanlarında burada çalışmaya mecbur olması, yalnız köy çocuklarının alınması, enstitü yönetici ve öğretmen kadrosunun Solcu-Marksist kişilerden oluşması, karma eğitim, güçlülere dayanamayan talebelerin bunları abartarak anlatması, fiziki şartların yetersizliği gibi sebepler de kurumun imajını zedelemiştir. Bu kurumların babası olan İsmail Hakkı Tonguç'un komünist olarak görülmesini de bunlara eklemek gerekir. Demokrat Parti'nin iktidarıyla beraber

¹⁰² Esenkaya, ss. 114-115.

¹⁰³ Özcan, *Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat(1938-1950)*, s. 155.

¹⁰⁴ Nevzatoğlu, s. 65.

gözden düşen kurumlar 1952’de Köy Öğretmen Okulu adını almış 1954’de İlköğretmen Okullarıyla birleştirilerek tarihe mal edilmiştir.¹⁰⁵

Normalleşme ve demokrasi rüzgârının getirdiği özellikle dini yayımcılığın önünü açtı. 1948’de Eşref Edib’in Sebilürreşad’ı iktidarı sert bir dille yeren siyasî ve dinî içeriğiyle dikkatleri üzerine topladı. Din eğitimiyle ilgili yasa çıktığı halde uygulamanın gecikmesi üzerine Sebilürreşad dergisine bakan Banguoğlu’na sert eleştirilerin yapılması bunlardan sadece biridir.¹⁰⁶ Necip Fazıl’ın Büyük Doğu dergisi de dinî yayımcılıkta büyük ses getirdi. Daha çok Kısakürek’in siyasi fikirlerini ihtiva eden dergi, yazı ve karikatürleri nedeniyle birkaç kez kapatıldı. Editörlüğünü Mehmet Baydoğan’ın yaptığı Müslüman Sesi dergisi hem muhafazakâr hem modernist fikirleri aynı anda sütunlarına taşıyordu. Editörlüğünü Osman Yüksel Serdengeçti’nin yaptığı Serdengeçti dergisi de 1947’den itibaren aylık yayımlanmaya başladı. Serdengeçti, CHP’ye karşı sert eleştiri yapan İslamcı ve milliyetçi bir dergiydi. Ömer Rıza Doğrul’un 1947’de yayımlamaya başladığı Selamet Mecmuası, Yeni Selamet adıyla yayım hayatına devam etti. Ahmet Hamdi Akseki, Musa Carullah, Taha Hüseyin, Muhammed İkbal, Zeki Ali gibi isimlerin yazıları dergide yayımlandı.¹⁰⁷ Nureddin Topçu’nun 1939’dan çıkardığı Hareket dergisi dinî düşünceleri ilmi bir zeminde ele alıyordu.

Eğitim ve kültürde Atatürk döneminde millilik esasken İnönü dönemiyle birlikte yoğun bir şekilde batı klasiklerinin çevirisi yapılarak hümanizm benimsendi. Bu anlamda lise programlarına Latince ve Yunanca dersler konuldu.¹⁰⁸

İsmet İnönü döneminde eğitim sisteminde Atatürk döneminde kabul edildiği gibi seküler bir çerçeve içinde ilerlemeci ve modernist bir yaklaşım takip edilmiş ancak benimsenen felsefe değişmiştir. Devletin resmi kültür politikası Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel döneminde “Hümanizm” olarak tayin edilmiş, Atatürk dönemindeki milli çizgi, Batıcı Hümanizma olarak seyir değiştirmişti. Dil ve tarih anlayışında ulus devlet temelinde bir araya

¹⁰⁵ Deniz Parlak, “Uluslaşma Sürecinde Köy Enstitülerinin Yeri”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 27, Ocak-Şubat-Mart, 2011, ss. 211- 216; Akın, s. 244; Sakaoğlu, **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, ss. 238- 239; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye**, ss. 47-51; İsmail Özer, “Türk Modernleşmesinde Köy Enstitüleri”, **Kuruluşundan 90. Yılına Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu CiltII**, Ankara, 2016, ss. 791, 800-801; Öndin, ss.105-106; Zürcher, 282; Katoğlu, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Eğitim, Kültür, Sanat”, s. 407.

¹⁰⁶ Uyanık, s. 90.

¹⁰⁷ Esenkaya, ss. 117-121.

¹⁰⁸ Mehlike Uçar, **Atatürk ve İsmet İnönü Dönemi Çağdaşlaşma Uygulama Örnekleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020, s. 100.

getirilmeye çalışılan milli eğitim uygulamaları için Arap ve Fars etkisinden sıyrılıp bu boşluğu Latin-Yunan özelliklerle doldurulması vurgulanmıştır.¹⁰⁹

Tek parti, tiyatroyu dolayısıyla sanatı Kemalist propaganda için kullandı. Dönemin hakevlerinde sadece devrimlerin propagandası yapılmadı. Din ve din adamlarını küçük düşüren pek çok temsil gösterildi. 1927’de “Aynaroz Kadısı”, 1938’de iktidar partisinin bastırdığı “Şeriye Mahkemesinde”, 1938’de İş Bankasının bastırdığı “Şeriatçısı” gibi oyunlar bu kurumlardaki adaletsizliği ve din adamlarının kadın düşkünü, acımasız, çirkin, menfaatçi, hilekâr, cahil gösteren pek çok ahlaksız davranışını ele almaktadır.¹¹⁰ Dönemin tanıklarından Hümeysra Ökten’in anlattıkları bu bilgiyi doğrulamaktadır:

Bizim okulda değil ama civar okullarda imamları çok küçümseyen, alay eden piyesler oynanıyordu. Mesela şöyle bir piyes oynanmıştı: İmam Efendi köylülere namaz kıldıracak. Köylülerin hepsi cahil. Ben ne dersem onu aynen tekrar edin diye tembih eder İmam Efendi. Yerde seccade yok herhalde seccade İmam Efendinin burnu tahtaların arasına sıkışır. İmam bağırır “Burnum sıkıştı, burnum sıkıştı.” Cemaat arkadan tekrar eder: “Burnum sıkıştı, burnum sıkıştı.”¹¹¹

“İmam kılıklı sevimsiz” adam deyimi halk arasında yayıldı. Yeni sistem kendine yer açmak için bir önceki dönemi kıyasıya eleştiriyordu. Reşat Nuri’nin de temsillerinden bazıları halkevlerinde gösterildi. Tezimizin ilgili bölümünde ayrıntılı olarak incelenen bu temsillerde gelenek, din, dindar ve din adamı olumsuz bir şekilde işleniyor ve dindar karakterler kötülüğün, açgözlülüğün, hırsın, ahlaksızlığın kaynağı olarak gösteriliyordu.

Sinemalar da bu politikalardan nasibi aldı ve 1932 yılı Sinema Filmlerinin Kontrolüne Ait Talimatname ile olası bir dinsel propagandanın önüne geçilmek istendi. Sinema filmlerinin sansür yemesi şu dört durumdan biri olduğu zaman gerçekleşiyordu: Dinsel propaganda yapmak, askerliğe karşı olmak, genel ahlak ve kamu düzenini olumsuz etkilemek, Türkiye’ye karşı iftira niteliğinde olmak.¹¹²

Kısa süre sonra kaldırılan din dersinin müfredatında Hz. Muhammed’in ahlakı, sadakaların yardım kurumlarına verilebileceği, bağnazlığın dinde yeri olmadığı, İslam’ın akıl, mantığa büyük önem verdiği, din- dünya işlerinin ayrıldığı gibi konular bulunmaktaydı.¹¹³ Dönemin diğer ders kitapları dini ve geleneği itham

¹⁰⁹ Uçar, s. 105; Uyanık, s. 56.

¹¹⁰ İ. Hakkı Dönmez, “Erken Cumhuriyet Dönemi Tiyatro Yapıtlarında İdeolojik İşlev”, **Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2011, ss. 54-55; Coştu, s. 80.

¹¹¹ Özcan, **Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat(1938-1950)**, s.238.

¹¹² Özcan, **Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat(1938-1950)**, s.159.

¹¹³ Kara, s. 127.

eden bir dil kullanıyordu. Ders kitaplarında din, yobazlık ve geri kalmışlığın sebebi görülüp ve bilimle çatıştığı ifade edilmekteydi. Örneğin, 4. sınıfta okutulan Tarih kitaplarında şu ifadeler geçmektedir: “Türk Milleti, Padişahlar zamanında ne sıkıntılar çekti ne kara günler gördü ne kadar kan ağladı bilseniz. Millet ve yurt ne kadar bakımsızdı bilseniz, dostta, düşmana karşı ne ağlanacak ve gülünecek hallerimiz vardı... Sanki bu Padişahlar insan değildi. Onlar kendilerine Allah’ın gölgesi dedirtirlerdi; fakat yapmadıkları fenalıklar da kalmazdı...”¹¹⁴ 1938 beşinci sınıf Tarih kitabı ise Hz. Muhammed’in Siyerini oryantalist bir bakışla anlatmaktadır:

*İslamı yayan Muhammed işte bu Mekke şehrinde altıncı doğum yüzyılını sonlarına doğru dünyaya geldi. Çok küçük iken öksüz kalan Muhammed büyük babası ve amcası tarafından büyütüldü. Kureyşiler’in birçoğu gibi o da ilkönce alışverişle uğraştı. Sonradan zevce olarak aldığı Hatice adında zengin bir kadın hesabına alışveriş için seyahatler yaptı. Bu suretle Muhammed, Musa dini Hristiyanlık hakkında bilgi sahibi oldu. Muhammed çok anlayışlı bir insandı. Arap kabilelerinin putlara tapmalarını, dağınık olarak yaşamalarını, geri ahlak ve adetlerini hiç hoş görmüyordu. Yıllarca vaktini düşünmekte geçirdi. En sonra bu tanrıya inanmak gerek olduğunu yaymağa başladı. Fakat ilk zamanlarda kendisine pek az kimse inandı. Bundan sonra Muhammed savaşılar dinin yaymağa çalıştı. Birkaç savaştan sonra Mekke’yi ele geçirdi. Arap kabilelerinin çoğu inanarak veya korkarak kendisine boyun eğdiler. Öldüğü zaman İslamlık bütün Arabistan’da yayılmış gibi idi.*¹¹⁵

3.4. ve 5. sınıflarda okutulan Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri kitabının 3. sınıfın din dersi programında gerçeklerden bahsedileceğini; mucize, menkıbeden uzak olunacağı söylenmektedir. 5. sınıf “Din İşleri Dünya İşlerinden Ayrıldır” başlığında İslam’da ruhban olmadığı ifade edilmekte din dersleri bilimin yol göstericiliği, akılcılık, bağınazlıkla mücadele, kamuculuk, dayanışma üzerinde durmaktadır.¹¹⁶

Lise I Tarih kitabında evrim hararetle anlatılmakta dinin kâinatın oluşumu hakkında görüşleri masal olarak nitelenmektedir. Lise II Tarih kitabında ise İslam

¹¹⁴ Özcan, **Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat(1938-1950)**, s. 139.

¹¹⁵ Faik Reşit Unat, Tarih V, (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), s. 26-27; Gülsüm Özakin, **İlk ve Orta Öğretim Ders Kitaplarında Laiklik (1929-1960)**, İst Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü 2004, s. 64-65’ten nakleden Ertaş, s. 266.

¹¹⁶ Akın, s. 157.

Tarihi bölümünde de İslam ve Hz. Muhammed oryantalist bakış açısıyla yazılmıştır.¹¹⁷

Hikmetullah Ertaş, cumhuriyet dönemi ders kitaplarına alınan hadisleri incelediği makalesinde şu tespitleri yapmaktadır:

Ders kitaplarındaki hadis materyali siyasi mülahazalar çerçevesinde yorumlama işlemine maruz kalmıştır. Rivayetlerin Türkçe'ye çevrilmiş biçimleri ile Arapça asılları arasında yapılan mukayese sonucunda çok sayıda rivayette farklılık tespit edilmiştir. Çalışmamızda ise bunların ancak bir kısmına işaret edilmiştir. Ders kitapları oluşturulurken, önce "Batıcı, Laik, Pozitivist, Ulusalçı" anlayışın dinî yorumlama biçimine uygun rivayetler seçilmiştir. Sonra seçilen rivayetler yorumlanarak Türkçe 'ye tercüme edilmiştir. Verilen örneklerde de görüldüğü üzere, siyasigaye çerçevesinde; rivayetten kastedilen mananın parçaları arasındaki sıralamayı değiştirme, siyasigayeye uymayanları düşürme, görmezden gelme, rivayeti bağlamından koparma, dinî kavramlara farklı anlam yükleme gibi yorum sapmalarına gidilmiştir.¹¹⁸

Dolayısıyla dönemin okutulan din dersiyle alakalı kitaplarına bakıldığında pozitivist, pragmatist, solidarist, salt ahlaki önceleyen, modern ulus devlet düşüncesini aşıl原因 bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. 1927- 1930 ilkokul din ders kitaplarında Hz. Muhammed toplumunun yalan yanlış adetlerini kabul etmeyen biri olarak anlatılır.¹¹⁹ Kitaplarda ibadetlerin Türkçe yapılabileceği sık sık vurgulanmaktadır. Eserlerde sure ve dualar Latin harfleriyle ve çok cüzi olarak verilmiştir. Vatan millet sevgisi, vergi vermek, devlete itaat konuları eserlerde kendini hissettirmektedir.

Banguoğlu, dönemin eleştirisini şöyle yapmaktadır "Batıl inançla mücadele havası içinde iyi ve masum dinî ahlak ve adetler de kötüleniyor, terk ediliyordu. Günahsevap sözleri ortadan kalkıyordu. Mistik bir dünya görüşünden, hızla kaba bir akılcı dünya görüşüne doğru sürükleniyorduk."¹²⁰

1947 CHP Kurultayından itibaren hava değişmeye başlamıştı. Coşkulu konuşmaların yapıldığı Kurultay'da Diyanet'in öğretim işlerine karışmaması, ilkokullarda isteğe bağlı din derslerinin konulmayacağı, bunun devlet kontrolü altında özel teşebbüslere bırakılması uygun görülmüştü. Sinop Milletvekili Vehbi Dayıbaş inkılâpların yerli yerine oturduğu için şeriat tehlikesinin olmadığını,

¹¹⁷ Akın, ss. 228-230.

¹¹⁸ Ertaş, s. 279.

¹¹⁹ Coştu, ss. 215-255.

¹²⁰ Tahsin Banguoğlu, **Kendimize Geleceğiz**, İst. 1984, s. 55'ten aktaran Ayhan, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 22.

dolayısıyla okullarda din eğitimin yapılabilceğini söylemiştir. Abdullah Güney din derslerinin ilkokuldan itibaren verilmesini, bu derslerin öğretmenlerini yetiştirmek için ilahiyat fakültesi açılmasını önermiştir. Sinan Tekelioğlu ise diyanetin elinin kolunun bağı olduğunu, insanların cenaze kaldıramayacak duruma geldiğini söylemiştir. Şükrü Nayman mevcut durumu ağır bir şekilde eleştirmiş din derslerinin zaruretiine değinmiştir. Emin Karpuzoğlu irtica yaygarasının asılsız olduğunu esas irticanın beş bin yıl evvelki güneş dinene gitmeye çalışmak olduğunu söylemiştir. Behçet Kemal Çağlar din eğitiminin komünizm gibi tehlikeli olarak nitelemiştir. Kurultayda dile getirilen teklifler 1948’de meclise sunulmuş; İbrahim Arvas, Fatin Gökmen imam ve hatip yetiştirmek için ilgili mektep ve ilahiyat fakültesinin açılması hakkında kanun tasarısı hazırlamıştır. Nihayet CHP divanı tarafından seçilen komisyon hazırladığı raporda uygar ülkelerde de uygulandığı gibi ihtiyari din dersi verilmesinin laikliğe aykırı olamayacağı, vatandaşın din hizmetleriyle ilgilenecek elamanların yetişmesi için ilgili mekteplerinin devletçe açılmasının anayasaya aykırı olmayacağı, yüksek din bilginleri yetiştirmek için de ilahiyat fakültesinin açılması gerektiği belirtilmiştir. Ancak açılacak okulların diyanete bağı olacağı ifadesine Tahsin Banguoğlu ve Nihat Erim karşı çıkmıştır. Komisyonunda okul olan imam hatipler 1948’de meclisten kurs olarak geçmiştir.¹²¹

Parti, bakanlığın denetimi altında özel kişilerin Latin alfabesiyle İslam dinini öğretebileceğine dair karar verdi. Ayrıca ehliyetli öğretmenler müteşekkil bir komisyonca ders kitapları yazılacak imam yetiştirmek üzere okullar açılacaktı. Okulların dışında özel dershanelerce din öğretimi yapılabilcekti. 1947 Din Eğitimi ve Öğretimi Ana Hatlarında ifadesini bulan bu kararlar her ne kadar yetersiz olsa da din eğitim ve öğretimi için büyük bir adımdı. Dershanelerde din hizmetlerinde çalışacak öğretmen ve imamların yetişmesi için yurttaşlar din semineri açabilirler. Söz konusu dershanelerin kitabı Müslüman Çocuğunun Kitabı adıyla basılmıştır. Ancak kitap gereksiz bilgi ve yanlışlıklarla dolu olduğu için tartışma konusu olmuştur. Maarif Vekâleti’nin Özel Din Dershaneleri Genelgesi uygulamaya

¹²¹ Öztürk, “Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Din Eğitime İlişkin Görüşleri”, ss. 218-224; Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı, ss. 448-461; Nevzatoğlu, ss. 52-55; Uyanık, ss.83-89; Emiroğlu, ss. 75-81;Şerafettin Turan, TürkDevrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye, ss. 105-107.

geçemedi. Maarif Vekili Sirer yerine Banguoğlu Maarif Vekili oldu. Ancak sorun sadece mecliste ve Yedinci Kurultay'da tartışıldı.¹²²

Bu döneme damgasını vuran eğitimci ve yazarlardan biri olan Baltacıoğlu cumhuriyet döneminde din konusunda alınan tedbirlerin bazı sebepleri olduğunu, Atatürk'ün bunları yaparak dini istismarcı ve softalardan kurtardığını söylemektedir. Bunlar: Dinden olmayan taassubu ve softaları ortadan kaldırmak, kulla Allah arasına girmemek, dini siyasete alet etmemek, dini yalnız vicdan işi durumuna getirmek. Baltacıoğlu daha önceleri dinin topluma eğitim yoluyla verilebileceğini savunur. O dini toplumsal kalkınmanın bir ögesi olarak görür. Öyleyse kalkınma için dinin iyi anlaşılması gerekir. Buradan hareketle Kuran'ın iyi bir çevirisinin yapılması gerekir. Ona göre din ilmi metotlarla incelenmelidir. Dinin doğru anlaşılması için eğitim bilimlerinden faydalanmalıdır. Din eğitiminin en önemli unsuru olan din eğitimcisi inanan ve inandıklarını davranışlarına döken ve diğer bilimlerle de ilgili olan kişidir. O din eğitiminin ihtiyari olarak okulda verilmesini savunmaktadır. Eğer din eğitimiyanlış verilirse sosyal problemlere yol açar.¹²³ Ancak Baltacıoğlu'nun fikirleri ilerleyen yıllarda değişmiştir. O, derslerin mecburi olmasına karşı çıkarak mevcut ahlak bozukluğunun nedeninin savaş olduğunu ve dinin tek başına bireyleri ahlaklı yapmayacağını ifade etmiştir.¹²⁴

Ziya Gökalp'in din eğitimine katkıları inkâr edilemez boyuttadır. Ona göre çocukluğunda din terbiyesi almayanlar şahsiyetsiz, iradesiz ve seciyesiz kalmaya mahkûmdurlar. Zira din şahsiyeti inşa eder. Din yalnız ferde şahsiyet kazandırmakla kalmaz cemiyetlere de şahsiyet kazandırır. O dini millî kültürün menbaı olarak görür. O okullarda mutlaka din dersi verilmesini ancak din dersi kitaplarının yetersiz olduğunu, din dersi öğretmeninin yetiştirilmesinde özen gösterilmediğini, bu öğretmenlerin müspet ilimden yoksun olduğu için öğrencinin sorularını cevaplayamadığını, kolayca kaçarak sus kâfir oldun diyerek acziyete düştüğünü, kültürün nesildennesile aktarımında ve milli şahsiyetin oluşumunda dinin önemini

¹²² Akın, s. 81; Uyanık, ss. 80-81; Kurt, s. 63.

¹²³ Şükrü Keyifli, **İ. Hakkı Baltacıoğlu'nun Din Eğitimiyle İlgili Görüşleri ve Bu Görüşlerin Dini Pedagoji Bakımından Değerlendirmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1989, ss. 94-100.

¹²⁴ Uyanık, s. 88.

ifade eder.¹²⁵ Gökalp'in milli bir eğitim öğretimin eğitim bakanlığının çatısı altında birleştirilmesi görüşü 1914 Islah-ı Medaris Nizamnamesinde yerini almıştır. Din eğitiminde ihtisaslaşmaya önem veren Gökalp'in fikirleri Nizamnamede Daru'l-Hilafeti'lAliyye Medreselerinin açılmasıyla gerçekleşmiştir. Gökalp'in söz konusu fikirleri cumhuriyet döneminde ilahiyat fakültesi ve imam ve hatip mektepleri açılmasıyla neticelenmiştir.¹²⁶

O medreselerin ıslah edilerek devam etmesini ister. Hayati olan din ile fennin birbirini destekleyerek devlet gözetimi altında milli birlik ve dayanışma içinde nesiller yetiştirme ideali ne yazıkki gerçekleşmemiştir. İslam'ın akılcı bir din olması nedeniyle bilimle çatışmadığını ifade eden Gökalp, eğitimde medrese- mektep ayrışmasının ortadan kalkmasını ister.¹²⁷ Gökalp'e göre Türkçüler şu maddeler üzerinde şekillenen bir ümmet programına sahip olmalıdır: Tüm İslam milletleri değiştirmeksizin Arap harflerini kullanmalıdır, ortak kavram ve terimler için kongreler yapılmalıdır, ortak terbiye kongreleri toplanmalıdır, İslam kavimleri arasında müftü teşkilatları işbirliği içinde olmalıdır, İslam'ın sembolü olan hilal muhafaza edilmelidir.¹²⁸ 1917 Aile Nizamnamesi onun istek ve görüşlerini kısmen yerine getirmiştir. Onun bu konudaki görüşleri esas Cumhuriyet döneminde 1926 Medeni Kanun'un kabulüyle gerçekleşmiştir. Ahlak terbiyesi dinle ilgili midir değil midir, meselesinde Gökalp Satı Bey ile tartışmaya girmiştir. Satı Bey ikinci görüşü savunuyor ahlakın pedagojiye göre verilmesini istiyordu. Satı Bey, eğitimin milliyetçi nazariyelerle ele alınmamasını ve medreselerin ıslahını istiyordu. Gökalp, sistemin milli, merkezîyetçi, devletçi, kültürcü olmasını ve din eğitim ve öğretiminin geleneksel olarak verilen itikadi ve ameli hususlardan ziyade dinin ahlakı öne çıkaran bir usulle verilmesini, din eğitiminin Şeyhülislamlığa bağlanmasını, medrese müfredatının ıslah edilmesini istiyordu. Gökalp'in gerek 1917 İttihat ve Terakki Partisi'nin kurultayına sunduğu raporda gerekse Türkçülüğün Esasları eserinde

¹²⁵ M. Hakkı Aksu, **Ziya Gökalp'in Eğitim ve Din Eğitimiyle İlgili Görüşleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1989, ss. 85-88; Adnan Telli, **Ziya Gökalp'in Din Eğitimiye Tesiri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2003, ss. 104 -129; Gülnur Kocaman, **Ziya Gökalp'in Din Eğitimi İle İlgili Görüşlerinin Tespit ve Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2004, s. 40; Harun Güngör, "Ziya Gökalp'e Göre Eğitim ve Din Eğitimi", **TürkKültürü Dergisi**, Sayı: 406, 1997, s. 69.

¹²⁶ Telli, s. 130; Doğan, s. 271.

¹²⁷ Kocaman, s. 60.

¹²⁸ Telli, s. 35.

belirttiği “eğitim kurumlarının birleştirilmesi ve milli eğitim” Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla resmiyet kazanmıştır.¹²⁹

Hamdullah Suphi Tanrıöver’in gerek cumhuriyet öncesi dönemde gerekse İnönü yılların son döneminde din eğitimi alanında yaptığı çalışma ve mücadeleler son derece önem arz etmektedir. Bakanlığı döneminde aktif rol üstlenen Hamdullah Suphi Türk kültürünün araştırılması ve öğrencilere benimsetilmesi için gayret sarf etmiştir. O milli eğitimin üç tür amacından bahsetmektedir: Milli ruha sahip bireyler yetiştirmek, Batı’ya yönelmek ve ekonomik kalkınmadır. Kurtuluş savaşı yıllarında yabancı okulların faaliyetlerine yönelik sıkı tedbirler almıştır. Tanrıöver’in bakanlığı döneminde din eğitimi ve kurumlarıyla ilgili verdiği sözler iktidarın maarif politikasına aykırı olduğu için uygulanamamış sonuç itibarıyla lise kısımları açılmayan imam hatip mektepleri ile ilahiyat arasında doğrudan bağlantı kurulamadığı için ilahiyat fakültesi öğrencisiz kalmış ve kapatılmıştır.¹³⁰ 1947 CHP 7. Kurultayında din öğretimiyle ilgili destekleyici konuşmalarını unutmamak gerekir. Tanrıöver konuşmasında Türk gençliğine verilmesi gereken üç imanın vicdan, din ve milliyetçilik olduğunu, medreseleri ıslah etmek yerine kapatarak köklü Avrupa üniversiteleri gibi üniversitelerimizin de tarihe karıştığını ifade etmiştir.¹³¹ Tanrıöver’in yeniden din eğitimine dönme ve diyaneti aktif hale getirmeyi içeren konuşmaları partisi içinde sert muhalefetle karşılaşmış ancak iktidar dönemin şartları gereği adım adım Tanrıöver’in tespitlerini uygulamaya dökmek zorunda kalmıştır.

Din eğitimiyle ilgili mücadelede Ömer Rıza Doğrul’un çabalarını da unutmamak gerekmektedir. Yazdığı makalelerde sık sık laikliğin tanımını yapmakta ve verilecek din eğitiminin medeni ülkelerde de görüldüğü üzere laikliğe aykırı olmayacağını, yanlış laiklik uygulamalarının neticesinin pahalıya mal olduğunu, mekteplerde ihtiyari din derslerinin okutulmasına taraftar olduğunu söylemiştir. Ona göre vicdan terbiyesi okulda verilmelidir. Radyo üzerinden dinî yayın yapılmasıyla

¹²⁹ Güngör, s. 70; İnal, ss. 181- 182; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi III, Yeni Türkiye’nin Oluşumu(1923- 1938)**, I. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995, ss. 65-66.

¹³⁰ Öztürk, “**Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri**”, DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 217.

¹³¹ Adem Korukçu, **Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Din Eğitimi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank. Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank, 2001, ss. 20-21; Uyanık, ss. 73-74; Coştu, s.144; Öztürk, “**Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Din Eğitimine İlişkin Görüşleri**”, ss. 223-224.

ilgili görüş beyan eden Doğrul, özel din bilgisi dersanelerinde okutulacak kitaplar için Nurettin Artam ve Nurettin Toprak'la hazırlığa başlamıştır.¹³²

Ahmet Hamdi Akseki ise eğer imam hatip mektepleri ve ilahiyat fakültesinin diyanete bağlanmış olsaydı hem yok olmayacağını hem de kapatılması için bahane bulunmayacağını, nasıl ki Tevhid-i Tedrisat kanunuyla askeri okulların bakanlığa bağlandıktan sonra hatadan dönülerek ilgili bakanlığa bağlandıysa söz konusu okulların da ilgili yerlere bağlanmasını istemektedir. Akseki 1950'de Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler başlıklı raporunda çocuklara sürekli din aleyhinde telkinler yapılarak çeşitli felsefi ve ideolojik propagandalara açık hale getirilerek kıpkızıl dinsiz yapılmaya çalışıldığını, dinin talim ve terbiyesinin zaruri olduğunu ifade etmiştir. Yine raporda Diyanetin din hizmetlerini yerine getirecek elaman ve müesseselere sahip olmaması nedeniyle memlekette hakiki aydın din adamı bulunmadığı, en basit din hizmetlerinin bile aksadığını, imam hatip okullarının Maarif Vekâleti'ne değil Diyanet'e bağlanmış olsaydı kapanmayacakları, dini kurumların kapatılması batıl akidelerin ortaya çıkmasına neden olduğu ifade edilmektedir.¹³³ Akseki 1950'de yaptığı basın toplantısında ise öğrenci ve öğretmenin keyfine bırakılan din derslerinin verimli olmadığı, dersin programadâhil edilmesi gerektiği, din öğretmenin niteliğine dair açıklama yapmıştır. Akseki İlkokullara din derslerinin konulmasından sonra söz konusu sınıflar için Bakan Banguoğlu'nun isteğiyle ders kitapları hazırlamıştır. Dinî yayınların çok az olduğu bir zamanda bastırıldığı eserlerle boşluğu doldurmaya çalışmıştır. "İslam Dini: İtikat, İbadet, Ahlak" adlı eseri dönemin ilk ilmi hallerinden olması bakımından önemlidir. İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak boyutlarını ele alan bu eser 1950'de Diyanet tarafından tekrar basılmıştır. Eserin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından imam hatip okullarında okutulması uygun görülmüştür.¹³⁴

Dönemin aydınlarından Peyami Safa ise hususi din öğretiminin devletin gözetimi ve denetimi altında okullarda yapılması gerektiğine dair yazılar yazmıştır.

¹³² Nevzatoğlu, s. 77; Uyanık, s. 78.

¹³³ Akın, ss. 75-76; Uyanık, ss. 103-104; Efendioğlu, s. 54; Emiroğlu, s. 67; Kurt, s. 17; Gündoğdu, ss. 473- 527; Hicret Toprak, "Dinin İhyası, Toplumun Maslahatı, Devletin Bekası: Ahmet Hamdi Akseki Üzerine Bir Çözümleme, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Yıl: 15, Mayıs- Ağustos, Sayı: 54, 2018, ss. 173- 175.

¹³⁴ Bkz. A. Hamdi Akseki, **İslam Dini: İtikat, İbadet, Ahlak**, II. Basım, Kanaat Basımevi, Ankara, 1950; Ertan, s. 104.

Refik Halit Karay da verilecek din derslerinin sadece teoride kalmayıp sağlıklı bireyler yetişmesine de ön ayak olması gerektiğini söylemiştir.¹³⁵ Serbestlik ortamının da etkisiyle Ali Fuat Başgil'in fikirlerinin hükümetçe dikkate alındığı görülmektedir. O, din derslerinin anayasanın vatandaşa tanıdığı bir hak olduğunu, ülkede laiklik adına din düşmanlığı yapıldığını, çocuğuna din dersi verilip verilmemesinin veliye sorulması gerektiğini söylemiştir. İmam hatip çıkışlıların ilahiyat fakültesine girememesini haksızlık olarak değerlendiren Başgil, bu problemi çözmek için Yüksek İslam Enstitüsü açılmasını gerektiğini söylemiştir.¹³⁶ Fazlur Rahman ise din eğitim- öğretimi açısından 1949'dan itibaren atılan adımları takdir etmiş, İslam eğitim çatısını Türkiye'nin kurduğunu söylemiştir.¹³⁷

¹³⁵ Uyanık, ss. 77-79.

¹³⁶ Ali Fuat Başgil, **Din ve Laiklik Hukuki ve İctimai Etüd**, 8. Baskı, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 2007, ss.103- 128; Mehmet Evkuran "Yüksek Din Öğretimi ve Dini Kurumlaşmanın Yakın Tarihi", **Kelam Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 2, 2012, ss. 35-43; Uyanık, ss. 98-100; Emiroğlu, s. 102.

¹³⁷ Fazlur Rahman, **İslam**, 3. Baskı, Selçuk Yayınları, Ankara, 1993, s. 46; Ayrıca Bkz. Fazlur Rahman **İslam**, 9. Baskı Ankara Okulu, 2009, s. 40; Emiroğlu, ss. 77-78.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ EDEBİYATI VE REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN HAYATI

2.1. CUMHURİYET DÖNEMİ EDEBİYATINDA DİN, DİN ADAMLARI VE DİNDARLAR

Yeni cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren inkılap edebiyatının - Kemalist Kanonu'nun oluşturulmaya çalışıldığı görülür. Söz konusu kanon çalışmasını Kemalist yazar ve şairler, bürokratlar, halkevleri, hükümet temsilcileri, ilgili bakanlıklar, Basın Genel Müdürlüğü gibi kurumlar yürütmüştür. Reşat Nuri'nin bazı eserleri Kemalist Kanonun başyapıtları arasında gösterilebilir. Reşat Nuri'nin Hülleci piyesi bu anlamda önemlidir. Eserin önsözünde “ulusal tezlerimizi yığına anlatacak eserleri, memleketimizin tanınmış yazıcılarına hazırlatmayı faydalı bulduk.” denmektedir. Taner Timur Reşat Nuri'yi, Kemalist lâikliğin, Kemalist Aydınlanmanın romancısı olarak tanımlamakta ve Kemalist devrimin en heyecanlı en gerçekçi yazarı olduğu yorumunu yapmaktadır.¹³⁸

Cumhuriyet döneminde yazılan eserlerin önemli bir kısmı edebiyat zevk ve tutkusundan ziyade halka hitap etmek, halka seslenmek, halkı eğitmek, aydınlatmak, halkı bilgilendirmek arzusundan dolayı kaleme alınmıştır. Bu anlamda edebiyattan beklenen toplum mühendisliği olmuştur.¹³⁹ Yeni cumhuriyetin ilanı edebiyat sahasında da radikal değişikliğe neden olmuştur. Bu dönemin edebi eserlerinde geçmişle bağlarını kopararak hesaplaşma ve yeni bir kimlik inşa etme kendini hissettirmektedir.¹⁴⁰ Dönemin romanları, ideolojinin topluma nüfuz etmesini sağlayacak en uygun silah olmuştur. Siyasî, toplumsal ve ekonomik devrimler ve onları gerçekleştirmiş göstermenin yolu propagandadan geçiyordu. Romanlar

¹³⁸ Taner Timur, **Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, II. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, ss. 84-85; Selçuk Çıkla, “Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılap Kanonu”, **MuhafazakarDüşünce Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 13-14, 2007, ss. 53-54-58.

¹³⁹ Tanıl Bora- Murat Gültekingil (Ed.) **Toplum ve Kimlik Kurma Kılavuzu Olarak Roman**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Dönemler ve Zihniyetler, 1. Baskı Cilt: 9, İletişim Yayınları, İst, 2009, ss. 845-846; Kemal Karpat, **Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1962, ss. 29-33; Salih Zeki Haklı, “Türk Romanında Tek Parti Dönemi”, **Liberal Düşünde Dergisi**, Sayı: 52, Yıl: 2008, s. 183.

¹⁴⁰ Taner Timur, s. 59.

propaganda aracı olarak hizmet gördü. Dönemin roman, hikâye ve temsillerinde eski hayat tarzı; dolayısıyla hayatın her yerine dal budak sarmış din ve din adamı alabildiğine eleştirilir ve olumsuz din adamı imajı yaratılır: “Meşrutiyet yıllarında geri kalmışlığın müsebbibi olarak görülen din ve din adamlığı müessesesi Cumhuriyet’in ilanına kadarki süreçte muhalif cephe olarak telakki edilmiş, Cumhuriyet sonrasında ise mevcut ideoloji ile zıt düşen yönleri sebebiyle ihanet cephesi addedilmiştir”¹⁴¹

Cumhuriyetin din politikaları, hem dinin ve din adamlarının toplumdan dışlanmasına neden olmuş hem de hikâye, roman ve oyunlarda olumsuz bir din adamı figürünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Geri kafalı/ yobaz olarak karakterize edilen bu din adamları Cumhuriyetten bu yana varlığını hissettirmiştir. Din algısının esas itibarıyla işlendiği dönem milli edebiyat ve cumhuriyet dönemidir.¹⁴² Bu anlamda Türk edebiyatının söz konusu dönemleri yukarıdan aşağıya belirlenmiş, ideolojik bir edebiyat görünümü arz etmektedir.¹⁴³ Özellikle köy romanlarında dine, din adamına, dindara ve dinî kavramlara hücum etme, aşağılama ortak bir tutumdur. Bu romanlarda haksızlık yapanlar hep dindar kişilerdir. Köy romanlarının insanı insan olarak değil önyargılı kalıplarla ele almasının en aşırı şekli din ve din adamlarıdır. Yazarlar parçayı bütün ya da özeli genelleme hatasını sıkça yaparlar.¹⁴⁴

Kurtuluş savaşı romanlarında ülkeyi tehdit eden iki düşman vardır. Bunlardan Yunan ordusu ve azınlıklar dış tehdit unsuru olarak ele alınırken işbirlikçi yobazlar iç tehdit unsuru olarak ele alınır. Bu tür romanlardan en tanınmışları Vurun Kahpe’ye ve Yeşil Gece’dir. Dönemin yazarları gericiliğe/yobazlığa karşı aydınlanma seferberliği üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu dönemde yazılan köy anlatılarının ana teması aydının Anadolu’nun çeşitli yerlerine giderek cehaletle, dini

¹⁴¹ Yazıcı, s. 64; M. Fatih Andı, “Türk Edebiyatında Roman: Cumhuriyet Devri”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 8, 2006, s. 166; Karpat, Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular, ss. 29-33; Alemdar Yalçın, **Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı(1920-1946)**, 6. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, ss. 19-28.

¹⁴² Esra Kara, “1939-1945 Yılları Arası Türk Hikâyesinde Olumsuz Din Adamı Figürleri”, **Dede Korkut Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 10, 2016, ss. 29-42.

¹⁴³ Abdullah Özbolat, **Bir Ulus Yaratmak: Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Din Adamının Temsili**, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, s. 2477; Dulkadir, s. 61.

¹⁴⁴ Ramazan Kaplan, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy**, III. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, ss. 252- 254.

istismar edenlerle, halkı sömüren ağalarla mücadele ederek rejimin ışığıyla halkı aydınlatmaktır.¹⁴⁵ Dolayısıyla gerek köy romanlarında gerekse Kurtuluş savaşı romanlarında dine, din adamına, dindara ve dinî değerlere saldırma ve aşağılama genel bir tutum olarak belirir. Zulüm, eziyet, sömürü, istismar daima dindardan gelir.¹⁴⁶

Söz konusu dönemin romanlarında dine karşı tepki gelenek haline gelmiştir. Yazarlar bilhassa söylemek istediklerini din adamı karakterleri üzerinden söyleyerek dini eleştirirler. Milli Edebiyat Dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yazılan romanlarda aydınlar memleketi kurtarma, ihya etme peşindedir ve bu amaçla kahramanlarını Anadolu'ya akın akın gönderirler.¹⁴⁷ Söz konusu yazarlar eserlerinde iyi kahramanları iyi olarak tasvir ederken kötülerin ise— ki bunlar din adamı ve dindardır— ruhdünyaları fiziklerine yansır. Yazarlar onların dış görünüşünü uzun uzadıya tasvir ederler. Fiziki özelliklerine bakarak bile az sonra fena işler yapacakları bellidir. Bu karakterlerin fiziki özellikleri genelde dik burunlu, şişman, şaşlı, sık sakallı, sarıklı, kötü giyimli, paytak yürüyüşlü, kurt dişli, ağzı köpüklü, kıllıdır.¹⁴⁸

Vurun Kahpe'ye romanında Hacı Fettah Efendi daha Yunan işgali başlamadan Kuvayı Milliye'ye ve Milli Mücadeleye karşı konuşmalarıyla halkı örgütlemeye çalışır. Onları din düşmanı olmakla itham eder. Yunan işgalinde Yunan komutan Damyanos'un dostu ve işbirlikçisidir. Köyün öğretmeni Aliye'yi halkı kışkırtarak recm ettirecek kadar gaddardır. Hacı Fettah'ın karşısına kasabaya tesadüfen gelen İstanbullu Dede konumlandırılır. Bu Dede, güler yüzlü, güzel sesli, merhametli, iyilik dolu birisidir. Vurun Kahpeye romanı, kötü, yobaz, cahil, işbirlikçi, hain din adamı imajının oluşup yerleşmesinde önemli rol oynamıştır.¹⁴⁹ Sinekli Bakkal'ın Hacı İlhami Efendisi de Hacı Fettah'tan farklı değildir. Hacı

¹⁴⁵ Türkeş “Güdükl Bir Edebiyat Kanonu”, ss. 427- 428-444-445.

¹⁴⁶ Ramazan Gülemdan, “Bazı Cumhuriyet Dönemi Romancılarının Dine ve Din Adamına Bakışı”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Türk Romanı Özel Sayısı**, III. Baskı, Cilt: I, Sayı: 65/66/67, Ankara, 2017, s. 354.

¹⁴⁷ Gürkan Yavaş, **Cumhuriyet Dönemi Romanında Din ve Din Adamı(1923-1950)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi),Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2014, s. 360; Mehmet Baştürk, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Aydınlar(1950-1970)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 2012 s. 42.

¹⁴⁸ Özbolat, s. 2478, Gülemdan, s. 362.

¹⁴⁹ Yavaş, ss. 374-377; Yazıcı, ss.53- 56; Seyit Battal Uğurlu- Selvi Demir, “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Tekke ve Zaviyeler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 24, 2013, s. 378; Ali Öncü, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din Eğitime Bakış(Halide Edip Adıvar Örneği)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, ss. 74-75; Gülemdan, s. 355.

İlhami Efendi, Türk romanında yozlaşmış imam tipinin temsilcilerindendir.¹⁵⁰ Oda diğer hocalar gibi dar kafalı, yobaz, bağınaz baskıcı bir din adamıdır. Hacı İlhami Efendi'nin hazza, sevince, yaşama dinmeyen bir nefreti vardır. Çocuklar onu görünce çil yavrusu gibi dağılır. Torununu cehennem hikâyeleriyle korkutup korku nöbetleri geçirmesine neden olur. Onun tüm sözcük dağarcığı cehennem, zebani, şeytandan ibarettir. Yazar, Hacı İlhami Efendinin karşısına alternatif olarak Vehbi Dede'yi çıkarır. O söylem ve davranışlarıyla bambaşka bir dünya görüşü sunar. Vehbi Dede'nin heteredoks din anlayışı hoşgörüyü, sevgiyi, merhameti ön plana çıkarır. Halide Edip'in bu karakteri Reşat Nuri'nin eserlerinde sofı-medreseli din adamlarına karşı konumlanan ve alternatif olarak sunulan din adamlarından farklı değildir.¹⁵¹ Yaban'da Salih Ağa ve köy imamı köylüyü ezmek ve sömürmek için iş birliği yapan kişilerdir. Bu dönemde yazılan köy romanlarında değişmez iki karakter göz çarpar: Köy ağası ve köyün imamı. Yaban'daki bu iki karakter Yunan işgalcilerine yardım etmekten çekinmezler. Köye arada uğrayan Şeyh Yusuf ise insanları okuyarak para kazanan, kibirli, teke kokulu, kavgacı biri olarak tanıtılır. Roman kahramanı Ahmet Celal'e göre gerici Anadolu'da iyi, güzel insan yaşamaz. Ona göre Anadolu, düşmanla işbirliği yapan müftülerin, ağaların, frengiden burnu çökmüş sahte sofuların, cami avlusunda oğlan kovalayan softaların yeridir.¹⁵² Hüseyin Rahmi'nin Şeytan İşi romanında Manastırlı Zülkifl Efendi eski devrin hocalarındandır. Kaba, cahil, kadın düşmanı, sokakta kadın sesine tahammülü olmayan biri olarak tasvir edilir. Aynı romanda Hayriye Hanım, mektubunu okutmak için gittiği düzgün ahlaklı olduğunu sandığı genç hocanın tacizine uğrar.¹⁵³ Yakup Kadri'nin diğer romanı Ankara'da ise din adamlarının meclis ve çevresinde yürüttükleri faaliyetler eleştirilir, onlar savaşılmaması gereken düşman olarak görülür. Ev sahipleri Ömer Efendi, dindar, yobaz ve geri kafalıdır. Mithat Cemal Kuntay, Üç İstanbul'unda Bozdoğan Kemeri İmamı, Adnan'ın cenazesinin yıkanmasının ve tekfinin caiz olmadığını söyler. Ancak ellilik banknotu eline alınca Adnan bir anda namazlı niyazlı, imanla vefat eden bir evliyaya dönüşür. Hüseyin Rahmi'nin Dirilen İskelet romanındaki müezzın cahil, geri kafalı, yeniliklere karşı, icatları kâfir ürünü gören, mutsuz ve yalnız bir kişi

¹⁵⁰ Alemdar Yalçın, s.37.

¹⁵¹ Yavaş, ss. 449-450; Öncü, s. 35.

¹⁵² Gülemdam, ss. 355-356.

¹⁵³ Yavaş, ss. 402-403-406.

olarak anlatılır. Yakup Kadri'nin Hüküm Gecesi'nde Necip Molla homoseksüel, genç erkeklerle düşüp kalkan, alenen flört eden, genç bir gazetecinin öldürülmesini azmettiren kişi olarak anlatılır.¹⁵⁴ Halide Edip'in Zeyno'nun Oğlu romanında tanıtılan Şeyh M... ırk söylemlerini de kullanarak milli mücadele ve devrimlerin düşmanı bir karakter olarak ön plana çıkan olumsuz din adamlarındandır. Üç İstanbul'un Tevfik Hoca'sı kızlarla düşüp kalkan, gözü sonradan açılan, sarığı ve cübbeyi şark çamuru diyerek eleştiren biri olarak anlatılır. Handan'ın Selim Bey'i roman yazarlarının alternatifini sunduğu din adamlarına örnektir. Bu romanda Selim Bey kimseyi cennetten kovmayan, cehennem ve ateşle korkutmayan, merhametli biri olarak anlatılır. Döner Ayna'nın ağası Hacı Murat otorite kurabilmek için çıkarları için din kullanmaktan çekinmez.¹⁵⁵ Refik Halid Karay'ın Kadınlar Tekkesi romanında Şeyh Baki'nin şeyhliği orta tabakadan yüksek tabakaya kadar uzanan bir hanımlar şeyhliğidir. Şeyh Baki şehvetine düşkündür. İbadet etmeye bile gerek duymaz. Zıt fikirleri kimliğinde cem etmiştir. Onun karşına tekke ve müritleri olmayan, kendi halinde yaşayan Fikri Can konumlanmıştır.¹⁵⁶

Yakup Kadri'nin diğer romanı Nur Baba da olumsuz özellikleriyle öne çıkmaktadır. Bektâşi tekkesinin mürşidi Nur Baba para ve kadın düşkünü olarak tasvir edilir. Dergâha gelenleri motive eden Baba'nın verdiği şehvettir. Dergâh tasavvufun nefis terbiyesi yerine hedonistçe dünyalık zevklerin olduğu bir âlemdir. Nur Baba'nın tekkesi adeta umumhane gibi çalışmaktadır. Cinsel birleşme dini bir ayin gibi tasvir edilir.¹⁵⁷ Diğer romanı Panorama'da Tahıncızade Hacı Emin Efendi, haksız kazanç, zorbalık, tacizle tasvir edilir. Hilmi Ziya Ülken'nin Yarım Adamı'nda Seyit Ağa, dindar ama ahlaksız bir figürdür. Çıkarları için adam öldürmekten çekinmez ama namaz, oruç, hayır hasenatını da tas tamam yapar. Abdülhak Şinasi Hisar'ın Fahim Bey ve Biz romanında Hacı Enişte dindar olduğu kadar kalbinde kin, haset, fesat vardır. Sait Faik'in Medarı Maişet Motoru romanındaki imam halkın inançları üzerinden çıkar sağlamaya çalışır. Hazinenin çıkarılması için çağrılan imam zırva türünden tekerlemeler okur, hazinenin çıkarılması için bakire bir kızın soyunmasını ister.

¹⁵⁴ Yavaş, ss. 412-420-427.

¹⁵⁵ Öncü, ss. 45-46 50-78.

¹⁵⁶ Zeynep Yalçın, ss. 72-76.

¹⁵⁷ Gamze Korkmaz, s. 215.

Hüseyin Rahmi'nin diğer romanı Efsuncu Baba, İskender Fahrettin Sertelli'nin Abdülhamid ve Afrodit Kızıl Sultanın Aşkı, M. Turhan Tan'ın Cehennemden Selam romanlarında şeyh ve dervişler büyücü, menfaatçi, açgözlü olarak tanıtılır. Memduh Şevket Esendal'ın Miras romanında Rûfai dervişinin bir ara meşhur hovardalardan olduğu, Şeyh Mustafa Efendi'nin ise boşboğaz, mütecaviz, laubali olduğu ifade edilir. Gürpınar'ın Tebessüm-i Elem'inde bir şeyh efendinin bir kadının ağzına üç kere tükürerek ona yetki verdiği anlatılır. Safa'nın Mahşer romanında mahkeme çalışanı Hacı Hüseyin Efendi, davanın hızlı sonuçlanması için rüşvete açık kapı bırakır. Aka Gündüz'ün Dikmen Yıldızı'nda yedi kere hacca giden Hacıağası, kızı yaşındaki Gülsüm'ü kendine almak için her yola başvurur. Gürpınar'ın diğer romanı Billur Kalb'in Hacı Raif'i, kahve yamağı Tosun'a sarkıntılık eden, eline para sıkıştırarak istediğini yaptıran sapkın bir karakter olarak karşımıza çıkar. Salahaddin Enis'in Ayarı Bozuklar romanının Nazif Hocası da yaptıklarından tövbe eden Dursun Çavuş'un samimi olmadığını söyleyerek köylüyü ona karşı kıskırtır. Dursun Çavuş ölünce Nazif Hoca bunu fırsata çevirir ve Mekke'den geldiğini söylediği yırtık çarşafı kefen diye fazlaca fiyata Emine Bacı'ya satar. Aynı romanın kasaba kadısı ise cimri, rüşvetçi, cahildir. Yine aynı eserde köyün birinde imamın kısırak ile aygıra dini nikâh kıydığından, imamın sağdıçlık yaptığından ve yaptığı işten para aldığından bahsedilir. Bu imam aynı zamanda oğlancıdır ve şehirdeki arkadaşı Hafız Sabri ile halleşmektedir. İmam o gece evine misafir gelen Mahmut'la da ilişki yaşar. Ben Deli Miyim'de Softa Hidayet Efendi, kadın yoksulluğu çekmiş, cahil ve yobaz biridir. Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu? Romanında üfürükçü hoca, meseleyi çözmek için büyü yapar.¹⁵⁸ Etem İzzet'in On Yılın Romanı da Kemalist bakış açısıyla yazılmıştır. Eserde cumhuriyet öncesi dönem alabildiğine kötülenir. Eserde, köylünün imam, ağa, zaptiye, tahsildar, şeyh ve mültezim tarafından sömürülüşü işlenmektedir. Aka Gündüz'ün Aysel romanında ise köylünün harmanı toplayınca gelip payını alan Derviş ve Arap Hacı asalak tipler olarak tasvir edilir. Sinan Reşat'ın Molla Mehmet romanında Molla Mehmet ve dayısı Abdülgafur Efendi arasındaki menfaat çatışması anlatılarak mollalık ve medreseler hakkında tasvirler yapılır. Etem İzzet Benice'nin Aşk Güneşi

¹⁵⁸ Fatma Şimşek, **Uluslaşma Süreci Türk Romanında (1923-1929) İslam Algısı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2019, ss. 34-42.

romanındaki imam; kadın düşkün, çapkın, dalavereci ve sahtekârdır. Yunanla işbirliği yaptığı için Gavur İmam'dır. Romanda gerici olarak nitelendirilen din adamları milli mücadelenin karşısındadır. Burhan Cahit Morkaya'nın İzmir'in Romanı eserinde de benzer bir Gavur İmam vardır ki o da mücadelenin karşısındadır.¹⁵⁹ İnkılâbın Ruhu adlı eserde eskinin tasviri yapılır, cumhuriyetin getirdikleri anlatılır. Etem İzzet Benice'nin Yakılacak Kitap romanında Anadolu'ya giden Öğretmen Vicdan'ın gittiği yerde gördüğü cehalet, taassup, batıl inançlar ve sapkın şeyhler, hocalar, tekkelerle sosyal hayata dal budak yayılan inançlar anlatılır. Sadri Etem'in Çıkrıklar Durunca romanı halkın sapkınlığa varan inançları, inançların yeri geldiğinde çıkar grupları tarafından nasıl kullanıldığı anlatılır.

Peyami Safa'nın Sözde Kızlar romanında Con Hoca lakaplı imam, kızlara sarkıntılık eden, hovardalığı ve müsrifliğiyle tanınan bir karakterdir. Eserde hocanın sarığına sıklıkla atıf yapılır.¹⁶⁰ Yazarın diğer eseri Matmazel Noraliya'nın koltuğundaki Necmiye Teyze dindar bir bayan olup örümcek kafalı olarak eskinin temsilcisidir. Olumsuz pek çok özelliğini dindarlığıyla yaşatmaktadır. Samiha Ayverdi'nin Mesih Paşa İmamı romanı söz konusu bakış açısıyla yazılmadığı için ayrı tutmak gerekmektedir. Zira bu eserde İslam değil medrese eğitimi eleştirilerek tasavvuf çıkış olarak görülür. İmamın olumlu ve olumsuz yönleri gösterilir. İnsan ve Şeytan adlı eserindeki bir hoca cehennemden, zebaniden bahsederek yalan yanlış bilgilerle halkı korkutan birisidir. Gündüz'ün diğer eseri Onların Romanı dini toplumsal bir baskı unsuru olarak görür. Burhan Cahit Morkaya'nın Dünkülerin Romanı'nda roman kahramanı gazeteci kimliğiyle Anadolu'ya gittiğinde sosyal güç unsuru olarak şeyhlik ve ağalık düzenini bulur. Cemal Ataç'ın Bir Kız Böyle Düştü romanı cumhuriyet öncesi ve sonrası dini ve seküler hayat üzerinde durulur. Ali Osman Kırksekizoğlu'nun Beyza romanı Anadolu'nun geri kalmasının sorumlusu olarak dini görür. İslam, inancın yanında Arap kültürünü de getirmiştir. Din ulusal gelişimi engellemektedir. Mustafa Hilmi Nural'ın Güllü Gelin'i, Kemal Engürel'in Mazlumun İntikamı, Kamil Yazgıç'ın Türk Yıldızı Emine'si, Şükrü Pamirtan'ın Toprak Mahkûmları gibi eserler de dönemin romanlarıyla uyum içinde din algısını ve

¹⁵⁹ Mahir Karacar, **Türk Romanında Din ve İnanç Algısı(1929-1933)**,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2018, ss. 170-175.

¹⁶⁰ Gamze Korkmaz, ss. 209-210.

din adamını işlemektedir.¹⁶¹ Sermet Muhtar Alus'un Pembe Maşlahlı Hanım romanında Topaç Molla'nın işi gücü önüne gelen kadını arkasına takılarak sarkıntılık etmektir. Yazarın diğer romanı Kıvırcık Paşa'da ise Hoca Abdülgani Efendi, Topaç Molla ile aynı özelliklere sahiptir ve kılıfına uydurarak konyak içmekten çekinmez.¹⁶² Niyazi Ahmet Banoğlu'nun Bektaşî Kızı romanında her ne kadar olumlu ifadeler varsa da Bektaşî Tekkelerinde gayri ahlaki işler döndüğü, kadınların taciz edildiği anlatılır. Morkaya'nın diğer bir romanı Şeyh Zeynullah'da Nakşibendi tekkesinin başında bulunan Şeyh dinî donanımdan yoksun asalak yaşayan biri olarak tasvir edilir.ERCÜMENT EKREM TALU'nun Kodaman romanında mahalle mekteplerinin hocaları ve eğitim sistemi ele alınarak eleştirilir. Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun Patronalılar romanında ise medrese eğitimi eleştirilerek halka hiçbir faydası olmayan bireyler yetiştiği, gereksiz bilgilerle zihinlerin doldurulduğu, binlerce asalak ve yobazın ortaya çıktığı vurgulanır. Zeki Mesut Alsan'ın Mustafa'nın Romanı eserinde de medreseliler eleştirilerek her yenileğe karşı çıkararak mani oldukları ifade edilir.¹⁶³ Aşkın Temizi romanında kasabalıya hizmet etmek isteyen Doktor Erden'in karşısında Çavdar Şeyhi vardır. Gece Konuştu romanında ise din istismarcısı mahallenin imamı Tevfik'tir. Barbaros'un ölümü romanında Cezayirli Şeyh Salim, halkı Türklere karşı kışkırtan ve buldukları Türk'ün öldürülmesini isteyen zalimdir. Dinmez Ağrı romanında Yunanla işbirliği yapan hoca yılanı benzetilir. Türk Yıldızı Emine'deki mahalle imamı dalkavuktur. Sıtkı Şükrü Pamırtan'ın Toprak Mahkûmları'nda köyün imamı çıkarıcı bir istismarcıdır. Hülleyi meslek haline getirmiştir.¹⁶⁴ Turhan Tan'ın Devrilen Kazan romanında din adamlarının cübbe ve sarığıyla otorite kurarak kazanç elde ettiği anlatılır. Aka Gündüz'ün Mezar Kazıcıları romanında Sarı Dede kötü alışkanlıklara sahiptir ve ölüleri gömdükten sonra tahtaları çıkartıp marangoza satar. Reşat Enis Aygen'nin Afrodite Buhurdanında Bir Kadın romanında din adamlarından rahatlık içinde ense şişiren, kürsüleri kadın avlamak için kullanan kişiler olarak bahsedilir.ERCÜMENT EKREM TALU'nun diğer bir romanı

¹⁶¹ Karagülle, ss. 101- 107.

¹⁶² Karacar, ss. 168- 169.

¹⁶³ Gizem Akyol, ss. 107-116.

¹⁶⁴ M. Halil Sağlam, **Türk Romanında Din ve İnanç Algısı(1934-1938)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2016, ss.455- 463.

Kodoman’da şeyhülislamlığın milletin başına bela olduğundan bu makamı işgal edenlerin fesad kaynağı olduğundan bahsedilir.¹⁶⁵

Cumhuriyet’e kadarki türk romanlarında değerler çatışmasını inceleyen Şahmurat Arık’ın tespitlerine göre 200 romandan 160’ında 771 değer çatışmasının olduğunu, bunların 451’inin ahlaki değerlere ait olduğu; 70 romanda 128 sosyal değer çatışması, 27 romanda 93 siyasi değer çatışması, 32 romanda 45 dinî değer çatışmasının olduğunu söylemektedir.¹⁶⁶ Şimşek’in tezinde vardığı sonuca göre ise 1923-1929 yılları arasında yazılan 45 romandan 40 tanesinde dine ve dini temsiliyeti olan makamlara yönelik olumsuzlamalarda bulunulurken sadece 3 metinde İslam’a olumlu yaklaşan izler görülmektedir.¹⁶⁷

Bu dönemde yazılan piyes ve hikayeler romanlardaki olumsuz din adamı karakterlerinden farklı değildir. Örneğin Kemal Bilbaşar’ın Kel İmam’ın Fesleri hikâyesinde aydın- yobaz ikilemi üzerinden hikâye anlatılır. Nahiye müdürünün icraatları kasaba imamı ve muhtarı rahatsız eder. İmam ve muhtar aydın nahiye müdürüne karşı halkı kışkırtır. Şapka inkılâbına cephe alan imam, bunun gâvur icadı olduğunu ve bunu takanın nikâhı düşeceğini söyler. Fahri Celal Göktulga’nın İstiskal hikâyesinde Hüseyin Ağa’nın evine gelen imamlara oynadığı oyun anlatılır. Hüseyin Ağa’nın böyle bir oyun oynamasının nedeni din adamlarının güç karşısında nasıl tavır aldıklarını ortaya koymaktır. Şemsettin Kutlu’nun Çoban Suyu hikâyesinde klasikleşmiş öğretmen-imam çatışması anlatılır. Köyün sularının gittikçe azalması imama göre Allah’ın bir cezasıdır. Görünmez kuvvetlerin müdahalesiyle meydana gelmiştir. Öğretmen ise bir aydın olarak suyun azalmasının bilimsel açıklamasını yapar. İmam bu anlamda geri kafalı, cahil, yobaz olmaktadır. Münife Baran’ın Davul Hoca hikâyesinde de diğer eserlerdeki karakterlerden çok farklı olmayan olumsuz din adamı örneği verilir. Göbekli olmasından dolayı köylülerce Davul Hoca lakabı takılan Baki Hoca insanları korkutarak, lanet okuyarak camiye çekmeye çalışan sevimsiz bir adamdır. Yazar onun karşısına alternatifini çıkarır: Lokman Hoca. Bu hoca diğerinin aksine sevimli, merhametlidir. Orhan Seyfi Orhon’un Kara Kaplı Kitap hikâyesinde Hacı Kasım Efendi’nin yıllarca bakarak

¹⁶⁵ Gizem Akyol, ss. 99- 105.

¹⁶⁶ Şahmurat Arık, “Cumhuriyet Öncesi Türk Romanında Değerler Çatışması”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Türk Romanı Özel Sayısı**, III. Baskı, Cilt: 1, 65/66/67, Ankara, 2017, ss. 346-347.

¹⁶⁷ Şimşek, ss. 103-104.

hüküm verdiği kitaba ölümünden sonra açılıp bakıldığında içinde et ve alacak hesaplarından başka bir şey olmadığı görülür. Halk bu olayda bile hikmet arar, Hacı'nın ölümüyle ilmin de kitapla birlikte göçüp gittiği sonucuna varır. Dolayısıyla hikâyede din istismarı, menfaatine dini kullanım ve halkın cehaleti vurgulanır. Orhon'un diğer hikâyesi Selam Söyle'de Müezzin Bahai Efendi'nin caminin bitişiğinde oturan evli Mahpeyker Hanım'a ilgi duyan, kadın düşkünü ahlaksızca dini çıkarlarına alet eden bir din adamı olarak anlatılır. Müezzin, kadına sürekli mektup yazar, sabah ezanını makamına uydurarak sarkıntılık yapar. Kenan Hulusi Koray'ın Köyde Cinayet hikâyesinde köyün imamı kızlara sarkıntılık yapan, baştan çıkarmaya çalışan kadın düşkünü bir din adamı olarak anlatılır. Yusuf Ahıskalı'nın Küçük Hoca hikâyesinde baskıcı bir eğitim görmüş ve ailesinin zoruyla müezzin olmuş bir gencin camide esrar çekmeye kadar giden ahlaksız davranışlarına değinilir.¹⁶⁸

Oyun ve piyeslerde de aynı bakış hemen kendini belli eder. Burhan Cahit Morkaya'nın Gavur İmam piyesi olumsuz din adamlarını işler. İşbirlikçi ve Kuvayı Milliye düşmanı olarak gösterilen Biga Müftüsü ve cami imamı dini istismar ederek halkı yanlarına çekmiştir. Bu karakterlerin ahlaksız davranışlarının müsebbibi olarak din gösterilmeye çalışılır. Vedat Nedim'in 29 Birinci Teşrin eserinde eski ile yeninin, gelenekle modernliğin karşılaştırılması yapılır. 1927'de Aynaroz Kadısı, 1938'de iktidar partisinin bastırdığı Şeriye Mahkemesinde, 1938'de İş Bankasının bastırdığı Şeriatçısı'nda şer'i mahkemelerde davaların görülme tarzını ve din adamlarını kadın düşkünü, acımasız, çirkin, menfaatçi, hilekâr, cahil gösteren pek çok ahlaksız davranışını ele almaktadır. Köyün Namusu piyesi köyün doktoru ve Kemalist Hasan öğretmeninin köyün zorba ağası ve onun işbirlikçisi imamla mücadelesini ele alır.¹⁶⁹ Aka Gündüz'ün Köy Muallimi oyununda Öğretmen Ünlü B. bilgisizlik ve cehaletle savaşıarak köyde kalkınmayı sağlar. Eser geçmişi toptan reddeder. Yaşar Nabi'nin Köyün Namusu oyununda köyün kızıyla evlenen Hasan Öğretmen, dolandırıcı hocaları, din bezirgânlarını Emine'ye anlatarak uyarıda bulunur. Oyunda köyün

¹⁶⁸ Kara, ss. 35-38.

¹⁶⁹ Çıkla, "Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Anısına Yapılan Edebi Yayınlar", **Türkoloji Dergisi**, Sayı: 1, 2006, ss. 48-60; Dönmez, ss. 54-55. Dönemin ideolojisini yansıtan bazı oyunlar şunlardır: Yaşar Nabi, "İnkılap Çocukları", Halit Fahri, "Onuncu Yıl Destanı", Aka Gündüz, "Beyaz Kahraman, Mavi Yıldırım", Sırrı Örik, "Sönmeyen Ateş", Yaşar Nabi Nayır, "Mete", Behçet Kemal Çağlar, "Ergenekon, Çoban", Nazmi Tonbuş, "Atilla", Münir Fahri Egeli, "Bay Önder", Hayrettin İlhan, "Altın Yay", Hüsnü Yıldız, "Mete", Vehbi Cem Aşkun, "Oğuz Destanı", Osman Cemal Kaygılı, "Üfürükçü", Ertuğrul Şevket, "Şeriatçısı" Bkz. Bilal Demir, s. 265.

imamı ağa ile işbirliği yaparak öğretmene ve Emine'ye namus iftirası atmaktan çekinmez.¹⁷⁰ Aka Gündüz'ün diğer oyunu Mavi Yıldırım, manda isteğine karşı ulusal bir ülküyü savunur. Yani İslamcılığa karşı ulusçuluk, hakçılık ve Mustafa Kemalcilik. Yaşar Nabi'nin İnkılap Çocukları oyununda eski ile yeni kıyaslanarak inkılaplar yüceltilir. İlerlemenin başat ögesinin eğitim olduğu vurgulanır. Yukarıda sayılan oyunlar dışında Musahipzade Celal'in Mum Söndü, Baha Dürder'in Kürsüden Uzakta, Münir Karakollukçu'nun Üfürükçü, Nazım Hikmet'in Tartüf⁵⁹, Sermet Çağan'ın Ayak Bacak Fabrikası gibi oyunlarında da kadı, hoca, imam, derviş gibi dini temsil eden kişiler din istismarcıları, sömürücü kişiler olarak gösterilir. Batıl inançların çokça tenkit edildiği oyunlarda politikanın izdüşümünü görmek mümkündür.¹⁷¹

Dönemin edebi eserlerinde görülen olumsuz din adamı ve dindar algısı tek parti döneminin söylem ve eylemleriyle uyumludur. Bu dönemde yazılan eserlerde din geri kalmışlığın en önemli sebebi görülürken Batı'da aydınlanmanın önünde en büyük engel olarak görülen papazlar ve ruhban sınıfı rolleri Müslüman din adamlarına verilmiştir. Victor Hugo'nun döneminin Fransız toplumu için söylediği "Her kasabada ışık saçan bir öğretmen ve bu ışığı söndürmeye çalışan bir papaz vardır" tespiti bağlamından koparılarak doğrudan alınmış bu görüş -Batı'daki farklı ve daha esnek laiklik anlayışlarını değil- Fransız laikliğini sert bir şekilde uygulayan tek parti döneminin ve edebiyatının temel şiarı olmuştur. Tekkelerin, türbelerin medreselerin, imam hatiplerin, ilahiyat fakültesinin kapatılması, din derslerinin kaldırılması, kılık kıyafet düzenlemesi, dinî neşriyatın ve basının susturulması gibi uygulamalar iktidarların propaganda aracı olarak kullandığı edebiyat sahasında yansıması yobaz, cahil, çıkarıcı, işbirlikçi, hain, sapık, merhametsiz, çağdışı, dar kafalı din adamı ve dindarlar olarak ortaya konmuştur. İktidarın, ideolojiyi anlatan en iyi edebi eserler için düzenlediği yarışmalar, bazı şair ve yazarların milletvekili yapılması, halkevlerinde oynanmak için yazılan piyesler, Maarif Vekaleti'nin bastığı kitaplar ve okul ders kitapları bu tespitimizi desteklemektedir. Dönemi daha iyi anlamak ve yorumlamak için dönemin ilk üç yazarı arasına giren Reşat Nuri'nin,

¹⁷⁰ İnci Kalkan, **Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Köy Gerçeği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002, ss. 75 -79.

¹⁷¹ Ceren Olpak, **Cumhuriyet Dönemi Oyunlarında Dramatik Çatışma Kurgusu Olarak İlericilik - Gericilik Karşıtlığı ve Modern Oyunlarda Yansıması**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2011, ss. 81-97.

eserlerini ilgili bölümlerde ele alacağız. Ancak eserlerini ele alıp tahlil etmeden önce yazarın hayatını ve edebi kişiliğini incelemek gerekmektedir. Reşat Nuri Güntekin kimdir? Nasıl bir dönemde yaşamış ve nasıl bir eğitim almıştır? Cumhuriyet öncesinde faaliyetleri nelerdir? Tek parti iktidarıyla nasıl bir ilişkisi vardır? Aldığı görevler var mıdır? Yazdığı eserler nelerdir? Eserlerinde işlediği konular ve temalar nelerdir? Yazarın cumhuriyet öncesi ve sonrası ya da çok partili dönemde fikirlerinde değişme var mıdır? Yazar fikri ve felsefi olarak nerelerden beslenmektedir? Müstear isimleri nelerdir? İnançlarla ilgili görüşleri nelerdir? Eserlerinin dışında kendisiyle yapılan röportajlarda ne söylemektedir? gibi soruların cevabını almak ve yazarın eserlerini buradan elde ettiğimiz bakış açısıyla yorumlayıp anlamak için “Reşat Nuri Güntekin’in Hayatı ve Edebi Kişiliği”ni derinlemesine tahlil etmek gerekmektedir.

2.2. REŞAT NURİ GÜNTEKİN’İN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Mehmet Reşat Güntekin, 25 Kasım 1989’da Üsküdar’da askeri bir doktor olan İbrahim Nuri Bey ile Erzurum valisi Mareşal Yaver Paşa’nın kızı Lütfiye Hanım’ın ilk çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.¹⁷² Reşat Nuri’nin Reşide isimli bir kız kardeşi de vardır ki genç yaşta vefat etmiştir. Emekli maaşı için verilen bordroda Mehmet Reşat Güntekin ismi geçmektedir. Yazar, soy kütüğü hakkında şöyle bilgi vermektedir: “İsmim Mehmet Reşat, pederim Daire-i Umur-i Sıhhiye üçüncü şubesine memur tabib binbaşılardan İbrahim Nuri Bey olup elyevm Çatalca Ordu-yu Hümayun’u sıhhiye müfettişliğinde bulunmaktadır. Pederim ve ben İstanbulluyuz, ailemiz serasker-i esbak Yaver Paşa sülalesine mensubdur, tabiiyetimiz Osmanlıdır.”¹⁷³

Babası İbrahim Nuri Bey; kahve, sigara ve içkiyi asla kullanmayan, Hacca gidip geldiği için de Hacı Nuri Bey olarak adlandırılan sadece hekimliği değil aynı zamanda hakîmliği de olan bir Osmanlı doktorudur. Reşat Nuri’nin eserlerinde öğretmenlerden sonra doktorkarakterlerin çokluğu ve onun tıp hakkındaki çok derin tasvirleri babasının mesleğinden ileri gelmektedir.

¹⁷² M. Fatih Kanter, **Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 14; Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II**, Milli Eğitimi Basımevi, İstanbul, 1983, s.1209.

¹⁷³ Kanter, **Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin** s. 14.

İbrahim Nuri Bey, sıradan bir doktor değildir. Sürekli mesleği icabı gezmiş ve kitaplarını da yanında götürmüştür. Reşat Nuri'nin edebi kişiliğinin oluşmasında elbette bu kitap kurdu babanın yeri inkâr edilemez. O bu durumu şöyle anlatır:

Bir asker doktoru olan, birkaç parça kapacak ve bir iki yatak dengi ile, kedi yavrusunu taşır gibi, bizi vilayetten vilayete sürükleyen çok genç babamın nasıl bir kütüphanesi olabilirdi?.. Fakat vardı. Babam için bana yine muamma kalmış bir ikinci şey de bu kütüphanenin pek rastgele bir kütüphane olmamasıydı. Türkçe, Farsça, divanlara, bizim divanların en iyilerine, kalın Mesnevi, Hafız şerhlerine, bütün Edebiyat-ı Cedide'ye kadar... Voltaireleri, Rousseauları, Montesquieuları ile eski Bibliothéque Nationale'nin mavi kapalı ucuz klasikler edisyonunun hemen hemen tamamını, Balzaclar, Flaubertler, Zola ve Daudetlerle Fransız realist ve natüralistlerini; Taine'i, Renan'ı, Felis Alcan kütüphanesinin en ağır başlı fikir ve felsefe neşriyatını, alaturka bir orta ailenin yirmi iki yaşında tıbbiyeden asker hastanelerine geçmiş bir genç çocuğu için nasıl izah etmeli?¹⁷⁴

Anlatıldığı üzere İbrahim Nuri Bey'in seyyar kütüphanesi Doğu, Batı klasikleri ve modern kitapları cem eden bir kütüphanedir. Reşat Nuri çok küçük yaştan itibaren bu kitaplarla ilişki kurmuştur: “Fakat o evde yokken onları kucak kucak ortaya yığarak altlarından girer, üstlerinden çıkardım. Pek az sonra onları fare gibi kemirir, gizli gizli resimlerini keser ve boyarken yine fare gibi burnumdan yakalandım. Gidiş o gidiş!”¹⁷⁵ Çocukluğundan itibaren Mesnevi'yi, Hafız'ı bilen yazarımızın, roman ve hikâyelerinde Mesnevi'ye ve Mesnevi kültürüne pozitif bakışı tesadüf değildir. Eserlerinde softa ve mollaları değnekle kovalayan yazarımız Mesnevi'ye olumlu bakmakta ve onun okuyucularını aydın dindarlar olarak görmektedir.

Reşat Nuri'yi yazmaya yönlendiren bir başka husus ise Lala Şakir Ağa'nın anlattığı masallardır. Üç kardeşin geyik avı ile ilgili bu masal, onda büyük bir edebiyat aşkının tohumlarını filizlendirmiştir. Küçükken kadın sohbetlerinde okunan Fatma Aliye Hanım'ın Udi adlı romanı da onu derinden etkilemiştir. Fakat o, asıl hikâye zevkini ve hikâye emelini Halit Ziya Uşaklıgil'i okurken duymuştur.¹⁷⁶

Reşat Nuri, ilköğrenimine İstanbul Selimiye mahalle mektebinde başlar. 1900'de Çanakkale'de ilköğrenimini tamamlar ve Çanakkale İdadisinde okur. Ardından Galatasaray Sultanisine devam eder. Daha sonra İzmir Frereles Fransız

¹⁷⁴ Kanter, **Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin** s. 25.

¹⁷⁵ Kanter, **Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin** s. 25.

¹⁷⁶ Muzaffer Uyguner, **Reşat Nuri Güntekin Yaşamı Sanatı Yapıtlarından Seçmeler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 14; Banarlı, s. 1211.

okuluna devam eder. Bu okuldaki iki anısı onun henüz çocuk denecek yaşta milli meselelere karşı hassas bir mizaçta olduğunu göstermektedir. Bunlardan birinde Reşat Nuri'nin çok çalışıp yılsonunda birinciliği hak etmişken okul yönetimi bir Türk çocuğuna ödül vermeyi mahzurlu görmüş ve Rum cemaatini darıltmaktan çekindiği için ödülü Rum bir çocuğa vermiştir. Diğer anısında ise bu okuldan bir genç ona Rumca bir kelime sorar, geleceğin Türk romancısı Rumca bilmediği söyler, diğeri de “Rumca bilmemekten utanmıyor musunuz?”der... Eliyle Manisa istikameti göstererek, “Oralarda o kadar çok Türk var ki, daha ötelerde yine Türkler, daha ötelerde yine. İleride onlar da buraya gelince zaten burada Rumlar kalmayacak ki!..” der ve Rumcanın işe yaramadığını söyler.¹⁷⁷

O, İzmir Frerele Okulundan tasdikname ile ayrılır. Yarışmayla girdiği İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni 1912'de bitirir. Onu, edebiyat fakültesinde ilk keşfeden Hamdullah Suphi'dir. Bu konuda Yusuf Ziya Ortaç şöyle yazar:

*Kendisini soluk almadan dinleyen sınıfın karşısında, talebesinden birini ayağa kaldırmış konuşuyordu: “Size haber veriyorum: Doğduğunuz gün, talihin eli beşiğinizin üstüne bir yıldız asmıştır. Yazınızın, gözlerimin önüne serdiği manzarada ne kadar feyiz var. Eğer isterseniz, eğer hilkatın size cömertçe verdiği değere sırt çevirmezseniz, emin olunuz, şöhretiniz bir gün memleket hudutlarını da aşacak, dış âlemde tanınacaksınız.”*¹⁷⁸

O, 1913'de Bursa Sultanisi Fransızca öğretmenliğine tayin edilir.(1913-1915) Daha sonra İstanbul'a gelerek sırasıyla Beşiktaş İttihat ve Terakki(1915-1917), Fatih Vakfıkebir(1917-1919), Feneryolu Murad-ı Hamisi(1919), Osman Gazi Paşa mekteplerinde, Vefa Sultanisi(1919-1924), İstanbul Erkek, Çamlıca Kız, Kabataş, Galatasaray, Erenköy Kız liselerinde Fransızca, Türkçe, felsefe, pedagoji, öğretmenliği ve idarecilik yapar.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Prof. Dr. Orhan Okay-Prof. Dr. Şerif Aktaş, “Reşat Nuri Güntekin” **Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri Tarih-Antoloji-Ansiklopedisi**, Ötüken-Söğüt Yayıncılık, İst. 1992, Cilt: XII, s. 217.

¹⁷⁸ Okay- Aktaş, ss. 217- 218; Aziz Nesin, **Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı**, Akbaba Yayınları, İstanbul, 1973, ss. 241- 242.

¹⁷⁹ Hüseyin Çelik, “Reşat Nuri Güntekin”,**Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, Ank. 1996, Cilt: XIV, ss. 307-309; Murat Yalçın(Ed.),**Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi-Cilt I**, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 476; Hakkı Süha Gezgin, Reşat Nuri'yi Beşiktaş Vakıf Sultanisinde tanıdığını söylemektedir. Çalıkuşu'nun tefrika edilmesinden dört sene öncesi İki öğretmenin dostluğu bu okulda başlamıştır. Gezgin onun tiyatroyla ilgilendiğini, piyes muharrirlerini, tenkitleri okuduğunu ve piyes yazdığını söylemektedir. Bkz. Hakkı Süha Gezgin, **Edebi Portreler**(Hazırlayan: Beşir Ayvazoğlu), II. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 246- 247.

Yazı hayatına, Zaman Gazetesi'nde tiyatro tenkidi yaparak başlar. Bunu özgün tiyatro oyunları takip eder. "İstanbul Kızı" adlı bir piyes yazar. Ancak Darülbeyti piyeslerinin lüks salonlarda geçmesi adet olduğu için Reşat Nuri, piyesinin iki perdesi bir köy mektebinde geçmesi nedeniyle piyesi geri alır ve Çalıkuşu diye herkesçe okunan bir edebiyat klasiğine dönüşür.¹⁸⁰

Reşat Nuri, Zaman Gazetesi'nde Cemil Nimet takma adıyla, Dersaadet Gazetesi'nde de kendi adıyla birer roman yayınlar... Çalıkuşu'nu roman haline getirerek Vakit Gazetesi'nde tefrika eder.(1922) Daha önce Harabelerin Çiçeği(1918) ve Gizli El(1920) adlı romanları tefrika halinde Zaman ve Dersaadet Gazetelerinde yayınlanır.¹⁸¹ İlk hikâyesi Eski Ahbab ise 1917'de Diken dergisinde yayımlanmıştır. İlk piyesi Hakiki Kahramanlık 1919'da Zaman Gazetesi'nde yayımlanır.¹⁸²

Milli mücadele yıllarında İstanbul'un tanınmış pek çok okulunda müdürlük ve öğretmenlik yapan yazar keskin kalemli kullanarak çeşitli gazete ve dergilerde yayımladığı yazılarla mücadeleye, Ankara'ya, Kuvva-i Milliye'ye sonuna kadar destek verir. Özellikle Sedat Simavi'nin İstanbul işgal altındayken çıkardığı Güleriyüz gazetesinde ve kendisinin çıkardığı Kelebek Mecmuası'nda çeşitli müstear isimlerle mizahi bir üslupla şiir, hikaye, deneme ve fıkra yazar. 1921- 1923 tarihleri arasında çıkan Güleriyüz mizah gazetesinde yazdığı yazıları Ateş Böceği, Hayrettin Rüştü imzalarıyla yazan Reşat Nuri'nin şiirleri, fıkra ve hikayeleri şöyledir: Yunan Heyulasına, Anadolu'dan Kaçan Rum ve Ermenilere, Venizelos'a Mektup, Lozan Şarkılarının Tercümesi, Büyük Milletimin Büyük Babası Yavuz İsmet Paşa'ya, İsmet Paşa'nın Lord Gürzon'a Mektubu, İsmet Paşa'ya Lozan Manileri, Dangelak Yunanlılara, Sevgili Paşamıza, Sabık Kral Kosti Ağzından, Hendek Mekan Ali Kemal Bey'e Mersiye, Kurzon'a Kapalı Mektup, Kikirik'e Türk Ültimatomu, Ninni, Bom Bom, Çatla da Patla!, Muhavere-i Aleniye, Hacı Anesti'nin Siyaseti, Vapur Gişesi Önünde, Nefs-i Enfes, Siyaset-i Ma'lumeye, Ana, Oğul Duası, Bayram İçinde Yas, Der Vasef-ı Ceraid, Ayyaşın-i Kirama, Altın Aşkına, Hülyadan Hakikate, Ah! O Ağlıyor, Bir Muhacir Kadının Şikayeti, Manzum Küçük Hikaye, Konferans'tan Bir Rica, Mülakat Gecesi, Vazifeperverlik, Der Vasef-ı Şiir, Ey İstanbul, Kikirige(?) Açık

¹⁸⁰ Birol Emil, **Reşat Nuri Güntekin**, I. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 64; Banarlı, ss. 1210- 1211.

¹⁸¹ Okay-Aktaş, s. 219.

¹⁸² Kanter, **Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin** s. 27.

Mektup, Fransız Medeniyetinin Yüksek Duyguları, Sulh Fırılacağı, Kokuya Dair, Tecrübe, Kikirik'e Türk Ültimatomu, Vapur Gişesi Önünde, Olmadı, Olmadı!, Per-i Sulha, Sulh Şarkısı, Ramazan, Öğütleri, Hakkın Sedası, Gazel, Bir Davetin Akıbeti, Gönül, Bazı Liyakatli (!) Mebus Beylere, Mani, Zamana Göre, İstediğim Şey, Musibet Tellalına, Tebrik Destanı, Pehlivanın Türküsü, Sefil Firariye, Köyde Bir Gece. Ayrıca mücadeleyle karşı olan İstanbul, Alemdar, Aydede, Peyam-ı Sabah gibi gazeteler sert bir dille eleştirilir. Bu anlamda Ali Kemal'e Yunana, Rumlara, Ermenilere, düşman askerleri ve komutanlarına, padişaha küfür boyutunda tepki gösterilir.¹⁸³ Reşat Nuri, yukarıda bahsettiğimiz haftalık mizah dergisi olan Kelebek Mecmuası'nı Yesarizade Mahmut Esat, İbnürrefik Ahmet Nuri (Sekizinci) ve Ressam Ahmet Münif (Özarman) ile 12 Nisan 1339'dan 25 Eylül 1340'a kadar her hafta Perşembe günleri toplam 77 sayı olarak çıkarır. Kelebek Mecmuası'nda Yunanlıların Anadolu Destanı gibi serilerle mücadeleyle destek verilir.¹⁸⁴

¹⁸³ M. Fatih Kanter, "Bir Mizah Şairi ve Yazarı Olarak Reşat Nuri", **Türk Edebiyatında Mizah Sempozyumu**, 13-15 Mayıs 2016, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019, ss. 550-551, 553; M. Fatih Kanter, "Şair Reşat Nuri", **Türk Edebiyatı Dergisi**, Sayı: 497, Mart 2015, ss. 75-77; Tunay Devrim, **Güleriüz Mizah Gazetesi'nin İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, ss. 104-105; Yunus Şahin, **Güleriüz Gazetesinin İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, ss. 304- 309; Özgün Nil Dümen, **Milli Mücadele Döneminde Mizah Basını: Ay Dede ve Güleriüz (1922)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2019, ss. 42- 43; Rabia Öztürk, **Güleriüz Gazetesindeki Edebi Metinlerin Tasnifi ve Çeviri Yazısı** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2018, ss. 5-6. Reşat Nuri, Hülyadan Hakikate şiirinde "Ey Yunan piçleri!" diyerek seslenir. Anadolu'dan Kaçan Rum ve Ermeniler şiirinde Rum ve Ermenilerden "Battı kıncınıza bu naz ve nimet" diye hitap edilir. Kikirik'e Açık Mektup şiirinde Venizelos'tan "Misak-ı Milli'yi oyuncak sanma/ Venizelos piçin sözüne kanma" şeklinde bahsedilir. Venizelos'a Mektup şiirinde Yunanlılara şöyle seslenilir: "Sizden aldığımız bir Karaağaç/Tamirat derdine olmuyor ilaç/ Kuyruğu kurtardın yemeden kırbaç/ Akıllı kafırsın, ey orta malı!" Çatla da Patla şiirinde de Yunanlılara "Katranı kaynaksan olur mu şeker?/ Cinsini....., cinsine çeker/ Duyar inanmazdım, doğruymuş meğer/ Nimetten sayılmaz derlerdi bakla" diyerek seslenilir. Köyde Bir Gece şiirinde ise halife eleştirilir: Türk ordusu vatanını korumakçün düşmandan/ Ankara'da toplanırken, İstanbul'da o sultan/ Asi diye fetva yazdı her tarafı sardı kan/ Anadol'un saf yurduna alev, duman verdiler/ Baba, oğul, ana kardeş birbirine girdiler/... İşte aziz ağalarım sultanımız o adam/ Sarayında dolaşanlar hep cariye, hep madam/ Bilirdi ki Anadolu baştanbaşa ıssız dam/ Utanmadan, arlanmadan firar etti Malta'ya/ Anladı ki millet onu layık gördü baltaya." Büyük Millet'in Büyük Babası Yavuz İsmet Paşa'ya şiirinde ise İnönü'nün kahramanlıkları övülür: "Ben nefsim, aziz paşam! Sana secde ederim/ Çizmenizin ökçesine kurban olur giderim..." Sevgili Paşamıza şiirinde ise Atatürk övülür: "Halikim yolladı, seni bizlere/ Hakimsin karaya hem denizlere/ Davada muhalif olan sizlere/ Ali Kemal gibi hissiz eşekler." Ana, Oğul Duası'nda da Atatürk'ün kahramanlıkları övülür: "Sen kurdun bu vatani, sen kuruttun yaşları/Sen kaldırdın yükseklere, yerlerdeki başları..." Bkz. Öztürk, **Güleriüz Gazetesindeki Edebi Metinlerin Tasnifi ve Çeviri Yazısı**, ss. 221- 340.

¹⁸⁴ Reşat Nuri Güntekin, Yesarizade Mahmut Esat, İbnürrefik Ahmet Nuri, Ahmet Münif gibi isimler 12 Nisan 1339'dan 25 Eylül 1340'a kadar toplam 77 sayı olmak üzere Mizah dergisi Kelebek Mecmuası'nı çıkarmıştır. Dergide içerik itibarıyla fıkra, roman, hikaye, tiyatro, şiir, karikatür gibi pek

Reşat Nuri, Erenköy Kız Lisesi'nde öğretmenlik yaptığı yıllarda öğrencisi olan Hadiye Hanım ile tanışır ve kısa sürede evlenirler. 1933'de Aksel adını verdikleri bir erkek çocukları olmuş fakat kısa süre sonra vefat etmiştir. 1941'de ise Ela Güntekin dünyaya gelir. Ela Güntekin, Boğaziçi Üniversitesi'nde Fransızca bölümü öğretimi görevinden emekli olur ve çevirmenlik yapar, 2010'da vefat eder. M. Fatih Kanter, 2005 yılında Ela Güntekin'le röportaj yapar ve Güntekin, babasıyla ilgili anı, bilgi ve dokümanları Kanter ile paylaşır. Bu paylaşımlar 2006 yılında İnkılap Kitabevi tarafından Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin adlı kitap olarak basılır.

1927 yılında Milli Eğitim Bakanlığı müfettişliğine atanır ve hemen hemen Karadeniz hariç tüm Anadolu'yu dolaşır. 12 yıl süren bu görevde roman, hikâye ve piyeslerinde bolca kullanacağı malzemeler, tasvirler, karakterler ve mekânlar çıkarır. 1939'da CHP Çanakkale milletvekili seçilir¹⁸⁵ ve bu görevi iki dönem devam ettirerek 1946'da emekli olur:

çok edebi türe yer verilmektedir. Dergide Reşat Nuri'nin yazıları büyük bir yekûn tutmaktadır. Reşat Nuri dergide Fakir, Karakuş, Çiğdem, Yıldız Böceği, Ateş Böceği, Ağustos Böceği, Saksagan, Yarasa gibi müstear isimler kullanmıştır. Dolayısıyla derginin büyük bölümünün Reşat Nuri'nin elinden çıktığını belirtmek gerekir. Gündemi yakından takip eden dergi sık sık dönemin inkılâplarına; dini, siyasi, toplumsal alanlarla ilgili atılan adımlara değinmiş ve bunları destekleyen paylaşımlar yapmıştır. Medrese - Mektep davası, Hayat Mektepleri Medreseler, Softaların Münazarası, Yaşasın Cumhuriyet, Medreseler- Mektepler, Softalık ve Softalığa Dair, Mollaların Mantiği, Leş Kargaları, Hoca İle Müderris gibi yazılarda bunu açıkça görmek mümkündür. (Bkz. Nebahat Yusoğlu, **Kelebek Mecmuası Üzerine Bir İnceleme**, Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 1.); yazarın Vakit Gazetesinde 35 hikayesi, Kelebek Mecmuasında 250 hikaye, 40 oyunu, Resimli Hikaye dergisinde 7 hikayesi, Diken'de 10 hikayesi, Hayat'ta 8, Şair Nedim ve Şair'de 1 hikayesi, Güler yüz'de 50 şiiri vardır. Bkz. Kanter, “**Bir Mizah Şairi ve Yazarı Olarak Reşat Nuri**”, s. 550-552; Banarlı, s. 1214; **Kelebek Mecmuası**, nu: I, 12 Nisan 1339, nu: II, 19 Nisan 1339, nu: III, 26 Nisan 1339, nu: V, 10 Mayıs 1339.

¹⁸⁵ Milletvekili olduğu sürede çok az meclis faaliyetlerine katılmış ve söz almıştır. 1945 Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi konuşmasında, çevrilen klasiklerin öneminden bahsetmekte ve Milli Eğitim'i 400'ye yakın eseri Türkçeye kazandırdığından dolayı tebrik etmektedir: “Ecnebi dil öğretemediğimiz bir sırada bu 400'e yakın eserle hemen hemen (öğrencilere) onlara iyi bir fikir terbiyesi vermek mümkündür.” Sonra konuyu konservatuara getirmekte ve bu kurumdan mezun olanların oyunlarını sahnelemek için acil tiyatro sahnesine ihtiyacı olduğunu ifade ederek bu binanın neresi olmasıyla ilgili öneriler getirmektedir. (Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, VII. Dönem, Cilt: 20, Toplantı: 8, Birleşim: 17, 24. XII.1945, Pazartesi, Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi, ss.323- 324.) 1940 Devlet Konservatuvarı Hakkında Kanun görüşmelerinde müzik ve edebiyat alanlarında sadece Batılı bir eğitim müfredatının uygulanmasının tek doğru yol olduğunu söylemektedir: “Fakat onları bir ders halinde programa koymak teklif edilirse buna, yani ikinci bir tekniğe göre egzersizler yaptırmaya hakkımız yoktur. Bu hem kendi esas inkılâp prensiplerimize hem aynı zamanda sanat prensibine aykırı olur... Devlet müzikte eski tekniğe göre adam yetiştirmeye tavassut edemez... Tekniğin tek olması şarttır. İkinci bir tekniğe göre tedrisat yapmak, alaturka musiki göstermek bu işin kaidesine uygun değildir.” (Bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VI, Cilt: XI, İctima: I, 51. İnikad, 15.V. 1940, Çarşamba, Devlet Konservatuvarı Hakkında Kanun Layihası ve Maarif ve Bütçe Encümenleri Mazbataları, ss.130- 131)

*Dört yıl milletvekilliği yaptı. Bu işinde de titiz ve temizdi. Türk devrimine inanmış bir insan olarak partisinin programına, dünya görüşüne bağlı idi. Hiçbir zaman dar anlamı ile partizan bir politikacı olmamakla beraber, Çanakkale’de idare ettiği bir seçim savaşında o zamanki muhalefetin devrimleri zedeleyen propagandasına çok üzülmüş, kullanılan silahların kötülüğünden tiksinimişti.*¹⁸⁶

1947’de başmüfettişlik görevine getirilir. 1950’de Paris’teki Unesco temsilciliği ve öğrenci müfettişliği görevini yapar. Paris’teki görevini tamamladıktan sonra 1954’de emekli oluncaya kadar müfettişlik görevini sürdürür. 1947 yılında CHP’nin çıkardığı Memleket adlı gazetenin başında bulunur, CHP ve devrimlerin sözcülüğünü yapar. Ancak kısa süre sonra gazeteciliği bırakır.

Altmış beş yaşını doldurunca emekliye ayrılır. İstanbul Şehir Tiyatrosu Edebi Heyetinde vazife alır. En son oyunu Bu Gece Başka Gece, sahneye konduğu gece, 7Aralık 1956’da tedavi için gittiği Londra’da akciğer kanseri nedeniyle vefat eder. Naaşı Karacaahmet Mezarlığına defnedilir.¹⁸⁷

O; İnci, Yeni İnci, Edebi Mecmua, Diken, Büyük Mecmua, Şair Nedim, Şair, Hayat, Güneş, Muhit, Yeni Türk, Ayda Bir, Akbaba, Yedigün, Aile, Varlık, Türk Dili, Türk Yurdu, Temaşa, Nedim Mecmuası, Dersaadet, Yeni Mecmua, Darülbeydi, Türk Tiyatrosu ve Devlet Tiyatrosu, Güler yüz gibi dergi ve gazetelerde yayımlar yapmıştır. Zaman, Vakit, Kelebek, Çınaraltı, Cumhuriyet, Milliyet, Resimli Şark, Fikirler, Ana Yurt, Tan, Memleket’i de bunlara eklemek gerekir.¹⁸⁸

¹⁸⁶ Cevat Dursunoğlu, **Reşat Nuri Güntekin**, Ulus, 14.12.1956’dan aktaran; Olcay Öner toy, **Reşat Nuri Güntekin, Yaşamı, Kişiliği, Yapıtları, Seçmeler**, Altın Kitaplar Yayınevi, 3. Basım, İstanbul, 1991, s. 21.

¹⁸⁷ Okay-Aktaş, s. 219.

¹⁸⁸ Uyguner, s. 17; Emil, **Reşat Nuri Güntekin**, s. 3; Çelik, “**Reşat Nuri Güntekin**” DİA, s. 309. Yazarın farklı dergilerde yazdığı yazılar şöyledir: **Yeni Mecmua**, “Bir inkisar-ı Hayal”/Hikmet’ten İbrahim’e Mektup”, 15 Şubat 1923, nu:70, **Akbaba**: “Tal’isiz Bir Adam”, 25 Kanun-ı Evvel 1338, nu:6, **Akbaba**: “Amir Emri”, 29 Haziran 1341, nu:268, **Şair Nedim**: “Sesli Kayalar Çiftliği”, 20 Mart, 1919, nu:10, **Şair Nedim**, “Komiserin Telaşı”, 6 Şubat 1919, nu: 4, **Diken**: “Mükafat”, 1 Şubat 1336, nu:43, **Diken**, “Bakkal Dükkanında”, 11 Mart 1336, nu:56, **Diken**, “Ruhsatname” 8 Nisan, 1336, nu: 46, **Diken**, “Amirin Emri”, 2 Teşrin-i evvel, 1335, nu:24, **Diken**, “Karlı Bir İş” 6 Teşrin-i Sani 1335, nu: 29, **Diken**, “Kitap Merakı” 18 Kanun-ı evvel 1335, nu:35, **Diken** “Dünya Yuvarlak Mı Düz Mü?” 12 Şubat 1336, nu: 42, **Diken**, “Bir Mayıs Masalı, 20 Mayıs 1336, Nu: 46, **İnci**, “Bir Cadı Masalı 1 Temmuz 1335, nu: 6, **İnci**, “Evden Çıkarmak Çareleri”, 1 Eylül 1919, nu:8, **İnci**, “Hak Aşığı, 1 Kanun-ı evvel 1335, nu:11, **İnci**, “Cazibe” 1 Kanun-i sani 1335, nu:12, **Yeni İnci**, “Bir Müdafaa, 2 Temmuz 1338, nu: 2, **Yeni İnci**, “Damat İntihabı, 4 Eylül 1338, nu: 4, **Yeni İnci**, “Rüzgar Önünde”, 6 Kanun-ı sani 1339, nu: 6, **Şair**, “Küçük İhsan”, 13 Şubat 1919, nu:10, **Türk Yurdu** dergisinde 10 Ağustos 1918 ve 15 Ekim 1918 tarihli “Lisan Meselesi ve Tiyatro” İsimli makaleleri yayımlanır. **Türk Yurdu**’nun 1930 yılı c. 5-25’de “Bir Çocuk Ölüsüne Dair”, “Cazibe”, 1931 c. 5, s. 37’de “Yarı Gece İtirafından Bir Parça” yazıları yayımlanır. 1335 **Nedim Mecmuasında** “Tahsin Nahit’in Piyaseleri”, 1918 **Zaman**’da “Temaşada Hakikat Meselesi, 1920 **Dersaadet**

Aksiyon Dergisinde kendisiyle yapılan bir röportajda kızı Ela Güntekin, İzmir Frere'ler okuluna Müslümanlar alınmadıkları için babasının bir gayrimüslim adıyla kayıt yaptırdığını söylemektedir. Ancak daha sonra hiçbir neden olmadığı halde babası onu okuldan almıştır. Uzun süre boşa kalarak gezip dolaşan Reşat Nuri, babasının neden böyle bir şey yaptığını sorması üzerine babası, “Ben seni Rousseau’nun Emil’i gibi yetiştirmek istedim” cevabını verir. Ela Güntekin, çocuk yaşta babasıyla yaptığı gezilerde onun Fuzuli’den, etikten, Allah kavramı üzerinde konuştuğundan ancak bunların öğretici şeyler olmadığından bahseder. Ela Güntekin, “Dini yaşantısı nasıldı? Konuşur muydu sizinle bu konularda?” sorusuna: “Yeşil Gece kitabını biliyorsunuz. Ondan başka söyleyecek sözüm yok.” cevabını verir.¹⁸⁹

Fatih Kanter’in 2005 yılında kızı Ela Güntekin ile yaptığı röportaj yazarın hayatı hakkında önemli ipuçları vermesi bakımından önemlidir. Ela Güntekin, Zaman zaman geçim sıkıntısı çektiklerini, babasının, kitaplarının telif hakkı peşine düşmediğini, şövalye ruhlu bir adam olduğunu söylemektedir. Bundan dolayı eşi Hediye Hanım eserlerinin telif hakkı için çok mücadele vermiş ve bu mücadeleyi kazanarak inkılâp Kitabevi’nden kitapları yayımlatmıştır. Ela Güntekin, bu

Gazetesinde “Adaptasyona Dair”, 1919 **Büyük Mecmua**’da “Yamalar” gibi makaleleri yayımlanır. **Türk Tiyatrosu** dergisinde yayımlanan yazıları şunlardır: “Milli Tiyatro ve Eserleri”, nu:25, 15 İkinci Kânun 1932, “İlk Aktörümüz”, nu:47, 29 Mart 1934, “Dostoyevski, Raskolnikof”, nu:49, Birinci Teşrin 1934, “Cürüm ve Ceza”, nu:59, 1 Nisan 1935, “Hüllecî”, nu:60, 1 İlk Teşrin 1935, “Genç Artist Nesline Okutulacak Bir Ders”, nu:65, 11 İkinci Kânun 1936, “Yaban Ördeği”, nu:76, 1. İkinci Kânun 1936, “Tiyatromuza Haksızlık Ediyoruz”, nu:110, 1 İkinci Kânun 1940, “Mektup”, nu:163, 15 Birinci Kânun 1943, “Niçin Müellif Yetiştiriyor?” nu:164, 1 İkinci Kânun 1944, “Comedie Française’de Kopan Fırtına”, nu:234, 1 Ocak 1950, “Deli Saraylı Provasında”, nu:238, 16 Mart 1950, “Deli Saraylı Provasında” nu:240-241, 26 Ağustos 1950, “Kabahatli Devlet Değil, Halk Hiç Değil!”, nu:247, Mart 1951, “Akif Bey Hakkında M. Ertuğrul’a Mektup”, nu:321, Kasım 1959. (Bkz. Şahika Karaca, “Tanzimattan Cumhuriyete Türk Tiyatro Edebiyatı Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, 2006, s. 166; Oğuzhan Karaburgu, **Reşat Nuri Güntekin’in Hikâyeleri Üzerinde Bir İnceleme** (Eski Ahbap, Roçild Bey, Recm, Gençlik ve Güzellik, Tanrı Misafiri, Leyla ile Mecnun, Sönmüş Yıldızlar, Olağan İşler), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2001, ss. 92-93; Oğuzhan Karaburgu, “Reşat Nuri Güntekin’in Bilinmeyen Remiz ve Müstear İsimleri”, **Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 660, Aralık, 2006, s. 532; Rümeyza Kaboğlu, **Darülbeydi/Türk Tiyatrosu Dergisi Sistematik İndeksi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst, 2018, ss. 97-98; Murat Yalçın (Ed.), **Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi-Cilt I**, s. 476; Meryem Dilekçi, “**Akbaba**” **Dergisi (1-75. Sayılar) İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Metinler** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 156; Yasin Beyaz, **Fikir ve Sanat Hayatımızdaki Yeri Bakımından “Yeni Mecmua” Üzerine Bir İnceleme**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 81; Hatice Yasemin Çağine, **Akbaba Gazetesi(226-300. Sayılar), İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Metinler**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 150.)

¹⁸⁹ Cemal A. Kalyoncu, Çalıkuşu Ailesi, **Aksiyon Dergisi**, Sayı 385, 20 Nisan 2002, <https://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-8603-34-calikusu-ailesi.html>

röportajda da, Reşat Nuri'nin neden okuldan alındığı sorusuna dedesinin: "Ben seni Rousseau'nun Emile'i gibi yetiştirmek istedim." Sözünü aktarıyor. Ela Güntekin, babasının yıllar sonra teftişe gittiği Saint Joseph'e Frerle(birader, papaz) çan çaldığını ve bunu duygulanarak anlattığını söylemektedir. Güntekin, Yeşil Gece hakkında ise şu bilgiyi veriyor: "Seneler sonra meydana gelecek olayları haber veren eseridir. Ve demiş ki anneme Hadiyecğim ben göremem ama sen yaşlılığında yeniden çarşafa girebilirsin demiş."¹⁹⁰ Hadiye Güntekin, 1997 yılında Milliyet Gazetesine verdiği röportajda Atatürk'ün Reşat Nuri'ye iltifat ettiğini ve cephedeyken Çalığışu okuyarak moral bulduğunu söylediğini ifade etmektedir: "Cephede attan düşüp sakatlandığımda, sizin Çalığışu romanınızı okuyarak zaman geçirdim. Romanın sayfaları ilerledikçe çektiğim acıyı unuttum!"¹⁹¹

Sermet Sami Uysal'ın, Hadiye Güntekin ve Reşat Nuri ile yaptığı röportajda Hadiye Hanım, eşinin özellikle Fransız edebiyatını çok bildiğini ve okuduğunu söylemektedir.¹⁹² Reşat Nuri, "Romanlarınızın cemiyette tesiri oldu mu? Bunu bizzat müşahade ettiniz mi?" sorusuna şöyle cevap verir:

*Bir tanesini hem de korkunç bir şekilde müşahade ettim. Yoldan çıkmış bir muallime için tahkikata gitmiştim. Kadıncağızın elle tutulur bir tarafı kalmamıştı. Beni görünce: "Ben ve benim gibiler sizin yumurcaklarınız, Çalığışu'nun kurbanlarıyız. Zannettik ki insan fedakârlık ve ideal yolunda giderse Feride gibi muhakkak saadete erişir. Biz de o yolu tuttuk. Ama işte böyle olduk" dedi.*¹⁹³

Ev hayatınız yahud yakınlarınızın hayatışınızın eserlerinde yer aldı mı? sorusuna Hadiye Hanım: "Küçük detaylar olarak evet. Fakat tam

¹⁹⁰ Fatih Kanter, 11.04.2005 yılında Ela Güntekin ile yaptığı röportajı 2006 yılında Ölümünün 50 Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin adlı kitapta yayımlamıştır. (Bkz. Kanter, **Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin** ss. 77-89.)

¹⁹¹ **Milliyet Gazetesi**, 24.05.2000, Dizi, "O, Fakir Bir Yazardı" s. 10; **Milliyet Gazetesi**, 29.10.1997, Cumhuriyet, Yaşam, Pazar Postası, s. 2. Hadiye Güntekin son röportajda eşinin, Atatürk'ün isteği üzerine 1929'da dil kongresi çalışmalarına katıldığını, dili yabancı kelimelerden temizlediklerini, dil çalışmalarının çok yorucu geçtiğini, binlerce Arapça, Farsça kelimelerin temizlenerek yerlerine uygun kelimeler bulunduğunu, bu çalışmaların üç yıl devam ettiğini söylemektedir.

¹⁹² Batı edebiyatını, özellikle Fransız Edebiyatını çok iyi bilen Yazar; 18. Yüzyıl Fransız aydınlarını, 19. ve 20. yüzyıl Avrupa yazarlarını okumuştur. Tolstoy, Dostoyevski, Zola, Camus, Balzac, İbsen, Rousseau gibi yazarların bazı eserlerini Türkçeye çevirmiştir. Bkz. Emil, **Reşat Nuri Güntekin**, s. 4; İbrahim Tatarlı- Rıza Mollof, **Hüseyin Rahmi'den Fahir Baykurt'a Marksist Açıdan Türk Romanı**, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1969, s. 48.

¹⁹³ Sermet Sami Uysal bu röportajı Cumhuriyet Gazetesi'nde "Eşlerine Göre Edeplerimiz" başlığıyla 30 Mayıs 1954'de yayımladıktan sonra Tahsin Yıldırım yazarların eşleriyle yapılan bir çok röportajı bir araya getirip yayına hazırlayarak "Eşlerinin Gözüyle Edebiyatçılarımız" ismiyle basmıştır.(Bkz. Tahsin Yıldırım, **Eşlerinin Gözüyle Edebiyatçılarımız**, I. Baskı, Selis Kitaplar, İst. 2003, ss. 46- 47); Kanter de kitabında bu röportajı yayımlamıştır. (Bkz. Kanter, **Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin** ss. 91-96.)

bir mevzuu olarak hayır. Mesela Çalığışu'nun ana vak'ası hayalidir. Fakat ikinci derecedeki vak'a ve tipler hakiki hayattan alınmıştır.”demektedir. Reşat Nuri aynı soruya şöyle cevap vermektedir: “Çalığışu'nda esas vak'a tamamiyle hayali bir fantezidir. Ama içindeki detaylar ve tipler gerçek. Mesela maarifteki sağır Sami Bey, Süleyman Nesip'tir. Sonradan fanteziyi yedik böyle olduk.”¹⁹⁴Reşat Nuri, 1954'de Mustafa Baydar'a verdiği röportajda Yeşil Gece ve daha sonra onun devamı olarak yazmayı düşündüğü Gecenin Ötesi hakkında bilgi vermektedir:

Ben Yeşil Gece'de sadece itikadını, onunla beraber de ebedi hayat ümidini, uzun ve acı savaşımlardan sonra kaybeden, kendi ölümlülüğüne, milletin ölümsüzlüğü fikrinde bir teselli arayan bir insanın romanını yazmak istiyordum. Atatürk inkılâbı ve laik öğretim zamanına rastladı. Bu da uyandırdığı heyecan bakımından, bizim kendi Dreyfus meselemiz gibi bir şeydi. Aynı zamandan mektep hocasıydım. Karanlık bir taassup ve hoşgörüsüzlük muhitinde, her şey olduğu gibi eski halinde dururken bir kanun ile laik tedrisatın nasıl başa çıkarılacağına akıl erdiremedim. “Ya o demirden fakat aynı zamanda da hepimizin biçare etinden kemiğinden elin baskısı bir gün ortadan kalkarsa” diye düşündüm. İnkılâp için dua eden, nutuk söyleyen çehrelerden birçoklarının mazlum, tatlı maskeleri arkasından çıkacak çehreleri düşündüm. O heyecan beni de bir çeşit polemik romanı yazmaya, daha doğrusu romanımı o tarafa sürüklemeye sevketti.¹⁹⁵

Baydar'ın “Bugün için memleketimizde böyle bir tehlikenin tamamen zail olduğuna inanıyor musunuz?” sorusuna cevabı şöyledir:

Eski kuvvetler dediğiniz taraf hala eski halinde, buna karşılık benim de yeni kuvvetler diyeceğim taraf yine hala bir avuçtan ibaret olduğu için hayır... Devlet sıkı davranabilirse irticai denecek muayyen olaylar çıkmaz; fakat inkılâp daha uzun zaman yerinde sayar, mektepler ve başka vasıtalarla gerçek aydınların sayısını çoğaltabileceğimiz zamana kadar.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Tahsin Yıldırım, s. 45.

¹⁹⁵ Mustafa Baydar, **Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar**, I. Baskı, İletişim Yayınları, İst. 2015, ss. 133- 138; Fethi Naci, **Reşat Nuri Güntekin'in Romancılığı**, İş Bankası Kültür Yayınları, İst. 2011 ss. 257- 258; Cevdet Kudret, **Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman 1859-1959 II**, III. Baskı, Varlık Yayınevi, İst. 1978, ss. 314-315; Ahmet DuranArslan, **Okurun Anlam Üretimindeki Yerini Sorgulamak: Ahımlama Estetiği Bağlamında Yeşil Gece**, Ankara Üniversitesi Dil veTarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 02, 2018, ss. 18-19; Bahattin Şeker- Mitat Durmuş, **Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Fransız Edebiyatındanİzler**, International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkishor Turkic, Volume 4/I-I, Winter, 2009, s. 566; Cahit Kavcar, “Bir Öğretmenin Romanı: Yeşil Gece”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 1972, ss.170- 171; İbrahim Tatarlı- Rıza Mollof, **Hüseyin Rahmi'den Fahir Baykurt'a Marksist Açından Türk Romanı**, ss. 50-61.

¹⁹⁶ Baydar, ss. 135- 136; Naci, **Reşat Nuri'nin Romancılığı**, s. 258; Kavcar, s. 172; İbrahim Tatarlı- Rıza Mollof, **Hüseyin Rahmi'den Fahir Baykurt'a Marksist Açından Türk Romanı**, s. 55.

Röportajda Reşat Nuri, Yeşil Gece'nin bir devamı olarak bir roman daha yazmayı düşündüğünü ve adını da "Gecenin Ötesi" koyduğunu, sabık öğretmenin gördüğü hayal kırıklıkları karşısında derdini anlatmak için omzunda heybesi ile Ankara'nın yolunu tuttuğunu söyleyerek cümlelerine şöyle devam ediyor:

Gecenin Ötesi'nde, yine bir gece vakti Şahin Efendi, çok ihtiyarlamış bir çehre ile tekrar romancının karşısına çıkıyor: "Ben yine oyum, diyor, ikimiz de o zaman gençtik, toyduk, birçok şeyleri yanlış gördük. Ben o Ankara'ya gidişimden sonraki hikâyemi anlatacağım" diyor. Roman o günden bugüne kadar geçmiş yılların hikâyesidir.¹⁹⁷

Eserlerinde İşlediği Konu ve Temalar

1. Anadolu gerçeği
2. Anadolu'ya giden aydın öğretmenlerin mücadelesi
3. Softalık, gericilik ve yenilikle savaş
4. Yoksulluk ve yolsuzluk, geçim sıkıntısı
5. Cumhuriyet devrimleri, devrimin aksak yönleri ve tutucular
6. Toplumsal bir problem olarak dilencilik ve dilenme
7. İstibdat dönemi ve mevcut idareye eleştiri
8. Bürokrasi, torpil ve makam hırsı
9. Masum ve yasak aşklar
10. Batıl inançlar, dinsel cehalet ve din sömürücülüğü
11. Toplumsal bir problem olarak kan davası ve evlatlık kurumu
12. Aşk, sevme, sevgi, eğlence hayatı
13. Alafrangalık, alafranga tipler ve alaturkalık
14. Savaş, salgın hastalıklar ve ölümler, göçler
15. Yeni eğitim ve cehalet yuvası medreseler
16. Türbeler, cer geleneği ve geleneksel dindarlık
17. Evlilik(başlık parası, berdelilik, yabancıya kız vermeme, görücülük, çok eşlilik)
18. Konak hayatı ve efendi- köle ilişkileri
19. Ahlak, temel toplumsal değerler

¹⁹⁷ Baydar, s. 136, Naci, **Reşat Nuri'nin Romancılığı**, s. 258; Rauf Mutluay, **100 Soruda Çağdaş Türk Edebiyatı(1908-1972)**, I. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 211.

20. Toplumun aksayan yönlerini eleştiri
21. Sıkça başvurulan tesadüfler zinciri
22. Kadın erkek ilişkileri ve çocuklar
23. İnanç krizi
24. Türk olmayan unsurlarla ilişkiler¹⁹⁸

Reşat Nuri Güntekin'in Müstear İsimleri

Reşat Nuri'nin bugüne kadar belirlenen yedi müstear ismi vardır: Ateş Böceği, Ağustos Böceği, Yıldız Böceği, Cemil Nimet, Hayreddin Rüştü, Mehmet Ferit, Sermet Ferit.¹⁹⁹ Kelebek Mecmuası'nda kullandığı müstear isimler ise şöyledir: Yarasa, Çiğdem, Saksagan, Karakuş, Fakir.²⁰⁰ Nebahat Yusoğlu, Kelebek Mecmuası Üzerine Bir İnceleme adlı eserinde şöyle demektedir:

*Süsen, Zakkum, Bedbin, Cihangir, M. Sait, Gece Kuşu, Salomon Levi, Say, Sa gibi müstear adların bazılarının Reşat Nuri'ye ait olduğunu düşünüyorsak da bu konuda kesin delilimiz yoktur. Dergide bu kadar fazla müstear ad kullanılmasının sebebi, hem yazar sayısının fazla olduğu izlenimi vermek hem de devrin nazik siyasi havasında yazarlara düşüncelerini daha rahat ifade imkânı sağlamaktır.*²⁰¹

Karaburgu, makalesinde onun edebi camiada yeni boy göstermeye başladığından dolayı kendine güvenemediği için çeşitli müstear isimler kullandığını söylemektedir: “Reşat Nuri'nin özellikle mizahi içerikli yazılarında ve yayımladığı ilk eserlerinde henüz asıl ismini kullanacak kadar kendisine güvenmediği için müstear isimlere başvurduğunu söyleyebiliriz... Ayrıca... Kelebek dergisinde birden fazla metin yayımlar. Tabii olarak yayımladığı her eser için ayrı isim ve remiz kullanır.”²⁰² M. Fatih Kanter ise doktora tezinde Çalikuşu romanının yazarı olmanın ağır yükümlülüğünden

¹⁹⁸ Bkz. İnci Enginün, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Altıncı Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005 s. 243.

¹⁹⁹ Gündüz Artan, **Takma Ad-Soyad-Rumuz Dizinleri Tanzimattan Günümüze**, Türk Kütüphaneciler Derneği İçel Şubesi Yayınları, Mersin, 1994, s. 26; Yusuf Ziya Ortaç, **Bir Varmış, Bir Yokmuş! Portreler**, İstanbul Yeni Matbaa, İst. 1960, s. 174; Murat Yalçın(Ed.), **Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi-Cilt I**, s. 476; Banarlı, s. 1214; Alim Kahraman “Mizah, Yeni Türk Edebiyatı” **TDV İslam Ansiklopedisi(DİA)**, İst, Cilt: XXX, 2005, s. 210; Rabia Öztürk, **Gülyüz Gazetesindeki Edebi Metinlerin Tasnifi ve Çeviri Yazısı**, ss. 5-6.

²⁰⁰ Nebahat Yusoğlu, **İstanbul Mizahı ve Reşat Nuri Güntekin'in Mizahi Hikâyeciliği**, I. Basım, Hece Yayınları, Ank, 2020, ss. 41-42; Emil, **Reşat Nuri Güntekin**, s. 3.

²⁰¹ Yusoğlu, **Kelebek Mecmuası Üzerine Bir İnceleme**, s. 8; Karaburgu, “**Reşat Nuri Güntekin'in Bilinmeyen Remiz ve Müstear İsimleri**”, ss.525-528.

²⁰² Karaburgu, “**Reşat Nuri Güntekin'in Bilinmeyen Remiz ve Müstear İsimleri**”, s. 526.

dolayı toplumu ironik bir dille eleştirmenin doğru olmayacağı düşüncesinden dolayı müstear isimler kullandığını söylemektedir.²⁰³

Reşat Nuri Güntekin'in Eserleri

Romanları:

Çalıkuşu(1922, İst, İkbal Kütüphanesi), Gizli El(1924, İst, İkbal Kütüphanesi), Damga(1924, İst, İkbal Kütüphanesi), Dudaktan Kalbe(1925, İst, İkbal Kütüphanesi), Akşam Güneşi(1926, İst, İkbal Kütüphanesi), Bir Kadın Düşmanı-Çirkinin Romanı(1927, İst, Yeni Matbaa), Yeşil Gece(1928, İst, Suhulet Kütüphanesi), Acımak(1928, İst, Suhulet Kütüphanesi), Yaprak Dökümü(1930, İst.), Kızılılık Dalları(1932, İst, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi), Gökyüzü(1935, İst, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi)), Eski Hastalık(1938, İst, Kanaat Kitabevi), Ateş Gecesi(1942, İst, Semih Lütfi Kitabevi), Değirmen(1944, İst, Semih Lütfi Kitabevi), Miskinler Tekkesi(1946, İst, İnkılap Kitabevi), Harabelerin Çiçeği(1919'da Zaman'da tefrika edilmiştir. İlk basımı:1953 Tanrı Misafir ile birlikte, İst, Hadise Yayınevi), Kavak Yelleri(Yeni İstanbul Gazetesinde 1950'de tefrika edilmiştir. İlk basımı: 1961, İst, İnkılap Kitabevi), Son Sığınak(1961, İst, İnkılap Kitabevi), Kan Davası(1955'de Yeni Sabah'ta tefrika edilmiştir. İlk basımı: 1962, İst, İnkılap Kitabevi),²⁰⁴

Hikayeleri:

Recm Gençlik ve Güzellik (İst. 1335, Türk Dünyası Matbaası), Roçild Bey(İst. 1335, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekası), Eski Ahbap(İst. t.y, Ahmet İhsan Matbaacılık Osmanlı Şirketi), Tanrı Misafiri(İst. 1927, İkbal Kütüphanesi), Sönmüş

²⁰³ M. Fatih Kanter, **Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2008, s. 12.

²⁰⁴ Ferhat Akbaba, **Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Din Algısı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 111; Karaburgu, **Reşat Nuri Güntekin'in Hikayeleri Üzerinde Bir İnceleme**, s. 18; Okay- Aktaş, s. 222; ÖnerToy, ss. 223-224; Murat Yalçın(Ed.), **Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi-Cilt I**, s. 478; Enginün, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Dergah Yayınları, s. 261; Şükran Kurdakul, **Şairler ve Yazarlar Sözlüğü**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973, s. 184; Emil, **Reşat Nuri Güntekin**, s. 219; Banarlı, s.1214; Yaşar Nabi, Mustafa Baydar, M. Sunullah Arısoy, **Başlangıcından Bugüne Türk Hikaye Antolojisi**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1967, s. 85; Vasfi Mahir Kocatürk, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964, ss. 807- 808; Oktay Yivli(ed.) **Modern Türk Edebiyatı**, I. Baskı, Günce Yayınları, İzmir, 2017, ss. 300-301.

Yıldızlar(İst. 1928, İkbâl Kütüphanesi), Leyla ile Mecnun(İst. 1928, Suhulet Kütüphanesi), Olağan İşler(İst. 1930, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi).²⁰⁵

Tiyatro Eserleri:

Hançer(1920, İst, Diken-İnci Matbaası), Eski Rüya(1922, İst, Hüsn-i Tabiat Matbaası), Ümidin Güneşi(1924, İst, İkbâl Kütüphanesi) Gazeteci Düşmanı-Şemsiye Hırsızı- İhtiyar Serseri(1925,İst, İkbâl Kütüphanesi),Taş Parçası,(1926, İst, İkbâl Kütüphanesi), Bir Köy Hocası(1928, İst, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi), Babür Şah'ın Seccadesi(1931, İst,Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi), Bir Kır Eğlencesi(1931, İst,Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi), Ümit Mektebinde(1931, İst, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi), Felaket Karşısında-Gözdağı-Eski Borç(1931, İst, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi), Vergi Hırsızı(1933, İst, Devlet Matbaası), İstiklal(1933, Ank. Hakimiyet-i Milliye Matbaası)Hüllecî(1933, İst, Devlet Basımevi), Bir Yağmur Gecesi(1943, Ank. Ulusal Matbaa), , Bu Gece Başka Gece(1956, İst.), Yaprak Dökümü(1971)Eser 1953'de yazılmıştır; MEB tarafından basımı 1971'dir, Eski Şarkı(1971)1951'de yazılmıştır; MEB tarafından 1971'de basılmıştır, Balıkesir Muhasebecisi(1971) 1953'de yazılmıştır; MEB tarafından 1971'de basılmıştır. Tanrı Dağı Ziyafeti(1971) oyun 1955'de temsil edilmiştir, ²⁰⁶

Çeviri ve Uyarlamaları

Hakiki Kahramanlık(1924), Bir Gece Faciası(1924, İst, İkbâl Kütüphanesi), İhtiyar Serseri(1925-1926), Arapça Değil mi Uydur Uydur Söyle(1926, İst, İkbâl Kütüphanesi), Çifte Keramet(1927, İst, İkbâl Kütüphanesi), Sevmek Hakkı(1927), Karanlık Kuyu(1927), Bahar Hastalığı(1927), Karaman Kahvesi(1927),Hakikat(1929, İst, Devlet Matbaası), Mektep Çocuğu(1930, İst, Milliyet Matbaası), Kalbin Gençliği, Evin İçi, Sevda Politikası, Kader-Kısmet,

²⁰⁵ Çelik, “**Reşat Nuri Güntekin**” DİA, s. 309; Karaburgu, **Reşat Nuri Güntekin'in Hikayeleri Üzerinde Bir İnceleme** ss.18-20; Okay- Aktaş, s.223; Öner toy, s. 224; Murat Yalçın(Ed.),**Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi-Cilt I**, s. 478; Emil, **Reşat Nuri Güntekin**, ss. 219-220; Banarlı, s. 1214; Yaşar Nabi, s. 85; Mahir Kocatürk, ss. 807-808.

²⁰⁶ Muzaffer Uyguner, **Reşat Nuri Güntekin, Yaşamı Sanatı Yapıtlarından Seçmeler**, Bilgi Yayınevi, Ank. 1993; Türkan Poyraz- Nurnisa Tuğrul, **Tiyatro Bibliyografyası(1859-1928)**, Milli Eğitim Basımevi, Ank. 1967, ss. 25-26; Kanter, **Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin** ss. 43-45; Karaburgu, ss. 20- 21; Okay- Aktaş, ss. 223-223; Öner toy, s. 224; **Türk Tiyatrosu Dergisi**, Sayı: 405, Yıl: 44, 1973, s. 32; Murat Yalçın(Ed.),**Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi-Cilt I**, ss. 478-479; Enginün, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Dergah Yayınları, s.159; Emil, **Reşat Nuri Güntekin**, ss. 220-221; Banarlı, 196; Ahmet Borcaklı-Gülter Koçer, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tiyatro Bibliyografyası**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, ss. 127-130; Mahir Kocatürk, s. 818.

Dolap Dereli, Turna Katarı, Nesrin, Yaşayan Kadavra(1931), İş Adamı(1932,İst, İkbāl Kütüphanesi),Cürüm ve Ceza (1934), Yol Geçen Hanı(1944), Daktilo Makinesi, Atlı Adam- Diktatörün Romanı(1947, İnkılap Kitabevi), La Dam aux Camelies(1950-1951, Hürriyet’te tefrika edilmiştir.), Fakir Bir Gencin Romanı(1951, Hürriyet Gazetesi), Yabancı(1953,İst, Varlık Yayınevi), Karamazov Kardeşler(1955), Bir Donanma Gecesi, Evham(1955, İstanbul Yayınevi Matbaası), Don Kişot(1957, İst, Doğan Kardeş Yayınları.)²⁰⁷

Çeşitli Telif Eserleri:

Anadolu Notları(1936, İstanbul, I-II, Kanaat Kitabevi), Dil ve Edebiyat(ty, Ankara,Başvekalet Müdevvenat Matbaası), Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu(1935, 3 cilt, İstanbul, Kanaat Kitabevi), Türk Kıraatı(1930, İst, üç cilt, Resimli Ay Matbaası, Refet Avni ile birlikte).²⁰⁸

Çeşitli Tercüme Eserleri:

İlm-i Mantık(1915, İst, Kanaat Matbaası), Fransız Edebiyatı Antolojisi(1929-31, İst, 3c, Devlet Matbaası),Kahramanlar(1943, İst, Semih Lütfi Kitabevi), Muhammed’in Hayatı(1930, İst, Devlet Matbaası),²⁰⁹ Üç Asırlık Fransız

²⁰⁷ Kanter, **Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin** ss. 46-50; **Türk Tiyatrosu Dergisi**, s. 32; Yazarın filme çekilen eserleri şunlardır: Taş Parçası(1939), Hülleci(Duvaksız Gelin ismiyle 1942), Dudaktan Kalbe(1951), Akşam Güneşi(1966), Çalıkuşu(1966), Yaprak Dökümü(1967), Değirmen(1986), Bir Dağ Masalı(öykü 1947, 1967). (Bkz. **Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi-Cilt I**, s. 478.)

²⁰⁸ Karaburcu, s. 21; Kanter, **Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin** s. 46; Murat Yalçın(Ed.),**Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi-Cilt I**, s. 479; Banarlı, s.1214.

²⁰⁹ Fransız gazeteci ve oryantalist Emile Dermenghem’in La Vie de Mahomet eseri en tanınmış eserlerinden olup 1930’da Devlet Matbaası tarafından İstanbul’da Muhammed’in Hayatı ismiyle ilk defa Türkçeye çevrilmiştir. Bu çeviri işini ise Reşat Nuri Güntekin yapmıştır. İslam ansiklopedisinde Dermenghem maddesini yazan Mustafa Öz, eserin 1935’de Reşat Nuri tarafından çevrildiğini söylese de elimizdeki en eski çeviri 1930 olduğunu göstermektedir. Dermenghem bu eserinde Hristiyanlık ve İslam arasında büyük benzerlikler olduğuna dikkat çekerek İslam’ın Hristiyanlıktan alınmış olduğunu, Hz. Muhammed’in; çevresindeki Hristiyanlardan etkilendiğini, Hristiyanlığın İslam’dan üstün olduğunu iddia etmektedir. Reşat Nuri Güntekin, Dermenghem’in eserindeki iddiaları ne önsözde ne de dipnotlarda tashih etmemiştir.(Bkz. Abdullah Kızılcık, “Hz. Muhammed(sav) Hakkında Türkçe Telif ve Tercüme Eserler”, **Türkiye’de Tüm Yönleri İle Siyer Çalışmaları, Sempozyum Tebliğler Kitabı I**, İst. 2006. ss. 104- 105; Mustafa Öz, “Dermenghem”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, Cilt: IX İst. 1994, s. 180.) Fil Senesi başlığı altında orduda çiçek salgını nedeniyle büyük kıyımlar olduğu anlatılmakta ve “ Hurafeler hastaların yüzünde hasıl olan kabarcıkların ebabil ismindeki bir takım esrarlı kuşların gökten atıkları taşlardan ileri geldiğini iddia eder” ifadesi kullanılmaktadır.(Emile Dermenghem, **Muhammedin Hayatı**, Çev. Reşat Nuri Güntekin, Devlet Matbaası, İst, 1930, s. 36.)Cahiliyet Muhaberesi’nde Hz. Muhammed’in Ukaz’da Necran Piskoposu Kays b. Sade’yi dinlediği, bu adamın konuşmalarında sık sık göğü, denizi, geceyi, atları ve yıldızları şahit tuttuğu, dolayısıyla Kuran ile bu adamın söylediklerini arasında büyük benzerlikler olduğu iddia edilmektedir.(s. 60.)Hatice başlığı altında ise: *Ellisinden sonra azan ve altmışına doğru on kadınla zor iktifa eden bu insan kendisinden çok yaşlı olan karısı*

Edebiyatı(1932, İst, Kanaat Kütüphanesi), Tolstoy Hayatı ve Eserleri(1933, İst, Kanaat Kütüphanesi), İbsen Hayatı ve Eserleri(1934, İst, Kanaat Kütüphanesi), Napolyon'un Düşünceleri(1943, İst, Yedigün Neşriyatı), İtirafı(1955, İst, Maarif Basımevi), Ripka İfşa Ediyor(1949, Ulus Gazetesi).²¹⁰

Reşat Nuri Güntekin'in Dili ve Üslubu

Reşat Nuri çok yalın bir Türkçe ile toplumun her kesiminden insana seslenmekle birlikte onun kitlesi halktır. Sade, içten ve bizden dili romanlarının

için ensadakatlı bir koca oldu... Mekke civarındaki tepelerde koyun güttüğü sırada dışarı mahallelerdeki fena evlerde gençliğinin ateşlerini söndürmek için iki defa şehre inmeye kalktı, iki defa bu arzu ile yollara düştü.(s. 77.) Şeklindeki ifadeler ile yazar önsözde belirttiği ilkelere bağlı kalmayarak peygamberi şehvet düşkünü bir "azgın" olarak tanımlamaktadır. Peygamberlik anlatılırken onun Hira'da vahiy almasının Hristiyan keşişlerinden kopya olduğu söylenmektedir: "Çöldeki birkaç Hristiyan keşişinde gördüğü üzere tahannüse başladı"(s. 78.)denilmekte, onun gördüğü şeyin "Esrarlı hayal olduğu, Hz. Muhammed'in hayal gördüğü için vücudunda hastalık alametleri belirlediği söylenmektedir. Hz. Muhammed'in peygamberlik öncesi inancının Mekke geleneksel dini olduğu ve putlara kurban sunduğu ifade edilmektedir: "Kureyşlilerin dini neyse o zamana kadar Muhammedin dini de o olmak icap ederdi... Bir gün Nahre vadisinde El Uzze tanrısı şerefine bir ayin yapılıyordu. Bütün Mekkekabileleri bu ayine gelmiş. Muhammed kurban olarak bir beyaz koyun kesmişti."(s. 84.)YinePeygamberlik'te iddialar devam etmekte ve onun hakikati civardaki Hristiyanlardan öğrendiğisöylenmektedir: "O artık hakikati biliyordu, onu Suriye ve Mekke Hristiyanlarından öğrenmişti."(s.86)Eserin Peygamberin Bölümü kısmında İslam Tarihi kaynaklarında kıyıda köşede kalan bir rivayetin doğruluğu dillendirilmektedir: "Ebubekir ile Ömer Muhammedin şişmekte olan vücudunu bırakarakEnsarın toplandığı yere koşular... Muhammed otuz altı saat sonra Haşimiler tarafından yıkandı."(s.462.)Resulullah kısmında peygamberin ölümünden yetmiş yıl sonra çeşitli nüshalar arasında tek birnüshanın seçilerek ötekilerin tahrip edildiği, asıl metne birtakım ilaveler ve haşiyeler katılıp katılmadığının yahut bazı parçaların çıkarılmadığının bilinemeyeceği, "Muhammed müphem ve mücerret bir mefhumu en korkunç bir surette mevcut ve hazır nazır bulunan bir hakikat şekline getirdi."ss.346-348.) iddia edilmektedir. Yine bu başlık altında ahiret, cennet ve cehennemle ilgili tasvirlerin onun hayallerinin bir uzantısı olduğu sezinletilmektedir: "Allahın inayetsiz merhamet ve keremini ve cennete gidenlerin saadetini tasvir için gayet taze ve derin hayaller bulundu. Fakat o ürpertici kıyamet tasvirlerine sık sık dönmekten hoşlanırdı."(s.360.) Muhammedin Hristiyanların tesiri altında kalmış olduğuna şüphe yoktur... Zeyd gibi Hristiyan hanifleri, Bahira gibi Nesturi keşişleri, Varaka gibi Mekke Hristiyanlarıdır ki Muhammet'te resullüğünden evvel, din şuuru uyandırmışlardır. (ss.145-146.)denilmekte ve Habeşistan'daki monoteist Hristiyanların Peygamberin üstünde büyük tesir yaptığı iddia edilmektedir.(s.142.) Yazar Müslümanlıkta bütün Hristiyan akidelerinin bulunduğu söylemekte ve Kuran'da teslis akidesinin hakikatiyle ilgili pasajlar bulunduğunu söyleyebilmektedir: "Kuran'a göre üçlük(Trinite)akidesini esasına değil onun yanlış bir tarzda tefsir edilmiş olmasına muarızdır."(ss.153-156.) Muhammede birçok İncil hikâyeleri öğreten Kaap onun arkadaşlarından biriydi; peygamberin yeğeni olan İbn Abbas "Hazine Kitapı"ndan çok istifade etmiştir. Hâsılı ilk Müslümanlar bu tarih hakikatlerine uymayan hileli eserleri ya doğrudan doğruya ya işitme sureti ile yahut ta Arap şairleri vasıtası ile öğrenmişlerdi."(ss.162-163.) Reşat Nuri, Fransız oryantalist Dermenghem'den çevirdiği bu eserdeki yanlış ve iftiraları gördüğü halde dipnotta düzeltme gereği duymamıştır. Eserin Hz. Peygamber ve vahiy hakkındaki iddiaları dönemin ders kitaplarıyla büyük benzerlikler arz etmektedir. Böylece neden bu yazarın kitabının devlet matbaası tarafından Türkçeye çevrildiği sorusu cevabını bulmuş olmaktadır.

²¹⁰ Hacıre Peker, **Reşat Nuri Güntekin'in Tiyatro Oyunları Üzerine Bir Araştırma**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2019, ss. 37-47; Kanter, **Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin** ss. 50-51; Banarlı, s. 1214.

çok okunmasını sağlamıştır. Gökalp bizde tanzimattan bugüne iki tür romanın: eğlendiren roman ve edebî romanın okunduğunu ve ikinci türün temsilcisi olarak Reşat Nuri'yi Adivar'ı ve Yakup Kadri'yi görerek onların dilde ve ruhta çok kıymetli eserler koyduğunu söylemektedir. Gökalp Çalıkuşu'nun gençler üzerinde çok büyük tesirler yaptığını bu da edebiyatın toplum üzerindeki etkisini gösterdiğini söyleyerek romanı ve dilini takdir etmektedir.²¹¹ Reşat Nuri; Anadolu'yu ve buranın köy ve kasabalarını ele alan eserleri, güçlü sezişi, gözlemci kişiliği, eleştirel gerçekçi üslubuyla türk edebiyatında kasaba – memur romancısı olarak yerini almıştır. Fransız natüralizminin etkisi de görünen yazarın Anadolu'ya açılması ve burayı bir coğrafyanın çok ötesinde ele alarak işlemesi de onun herkes tarafından okunmasını sağlamıştır. İlk dönem romanlarında aşk gibi bireysel konuları ele alan yazar daha sonraki eserlerinde sosyal problemlere yönelse de kötü karakterinde bile olumlu bir yön bularak Tanpınar'ın değimiyle edebiyatımızda “bir sevgi adası, bir şefkat ürperişi” olarak yerini alır.²¹²

Reşat Nuri Güntekin, eserlerinde Abdülhamit döneminden çok partili döneme kadar geniş Türkiye panoraması sunmaktadır. Dolayısıyla eserlerini dikkatle inceleyenler için dönemin sıkıntıları, savaşlar, işgaller, fakirlik, göç, cehalet, din istismarı, toplumsal ve ahlaki çöküntü, batılılaşma gibi temalar hemen göze çarpmaktadır. Ancak yazar işlediği konularda toplumsal problemlere sık sık değinse de bunlar sınıfsal kimliğe bürünmez. Dolayısıyla yazarın eserlerinde sosyalizme bir yol çıkmaz. O toplumsal – siyasi eleştirisini sık sık gelenekle yeni cumhuriyet ideolojisini karşılaştırarak yapsa da yazarın eserlerinin tümünün ideolojik ya da siyasal olduğunu söylemek doğru olmaz. Zira böyle eserler kendi döneminde belli amaçlar için kullanılmış olsa da kalıcılığı çok zordur. Reşat Nuri'nin bu şekilde roman, hikaye ve oyunları vardır ki zaten ilerleyen bölümlerde inceleyeceğimiz için burada ayrıntıya girmeyeceğiz. Ancak söz konusu eserler tarihin nehrinden akıp gitmiş zamana tutunamamıştır. Yazarın da belirttiği gibi bu tür eserlerinde, o daha çok olayları

²¹¹ Gökalp, **Makaleler**, IX, ss. 176-177.

²¹² Serhat Bilgehan Uçak, **Bir Hayalkırıklığının Hikâyesi: Reşat Nuri Güntekin'in Eserlerinde Siyasi Söylemin Evrimi**(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, s. 97.

kahramanının dilinden anlatarak “mesuliyetinin mühim bir kısmının üstünden silkip atmış olur.”²¹³

Cumhuriyet döneminin önemli yazarlarının ortak noktası, inkılâpları halka anlatarak cumhuriyet ideolojisinin tezlerini işleyerek halkı eğitmek ve toplumu dizayn etmektir.²¹⁴ Dolayısıyla toplum mühendisliğinin edebiyatta özellikle roman ve tiyatro üzerinden verilen mesajlarla yapıldığı görülmektedir. Bu anlamda Reşat Nuri’nin eserlerinde de bu faaliyet göze çarpmaktadır. Ancak siyasal- ideolojik temalar içermeyen eserleri ise hala zevkle okunmakta ve en çok okunan Türk romanları arasında yerini almaktadır. Yazarın eserlerinde eski -ki önemli bir kısmı din hocasıdır- ve yeni öğretmenler din adamı, dindarlar, din hizmetlileri faaliyetlerinde bulunanlar, eski ve yeni eğitimcilerin yöntemleri gibi konu ve temalar sık sık işlenmektedir. Yazarın yaşadığı dönem, aldığı eğitimle öğretmenlik, müfettişlik, milletvekilliği, kültür temsilciliği gibi görevleri üstlenmesi de göz önünde bulundurarak eserlerini incelemek gerekmektedir. Tiyatro çalışmalarıyla çok yakından ilgilenen ve oyunlar yazan Reşat Nuri’nin esas şöhreti romanlarından dolayıdır. Tiyatrodan romana geçen ancak tiyatroyu da hiçbir zaman bırakmayan yazarımızın eserlerini biz de ilgili bölümlerde konumuz çerçevesinde ele alacak, yorumlayacak ve analiz edeceğiz.

²¹³ Emil, **Reşat Nuri Güntekin**, s. 63.

²¹⁴ İnci Enginün, “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, (Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Cilt: 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 192.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ESERLERİNDE YENİ VE ESKİ EĞİTİMCİLER

Kendisi de bir öğretmen olan ve öğretmen-memur-kasaba yazarı olarak bilinen Reşat Nuri öğretmenleri toplumun ve devletin kalkınmasında büyük bir faktör olarak görür. Ülkenin yüzde sekseninin kırsalda²¹⁵ yaşadığı bir dönemde yazarların kahramanlarını İstanbul'dan Anadolu'ya göndermeleri elbette tesadüf değildir. Cumhuriyet dönemi yazarlarında bu durum çok sık görülür. Öyle ki köy edebiyatı ya da köy romanı denilen bir tür bu dönemde hızla ürün vermeye başlamıştır. Bu tür eserlerde aktörler genelde cahil köylüler ve onları sömüren ağa ya da din adamlarıdır. Bu düzene çomak sokan ise genelde öğretmenlerdir. Öğretmenlere yönelik bu tür ilgi ve yaklaşımlar Meşrutiyet dönemine kadar götürülebilir. 1908'den sonra toplumda halkçılık kuram ve uygulaması oluşmaya başlamıştır. Yeni nesil öğretmen ve aydınlar taşraya giderek kendilerini eğitime adanmışlardır. 1908 devrimiyle başlayan eğitim fikri hakkında Baltacıoğlu: “O zamanın yayınları arasında şu mutlak ve mesuliyetsiz hükümlere daima tasadüf edersiniz: Memleketi kurtaracak olan mekteplerdir... Muallimlik mesleği mukaddes bir meslektir.”²¹⁶ Dönemin aydınlarından olan Gökalp Türkçülüğün Esasları'nda aydınların halka ulaşmasını ister. Kitabının “Halka Doğru” bölümünde aydınların halktan harsı almak için ve ona medeniyet götürmek için halka gitmesi gerektiğini söyleyerek genç muallimlerin halka giderek ancak milli bir aydın mahiyeti alacağını söyler.²¹⁷ Gökalp'in fikirleri kırsal-taşraya ilginin artmasında önemli bir aşamadır. Bu anlamda köye ve Anadolu'ya açılma “mektepten memlekete” ülküsü doğrultusunda hızla yayılmıştır. Milli mücadele yıllarında Kuva-yı Milliye ülküsünün köylere kadar yayılmasında, işgallere karşı direniş ve organize olmada Osmanlı okullarından yetişen aydın ve öğretmenlerin çok büyük rolü olduğu inkar

²¹⁵ 1927 yılında cumhuriyetin ilk genel nüfus sayımı yapılmıştır. Ülkenin nüfusu 13. 464.564'dür. Sayıma göre ülke nüfusunun yüzde sekseni 1923- 1950 yılları arasında köylerde yaşamaktadır. Bkz. Yüksel Kaştan, “Cumhuriyet Döneminde Nüfus Hareketlerinin Fonksiyonu” **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, 2006, ss. 66-70.

²¹⁶ İbrahim Tatarlı- Rıza Mollof, **Hüseyin Rahmi'den Fahir Baykurt'a Marksist Açıdan Türk Romanı**, s.53

²¹⁷ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, 7. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul, 1968, ss. 42-46.

edilemez.²¹⁸Reşat Nuri'nin daha cumhuriyetten önce öğretmene bakışı netleşmiştir: “Biz gençler üçer, beşer içerilere yayılmalı, bir güneşe muhtaç olmadan yaşayacak ve çevrelerini aydınlatacak küçük küçük ışık kaynakları yaratmalıydık. Bizim için kurtuluş ancak bu yıldızların parlamasıyla başlayacaktı.”²¹⁹

Devrimlerle birlikte Kemalist yazarlar yeni bir tip oluşturmuşlardır. “Küçük burjuva reformisti” denebilecek bu karakter, temsilcilerini öğretmenler, subaylar, doktorlar ya da kaymakamlardan alırlar. Özellikle yazarlarca “Kutsal öğretmen miti” yaratılarak öğretmenler kutsallaştırılmıştır.²²⁰ Reşat Nuri'nin öğretmen kahramanları da bu anlamda “Halk kahramanı- kurtarıcı” özelliğiyle vücut bulmuştur. Aydınlanmış olan ve etrafını da aydınlatan öğretmenler devrim ateşinin Anadolu'nun en ücra köylerine kadar taşır. Devletin esamesinin bile olmadığı yerlerde mutlaka öğretmenler vardır. Bu öğretmenler Ali Şeriatî'nin tabiriyle insanları rahatsız etmeye, uyandırmaya çalışırlar. Dolayısıyla bir öğretmenin çok ötesinde aksiyon adamları ve idealist abidesi olduklarını söylemek gerekir.²²¹ “Kutsal öğretmen miti” Reşat Nuri'nin eserlerinde cehaletle, yobazlıkla, din ve ahlak istismarcılığıyla, batıl inançlarla, gelenekle mücadele eden tipler olarak vücut bulmuştur. Öğretmenlerin karşısına eski tip hocalar, imamlar, softalar, müderrisler, hacılar, geleneksel kadınlar, eşraf konumlandırılmıştır. Bu bölümde Reşat Nuri Güntekin'in roman, hikaye, oyun ve mizah dergilerindeki yazılarında ortaya koyduğu yeni ve eski tip öğretmenleri, öğretmenlerin eğitimde kullandıkları yöntemleri, medrese ve softaları ele alacağız.“Reşat Nuri Güntekin'in Eserlerinde Yeni Hayatın Yeni Öğretmenleri ve

²¹⁸ Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, s. 12.

²¹⁹ Reşat Nuri Güntekin, **Anadolu Notları I-II**, 25. Baskı, İnkılap Kitabevi, İst. ty, s.94.

²²⁰ Taner Timur, s. 79; Elif Otluoğlu Kısa, **Türk Edebiyatında Kutsalın Dönüşümü: Öğretmenlik Mesleğinin Kutsallaştırılmasında Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarının Yeri**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2019, ss. 98-100.

²²¹ Yahya Aydın, **Reşat Nuri Güntekin'in Çalıkuşu, Acımak, Yeşil Gece, Kan Davası Romanlarında Öğretmen Tipleri ve Toplumun Öğretmen Algılaması**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2006, ss. 50-51, 79-80. Halide Edip'in Vurun Kahpeye romanında “Aliye” ve “Tatarcık” romanında “Lale” idealist öğretmenlerdendir. Ethem İzzet Benice'nin Yakılacak Kitap romanında “Vicdan” çok zor şartlarda öğretmen olmuş idealistlerdendir. Mükerrrem Kamil Su'nun Dinmez Ağrı romanında “Celal”, Halide Nusret Zorlutuna'nın Gülün Babası Kim romanında “Halit Bey” heyecanlı ve idealist öğretmenlerdendir. On yılın romanında “Torun Hanım” Ankara'da eğitim görmüş bir öğretmendir . Refik Ahmet Sevengil'in Açlık romanında “Safiye Hanım” Darülmuallimatı bitirmiş sempatik bir öğretmendir. Bkz. Adem Orakçı, “Türk Romanında Öğretmen ve Eğitim(Tanzimat'tan Köy Enstitülü Yıllara 1860- 1940)”, **International Journal of Languages' Education and Teaching**, Cilt:6, Sayı:2 Haziran, Yıl: 2018, ss. 27-30.

Eğitimde Kullandıkları Yöntemler” başlığı altında yazarın eserlerindeki sekiz öğretmeni ve eğitim metotlarını; “Reşat Nuri Güntekin’in Eserlerinde Eski Eğitimciler ve Eğitimde Kullandıkları Yöntemler” başlığı altında eserlerde tespit ettiğimiz eski tip eğitimcileri ve yöntemlerini; “Medreseler ve Softalar” başlığı altında medreselere ve softalara bakışı inceleyeceğiz.

3.1. REŞAT NURİ GÜNTEKİN’İN ESERLERİNDE YENİ HAYATIN YENİ ÖĞRETMENLERİ VE EĞİTİMDE KULLANDIKLARI YÖNTEMLER

3.1.1. Şahin Hoca

Yeşil Gece²²² romanının başkarakteri Şahin Hoca’dır. Yeşil Gece’nin Ali Şahini; Kan Davası’nın Ömer öğretmeni; Çalıkuşu’nun Feridesi; Acımak’ın Zehrası

²²² Reşat Nuri’nin 1928’de Vakıf Gazetesinde tefrika ettiği ve aynı yıl basılan Yeşil Gece romanı; 1908-1923 arası dönemin Anadolusunun fakirliğini, medreseleri, cahil softaları, Bunlara inanan cahil insanları, türbeleri, hurafe ve halk inançlarını ideolojik bakış açısıyla anlatır. Bu yüzden roman, önceden ısmarlama izlenimi verir. Roman; 1924’de Tevhid-i Tedrisat kanunuyla medreselerin kapatılması, Halifeliğin ilga edilmesi, Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti’nin kaldırılması, Medeni Kanunun kabul edilmesi, türbelerin kaldırılması, Harf devrimi gibi devrim ateşinin kasıp kavurduğu, imam hatiplerin, ilahiyat fakültesinin kaldırıldığı, din derslerinin okul müfredatından , çıkarıldığı bir ortamda yazılmıştır. Devrimin ve siyasal otoritenin kendini fazlasıyla hissettirdiği roman daha sonra yapılacak devrimlere de zemin oluşturmaktadır. Roman hakkında Nazım Hikmet bu romandan Reşat Nuri’nin en derin romanı olarak bahsetmekte ve ateist ideoloji için faydalı olabileceğinden bahsetmektedir: “Ben eminim ki, Sovyet okuyucuları Yeşil Gece’yi büyük bir ilgi ile okuyacaklardır. Ben bu romanın eski inanış kalıntılarının, Müslüman ayin ve adetlerinin yeni hayatın kuruluşuna engel olduğu yerlerde, ateistlik propaganda yürütülmesinde pek faydalı olacağı kanaatindeyim.” Nazım Hikmet, Reşat Nuri hakkında dost olmadıklarını ancak pek çok ortak yanlarının olduğunu söylemektedir: “Reşat Nuri bütün kalbiyle, feodallerin hakimiyetinden, her zaman politikaya araç olan dinden ve dinin cahil, anlayışsız hizmetkârı olan softa, molla ve hocalardan nefret ediyordu... Sanat onun için süslü bir oyuncak değildi ve o da sanatkarın toplum önündeki büyük sorumluluğuna inanıyordu.” Emile Zola’nın 19. yüzyılın Fransa toplumunu anlattığı romanı “Gerçek” ile Yeşil Gece arasında benzerlikler olduğu görülmektedir. Her iki romanda da toplumsal problemlere değinilmekte ve din istismarı yapanlar dini çıkarlarına alet edenler, özellikle din adamları özelinde eleştirilmektedir. Dini çıkarları için kullananlar Öğretmen Rouzaire, Müfettiş Mauraisin, Rektör Forbes iken din adamlarından ise Rahip Theodore ve Rahip Gorgias’dır. Hristiyan Kardeşler Din Okulu öğretmeni Gorgias’ın öğrencisine tecavüz edip öldürdüğü olayı tarikat çevreleri tarafından gizlenmektedir. Rahip Theodore ise din adına topladığı paraları yemekte ve günah çıkarmaya gelen kadınlarla ilişki yaşamaktadır. Reşat Nuri’nin çevirdiği Emile Zola’nın bu romanı “Hakikat”, ismiyle 1929’da İstanbul’da Devlet Matbaası tarafından yayımlanmıştır. Bkz. Rifat Günday, “Zola’nın Gerçek ve Güntekin’in Yeşil Gece Adlı Romanlarında Dinin Çıkarlara Alet Edilmesi”, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 28(Özel Sayı), 2015, ss. 37-41; Taner Timur, ss. 74- 75; Çelik, “Reşat Nuri Güntekin”, **İslam Ansiklopedisi**, s. 308; Fethi Naci, **100 Soruda Türkiye’de Roman ve Toplumsal Değişme**, II. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990, ss. 185-186; Birol Emil, **Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Şahıslar Dünyası I**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984, ss. 323-324; İbrahim Tatarlı- Rıza Mollof,

Reşat Nuri'nin ideal öğretmen kahramanlarıdır. Bu öğretmenler yeni cumhuriyetin aydınlık yüzü, yol göstericisi, cehalet ve taassupla savaşan süper kahramanlarıdır. Yazarımızın eserlerindeki karakterler incelendiğinde inanmamakla yetinmeyip var gücüyle dine karşı savaş en güçlü kahraman Ali Şahin'dir. Ali Şahin, adeta dine ve dindarlara saldırtılmak üzere yaratılmıştır. O bir kahramandan çok yazarın kumanda ettiği bir robotu andırmaktadır. Yazar, bu karakteri araç olarak kullanarak dinsel inançların eleştirisini yapmaktadır. Reşat Nuri ona bir birey olarak bakmaz, olayların tabii seyri içinde onu konumlandırmaz. Yazar onu dinin eleştirisi için araç olarak kullanır. İnanç ve gelenek eleştirisi yapılırken Türk halkının dine sarılmasının toplumsal, psikolojik ve tarihsel nedenlerine değinilmez. Bürokrat bakışı çerçevesinde son derece sık ve tekrara düşen basmakalıp değerlendirme yapılır.²²³ Eser, devrimlerin gerekli olduğunu gösteren bir söylem taşımakta ve iktidarın diliyle konuşmaktadır. Yazar çağdaş kurumların gerekli olduğunu savunarak eskinin tasfiyesini istemektedir. Cumhuriyetin yeni insan tipi medrese kurumundan değil çağdaş okullarda yetişmelidir. Bu okullar geleneksel eğitim sistemi ve kurumlarının tersine akıl ve bilimi kendine mürşit edinmiştir.²²⁴ Birol Emir, Atatürk'ün Reşat Nuri'den yobazlığı eleştirecek bir roman yazmasını istediğini, Reşat Nuri'nin de bu direktiften hareketle ideolojik ve propaganda ağırlıklı söz konusu romanı yazdığını söylemektedir. Romanda din gibi çok yönlü bir konu tek bir boyuta indirgenerek okuyucuya sunulmaktadır.²²⁵ Medreselerin de toplumun da ülkenin de geri kalmasının sebebi olarak İslam görülür. Yazar medreselerin tarihine ve yetiştirdiği ilim adamlarına bakmadan onları mahkûm ederek hissi davranır.²²⁶ Bu konuda farklı görüş İnci Enginün'den gelir. Ona göre Yeşil Gece ve Vurun Kahpe'ye romanları İslam'a değil İslam'ı kendi çıkarları için kullanan yorumlara karşıdır.²²⁷ Bu yorum

Hüseyin Rahmi'den Fahir Baykurt'a Marksist Açıdan Türk Romanı, ss. 45-49; Dulkadir, ss.63-64; Alemdar Yalçın, ss. 169- 170; M. Fatih Kanter, **Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Yapı ve İzlek**, s. 209.

²²³ Naci, **100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme**, s. 187; Çelik, **Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit**, s.141.

²²⁴ Serdar Güler, ss. 119- 120; Oktay Yivli, s. 300.

²²⁵ Gürkan Yavaş, “ ‘Yeni Hayat’ın ‘Yeni Öğretmen’ Tipi: ‘Kaba Softalıktan’ ‘İdealist Öğretmenliğe’ Ali Şahin Efendi”, **Dilve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, 2017, Sayı:15(Güz), ss. 107-116; Emil, **Reşat Nuri Güntekin** 79; Emil, **Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası I**, ss. 323- 324; İbrahim Demirci, 77.

²²⁶ Alemdar Yalçın, ss. 175- 176.

²²⁷ Enginün, “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı”, **Türkler Ansiklopedisi**, ss. 213- 214; Taner Timur, Yeşil Gece'nin “tutarlı bir demokratik devrim mesajı geliştirdi”ğini söylemektedir. Bkz.

her ne kadar Vurun Kahpeye romanı için geçerli olabilirse de aynı şey Yeşil Gece için mümkün değildir. Vurun Kahpeye romanında alternatif din adamı ortaya konulurken Yeşil Gece’de alternatif din adamı ortaya koymak şöyle dursun bir tane vicdanlı, namuslu dindar ya da din adamı yoktur. Yazar romandaki fikirleriyle Tevfik Fikret’in ateizminin de ötesine geçmiştir. Eserde, din 18. Yüzyıl Fransız aydınlarının görüşlerine palalel olarak yorumlanarak dinin insan aklının bir ürünü olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.²²⁸

Ali Şahin, İslam’ı aslına irca edeceğini söyleyerek halkın tepkisini çekmeyecek yöntemle adım atmaktadır. Romanın başkarakteri Şahin Hoca, bir köy çocuğudur. Babası ilmiyedendir. Çocuğunu yeşil bayrağın bir neferi olması için medreseye gönderir. Çocuktaki istidadı gören hocalar onu İstanbul Somuncuoğlu Medresesi’ne yollarlar. Şahin, altı yıl medrese eğitimi görür. Yeşil bayrağın bir neferi olarak girdiği medreseden, yaşadığı buhranlar neticesinde inançlarını yitirmiş biri olarak çıkar. Öğretmen okulundan mezun olduktan sonra İstanbul’a öğretmen olarak atanır. Ancak onun amacı diğer öğretmenler gibi İstanbul’da kalmak değildir. İncancından tamamen dönen, yeşil bayrağı yırtıp atan Şahin’in boşalan idealini öğretmenlik mesleği doldurur. Muallimliğe yeni bir din gibi inanır. Vaktiyle yeşil bayrağa ne kadar taassup ve inhisar ile gönül bağladıysa şimdi de artık muallimliği öyle sever. “Hayatımızın akıbeti meşkûk. Öldüğümüz dakika karanlık bir uçuruma yuvarlanıp gideceğiz... Saadetimiz ihtimal, şu dünya yüzünde geçireceğimiz birkaç seneye münhasır. Binaenaleyh hemnevimize bir hizmet etmek istiyorsak onlara bu kısa hayatı insanca bir tatlılıkla geçirtmenin çaresini bulmalıyız.”²²⁹ Bundan sonra tüm amacı, Anadolu’nun herhangi bir köyüne gidip geleceğin bireylerini, aydınlarını, yeşil sancakla mücadele eden çocukları yetiştirmektir. Bu yüzden maarif müdürlüğüne gelir ve İstanbul’da kalmak istemediğini, nereyi verirseler oraya sevinçle gideceğini anlatır. Maarif Şube Müdürü Basri Bey, şimdiye kadar hiç böyle bir teklifle karşılaşmadığını, öğretmenlerin İstanbul’uterk etmemek için yerlere kapanıp sızladığını anlatır. Şahin, İzmir Sarıova Sancağına tayin edilen arkadaşı ile becayış yapar ve kısa sürede hazırlıklar tamamlanır.

Timur, s. 85.

²²⁸ İbrahim Tatarlı- Rıza Mollof, **Hüseyin Rahmi’den Fahir Baykurt’a Marksist Açıdan Türk Romanı**, ss.55-56.

²²⁹ Reşat Nuri Güntekin, **Yeşil Gece**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, ty, 48.

Şahin Hoca, medrese tahsili boyunca çalışkan bir öğrenci olmuş; cerre çıkmış, vaaz vermiş biridir. Şahin Hoca, son kez yaşadığı yerleri görmek üzere bir gezi tertipler, eğitim gördüğü medreseye girer. Çektiği çileleri, buhranları hatırlar. Onu medreseye getiren akrabası: “Sağ ayağınla gir oğul, nur-i hidayete burada kavuşacaksın demişti... Acı acı gülümsedi. Hidayet nuru ona gerçekten bu odada erişmişti. Fakat ne bitip tükenmez çileler, buhranlar gözyaşlarından sonra ve akla gelmez bir şekilde!”²³⁰

Şahin Hoca; halka, müderrislere, softalara suç bulmaz. Ona göre tüm kabahat halifededir. Abdülhamit’e karşı bir isyan hareketi çıkaydı Şahin Hoca, “tereddütsüz bu isyana katılırdım” demektedir. “İstanbul; zevkten, eğlenceden başka bir şey düşünmüyordu. Koca memlekette can ve yürekten bir “Allah” diyen kalmamıştı. Onları Hak yoluna sevk etmek vazifesiyle mükellef olan ulema, baştanbaşa cahil, korkak, menfaatperest ve müfsitti. Halife-i Resulullah olan adam, zalim ve ahlaksızdı... En eski tarihlerden beri din, daima ordunun geçtiği yerlerde ebedi bir yeşil gece hüküm sürmüştür”²³¹

Şahin Hoca’nın artık itikadı yıkılmıştır. Şüphe kurtları onu kemirmektedir. Kendine göre gerçekle acı bir şekilde yüzleşmiştir:

*Bir kanun ki ebediyen fena tatbik edilir, cins cins suiistimallere, zulümlere alet ve vesile olur, o kanunun doğruluğundan ve vazının yüksek kudretinden şüphe etmek caiz olamaz mıydı? Tarihte mabuttan bol bir şey görünmüyordu. Hepsinin ayrı dini, peygamberi, ayrı ayrı ayinleri vardı. Hepsinin taraftarları kendi mabutlarının hakiki mabut, değerlerinin hurafe ve yalan olduğunu iddia etmişlerdi. Şu halde hepsinin de insan icadı, insan hayalinin mahsulü olması mümkün değil miydi? Bu takdirde ruhun ebedi hayatından da ümit kesmek lazım gelmez miydi?.. Demek ki ebedi hayat muhakkak değildi. Bu dünyada sevilip kaybedilen, istenip ele geçirilemeyen şeylere başka dünyada kavuşmak ümidi de zayıftı. İnsan, bir mihnet içinde kapadığı gözlerini belki başka âleme açamayacak ve dalından düşmüş bir kuru yaprak gibi toprakta çürüyüp gidecekti...*²³²

Şahin Hoca, medrese eğitimi sırasında geçirdiği bu şüphelerini hocalarından birine açmış, hocası: “Tecdid-i iman et habis... Kâfir oldun. Bir daha böyle şeyleri aklından geçirme!”²³³ diye bağırmıştır.

²³⁰ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 18.

²³¹ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 33.

²³² Güntekin, **Yeşil Gece**, ss. 33-34.

²³³ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 35.

O, hocalarına cesedin ölümünden sonra ruhun yaşamaya devam edeceğine, ebediyen mahvolunmayacağına inandırılmasını, ispatlanmasını istemektedir. Medrese âlimlerinden ümidini kesen Şahin Hoca, şüphelerini def etmek için bu kez kitapları tarar. Eline “Ben Neyim?“, “Nizam-ı İlm ü Din” gibi eserler geçer. Bu kitaplar maddiyyun’un tezlerini cerh eden kitaplardır. Bu kitapların sahibiyle görüşmek, ondan akıl almak ister. Ancak kitapların muharriri müstehcen fıkralar anlatan, çapkın bahisler açan biridir. Şahin Hoca’ya verdiği akıl onu bir kez daha umutsuzluğa düşürür: “ Molla sen en iyisi işi kendi haline bırak. Hak bir, Muhammed onun Resulüdür der gidersin. Bakalım ne olur? Sen, benim öteki lakırdımı da yabana atma. Mümkünse ye, iç... Mide memnun olursa dimağ da memnun olur, zihne nikbinlik, kalbe başka bir küşayış gelir...”²³⁴ Şahin Hoca’nın itikadı, uzun bir can çekişmeden sonra yağı tükenmiş bir kandilin alevi gibi sönüp gider.²³⁵ O, yetiştirilen neslin sonradan gelecek hayal kırıklıklarına uğramaması için mümkün olduğu kadar hayalsiz yetiştirilmesini istemektedir.

Şahin Hoca’nın medreselerle ilgili görüşü artık netleşmiştir:

*Bu karanlıkta yaşanmaz. Asırlardan beri burada yeşil bir gece hüküm sürüyor... Medreselerin yeşil gecesi yalnız kendi içlerini karanlığa boğmakla kalmamış; memleketin her yanına yayılmış, her köşesini kaplamış. Zaten bunun başka türlü olmasına da imkân yoktu. Akıllara, vicdanlara şimdiye kadar hep bu medreseden yetişenler rehberlik ediyorlardı. Bu adamlar, memlekete karanlıktan gayri ne götürebilirlerdi ki? Evet, zavallı memleket, asırlardan beri yeşil gece içinde yaşıyordu. Halk, dünyayı hep bu karanlığın arasında görüyordu. Anadolu’da fikirlerin geri, insanların sefil kalması, işlerin fena gitmesi hep bu yüzdendi.*²³⁶

Şahin Hoca’nın, Medreselerden mezun olacaklar hakkında fikri de oldukça karamsardır. Onlardan bazıları buradan kaçacaklar toprağa dönecekler, bir kısmı da “Ebcet” gibi ne ölüye ne diriye yaramayacak şeyler telkin edeceklerdir. Şahin Hoca, mekteplerdeki sarıklılar-fesliler arasındaki anlaşmazlıklara dikkat çeker. Softalar, sivil mekteplerden gelenleri çekemez. Onlar da sarıklıları irtica ile itham ederler.

Şahin Hoca’nın eğitim felsefesi netleşmiştir: Çocuklara sadece müspet bilgileri öğretmek, dinden, hayalden, hurafeden tamamen arıtılmış okullar tesis etmek ve okullara bu fikirde öğretmenleri tahsis etmek. O, ölümsüzlüğü; kendi gibi

²³⁴ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 39.

²³⁵ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 40.

²³⁶ Güntekin, **Yeşil Gece**, ss. 42-43.

düşünen, kendi emelleriyle çırpınan, kendi dilini söyleyen cemaatin yaşaması olarak tanımlar.

Sariova Kasabası'na gelen Şahin Hoca, tüm ileri gelenlerin de olduğu bir davete katılır. İdadi Müdürüyle hem tanışır hem de eğitimde takip edeceği yöntem ve felsefeyi dillendirir: “Çocuklara yalnız müspet ve faydalı şeyler öğreteceğim... Din ilimlerini mümkün olduğu kadar sathi ve zararsız bir şekilde geçteceğim. Hurafelerle, İsrailiyat ile mümkün mertebe mücadele edeceğim... Bendeniz bir derece daha ileri gitmek, milletine sadık Cumhuriyetperver Türkler yetiştirmek emelindeyim.”²³⁷ Görülüyor ki Şahin Hoca dinî kurumları ve din eğitimi milleti ortak bir paydada buluşturması imkânsız ayrıştırıcı unsur olarak görmekte ve din derslerinin okullarda yerinin olmadığını söyleyerek militan bir laiklik anlayışını benimsemektedir.

O, kendi gibi düşünen üç beş nitelikli adam bulursa hedefine ulaşacağını düşünür. Kısa sürede bu arkadaşları bulur da. Bunlar Öğretmen Rasim, Mühendis Necip ve Komiser Kazım Beylerdir. Şahin Hoca, medreselerle ilgili düşüncelerini Rasim'e anlatmaktan çekinmez: “Medreseleri kendi haline bırakırsak bu gidişle yakında çöküp giderler. Tamir edersek daha uzun zaman bu garip milletin başına dert olup kalırlar... Eskilikten çökmek üzere olan medreseyi destekler, payandalarla tamir edersek, onu daha senelerce başımıza bela ederiz”²³⁸ Şahin Hoca, Rasim'le aynı yerde kalır ve Emin Dede iptidaisinde beraber çalışır. Zamanla ona gizli fikirlerini açar:

*Bak şu yeşil türbe kandiline Rasim. Medresenin ilim ve nur dediği şey bu sisli ışığa benzer... Hep böyle mezarları, insana kasvet ve ümitsizlik veren şeyleri aydınlatır. Erişebildiği yerlerdeki eşyanın şeklini, rengini değiştirir, her şeyi korkulu vehimler ve hayaller şekline sokar... Bir ışık ki sekiz on adımlık çevresi haricinde yine gece vardır. Asırlardan beri nur diye hep bu yeşil gecenin içinde yaşadık... Bu yeşil geceye nihayet verecek gün bizden, yeni mektep dediğimiz bu kötü karanlık viraneden doğacak.*²³⁹

Şahin Hoca, Sariova'yı muharebe meydanı olarak görür. O, burada cehaletle, sofulukla, fakirlikle, şarlatanlarla, din istismarcılarıyla, din üzerinden mal, makam sahibi olan asalaklarla savaşıacaktır. Sariova Kasabası, bunların peyda olduğu, at oynattığı bir yerdir. Kasabanın dış mahalleleri fakirlikten kırılrken onların yaşadığı iç kısımda sefalet ve felaket pek kendini göstermez. Ona göre tüm bu felaketlerin

²³⁷ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 60.

²³⁸ Güntekin, **Yeşil Gece**, ss. 67-68.

²³⁹ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 70.

nedeni yeşil gecedir: “Bunlar, hep meteliksizliğin, hep memleketi asırlardan beri karanlığa ve kana boğan yeşil gecenin eserleri.”²⁴⁰

Şahin Hoca, yeni okul binası yaptırmak için paçaları sıvar. Ancak kasaba ileri gelenleri okul binasının İslam-Türk mimarisine uygun olmasını ister. Mühendis Necip Bey, çizdiği planında bu unsurlara yer vermez; ancak dışarıdan bakıldığında bina Türk-İslam mimarisine uygunmuş görünümü verir.

Şahin Hoca’nın fikrine göre iptidai hocası sadece çocuklarla değil çocukların ana babasıyla da ilgilenmelidir. O, sarığa ve sarıklılara düşmandır. Bu fikrini halka anlatırsa tepki almaktan çekinir ve şöyle tevil eder:

*İptidai talebesine sarık sardırmak doğru değildir. Bir kere çocuk deli gibi bir mahlûktur. Ne yaptığını bilmez. Başındaki sargıyla yerlerde, çamurlarda yuvarlanır... Böylece çocuklar nazarında sarığın kıymeti eksilir... Saniyen sarık bir imtiyazdır. İmtiyaz ise ancak muvaffakiyetli bir tahsilin neticesinde kazanılır. Henüz tahsile başlayan çocuğa sarık sarmak ona mektebe kaydedildiği gün şahadetname vermek gibidir... Bunu biz muallimler basit bir tetkik ve imtiyandan sonra, bir hak ve imtiyaz olarak talebelerimizin en çalışkan ve ahlaklılarına verelim.*²⁴¹

Şahin Hoca işe koyulur ve okuldaki sarıklı öğrencilerini sarık sarmaktan men etmek için her yolu dener. O, sarıklı öğrencilerinin en küçük bir kabahatine bile göz yummaz, bıktırmaya çalışır : “Çocuklarım, başınızda sarık var. Siz, ulemadan sayılırsınız. Koşmaca ve kaydırak oynamak, çamurlara, tozlara yuvarlanmak size yakışır mı? “²⁴² Şahin Hoca’nın bu tür kurnazlıkları sayesinde sarıklı çocukların sayısı yarıya iner.

Hafızlık çalışırken gördüğü baskı nedeniyle ölen Remzi, babasının tüm ümitlerini, gelecek beklentilerini suya düşürmüştür. İmam, şimdi de küçük oğlu Bedri’yi hafızlığa göndermek istemektedir. Şahin Hoca, imamla konuşur ve ikna eder: “Rahim Hoca, onu yaşını başını almış, demir gibi insanların bile zor dayanabileceği bir şekilde çalıştırdı, yavrucak yük altında ezilen nazik tay gibi ölüp gitti. Bedri’nin kuş gibi bir çocuk olduğunu görüyorsunuz. Çocuğu Rahim Hoca’ya teslim ederseniz iki seneye kalmaz, evelallah onun da icabına bakar.”²⁴³ Şahin Hoca’nın, Bedri’nin sarığını çıkartıp onu hafızlıktan men etmesi tüm kasabada

²⁴⁰ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 53.

²⁴¹ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 101.

²⁴² Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 103.

²⁴³ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 118.

yayılır. Bu olayı köpürten gizli el Eyüp Hoca'dır. Gale yana gelen insanlar Maarif Müdürü'ne Şahin Hoca'yı şikâyet eder.

Şahin Hoca, tüm ithamların üstesinden gelir. Ancak Eyüp Hoca cephesi türlü türlü plan peşindedir. Emir Dede Mektebi'ne bir çarşafı kadın gelip gitmeye başlar. Kadın, bir yakınının çocuğunu mektebe yazdırmak istediğini söyler. Şahin Hoca yardımcı olur. Ancak çocuk bir türlü gelmez. Kadın her gün bir bahane bulur. Şahin Hoca'ya yaklaşmaya çalışır. Bir başka gün Şahin Hoca'nın kapısını bir başka kadın çalar. Kadın; adres aradığını ancak bulamadığını, yorgun düştüğünü söyler. Eve geçip biraz dinlenmek istediğini ifade eder. Tam bu sırada Emir Dede hocası Afif Efendi'yi görür. Kadın vakasını ona anlatır. Afif Efendi, Şahin Hoca'ya kurulan oyunu itiraf eder:

Ancak ben namuslu ve vicdanlı bir Müslümanım. Can düşmanım da olsa bir insanın, suçu, günahı yokken namusuna leke sürülmesine razı olamam... Senin başmuallim mektebe kadın getirtiyor. Hepimizi godoş yapıyor diye kıskırtıyorlardı... Şahin Hoca mektebe kadın almış. Baskın yapacağız, sen de bulun! dediler... Aralarından biri Hoca, şu zındığı kaldırtırsak başmuallimlik senindir... deyince ayaklarım suya indi.²⁴⁴

Bir gün kasabalının çok önem verdiği Kelami Baba Türbesi yanar. Kasabalı, büyük bir felakete uğrayacağını düşünür. Halk, kasabada günden güne artan dinsizlik ve ahlaksızlık karşısında Kelami Baba gazaba gelmiş olmalı diye düşünür. Belki bir yıldırım ya da zelzele kasabayı yerle yeksan edecektir. Kelami Baba Türbesi, peygamberler tarihi müzesi gibidir. İçinde Yunus'u yutan balığa ait kemik, Musa'nın asası, Nuh'un gemisinden bir parça, Eyüp'ün üzerinde yattığı kerevet bulunmaktadır. Sarıoava ahalisinin ahlaksızlıkları yalnız Kelami Baba'yı değil, türbede metrukâtı bulunan bütün peygamberleri ve evliyaları kızdırmıştı. Onun için bu yangın yalnız türbe sahibinin arzusuyla değil, bütün evliyaların ittifakıyla kararlaşmıştı.²⁴⁵ "Hükümete karşı da yine bir gizli hoşnutsuzluk başlamıştı. Kabahat hep memleketi idare edenlerde idi. Kadınların bu kadar açılıp saçılmalarına, gençlerin eğlence ve kumarla vakit geçirmelerine göz yummak bir Müslüman hükümetine yaşarır mıydı? Kelami Baba, artık Sarıova'dan elini eteğini çekmiş, kasabayı yetim bırakmıştı."²⁴⁶

²⁴⁴ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 156.

²⁴⁵ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 161.

²⁴⁶ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 162.

Kasabalı, yine gizli ellerin kışkırtmasıyla türbeyi yakanın genç dinsizlerden biri olduğunu inanır. Suçlu çoktan bulunmuştur: Fransızca ve hesap muallimi Mehmet Nihat Efendi. O, güya ahaliyi putperestlikten kurtarmak için kasabadaki tüm türbeleri ateşe vermek lazım geldiğini söylemiş. Halk onun elini kolunu sallayarak gezdiğini görünce hâkime baskı yaparlar. Nihat Efendi’yi hapse attırmaya muvaffak olurlar. Eşi ve çocukları da bu provokasyona kanar. Hapis hayatında onun tek destekçisi Şahin Hoca’dır. Halk galeyana gelmiştir. Sokakta gördüklerinde linç etmek isterler. Manzarayı izleyen Şahin Hoca’nın ağzından şunlar dökülür: “Hayalinin ezeli kâbusu olan Yeşil Gece hiçbir zaman bu kadar karanlık ve feci; insanlar bu kadar korkunç ve zalim görünmemiştir.”²⁴⁷ Şahin Hoca, onları yine de mazur görür. Ona göre memleketi kurtaracak yalnız Yeni Mektep’tir. Peki, ama neden bir Fransızca ve hesap muallimine bu iftira atılmıştır? cevabı Necip verir:

*Riyaziye ve Fransızca... Medreselere hiçbir zaman giremeyecek iki ders... Mualliminin kundakçı diye mahkûmedilmesi, tasavvur et medreseler için ne parlak zaferlerdir... Medresemize, ilmimize köhne diyorsunuz... Yeni mektep, yeni ilim haltı yiyorsunuz, öyle mi? Alın size yeni ilim okutan hocayı... Yetiştireceği talebe memleketi, şeriatı ateşe verecek.*²⁴⁸

Şahin Hoca cephesi Nihat Efendi’yi savunur. Birkaç gün sonra Komiser Kazım, yangının türbedarın oğlunun çıkardığını ortaya çıkarır. Böylece Nihat Efendi kurtulur. Bir süre sonra İzmir, Yunan tarafından işgal edilir. Şahin Hoca’nın mektebi kapanır. Ancak o Yunan ordusunun izniyle camilerde vaaz vermeye başlar. Şahin Hoca’nın amacı mümkün olduğu kadar hiçbir vatandaşın provokasyona gelmeden can güvenliğini sağlamaktır. Savaş biter, Şahin Hoca on yıl bir Yunan adasında sürgün hayatı yaşadktan sonra Sarıova’ya döner. Şahin Hoca’nın istediği devrim yapılmıştır. Medreseler kapatılmış, türbeler yıkılmış, yeni yeni okullar açılmaya başlamıştır. Şahin Hoca, maarif müdürlüğüne gider. Orada sakalı traşlı, melon şapkalı Eyüp Hoca’yı görür: “Bu, ne haldi? Yeşil Gece’nin kabusundan kurtulan Sarıova’da bu yarasanın ne işi vardı?.. Bu nasıl mümkün olmuştu Yarabbi?”²⁴⁹

Eyüp Hoca, onu tanır; Maarif Müdürünü odaya çeker. Biraz sonra odadan çıkan Maarif Müdürü: “Herhalde şu işgal zamanında sarık sararak Yunan hizmetine giren Şahin Hoca olamayacaksınız. Çünkü bu müfsit hoca, ne kadar yüz­süz ve gabi

²⁴⁷ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 173.

²⁴⁸ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 184.

²⁴⁹ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 247.

olsa Sarıova'ya ayak basmaya cesaret edemez sanırım... Haydi, baba, gürültü etme... Muallimliği aklından çıkar... Bu meslek, bundan sonra ancak temiz vicdanlı ve yeni fikirli insanlar içindir.”²⁵⁰

Şahin Hoca anlar ki devrim temelde bir şeyi değiştirmemiştir. Zühtü Efendi, yeni döneme ayak uydurmuş, medreselerin aleyhinde yazı yazmaya başlamıştır. Cabir Bey, yol ve köprü yapan bir şirketin mümessili olmuştur. Eyüp Hoca, sakalını tıraş etmiş yine maarif müdürünü oynatmaktadır. Tüm bunlar karşısında Şahin Hoca'nın tepkisi şöyledir: “İnkılap denilen şey bir günde olmuyor.”²⁵¹ Kitabın başında daha kırk dördüncü sayfada Şahin Hoca: “Meşrutiyetin ikinci senesiydi. Yalnız idare değiştirmekle bir memleketin kurtarılamayacağı anlaşılmıştı.” şeklindeki tespitine rağmen inkılâpların hızlı bir şekilde benimsenmesini beklemiş ancak geldiği nokta inkılâbın bir günde olamayacağı görüşü olmuştur.

3.1.2. Ömer Öğretmen

Kan Davası romanı²⁵² Reşat Nuri'nin öğretmen romanlarındandır. Köyü ve köylüyü kurtarmak suretiyle ülkenin kalkınabileceği düşüncesi romanda hâkim olan ana düşüncelerden biridir. Romanın kahramanı Ömer Bey Yukarı Sazan köyünde bir cumhuriyet öğretmenidir. Ömer Bey, kurtuluş savaşında anne babasını kaybetmiş, küçük yaşta devletin himayesine girerek öğretmen okulunu bitirmiştir. İşgaller sırasında öğretmenliği bırakmış önce Kuvva-i Milliye'ye sonra düzenli orduya katılmış birkaç kere de kaza geçirmiştir.

Ömer Bey'in arkadaşlarıyla ziyarete gittiği bölgede Yukarı Sazanla Aşağı Sazan arasında bitmek bilmeyen bir kan davası vardır. Ömer Bey kan davasının nedenlerini irdeler; iki kardeş köyün nasıl olup da kanlı bıçaklı hale geldiğini uzun uzun düşünür. Ziyaret sırasında bir eşkıya gurubu baskın düzenleyerek hırsızlık yapmıştır. Eşkıya diye korkulan grup aslında en büyüğü on beş yaşında olan on üç

²⁵⁰ Güntekin, *Yeşil Gece*, s. 248.

²⁵¹ Güntekin, *Yeşil Gece*, s. 249.

²⁵² Reşat Nuri'nin bu romanı 1956'da Yeni Sabah gazetesinde tefrika edilmiştir. ilk kitap olarak basımı ise 1960'tır. (Zeliha Güneş, *Milli Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 1997, s. 311.) M. Fatih Kanter, Yeni Sabah gazetesinde 1955'de tefrika edildiğini, 1. Basımın ise 1962'de olduğunu söylemektedir. (Kanter, *Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin* s. 41.)

kişilik bir çocuk grubudur. Bunların kimisinin annesi ölmüş kimisinin babası kan davası sebebiyle hapistedir.

Yıllar önce öğretmenlik diploması alan Ömer, bu çocuklara sahip çıkar. Onları kimsenin gitmek istemediği, devletin adının olmadığı bir ay ili kadar uzak köylerine götürür. Çünkü zaten bu çocuklar oralıdır. Köylü onları kovmuş sahipsiz bırakmıştır. Ömer köyde viran olan yeri tekrar ihya ederek çocukları topluma kazandırır. İdealist öğretmenimiz tüm zorluklara rağmen Yukarı Sazanlıların kapı dışarı ettikleri bu çocukları medenileştirir. Ömer Hoca sadece kimsesiz çocukları değil Köyün Muhtarını, Fettah'ı, Ukkaş Efendi'yi, Döne Ablayı da idealleri doğrultusunda kazanmıştır Yazar, topluma Anadolu'yu göstermektedir. Anadolu kalkınırsa ülke kalkınır mesajını vermektedir. Öğretmen, sadece çocukları değil bulunduğu yeri de aydınlatır. Ömer Bey'in roman boyunca yaptığı budur. Bu süreçte onun en büyük yardımcısı nafia mühendisi Murat Bey'dir. Murat Bey tıpkı Ömer Bey gibiydin, idealist bir aksiyon adamıdır. Öğretmenimiz Ömer Bey, Yeşil Gece'deki inkılâpçı Şahin Hoca gibi değildir. O köylünün üzerine varmaz, şartları olduğu gibi kabul eder. Sevgi, merhamet ve en önemlisi güven vererek, köylünün güvenini kazanarak hedefine adım adım ilerler. İnkılaplar sihirli bir değnek gibi topluma hokus pokus yapamamakta, onları devlet zoruyla dayatmak mümkün olmamaktadır. Bundan dolayıdır ki Reşat Nuri de daha önce yazdığı Yeşil Gece romanındaki Şahin Hoca'nın tavizsiz, keskin tavrını Kan Davası'ndaki Ömer Hoca karakteriyle yumuşatmış, karakterden reel-politik davranmasını istemiştir.

Ömer Hoca'nın köyde en büyük düşmanı Hacı Rüstem'dir. Reşat Nuri eserlerinde mutlaka karakterleri çatıştırmaktadır. Öğretmenlerin karşısında hoca, müderris, softa, şeyh gibi eski tip hocalar ve hacı gibi geleneksel dindarlar yer almaktadır. Bu çatışmalarda öğretmenler her zamanda ideali ve ileriye temsil ederken onların karşısındakiler karanlığı, taassubu eskiyi ve vahşiliği sembolize etmektedir. Kan Davası romanında Ömer Hoca'nın karşısında köyün çalgılı, kumarlı kahvesini işleten, okulu kapatmaya çalışan ve bunun için köylüğü sıkıştırıp imza toplayarak maarif idaresine şikâyet eden, kendi firması için endişe eden, kimsesiz çocukları köyde istemeyen içten pazarlıklı, merhametsiz, menfaatçi bir tip olan Hacı Rüstem vardır. Ömer Hoca bu adamı şöyle tasvir eder: “Sen köylü adam değilsin. Ben seni her zaman bir yerlerde gördüm. Camide ellerini kürsüye vura vura vaaz ederken mi,

propaganda nutukları verirken mi?.. senin bir şeyler olduğunu biliyorum fakat ne? demek geliyor ama diyemem.”²⁵³ Ömer Hoca sadece Hacı Rüstem gibi yobazlarla savaştırmamaktadır. Onun mücadelesinde en büyük engellerden biri de bürokrasidir. Maarif müdürlüğünden gelen yazıda yatılı uygulamasının usule uygun olmadığı, bundan dolayı mektebe tahsisat verilmesinin mevzuata aykırı olduğu, bazı çocukların okul çağını geçtiği, hepsinin hususi terbiye ve ruh sıhhati rejimine tabi tutmak gerektiği, bu çocukları köyde ailesi olan çocuklarla beraber eğitim yapmalarının mahzurlu olduğu, bu sebeple yaşı büyük olanların vazifeye yerleştirileceği, daha küçük olanların komşu okullardaki yatılı mekteplere yerleştirileceği²⁵⁴ yazmaktadır. Ancak çocuklar yerleştikleri okuldan ve mesleklerden kaçacaklar tekrar Ömer Bey’in o sıcak okuluna döneceklerdir. Yazar, masa başında yazılan bu tür belgelerin ve bunları yazan bürokratların halktan, problemlerden, hayatın gerçekliğinden ne kadar uzak olduğunu; bin bir çabayla, özveriyle yapılan bazı şeylerin nasıl birkaç cümleyle yok edildiğini dramatik olarak anlatmaktadır. Ne yazık ki eski istemdeki bürokrasi açması cumhuriyetle devam etmiş, sadece sistemin adı değişmiştir.

Ömer Bey, sıkıntılarla boğuşurken bir yandan da sisteme dâhil olmuş öğretmenleri eleştirmektedir. Aşağı Sazan Muallimini epeyce yaş almış, çocuk çocuğa karışmış, bulunduğu yerde kendisine şöyle böyle mevki yapmış sürüden ayrılmayan, buradaki ufak menfaatlerini mebusluğa kadar açık gördüğü, istikbalini tehlikeye atmak istemeyen bir adam olarak betimlemektedir.²⁵⁵ Başmuallim ve diğer öğretmen Esmâ Güneyli Ömer Bey’in karşıtı olarak konumlanmıştır. Yazar, nasıl öğretmen olmalı- nasıl olmamalı sorularının cevaplarını iki örnekle açıklamaktadır.

Okulun öğretmeni genç hanım Esmâ Güneyli başlarda kimsesiz on üç çocuk için sert ve merhametsizdir. Onların şiddetle cezalandırılmasını istemekte; Ömer Bey’in tüm özverisini kıran bir tavır sergilemektedir:

O, bir aralık... Kurdun oğlu akıbet kurt olur” demiş ve bu söz başmuallimin meslek ve ilim haysiyetine dokunmuştur. Sesini kabartarak: “Yoo... Yo... O kadar da ileri gitmemeli. Yoksa bizim mesleğin ne kıymeti kalır? Sen Hocasın... Bunu söylemek sana yakışmak!” diye onu azarlamaya başlıyor. Kız, inadında ayak diriyor; fena yaradılışlı insanları yola getirmenin mümkün olmadığını, ispat etmeye uğraşarak çırpınıp çırpınıyor. “Mal meydana

²⁵³ Güntekin, **Kan Davası**, s. 118.

²⁵⁴ Güntekin, **Kan Davası**, s. 218.

²⁵⁵ Güntekin, **Kan Davası**, s. 189.

efendim, elinizden bir şey gelirse yapın, diyor. Buna bir de yakışksız alay ekliyor: “Kötüleri adam etmek resimlerini yapmak gibi değildir, efendim...”²⁵⁶

Ömer Hoca, öğretmene ayaküstü öğretmenlik etiği dersi verir:

Öyleyse orman açar gibi Yukarı Sazan’ı yakıvermeli, diyorum. Evleri, insanları ve çocuklarıyla beraber... Bu, dağ başında onlardan yeni bir hayat türemesine imkân bırakmayacak bir temizlik olur... Kurdun çocuklarını temizlemekle hemen şimdi işe başlayıvermeli, hemen şuracıkta... Şöyle havaya kaldırıp bir iki sallayıverdiniz mi, ne kadar kolay!²⁵⁷

Genç Öğretmen’in Ömer Hoca’ya cevabı “Doğrusu bu” demekten ibarettir. Ancak sonraki süreçte Ömer Bey’in köyde gerçekleştiği büyük devrimi gördükçe motive olmuş ve düşüncelerinden pişman olmuştur. Artık o, Ömer Bey’den ilham alan bir eğitimcidir. Aşağı Sazan’nın ebesi ise Ömer Bey’in tüm çabalarına rağmen köye çıkmamış; bundan dolayı bir gebe kadın ölmüştür. Ebe doğuya gitmek istemeyen, sıkıntıya gelemeyen, vatandaşa hizmet için değil para için çalışan memurları temsil etmektedir.

Görülüyor ki yazar cumhuriyetinin genç öğretmenlerine onları çok zorluklar beklediğini ancak toplumun ilerlemesi ve ihyasının öğretmenlerin ellerinde olduğunu, toplumu düşünmenin kendini düşünmekten daha önce olması gerektiğini; adeta öğretmenin kendini topluma adaması gerektiği mesajını vermektedir. Bundan dolayıdır ki Ömer Bey’in aklına evlenmek ve çoluk çocuğa karışmak fikri hiç gelmemiştir. Cumhuriyetin ideal öğretmeni üç şeyi gerçekleştirerek görevini hakkıyla yerine getirmiştir: Devrimlerin ışığını Yukarı Sazan gibi bir ay ili kadar uzak, Bozava valisinin bile okulu olup olmadığını bilmediği yere götürür, kimsesiz çocukları eğitime kazandırır, iki kardeş köy arasında yıllarda süre gelen kan davasını nihayete erdirir.

Aydının memleket meselelerine dair sorumlulukları vardır, bunlardan kaçamaz. Öğretmenlere yazar şu tavsiyeleri yapar: Devlet-vatandaş küskünlüğünü gidermelisiniz. Bulunduğunuz yerde problemlerin çözümünde itici güç siz olmalısınız. Yani sosyal reformcusunuz. Masabaşında yazılan pedagoji yerine bulunduğunuz yerin durumuna göre yerel bir sistem geliştirmelisiniz. Halkı zorla,

²⁵⁶ Güntekin, **Kan Davası**, s.87.

²⁵⁷ Güntekin, **Kan Davası**, ss. 87-88.

dipçikle, bürokrat mantığıyla değil ikna edecek, güven verecek metotlar uygulamalısınız. Öğretmen aksiyon adamıdır. Bulunduğu yerde problem yoksa belasını aramak için yola çıkmalıdır.

3.1.3. Zehra Öğretmen

Reşat Nuri'nin bir diğer öğretmen romanı Acımak'tır.²⁵⁸ Bu romanda Zehra öğretmen idealleriyle ve taassup karşısında gösterdiği mücadeleyle öne çıkmaktadır. Zehra, aile içi geçimsizlikten dolayı küçük yaştan itibaren baba Mürşit Efendi tarafından yatılı mektebe verilir. Zehra burada üç buçuk yıl eğitim görür. Ancak bu mektep bir Marabet mektebidir. Yani rahibe mektebi. Marabetlerin mektebinde üç buçuk sene kalan Zehra Darümuallimat'ta müsabakaya girmiş ve kazanmıştır. Darümuallimat'ta beş sene eğitim gördükten sonra öğretmen olmuştur.

Zehra Öğretmene öğretmen okulunu bitirdikten sonra İstanbul'da bir okul vermek isterler. Fakat o bunu kabul etmez Anadolu'da sönük bir kazaya gönderilen bir arkadaşıyla becayış eder.²⁵⁹ Reşat Nuri, görüyor ki Ömer, Şahin, Nihal ve Feride öğretmenlerde olduğu gibi Acımak romanında da Zehra öğretmeni Anadolu'ya gönderiyor. Zehra da Reşat Nuri'nin süper kahramanlarındandır. Aydıncı ve hurafelerle mücadele eder. Çalıkuşu, Yeşil Gece ve Kan Davası romanlarındaki öğretmenler roman boyunca bir peygamber azmiyle gittikleri yeri karanlıktan kurtarıırken Acımakta da Zehra öğretmenin mücadelesi anlatılır.

Zehra öğretmen; gittiği yeri aydınlatan, müspet kafalı, sevilen, konuşmasıyla herkesi ikna edebilen, hatırı sayılan, çalışkan, mektebin badanasından damının tamirine kadar her iş elinden gelen biri olarak tanıtılır:

*Mesela badana, dam, cam tamiri, filan gibi şeyler için para verimiz. Eteklerini beline dolar, bu işleri kendi görür... Zaten elinden gelmeyen iş yok gibidir... Artırdığı para ile bilfarz yemekhaneler için sofrta takımı yahut sınıflar için ders aleti tedarik eder... Yerli zenginlerden bir kısmının yardımıyla binayı büyüttü, tamir ettirdi, bahçesini genişletti. Eşraftan biri vefat eden anası için türbe şeklinde bir mükellef mezar yaptıracaktı. Zehra Hanım günlerce gitti, geldi. Bu türbe projesini mektep bahçesinde bir projeye tahvil ettirdi...*²⁶⁰

²⁵⁸ 1928'de Suhulet Kütüphanesi tarafından eski harflerle yayımlanmış olan Acımak romanı daha sonra latinize edilmiştir.

²⁵⁹ Güntekin, **Acımak**, s. 48.

²⁶⁰ Güntekin, **Acımak**, s. 10.

Zehra Öğretmen'in; eğitimde tercih ettiği yöntem ve felsefe Ömer, Şahin, Nihal ve Feride öğretmenler gibi: "Hurafe ve hayal ile mütemadiyen mücadele ve talebeye ancak ilmin en müspet hakikatlerini öğretmektir."²⁶¹ şeklinde ifade edilen akıl, müspet bilim, ışığında geleneksel eğitimden uzak bir eğitimidir. "Doğruluk, temizlik, fedakârlık hastalığı onda insanlığın en kıymetli bir kabiliyetini öldürmüştür: Acıma kabiliyeti"²⁶² O, eşraftan bir adamın anası için türbe yaptırma fikrini tahvil ettirmiş ve o parayla mektebin bahçesini genişletmiştir. Zehra Öğretmenin konuşmasından etkilenen hayırsever: "Türbe ancak yalağından su içmeye gelecek bir kaç kuşa yarayacak. Fakat bu teneffüshanede karda kışta yüzlerce çocuk barınacak"²⁶³ diyerek ona sonuna kadar hak verir.

İdealleri peşinde emin adımlarla yürüyen Zehra öğretmenin artık kendini düşünecek ve kendine ayıracak zamanı yoktur. Acılarla tecrübe kazanan Zehra için mektep ve eğitim her şey demektir.

3.1.4. Feride Öğretmen

Yazarımızın en bilindik romanı olan Çalıkuşu²⁶⁴ babası asker olduğu için farklı şehirlerde çocukluğunu geçiren ve sonrasında teyzeleriyle kalan nihayet bir Fransız Okulu olan Notre Dame de Sion yatılı okulunda eğitim gördükten sonra Anadolu'ya öğretmenlik yapmak için açılan Feride'nin uzun soluklu hikâyesini anlatmaktadır. Yazarımızın pek çok romanında yarattığı karakterler, yabancı okullarda okumaktadır. Bu okullardan mezun olanlardan bazıları değerlerine karşı yabancılik çeken, toplumdan ayrılmış tiplerdir. Feride'de bu durum her ne kadar yoksa da onun Zeyniler Köyüne gittiğinde gösterdiği tavırlar bu durumu kısmen yansıtmaktadır: "Bir sandalye çektim. Orgun önünde oturdum; yavaş, gayet yavaş

²⁶¹ Güntekin, **Acımak**, s. 11.

²⁶² Güntekin, **Acımak**, s. 13.

²⁶³ Güntekin, **Acımak**, s. 11.

²⁶⁴ Reşat Nuri'nin en ünlü romanlarından biri olan Çalıkuşu, 1921'de Vakit Gazetesinde tefrika edildikten sonra İkbâl Kütüphanesi tarafından 1922'de kitap olarak basılmıştır. Eser önce piyes olarak İstanbul Kızı ismiyle yazılmış ancak Darülbeytî lüks salon oyunlarını tercih ettiği için eser Çalıkuşu ismiyle romana dönüştürülmüştür. Güntekin, bu romanı halkın iyi gözle bakmadığı kolejli, kültürlü, serbest, neşeli İstanbul kızlarına sempati uyandırmak için yazdığını söylemektedir. Bkz. Emil, **Reşat Nuri Güntekin**, ss. 11- 64; Kanter, **Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin** s. 28.

olarak sevdiğim kantik’lerden birini çalmaya başladım”²⁶⁵ Kantik, kilise ilahileri demektir. Öğretmenimiz kilise ilahilerini çok rahat çalabilmektedir. Çünkü o, Hristiyanlık eğitimi veren bir okuldan mezun olmuştur. Feride burada karşılaştığı iki öğretmenden övgüyle bahseder. Zira onlar he ne kadar disiplinli olsalar da müşfik, merhametli ve anlıslı eğitimcilerdir. Bunlar Sör Aleksî ve Sör Süperiyör’dür: “Hayatta kimse galiba bu kadın kadar beni sevmeyi.” Çalıkuşu ‘nun öğretmenlik hamurunu bu öğretmenler karmışlardır demek yanlış olmayacaktır.

Yazarımızın dört romanındaki ana karakterlerin öğretmenlerden seçilmesi bizi şaşırtmamalıdır. Zira Reşat Nuri, öğretmenlerin aydın, çağdaş, ıslah edici, cehalet ve hurafelerin yılmaz savaşıcısı süper kahramanlar olduğuna inanmıştır. Kalem odasındaki müdür böyle bir öğretmen görünce şaşkınlığını gizleyemez: “Ammâ yaptın ha! dedi. Gönlünün rızasıyla Anadolu’ya gitmek isteyen muallimeye ilk defa tesadüf ediyorum. Ayol, biz muallimlerimizi İstanbul’dan çıkarıncaya kadar akla kararı seçeriz.”²⁶⁶

Feride, Zeyniler Köyüne geldiğinde onu önce Muhtar karşılar. O, medrese görmüş bir adamdır. Gelir gelmez öğretmene nasihat vermeye başlar; usul-i cedidin aleyhinde bulunmaz, fakat yeni mekteplerin din derslerini ihmal ettiklerinden şikâyet eder.²⁶⁷ Onun anlattığına göre köye bir kaç hoca hanım gelmiştir fakat hiç birisinin Kuran’a ve İlmihale vukufu yoktur. Muhtar, Hatice Hanımı över nasihatlerini sıralar: “Ben, bu dersleri yine bu salih, akile, zahide, abide, hatuncağıza bırakarak kendim başka dersleri okutursam köyü daha ziyade memnun edermişim.”²⁶⁸

Hatice Hanım’ın eğitim yöntemi ile Feride’ninki birbirinden farklıdır. Hatice Hanımın yöntemi; eskiyi, geriliği temsil ederken Feride modern yöntemlerle kısa sürede sınıfta hâkimiyetini sağlar. Feride, ahırdan bozulma sınıfa girdiğinde çocukların gürültüyle ders yaptıklarına şahit olur ve bunu düzene sokmak için epey uğraşır: “Euzübillahi, ebced, hevvez, hutti, cim üstünde ce, cim esreci.”²⁶⁹ “ Bu sersem edici gürültünün önünü almak, talebelerimi sessiz çalıştırmaya, sınıfta verilen bir dersi hep birden dinlemeye alıştırmak için iki hafta uğraştım.”²⁷⁰

²⁶⁵ Reşat Nuri Güntekin, **Çalıkuşu**, İnkılâp Kitabevi, İst. ty, s. 321.

²⁶⁶ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 166.

²⁶⁷ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 215.

²⁶⁸ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 216.

²⁶⁹ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 229.

²⁷⁰ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 233.

Birçok şey tuhafıma gitmişti. Utana sıkıla yanıma gelen, gözlerini kapayarak el öpen, köylü gelini gibi nazlı ağızlardan bir kelime alınabilen bu çocuklar kitaplarını açar açmaz dik bir sesle bağıra bağıra okuyorlardı... Hatice Hanım'a: Her zaman böyle bağıra bağıra mı çalışırlar? Buna dayanılır mı? diyesordum... Elbette kızım! Mektep bu, keser vurmada ağaç yontulur mu? Ne kadar ses çıkarırlarsa, ders o kadar zihinlerinde yer eder, diye cevap verdi.²⁷¹

Feride Öğretmenin önünde en büyük engellerden biri bürokrasidir. Gittiği her yerde her kapıda genç öğretmenimizin karşısına çıkan bu illet zaman zaman öğretmenimizi yıldırır. Öğretmenlik başvurusu için gittiği Maarif Nezareti hiç de düşündüğü gibi değildir: “Girintili çıkıntılı sofalar, binanın alt başından üst başına kadar acayip acayip merdivenler, bu sofalarda, bu merdivenlerde bir alay insan. Kimseye bir şey sormaya cesaret edemiyor, şaşkın şarkın etrafıma bakınıyordum.”²⁷² Nazırla görüşmek isteyen Feride’yi kapısında bir hademe karşılar: “Ne yapacaktıydın Nazır Bey’i? dedi. Hocalık isteyeceğim dedim... Cevap verdi: Böyle şey için Nazır Bey rahatsız edilmez. Feride usulüne uygun olarak Müdür-ü Umumi’ye gider derdini anlatır. Müdürün alayı ve işi yokuşa sürmesi Feride’yi hayrete ve ümitsizliğe düşürür: “İnsan nasıl çıldırmaz? İstida ile şehadetname arasındaki farktan haberi yoktur. Sonra muallimlik isterler; daha sonra da maaş az, yer uzak diye kafa tutarlar.”²⁷³ Müdür bunları yanındaki arkadaşına söyler; yetmez Feride’ye nasihat vermeye de kalkar: “Aman yarabbi, neler söyleniyordu? Benim gibi kadınlar, hocalıktan ziyade, sanata heves etmeliymiş... Çalışırsam mesela iyi bir terzi olur, hayatımı kazanırmışım.”²⁷⁴

Zeyniler köyünde hayata ve öğrencilerine tutunmaya çalışan öğretmenimizi burada da bürokrasi canavarı yakalar, adeta dişlilerinden bu idealist aydın öğretmeni geçirir. Tam okuluna, öğrencilerine alışmışken bürokrasi yine çelmesini takar “(maarif müdürü): Efendim, ben bu mektebi kapatacağım... Efendim böyle kepaze binada çocuk terbiye edilmez. Sonra talebe de az... Köylerden birçoğunu ucuz, fakat zarif, sıhhi, modern, yani müceddet mekteplere sahip etmeye çalışacağım.”²⁷⁵

Görülüyor ki Kan Davası’nda Ömer Hoca’nın Yukarı Sazan’da okulunu kapatan zihniyet ile Çalığıuşu’nda Feride’ye Zeyniler Köyü’nde okulunu kapattıran

²⁷¹ Güntekin, **Çalığıuşu**, ss. 228- 229.

²⁷² Güntekin, **Çalığıuşu**, s. 160.

²⁷³ Güntekin, **Çalığıuşu**, s. 162.

²⁷⁴ Güntekin, **Çalığıuşu**, s. 163.

²⁷⁵ Güntekin, **Çalığıuşu**, s. 277.

zihniyet aynıdır. Bu zihniyet adamları, masabaşı adamlarıdır. Aşırı idealisttirler. Ya tam olsun ya hiç olmasın mantığıyla hareket ederler. Merkezci adamlardır. Yerelliğe, bölgeselliğe inemezler. Anadolu'nun en ücra köşesinde etrafını aydınlatan okul ve öğretmenlerin, köylü için önemini kavrayamazlar.

Okulu kapanan Feride, tekrar yollara düşer ve maarif müdürlüğe giderek öğretmenlik ister. Bu süreç yine günlerce sürer. Müdür onu başından def edecek işi bulmuştur: “Çadırılı’da bir köy mektebi var ama karışmam. Berbat bir yer diyorlar. Çocuklar köy kahvesinde okuyorlarmış. Muallim için de yatıp kalkacak yer yokmuş. İşinize gelirse...”²⁷⁶ Feride Öğretmen önüne konan tüm engelleri aşarak kendisine biçilen görevi hakkıyla yerine getirir. Feride'nin karşısına, eski tip hocalardan olan Hatice ve Huriye Hanım, medrese bitirmiş köy muhtarı gibi dindarlar ve ona göz koyan komşusu Hafız Kurban Efendi konumlanmıştır.

İzmir’de olduğu sırada Feride’ye Sör Berenis, Sörler mektebinde Türkçe ve resim muallimliği teklif eder. Bu sırada Maarif müdürü Kuşadası Mektebine göndermek ister. Feride tercihini Kuşadası’ndan yana yapar. Zira o her ne kadar bu işe idealist bir amaçla atılmamış olsa da zamanla fikirleri değişecek ve kendini öğrencilerine vakfedecektir:

*Bu tarafta rahat bir hayat vardır. Öbür tarafta belki yine zaruret, sefalet, fakat bunun da başka tesellisi, başka bir cazibesi yok muydu? Gözümün önüne, mekteplerimizin bakımsız kalmış, kaba saba ellerde ziyan olmuş, miniminileri geldi. Bu biçareler açılmak için güneş biraz güneş, bir parça şefkat bekleyen çiçekler gibiydi...Ben muallimliği, açlıktan ölmek için kabul etmişim. Hesabım doğru çıkmadı. Bu meslek, bir gün açlıktan öldürebilir. Fakat ne ziyarı var? Değil mi ki, benim gönlümün şefkate olan açlığını doyuracak, kendi hayatını başkalarının saadetine vakfetmek tesellisini bana verebilecek...*²⁷⁷

Feride'nin mücadelesinden hareketle Osmanlı eğitim sisteminin topoğrafyasını çıkabiliriz. Bu eğitimin daha çok aksak, yanlış ve eksik yönleri vardır. Okulların bakımsızlığı ve eğitim materyalinin eksikliği, öğretmenlerin Anadolu’ya gitmek istememesi, idealizmden uzak olmaları ve mesleği para kazanma olarak görmeleri, yetersizlikleri ve donanımsızlıkları, özlük haklarının iyileştirilmemesi, çocuk yaşta evlilik, okuldan kopuk devamsız öğrenciler, velinin ilgisizliği, karma olmayan eğitim, vizyonsuz idareciler, eğitimin her yerine dal budak salmış bürokrasi,

²⁷⁶ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 300.

²⁷⁷ Güntekin, **Çalıkuşu**, ss. 418-419.

hurafelerle bezenmiş din ve din referanslı ahlak eğitimi, eğitimde çok başlılık bu eğitimin belli başlı problemlerini oluşturmaktadır.

3.1.5. Tahsin Öğretmen

Recm²⁷⁸ adlı hikâyede bir belediye hekiminin hatıra defterinden Elmacık Nahiyesindeki Tahsin Öğretmenin gerici köylüler tarafından recm edilerek katledildiği anlatılır. Fikir ve çalışmalarından dolayı zaten köylülerin tepkisini üzerine toplayan genç öğretmenin kuyuya sıtma ilacı katması köylüleri büsbütün kızdırmış ve nihayet öğretmen öldürülmüştür. Oysa Tahsin Öğretmen sadece öğrencilerini değil köyü ve köylüyü de kurtaracak bir aksiyon adamıdır:

Fakir kıyafetli küçük hasta çehreli, çekingen tavırlı bir çocuktur... Fakat ben onun bakışında ve söyleyişinde anud ve anlaşılmaz bir emelin ateşini bulmuştum... Anadolu'nun biçareliğinden bahsetti. İçlerinde yaşadığımız insanların gönlündeki karanlıktan uzun uzun şikâyet etti. Başında Anadolu'nun saadetine ait muhteşem bir rüya vardı. Fakat kimse dinlemek, bilmek istemiyordu. Herkes kendisine düşman oluyordu. Fakat o, bu düşmanlıklara, haksızlıklara hedef olmasından garip bir lezzet alıyormuş... Anlaşılmaz bir fitrat.²⁷⁹

Köyün medrese bitirmiş yaşlı imamı durumu belediye hekimine şöyle anlatır:

Oğlum... Biz köylüler itikadı bütün adam isteriz... Kalkar başından büyük işler görmeğe... Çocuklara dinini diyanetini belletmeden kitaplar okutur... Kâğıda adam suretleri yaptırır... İlahi okutmaz türkü çağırtır... Namaz suresi okutmadan beyit belletir... Hasıl-ı vel mana fena bir adam oğlum... Köylülerin her işine burnunu sokar, kadınlara okuma öğretin, şöyle edin böyle yapın diye söyler durur. Fakir çocuklara kitap götürteceğim demiş... Bunlara kitap almak Köse Dede'ye mum yakmaktan sevaptır demiş. Böyle kafirlik olur mu oğlum...? Bu mektep hocası hastalara ip bağlayacağınıza ilaç için der imiş...²⁸⁰

Tahsin Öğretmenin, köyün kuyusunun temizlenerek köylüleri sıtmadan korumak için kuyuya sıtma ilacı katması köylülerce zehir katılarak hayatlarına kastedildiği şeklinde algılanmıştır. Aslında kuyuya ilaç katma, bardağı taşıran son damla olmuştur. Zira Tahsin Öğretmen, Reşat Nuri'nin romanlarındaki öğretmenler gibi aydın, cehalet ve batıl inançlarla savaşıyor, bilimin rehberliğinde giden bir karakterdir. Öğretmenin öldürülmesinde İmam'ın parmağı vardır, zira o, köylüleri

²⁷⁸ Reşat Nuri'nin Türk Dünyası Matbaasından 335 yılında yayımladığı Recm, Gençlik ve Güzellik hikayesinin Recm adlı kısa hikayesi.

²⁷⁹ Reşat Nuri Güntekin, **Recm Gençlik ve Güzellik**, Türk Dünyası Matbaası, İst. 335, ss. 6-7.

²⁸⁰ Güntekin, **Recm Gençlik ve Güzellik**, ss. 10-11.

kışkırtmıştır. Recm, hikâyesindeki imam karakteri, Reşat Nuri'nin daha önce incelenen roman ve hikâyelerindeki dini karakterler gibi olumsuz, cahil, kışkırtıcı ve merhametsizdir. Bu hikâyede öğretmenın karşına köyün imamı konumlanmıştır. Yazar ikisini çatıştırmaktadır. Bu tür konumlama yazarın pek çok eserinde bulunmaktadır. Zira toplumu eğiten ve devrimlerin ışığını en ücra yerlere kadar götürenler öğretmenlerdir. Eser 1919'da yazıldığına göre cumhuriyetin kuruluşundan çok daha önce yani böyle bir fikir bile söz konusu değilken ideal öğretmenin vasıflarının neler olabileceği oluşmuş olmaktadır. Meşrutiyetten çok daha önce ortaya çıkmış olan bu öğretmen tipi cumhuriyetle birlikte yazarın roman, hikaye ve oyunlarında tam bir aksiyon insanı olmuştur. Sadece gittiği köy ve kasabada değil Ömer Hoca gibi ülke çapında da yankı uyandıran bu karakterler modern ulus inşasında manevi rehberdir ve geleceğin öğretmen adaylarına model olarak sunulmuştur. İşte bu anlamda Recm hikâyesinin Tahsin öğretmenini Reşat Nuri'nin diğer eserlerindeki öğretmen tiplerinin bir uzantısı, devamı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

3.1.6. Nihal Öğretmen

Reşat Nuri, Bir Köy Öğretmeni²⁸¹ oyununda bu sefer Nihal öğretmeni Anadolu'ya gönderir. Olay Anadolu'nun fakir bir kasabasında geçmektedir. Yazarın diğer eserlerindeki öğretmen tipleri gibi bu oyunda da öğretmen kutsanır. Yazar, cumhuriyetin sözcüsü olarak gördüğü Nihal Öğretmeni devrimlerin yılmaz bekçisi ve şövalyesi olarak konumlandırır. Nihal sadece öğrencilerine değil köylülere de yardımcı olmakta ve kendini memlekete vakfetmektedir. İlköğretim müfettişi Naciye Hanım onu doktora şöyle anlatır:

Belki biraz güç fakat herhalde imkânsız bir şey değil... Anadolu'ya geldiğim zaman ben de sizin gibi ümitsizliğe düştüm... Fakat sonra fikrimi değiştirdim. Bu bakımsız topraklarda büyük bir istidat ve kabiliyet gizli... İnsan cevher gibi temiz ruhlara, cesaret ve kuvvetle dolu gençlere tesadüf ediyor... Biraz sonra göreceğiniz genç öğretmen bunlardan biridir... İstanbul Kız Öğretmen Okulunda yetişmiş gayretli, zeki ve mütevazı bir genç kız... Bazen köy

²⁸¹ İki perdelik mektep temsili olan piyes 1 Ekim 1927'de İzmir'de yayımlanmakta olan "Fikirler" isimli derginin 7. Sayısında tefrika edilmeye başlanmıştır. Bu dergide tefrika edilen piyes 1928'de Ahmet Halit Kitabevi tarafından "Bir Köy Hocası" adı ile basılmıştır. Eserde "Kız isimlerinin Değiştirilmesi suretiyle erkek okullarında oynanabilir" ifadesi de yer almaktadır.

*okullarını gezerken ümitlerim kırılacak gibi olur... O vakit bu Nihal'i görmeye gelirim... Onun cesaret ve ümidi benim için adeta bir ilaç olur... Nihal bu bakımsız köyün ruhu gibidir... Yalnız çocuklarla değil ailelerle, köyün içtimai dertleriyle de uğraşır... Hâsılı kendini tam manasıyla memlekete ve ıstırap çekenlere vakfetmiştir. Bütün dünya emelini, istikbal arzusunu kendi ihtiyarıyla gönlünden silmiştir...*²⁸²

Nihal Öğretmen; çalıştığı kasabayı aydınlatır, kasabalıyı eğitir ve ıslah eder. Yazarın diğer eserlerinde olduğu gibi burada da Nihal öğretmenin karşısına konumlanmış bir tip vardır. Genelde bu tipler imam, müderris, şeyh, hacı, eşraf ya da eski tip öğretmendir. Burada Nihal'in karşısında olan ve yeniye yıkmak için hemen göreve koşan eski tip öğretmen Kerime Hanım'dır. Gericici- Aydın çatışması üzerinden verilen mesajda gericilerin ilk fırsatta kazanımları yıkıp eskiyi hâkim kılacakları üzerinde durulur. Nihal Öğretmen cumhuriyetin aydınlık yüzünü; Kerime Hoca ise geleneği, eskiyi, geriliği temsil eder. Nihal, Hatice Hanım'a o yaşta okuma yazma öğretir, Cemile'ye keman dersi verir, köylüye analık eder, insanların sıkıntılarını dinler, mektuplarını yazar, hastalarına bakar, okulu tamir için yollar arar.

Nihal Öğretmene piyango çıkar ve mesleği bırakmak ister. Yazar büyük bir servete konan idealist öğretmeni imtihandan geçirir. Müfettiş Naciye Hanım, onun kasabayı terk etmesini engellemeye çalışır. Zira o, büyük işler başarmıştır. Kasabada Nihal'in dostu kadar düşmanı da vardır. Aleyhinde olanlar tüm zamanını din bilgilerine harcamadığı, çocuklara zorla namaz kıldırmadığı, kızların başını örttürüp erkeklerden kaçırmadığı üzerinde durur:

*Unutmayınız ki Nihal'in dostu kadar düşmanı da vardır... Mesela geri düşünceliler onun aleyhindedir... Bütün zamanını din bilgilerine harcamadığı, çocuklara zorla namaz kıldırmadığı, başlarını örttürüp erkekten kaçırmadığı için, hasılı buna benzer bin türlü sebepten dolayı şiddetle düşman oldular... Sonra Nihal eşraftan, zenginlerden ziyade fıkara çocuklarına ehemmiyet verir... Yerli kibarlar öğretmeni öteden beri bir dalkavuk gibi görmeye ve kullanmaya alışmışlardır... Nihal onlara kulak asmayınca tabii küplere bindiler. El altından daima ona aleyhtarlık ederler. Dedikodu yaparlar... Gizli mazbatalar imza ettirirler. Hâsılı bin türlü entrika çevirirler. Fakat Nihal'i bütün kuvvetimizle tuttuğumuz için ellerinden bir şey gelmiyordu. Şimdi onun gideceği anlaşılınca onun yerine Kerime Hanımı gönderecekler. Evvela birkaç hafta vekil olarak çalışacak... Sonra asaleten tayin edecekler.*²⁸³

²⁸² Reşat Nuri Güntekin, **Bir Köy Öğretmeni**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İst. 1973, ss.12-13.

²⁸³ Güntekin, **Bir Köy Öğretmeni**, ss. 32-33.

Kerime Hoca'nın, okulun diğer öğretmenini Zehra'ya Nihal hakkındaki söyledikleri eski ile yeni öğretmen arasında karşılaştırma yapmak için ayrıca önem arz etmektedir:

*Bak kızım... Ben sonradan söylenecek şeyleri evvelden söylemeyi severim... Ben bu okul hakkında esefle söyleyeyim ki fena şeyler işittim... Başöğretmen hanım yenilik yapacağım diye birçok münasebetsizlikler yapıyormuş... Okul çığrından çıkmış... İtaat, intizam, inzibat namına bir şeycikler kalmamış. Öğrenciler öğretmenlerle senli, benli arkadaş olmuş... Adeta köşe kapmaca oynuyor, türkü söylüyormuş... Halk hiç memnun değil... Kaç defa şikâyet etmiş ama... İnşallah elbirliği ile şu münasebetsizliklere nihayet veririz... Allah'ı da, peygamberi de, eşrafi da memnun ederiz...*²⁸⁴

Nihal Öğretmen, yerine gelecek olan Kerime Hanım'ın gelir gelmez yaptıklarına bakarak aldığı karardan vazgeçer:

*Görüyorsunuz ki henüz buradayım ve ben burada iken okula dokunulamaz. Levhalar indirilemez... Okulda biraz teselli ve saadet aramaya gelmiş bir zavallı genç kız kovulamaz... Yavaş Yavaş hakikati ve insanlığı anlamaya alışmış, yavaş yavaş gözündeki cehil ve taassup perdeleri düşmeye başlamış bir Hatice Hanım yeniden yanlış yollara sürüklenemez... Okul vasıtasıyla kurtarılacak bütün bir memleket var... Silinecek gözyaşları, sarılacak yaralar var... Öğretmen elindeki meşaleyi düşürdümü birden karanlıklar yeniden geliyor... İstanbul'dan ve hayattan artık isteğimle vazgeçiyorum... Kürsümün üzerinde öleceğim, son nefesimi verirken meşalemi hala elimde tutarak: 'ışık, biraz daha ışık!..' diye bağıracağım... Son sözüm bu olacak!..*²⁸⁵

Nihal'i İstanbul'a gitmekten alıkoyan eski tip hoca Kerime Hanım'ın konuşmaları ve gelir gelmez yaptığı icraatlardır. Artık bu tür hocaların yeri tarihin silik sayfaları olmalıdır. Laik eğitim, okuldan kasabaya yayılan eğitim, okul merkezli eğitim, örgün ve yaygın eğitim, sınıfsız eğitim modern Türkiye'nin maarif prensipleri olmalıdır. Karanlığa en ufak taviz bile verilmemelidir. Zira gericiler ellerine geçirecekleri ilk fırsatta yüzlerce yıldır süren geceyi geri getireceklerdir.

3.1.7. Kaya Öğretmen

Bir Yağmur Gecesi²⁸⁶ piyesinde toplumun tüm kesimlerinin bir araya gelerek kolektif bir bilinç oluşturacakları, bir ulus olma şuuruyla problemleri çözecekleri

²⁸⁴ Güntekin, **Bir Köy Öğretmeni**, s. 38.

²⁸⁵ Güntekin, **Bir Köy Öğretmeni**, ss. 46-47.

²⁸⁶ CHP Halkevleri Temsil Yayınları tarafından 1941'de Ulusal Matbaa'da basılan eser Onuncu Yıl Dönümü Temsilleri arasında yer alır. Yazarın Babür Şah'ın Seccadesi, Bir Yağmur Gecesi, Taş

mesajı verilir. Her şeyi devletten beklememeyi, toplumun farklı kesimlerinin bir araya gelerek problemlere pekâlâ çözüm bulabilecekleri, bilim ve tekniğin rehberliğinde hareket edilirse ulusal kalkınmanın sağlanabileceği mesajı verilir.

Sarıova Kasabasında meydana gelen sel felaketi her yeri yakıp yıkmış ve kasabayı tanınmaz hala getirmiştir. İnsanlar çiftlik sahibi Orhan'ın evine sığınarak bir araya gelirler. Herkesin elbisesi ıslandığı için çiftlikte elbise olarak ne varsa onu giyer. Böylece kimse kimseyi kıyafetleri nedeniyle tanıyamaz. Yazar sınıfsız bir toplum yaratma mesajını ilk olarak bu kıyafet değişikliği meselesinde verir.

Oyunda Kaya öğretmen, Sarıova kazasının aydın öğretmenidir. Reşat Nuri'nin, roman, hikayeve oyunlarındaki öğretmenler gibi Kaya Öğretmen de gittiği yeri aydınlatan bir cumhuriyet öğretmenidir: “Ben ne yapacağımı biliyorum... Kendimi bir vatan işine bağladım... O kadar çalışıyorum ki sıkılmaya vaktim olmuyor. Biliyor musunuz hayatını bir vatan işine bağlamak, kendi saadetine bağlamak demektir... Bir iş ki sizi yaşadığınız müddetçe mesut ediyor, sizden sonra da yine onunla beraber yaşamaya devam edeceğinizi hissediyorsunuz.”²⁸⁷

Çiftlik sahibi Orhan, zamanında Kaya öğretmen gibi bir ilkokul öğretmenine denk gelseydi hayatının başka türlü olacağını söyleyerek eski öğretmen ile yeni öğretmeni karşılaştırır: “Sarıovanın o vakit ki ilk mektebindeki çatık yüzlü sakallı yerine siz benim hocam olacaktınız ve beni muhakkak ki başka bir adam yapacaktınız.”²⁸⁸

Bu piyeste Kaya öğretmenin karşısına Sarıova'nın eşrafından Demiroğlu konumlandırılır. Kaya Öğretmen, kasabadaki eşraftan Demiroğlu ve onun zihniyetindekileri sert biçimde eleştirir:

Kasabalarda eşraf diye bir sınıf ıstırsınız. İşte o. Sarıovanın en zengini. Altınlarının da bağları, tarlaları kadar çok olduğu rivayet edilir... Hakikaten çok garip... Fakat tesadüf değil... Demiroğlunun hayata döner dönmez altınlarum diye bağırmasından daha tabii bir şey olamaz. Kasabada onun gibi daha birçok kimseler vardır... Herkesten uzak yaşarlar... Her yeniliğe

Parçası, Vergi Hırsızı, İstiklal, Bir Gece Faciası ve Hülleci eserleri Halkevlerinde oynanmıştır. Taş Parçası, Hülleci, İstiklal, Yaprak Dökümü- Eski Şarkı, Taş Parçası, Tanrı Dağı Ziyafeti Devlet Tiyatrosu ve Şehir Tiyatrolarında oynanmıştır. (Bkz. Ahmet Borcaklı- Güler Koçer, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tiyatro Bibliyografyası**, ss. 127-130; Hacire Peker, s. 51; Esen Çamurdan (Ed.), **Eleştirilen Gözüyle Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu Eleştiri Seçkisi I (1923- 1960)**, I.

Baskı, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994, ss. 161- 164.

²⁸⁷ Reşat Nuri Güntekin, **Bir Yağmur Gecesi**, C.H.P. Halkevleri Temsil Yayınları, Ulusal Matbaa, Ank. 1941, ss. 96-97.

²⁸⁸ Güntekin, **Bir Yağmur Gecesi**, s. 97.

*düşmandırlar... Topraklarını hala eski göreneğe göre işlemek iddiasında oldukları için hem kendileri sefil olurlar, hem memleketi sefil ederler. İşte bu Demiroğlu bu adamların yeni tabiriyle lideridir... Bu Demiroğlu her münevvere, her yeniliğe düşmandır. Fenne düşman, bilgiye düşman, sanata düşman... Kendi gibi konuşmayan herkes onun için ahlaksızdır, hırsızdır.*²⁸⁹

Gözünü para bürüyen Demiroğlu oğlunun mezarına altınlarını gömmekten çekinmez. Sel felaketinden canını zor kurtardığı halde altınlarının peşine düşmeye kalkar ve kendisini kurtarmaya gelen jandarmayı hırsızlıkla suçlar. Ancak Kaya öğretmen, Mühendis Oğuz Bey, Orhan ve Emin Beylerin çalışmalarıyla Demiroğlu doğru yolu bulur. Altınlarını bağışlar. Kasabanın Sarıboğa Nehrine istinat duvarları yapılır, köprü tamir edilir. Demiroğlu'nun toprak altında gömülü sermayesi vatan millet yararına kullanılır.

3.1.8. Sitare Öğretmen

Olağan İşler²⁹⁰ kitabının “Yağmur” adlı hikâyesinde ise Sitare adlı bir ana mektep mualliminin uğradığı iftira anlatılır. Sitare Öğretmen, babası ve abisini savaşta kaybetmiş, hasta ve yaşlı annesine bakan, elli kişilik sınıfın ana mektep öğretmenidir. Kendisini öğrencilerine adanmış bu öğretmen kimsesiz çocuklara özel muamelede bulunur ve onlara analık yapar. Müdür ve arkadaşlarının: “ Sen her şeyi ters yapıyorsun; mahallemizdeki büyük zatların çocuklarını ihmal edip onlarla uğraşıyorsun... Bu, adeta delilik...”²⁹¹ sözlerini ciddiye almaz.

Genç öğretmen bir gün çocuklarını bir kır gezisine götürür; ancak biraz sonra şiddetli bir yağmura maruz kalırlar. Sitare, tüm çocukları yağmurdan korumak için elinden geleni yapar. Canı pahasına tüm öğrencilerini kurtarmayı başarır. Çocuklar üşümesinler diye elbiselerini onlara verir, yağmurdan dolayı saçları açılır. Çok zor durumda kalan Sitare oradan geçmekte olan iki gençten yardım ister. Böylece çocuklar kısa sürede okula ulaştırılır. Yediği yağmurdan dolayı Sitare, günlerce hasta yatar. Ertesi sabah gazetelerde şöyle bir haber yapılır:

²⁸⁹ Güntekin, **Bir Yağmur Gecesi**, ss. 46-47.

²⁹⁰ Kitap 1930'da Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi tarafından 192 sayfa olarak İstanbul'da basılmıştır. Bkz. Kanter, **Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin** s. 43.

²⁹¹ Reşat Nuri Güntekin, **Olağan İşler**, 13.Baskı İnkılap Kitabevi, ty, Ank. s. 93.

Sitare hanımın bir mektep tenezzühü sırasında tesettür kaide-i celilesine muhalif olarak başını açtığı ve yalnız bununla da iktifa etmeyerek açık saçık bir halde dolaştığı ve evbaşı güruhundan bir kimseyi refakatine aldığı görülerek Maarif Nezaret-i Celilesine ihbar edilmiş ve gerek şariat-i mübeccelemin ahkâmı, gerek muallimelik vakar ve haysiyetiyle gayr-i kabil-i telif olan bu nabeca ahval sebebiyle Sitare Hanımın... azil ve ihracı Nezaret-i Celileden Maarif Müdüriyetine iş'ar edilmiştir.²⁹²

Fedakâr öğretmenimiz hiç yoktan yere işini kaybetmiştir. Yağmurlu bir havada çocuklarını kurtarma peşine düşen öğretmenimiz başı açılıp, üşümesinler diye elbisesini öğrencilerine verdiği için ahlaka ve şeriata aykırı iş yaptığı gerekçe gösterilerek görevden uzaklaştırılmıştır. Burada Sitare'nin karşısında ona iftira atarak ihbar eden yobaz çevreler vardır. Yazarın eserlerinde idealist öğretmenlerin karşısında din adamları, dindarlar, eşraftan kimseler, eski tip öğretmenler vardır. Yazar bu iki kesim arasındaki çatışmayı adeta iyi ile kötünün savaşına indirgemıştır. Eserleri okuyanların niçin idealist öğretmenlerin tarafında olması gerektiği olay örgüsünde gerekçelendirilir.

Değirmen romanında ise yozlaşmış Osmanlı bürokrasisine ve kaymakamın da dahil olduğu yöneticilerin karşısına Muallim Ahmet Masum ve Mühendis Deli Kazım konulanmıştır. Sözde depremten dolayı ülkenin çeşitli yerlerinden Sarıpınar'a gelen paraların bir kısmının izbeleye dönmüş mektep için harcanmasını isteyen Muallim Ahmet Masum, öne çıkarak Şahin Hoca'nın benzeri bir düzen eleştirisi yapar. Yenilik ve inkılâp yapılması gerektiğine inanan Muallim Ahmet Masum ve Deli Kazım sistemi “kokmuş formüller ve çürümüş eksilikler” olarak değerlendirir.²⁹³

3.2. REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ESERLERİNDE ESKİ EĞİTİMCİLER VE EĞİTİMDE KULLANDIKLARI YÖNTEMLER

3.2.1. Hatice Hanım

Feride, Zeyniler Köyüne geldiğinde onu önce Muhtar karşılar. O, medrese görmüş bir adamdır. Gelir gelmez öğretmene nasihat vermeye başlar; usul-i cedidin

²⁹² Güntekin, **Olağan İşler**, s. 94.

²⁹³ Güntekin, **Değirmen**, s. 62.

aleyhinde bulunmaz, fakat yeni mekteplerin din derslerini ihmal ettiklerinden şikâyet eder.²⁹⁴ Onun anlattığına göre köye bir kaç hoca hanım gelmiştir fakat hiç birisinin Kuran’a ve İlmihale vukufu yoktur. Muhtar, Hatice Hanım’ı över nasihatlerini sıralar: “Ben, bu dersleri yine bu saliha, akile, zahide, abide, hatuncağıza bırakarak kendim başka dersleri okutursam köyü daha ziyade memnun edermişim.”²⁹⁵

Hatice Hanım, Zeyniler Köyünün yetmişlik eski öğretmenidir. Yaşı epey ilerlediği için, vekâlet okulun hizmetlerini görme karşılığında aylık bağlamıştır. Feride’nin kulağına gelenlere göre bu kadın Müslüman bir kadınmış. Tarikata mensupmuş. Köyün ölüsüne dirisine yetişir, mevlit okur, hastalara okur, ölüm döşeğindekiilere son işlemleri o yapar. Feride okula girdiğinde Hatice Hanım: “Besmele çek de evvela sağ ayağını at” demektedir.”²⁹⁶ Feride’ye odasını gösterir; Feride, odasının mezarlığa nazır olduğunu gördüğünde Hatice Hanım: “İnsan sağlığında alışmalı kızım, hepimizin gideceği yer orası,”²⁹⁷ der.

Hatice Hanım’ın bir görevi de Zeyni Baba türbesinin fenerini yakmaktır. O, her gün Zeyni Baba’ya üç kandil yakar, bir nevi türbedarlık yapar. Zeyni Baba, himmeti hazır, nazır, kimsenin iyi edemediği hastaları iyi eden, kötürüm kadınları iyileştiren, bir mübarek zattır, erendir.²⁹⁸ Köyde birisi öleceği vakit, Azrail aleyhisselam, evvela Zeyni Baba’ya misafir olur, o vakit bu ışık kendi kendine söner. Hatice Hanım, Feride’ye bir şey isteyeceği zaman Zeyni Baba’dan istemesini söyler.

Hatice Hanım’ın eğitim yöntemi ile Feride’ninki birbirinden farklıdır. Hatice Hanımın yöntemi; eskiyi, geriliği temsil etmektedir. Feride, ahırdan bozulma sınıfa girdiğinde çocukların gürültüyle ders yaptıklarına şahit olur ve bunu düzene sokmak için epey uğraşır: “Euzübillahi, ebced, hevvez, hutti, cim üstünde ce, cim esreci.”²⁹⁹ “Bu sersem edici gürültünün önünü almak, talebelerimi sessiz çalıştırmaya, sınıfta verilen bir dersi hep birden dinlemeye alıştırmak için iki hafta uğraştım.”³⁰⁰ Hatice Hanım eğitimde dayak ve cezayı sık sık kullanır: “Öteden beri, dayakla uslanmayan yaramazları bunun içine hapsederek adam edermiş...”³⁰¹

²⁹⁴ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 215.

²⁹⁵ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 216.

²⁹⁶ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 217.

²⁹⁷ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 218.

²⁹⁸ Güntekin, **Çalıkuşu**, ss. 219-220.

²⁹⁹ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 229.

³⁰⁰ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 233.

³⁰¹ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 225.

Hatice Hanım'ın eğitimde en önemli destekçisi ölüm ve ahiret edebiyatıdır. Bu sebeple çocuklar çok neşesiz ve suskundur:

Bu kadıncağz hocanın vazifesini, kalplerde dünya emelini söndürmek diye öğrenmiş. Her fırsatta yavrucakları ölümle yüz yüze getiriyor. Duvardaki birkaç tabiiye levhasını sırf bu maksatla mektebe gönderilmiş sanıyor. Mesela: “ Bu dünya fanidir, kimseye kalmaz! Yürü dünya yürü, ahir zamandır! Kabilinden korkunç bir ilahi okuttuktan sonra iskelet levhasını ortaya koyuyor, “Yarın biz ölünce etlerimiz böyle çürüyecek, kemikler böyle kuruyacak” diye ölümün dehşetini ve kabir azabını anlatmaya başlıyor.”³⁰²

Feride, büyükçe erkeklerin neden başka bir köyün okuluna gittiğini sorması üzerine Hatice Hanım'ın cevabı: “ Kadın erkek bir arada okur mu?..On ikişer, on üçer yaşında koca delikanlılar... Hele şimdi hiç caiz olmaz!”³⁰³

Okula en geç gelen çocuklar erkek çocuklardır. Büyük adam gibi iş gördükleri için geç gelirler. Hatice Hanım, gelenleri kapıda bekletir ve yeni öğretmeni uyarır: “Galiba başörtüsünü unutmuşsun kızım...Ben karışmam ya, başı açık ders okutmak günah olmaz mı?..³⁰⁴ Yarın toprağa girdiğimiz vakit, Münkir Nekir elinde ateşten topuzuyla dikildiği vakit bakalım ne cevap vereceğiz yolunda bir şeyler söyler ve tekrar ölümün tasvirine geçer.”³⁰⁵

Görülüyor ki Hatice Hanım, geleneksel dini söylemleri ve rivayetleri eğitim için kullanıyor. Bu da çocuklarda din olgusunun korku, ölüm, ahiret temalı kodlanmasına neden oluyor. Böyle eğitimden geçen çocukların dünya görüşü ve hatta oyunları bile ölüm, tabut, teneşir kokuyor:

Bu mihnet çekmiş, yaşlı başlı insanlara benzeyen yorgun çehreli, donuk gözlü kız çocuklarının en büyük eğlenceleri, bahçenin bir köşesine toplanıp ölüm, tabut, teneşir, zebani, kabir gibi korkunç kelimelerle dolu ilahiler okumaktan ibaret. Hele bir tanesi var ki tüyler ürperiyor. Onlar seslerini titrete titrete hep bir ağızdan: “Haramiler gibi soyarlar seni, Bir kuru tabuta koyarlar seni, Zalim ölüm sana çare bulunmaz.” diye uluşurlarken gözümün önünden sıra sıra cenaze alayları geçiyor. Çocuklarımın en sevdikleri eğlencelerden biri de cenaze oyunudur. Ekseriya, uzun öğle teneffüslerinde oynanan bu oyun adeta tiyatro piyesi gibidir ve başlıca aktörleri Hafız Nuri ile Arap Cafer Ağa'dır. Cafer Ağa hastalanıyor, kız çocukları, etrafına toplanarak Kuran okuyorlar, ağzına zezem akıtıyorlar. Küçük, akı çok güzel gözlerini belerterek ruh teslim edince kızlar feryat ederek çenesini bağıyorlar. Sonra Cafer Ağa'yı teneşirde yıkıyorlar. Çocukların, kırık bir kapı tahtasını yeşil başörtülerle süsleyerek meydana getirdikleri tabutun korkunç bir sahici tabuttan farkı yoktu. Hafız Nuri'nin dik, meşum bir sesle sela vermesi, ezan okuması, cenaze namazı

³⁰² Güntekin, **Çalıkuşu**, ss. 234-235.

³⁰³ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 226.

³⁰⁴ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 230.

³⁰⁵ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 235.

*kıldırması tüyleri ürpertecek bir şey. Hele mezar başında “Ya Cafer İbn-i Zehra !” diye bir talkın verışı var ki, gece rüyalarım giriyor.*³⁰⁶

Hatice Hanım, hurafelere inanan ve köylüleri bunlara inandıran bir hocadır: “Yılan levhasına gelince Hatice Hanım, onu şahmeran diye tanıtmış. Hasta olan köylülerin isimlerini yılanın karşısına yazmak suretiyle, onların tedavisine de çalışıyor.”³⁰⁷ Köyde çalgılı çengili düğünler yerine mevlit okuyorlar. Hatice Hanım bunların başında geliyor. Feride’nin karşısında konumlanan diğer bir hoca ise Huriye Hanım’dır. Feride, B...’deki rüştiyenin resim ve coğrafya öğretmenliğine atanır. Ancak aynı kadroya daha önce Gelibolu’dan gelen eski tip öğretmen Huriye Hanım yerleşmiştir. Bu kadın kırk beş yaşlarında, kara yüzlü, hırçın bir kadındır. Huriye Hanım, Feride’ye iftira atmaktan ve sataşmaktan çekinmez: “Öyle kelimeler söylüyordu ki... en adi bir sokakta bile ağza alınamazdı. Ne mal olduğum zaten yüzümden belliymiş. Onun ekmeğini elinden almak için Nezaret’te kim bilir, kaç kişiye...”³⁰⁸ Huriye Hanım, Okul müdürü ve Maarif müdürüyle işbirliği yaparak bir oyunla Feride’yi Zeyniler köyüne yollarlar. Kuşadası’ndaki mektepde ise yaşlı iki muallim Feride’yi kıskanarak Doktor Hayrullah Bey ile adını çıkarır. Öyleki bu muallimlerin çıkardığı korkunç dedikodu Maarif’e kadar gider: “Bu melun iftira, evvela mektepten çıkmış. Arkadaşların ötede beride aleyhimize olmayacak şeyler söylemeye başlamışlar... Yüzsüzlüğü o derece ileri vardırırmış ki, bir memleketin örf ve âdeti, ırz ve iffetiyle alay etmişiz...”³⁰⁹

3.2.2. İlkel Bir Mektep Hocası

Zehra Öğretmenin babası Mürşit Bey bir kasabada kaymakamlık yaptığı sırada bir öğretmen hakkında şikâyet gelir. O, söz konusu öğretmeni şöyle anlatır:

Kazadaki ilkel muallimlerin birinden şikâyet geliyordu: Son derece cahil, müseyyep ve bunak bir ihtiyarmış. Bu yetmezmiş gibi dilenci tabiatlıymış... Mütemediyen talebe ailelerini iz’âç eder, para istemiş... Akşamüstleri sırtında zembiliyle çarşıda dolaşır, bakkalların, zerzevatçıların önünde durarak: “çocuklarınızın hocasıyım... Bana muavenet sizin için borçtur” dermiş... Bir avuç pirinç bir kök ıspanak almadan gitmezmiş.

³⁰⁶ Güntekin, **Çalıkuşu**, ss. 235-236.

³⁰⁷ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 235.

³⁰⁸ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 183.

³⁰⁹ Güntekin, **Çalıkuşu**, ss. 467- 468.

Mektepte ders esnasında sınıftan çıkarak çocukların sepetlerini karıştırır, köftelerini, yumurtalarını, peynirlerini aşırırmış.³¹⁰

Öğretmeni çok kere şikâyet etmişler ancak merhametli davranılmış ve işine geri dönmüştür. Kaymakam Mürşit Bey kararlıdır, hemen denetime çıkar. Gördüğü olaylar şikâyetlerin ne kadar haklı olduğunu göstermektedir:

İki büyük talebe yüzü gözü çamurlar içinde, elleri kanamış bir miniminiyi tartaklaya tartaklaya mektebe sokuyorlardı. Onların arkasından ben de girdim... “Yakaladınız mı külhaniyi?.. Aferin çocuklar... Sen beni ihtiyar, arkamdan koşup tutamaz diye kaçarsın ha... Sen şimdi kızılçık reçelini ye de ağzın ballansın...Ay yine yezit ibni yezitler sopamı çalmışlar...Ulan değnek nerede?...Hanginiz aldıysa verin...Vallahi dövmem, şart olsun dövmem...”³¹¹

Yaşlı öğretmen Mürşit Bey’i görünce bir anda değişmiş ve ona yaltaklanmaya, etrafında dönmeye başlamıştır: “ Bana gösteriş yapmak istedi. Büyücek bir talebeyi çağırdı. Allah’ın peygamberin bilcümle enbiya ve evliyanın, padişahın ve benim berekatıyla öğrettiği şeyleri göstermek için kıraat okuttu.”³¹²

Eski kafalı öğretmenimiz çocukları toplar, kaymakamlığın önünde kendini acındırır. Mürşit Bey, hatıra defterinde: “Cahil, ahlaksız, iradesiz bir muallimi iş başında bırakamazdım... Bu bunağın maskaralıklarına gülmek mi, acımak lazım, geleceğini tayin edemiyor, derin bir istikrah duyuyordum. İkide bir oyulgana oyulgana yanıma yaklaştıkça ürperiyor, eli dokunursa kirlenecekmişim gibi bir şey hissediyordum...”³¹³ diyerek tepkisini gösterir. Başka bir yerde ise “Memleketin ancak okuyup yazmakla kurtulacağına inananlardanım.”³¹⁴ der. Görülüyor ki eski öğretmenler cahil, yeniliğe kapalı, menfaat peşinde koşan, kendi çıkarını önceleyen, insanları uyuşturan kişiler iken Reşat Nuri’nin cumhuriyet muallimleri idealist, aydın, milletin çıkarını önceleyen, hurafe ve cehaletle savaştan kahramanlardır.

3.2.3. Müderris Hacı Fikri Efendi

Değirmen³¹⁵ romanında Belediye mühendisi Deli Kazım, Müderris’in de olduğu bir ortamda onun zihniyetini eleştirmeye başlar:

³¹⁰ Güntekin, *Acımak*, s. 92.

³¹¹ Güntekin, *Acımak*, s. 93.

³¹² Güntekin, *Acımak*, s. 94.

³¹³ Güntekin, *Acımak*, ss. 94- 96.

³¹⁴ Güntekin, *Acımak*, s. 91.

³¹⁵ Reşat Nuri, 1944’de yayımladığı ve 1913’leri anlattığı Değirmen romanını bir depremle başlatır;

Eh, ufak bir zelzele oldu ya... Dinleyinsiz şimdi rivayetleri... "Efendim, ne olacak? Ahlak bozuldu, kadınlar açıldı... Mekteplerde ilahi yerine marş okutuluyor... Allah zelzele felaketiyle şehir cezalandırıyor." İyi ama, bu nasıl adalet, ortada suçlular varsa Allah onları cezalandırsın...Bütün şehirden ne ister?...Kurunun yanında yaşı yakmak yakışır mı Tanrı adaletine..."³¹⁶

Muallim Ahmet Masum ise Müderris'in medresesi Çinili Medreseyi engizisyona; müderrisi ise İğnas da Loyola'ya benzetmektedir. Burada yapılan şenaat ve cinayetleri bir Allah, bir de Ahmet Masum bilirdi. Loyola'nın ateşte kızdırdığı kerpetenleri, çekiçleri vardır; dilleri koparan, kemikleri kıran bir papazdır. Müderris, bu papazdan farksızdır. Ona göre Ömer Bey'in evinde türlü rezaletler yapıldığı için deprem olmuştur.³¹⁷ Müderris Hacı Fikri Efendi doğal afetleri Sarıpınar'daki ahlaksızlıklara bağlamakta ve böyle durumlarda Tanrı'nın kırbacının günahkârların enselerinde şaklayacağını söyleyerek korkutucu bir dil kullanmaktadır. Muallim Ahmet Masum'un İğnas da Loyola olarak bahsettiği kişi on altıncı yüzyılda İspanyol Cizvitler tarikatının kurucusu olup Protestanlığın yayılmasını önlemek için mücadele eden Loyolalı Ignatius'tur. İspanyol Müslümanlarıyla mücadele için Haçlı seferine katılan Katolik din adamı geleneğe sıkı sıkıya bağlı bir görüşü savunuyordu. Bundan dolayı da papanın takdirini kazanmıştı. Loyolalı Ignatius'a benzetilen Müderris Hacı Fikri Efendi tıpkı bu papaz gibi acımasız, korkutucu, din merkezli bir dünya görüşünü savunmaktadır. Ancak söyledikleri pek de ciddiye alınmamakta sadece vaaz vermek için konuşmuş olmaktadır.

3.2.4. Taş Mektep Hocası

Osmanlının son yılları, Meşrutiyet'ten sonraki yılları ele alan Damga³¹⁸ romanında İffet, İstanbul'un sosyal hayatından bahsederken dönemin eğitime ve

kaymakamın yaralanması ve gazetelerin Sarıpınar kasabesindeki depremi abartmasıyla olaylar mizah i bir hal alır. Ancak bu romanda da din adamları olumsuz, vurdumduymaz ve merhametsiz gösterilmiştir. Mesela depremten hemen sonra Jandarma Kumandanı hasar tespit çalışmalarına çıkarken imamlar ve muhtarların hissiz mahlûklar olduğu söylenir : "İmamlar ve muhtarlar, "Halekallahü'l bakar fi suret-ilbeşer" mahlûklardı. Kumandan kapılarını çaldığı zaman bu hissiz herifler horul horul uyuyorlardı."(Reşat Nuri Güntekin, **Değirmen**, İnkılap Kitabevi 20. Baskı, İstanbul, s. 31.)

³¹⁶ Güntekin, **Değirmen**, s. 48.

³¹⁷ Güntekin, **Değirmen**, s. 59.

³¹⁸ Damga romanı ilk olarak 1924 yılında İkbâl Kütüphanesi tarafından İstanbul'da basılmıştır. Yazarın ilk romanlarından olması ve Osmanlının son dönemlerinden bahsetmesi eseri önemli

öğretmenlerine de değinir. Bu eğitim eskiyi ve ilkelliği çağrıştırırken dönemin öğretmenleri de yöntem itibarıyla çağdışı, donuk, korkutma ve cezanın ağır bastığı bir yöntem uygulamaktadır. İffet arkadaşlarıyla vakit geçirmek için Kamiyap Kalfa sayesinde babasından habersiz mahalle mektebine gider. O; buradaki âmin alaylarından, Elif ba derslerinden ve hocadan uzun uzadıya bahseder:

Hoca efendi, bazan çocuklara sıra dayağı çekerdi... Adamcağız suçluyu bulamadığı zaman tekmiil mektep talebesini sıra dayağına çekerdi... Namazdan döndüğü vakit bütün mektebi ayakta gören hoca efendi, fena halde kızdı, hemen kapıyı çevirdi.(Sıra dayağının bir ismi de kapıyı çevirmektir... Çünkü kapı açık kalırsa çocuklar kaçışırıldır.) Kimisi “Vallahi kabahatim yok!” diye ağlıyor, kimisi: “ Anneciğim, Allahcığım!” diye haykırıyordu... Hoca Efendi, çocukları birer birer falakaya yatırmaya, çıplak ayaklarına üçer, beşer sopa atmaya başlamıştı.³¹⁹

Taş mektebin eski tip hocası geleneksel ceza yöntemi olan falakayı kullanmakta, bağırıp çağırarak etrafa ateş saçmaktadır. Suçluyu bulamadığı zaman tüm öğrencileri dövmektedir. Ancak bu hoca'nın gücü masum, kimsesiz, fakir çocuklara yetmekte İffet'in babası Halis Paşa saraylı olduğu için ona ilişmemektedir. Eski tip hocalar memlekete faydalı olmak bir yana talebenin var olan yeteneğini de öldürmekte ve özellikle dine karşı mesafe almasına neden olmaktadır. Bu dönemde yazılan hemen her edebi eserde dövme, falaka, sıra dayağı gibi cezalar din hocalarından gelmektedir. Dönemin incelenen belli başlı edebi eserlerinde bir hesap ya da müzik öğretmenin bu tür eylemlerde bulunduğu tespit edilememiştir. İffet'in taş mektepte gördüğü bu tip hocalar yazarın çocukluğunda karşılaştığı öğretmenler olabilir mi? bazı roman eleştirmenleri Damga romanında yazarın anılarından kesitler olduğunu söylemektedir.

3.2.5. Kerime Hoca

Bir Köy Öğretmeni oyunundaki Kerime Hanım, Nihal'in yerine gelecek; eski kafalı, yobaz, gerici, çarşafli eski bir öğretmendir. Bir gün yakın zamanda görev başı yapacağı okula ziyarete gelir ve okulun ikinci öğretmeni Zehra ile karşılaşır.

kılmaktadır.

³¹⁹ Güntekin, **Damga**, s. 10.

Zehra'nın giyim kuşamını eleştirir, başını nasıl bağlaması gerektiğine değinir. Eğer Zehra, kendisiyle iyi geçinmek istiyorsa Kerime Hanım'ın dediklerini yapmalıdır.

Müfettiş Naciye Hanım, Nihal'in yerine gelecek Kerime Hanım'ı tasvir ederek Nihal'i engellemeye çalışır: "Fakat eski... Hem de eskilerin en sinsi ve zararlılarından... Yeniliği kabul etmiş görünüp de kurnazca onun aleyhinde çalışanlardan..."³²⁰

Kerime Hanım'ın tek amacı vardır: Dinine, diyanetine merbut çocuklar yetiştirmek. O, Nihal Öğretmen'in bin bir zorlukla yetiştirdiği Cemile'yi, keman çaldığı gerekçesiyle okuldan def eder: "Köyün zenginlerine itibar etmeli... Çocukların deli deli gülüp oynamalarına müsaade etmemeli... Öğrenci açık saçık giyinmemeli... Musikili şarkılar artık nihayet bulmalı... Çocuklara ilahiler belletmeli... İbadetlerinde kusur edenlere şiddetle muamele etmeli... Hâsılı öyle yenilik diye türlü türlü münasebetsizlikler istemem..."³²¹

Kerime Hanım, okulun duvarlarındaki büyük kâşiflerin resimlerini indirtir, hat türü levhaların duvarda daha güzel duracağını söyler: "Onları kaldıralım kızım... Güzel levhalar varken böyle Hıristiyan resimleri koymakta mana yok..."³²² Okula göreve başlamaya hazırlanan Kerime Hanım okulun diğer öğretmeni Zehra'yı görüce tanıyamaz: Hani sanki giyinişiniz pek çocukça da... Biz öğretmenleri kelli ferli görmeye alıştık." Zehra'nın Kerime Hanım'a verdiği cevap ilginçtir: "O halde dört peşli bir entari yaptırayım, bir kocaman kürk tedarik edeyim, başıma bir hotoz... Bir kocaman çerçeveli gözlük... Çocuklar yaramazlık edince şöyle bir kalkınırım. Kürk kabırır, hiddetlenmiş hindiler gibi korkunç bir şey olurum... Çocuklar da beni sayarlar... O sizin dediğiniz öğretmenler tarihe karıştı efendim..."³²³

Eski tip hoca olan Kerime Hanım Okulu medrese olarak görmektedir. Keman çalmayı yasaklaması, bilimle ilgili afişleri duvardan indirtmesi, Zehra'nın kılık kıyafetine müdahale etmesi, şarkıyı yasaklayacağını söylemesi, ibadetlerini yerine getirmeyenlere şiddet uygulanması gerektiğini söylemesi, eşrafın çocuklarına itibar etmesi onun eğitimde nasıl bir usul takip edeceğinin ipuçlarını vermektedir.

³²⁰ Reşat Nuri Güntekin, **Bir Köy Öğretmeni**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İst. 1973, s. 32.

³²¹ Güntekin, **Bir Köy Öğretmeni**, s. 44.

³²² Güntekin, **Bir Köy Öğretmeni**, s. 45.

³²³ Güntekin, **Bir Köy Öğretmeni**, s. 36.

3.2.6. Salih Hoca

Kızılıcık Dalları romanında Nadide Hanım, konağın hizmetlisi Gülsüm ve torunlarını Salih Hoca'nın taş mektebine gönderir. Taş mektep hocası; konağın çocuklarının yeni açılan Maarif Nümulelerine gitmelerine şiddetle karşı çıkar: “Çocuklarınızı okumak benim hakkımdır. Ben hepinizin hocasıyım. Sizi fena mı yetiştirdim? Ekmeğimi elimden alırsanız hocalık hakkımı haram ederim... Hem şimdi ben de usul-i cedit üzerine okutuyorum. Hoca diye Maarif Mekteplerine tayin edilen o düdük züppeleri on kere cebimden çıkarırım... diye kıyametleri koparmıştı.”³²⁴ Lala, Gülsüm'ü hocaların elini öpmeye götürür ve şu nasihatte bulunur: “Kız, ana yok, baba yok. Halin benden besbeter... Aklın varsa biraz okursun, hiç değilse mevlutlara aşır, ilahi okur, beş on para alırsın. Ah, ben senin yaşında olsam...”³²⁵

Bu mektepte yaşları birbirinden farklı öğrenciler aynı anda ders görmektedir. Mektepte her gün beş altı nöbet dayak olur. Maarif, dayağı yasak ettiği için hocalar, çocuklardan birini falakaya yatıracağı zaman pencereleri, kapıları kapatır:

*Mektepte her gün beş altı nöbet dayak olurdu. Bu, lazımdı. Tokmak vurmaktan kazık çakmak nasıl imkânsızsa, sopa vurmaktan çocukların kafasına ilim ve edep sokmak da öyle imkânsızdı. Son zamanlarda Maarif, dayağı yasak ettiği için hoca, çocuklardan birini falakaya yatıracağı zaman pencereleri, kapıları kapatıyor, halvet yapıyordu... Gerçi dayağı yiyenler konağın çocukları değildi. Hanımefendiden son derece çekinen hocaların onlara gül yaprağı ile dokunmaya kıyamadığını lala biliyordu... Mektebe başlayan çocuklar, hiç olmazsa beş gün, bir hafta misafir muamelesi görürlerdi. Fakat Gülsüm'ün bu misafirliliği yirmi dört saatten fazla sürmedi. (yani geldiğinin ertesi gününden itibaren hocadan ve kalfalardan dayak yemeğe başladı)*³²⁶

Salih Hoca almış yetmiş kişilik sınıfa Arapça, Kuran dersleri verir. Hoca usul-i cedit'e göre ders verir; ancak Gülsüm'de bu yöntemin işe yaramadığını görünce eski usul okutmaya başlar. Ancak o da pek işe yaramaz:

Hoca Gülsüm'de “usul-i cedit”in iflas ettiğini görünce, çaresiz, yine eski usule döndü; kızın kafası belki Arapçayı daha kolay alır diye (Amme) cüzü okutmaya başladı. Fakat o, Kuran'ı kıraatinden daha kolay ezberliyor, yazıların üstünden daha süratle kayıp geçiyordu. Hoca kıza önünde diz çöktürdüğü zaman, azgın bir ata binmiş bir acemi süvari gibi: “Dur meret... birer birer okumazsan, ben söylemeden söylersen kafanı patlatırım!” diye avaz

³²⁴ Reşat Nuri Güntekin, **Kızılıcık Dalları**, İnkılap Kitabevi, 19. Baskı, 1. ty, s. 42.

³²⁵ Güntekin, **Kızılıcık Dalları**, s. 43.

³²⁶ Güntekin, **Kızılıcık Dalları**, ss. 41- 43.

*avaz bağıırıp çırpınıyor, kan tere batıyordu. Caminin müezzini olan baş kalfa ise “Allah, şu kızın gözlerini şaşı edeceğine büsbütün kör edeymiş, iyi bir kör hafız olurdu bari!” diyordu.*³²⁷

Salih Hoca eski tip öğretmendir. Bu öğretmenler, zenginlerin çocuklarına özel ilgi gösterip onlara dayak atmazken Gülsüm gibi kimsesizleri gözüne ilişirir, bazen sinirlendiği için bazen de ibreti alem için dayak atar, falakaya çeker, hakaret ve beddua eder. Başından savmak için de bir şey öğrenemediği gerekçe göstererek uğraşmak istemez: “Cenab-ı Hak nasıl mekândan münezzehse, bu çocuk da iz’an ve irfandan öyle münezzehdir... Bunun okutayım dersem bu yaşta verem olurum... Ben artık okumasına karışmam.”³²⁸ Salih Hoca’nın, sopasını göstermesi bile Gülsüm’ün titremesine yeter:

Kız, pilavı ne ile pişirirler? diye sordu. Cevap gayet kolaydı. Gülsüm(yağ) diye cevap verecek, mesele bitmiş olacaktı... Fakato: Pirinç, diye cevap verdi. Daha, daha? Su... tuz... fıstık... üzüm. “Ulan muhannet... Sen, ömründe pilav da mı yemedin” Gülsüm, şaşı gözleri hocanın elinde titreyen değnekte, talimli bir sirk maymunu gibi onun en küçük hareketi karşısında sağa, sola kaçınarak düşünüyor, bir türlü bulamıyordu. Acap kuskus pilavı mı?...Acap bulgur pilavı mı?... “Tuu Allah belanı versin...”³²⁹

3.2.7. Dayakçı Mektep Hocası

“Bilek Saati” adlı hikâyesinde Niyazi adlı cılız bir çocuğa mektep hocasının yaşattıkları trajik bir şekilde anlatılır. Niyazi’nin gördüğü şiddet ve hakaretler hayatını olumsuz anlamda etkileyecektir. Niyazi, cılız ve hastalıklı bir çocuk olduğu halde hocasından sık sık dayak yer. Niyazi’nin falakaya yatması çocukların en büyük eğlencesidir. Hoca, rahle üstündeki ince değneğiyle tüm öğrencilerin de katıldığı öğrenciyi dövme seanslarını gelenek haline getirmiştir:

“Yıkın yere şu Sivrisineği!” diye bağırdığı vakit renksiz yüzünde perişan bir telaş uyanır, incecik sesiyle vızıldarken öyle gülünç niyaz ve dua kelimeleri bulurdu ki, bütün sınıf, bayram yerine dönerdi. Çocuklar, karınca gibi etrafına üşüşürler, küçücük vücudunu karga tulumba ederek havaya kaldırırlardı. Kimi potinlerinin bağını çözer, kimi çoraplarını çıkarırdı. Niyazi, daha yerde sürünerek gezdiği yaştan beri dayak yemeğe başlamıştı... Sokakta tecvid ezberleyerek gezmek, annesi misafirlerle masal söyleşirken yüzükoyun yere yatarak, bitmez tükenmez karalamalar yazmak, onu mektepteki falakadan kurtaramaz...”³³⁰

³²⁷ Güntekin, **Kızılık Dalları**, s. 45.

³²⁸ Güntekin, **Kızılık Dalları**, s. 46.

³²⁹ Güntekin, **Kızılık Dalları**, s. 45.

³³⁰ Reşat Nuri Güntekin, **Sönmüş Yıldızlar**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 7. Baskı, İst, 1980, ss. 88- 89.

3.2.8. Zeynel Hoca

Şahin Hoca'nın medreseden arkadaşı olan Zeynel Hoca, uzun boylu, sopa gibi dik vücutlu, haşin, dik kafalı, geçimsiz, koyu mutaassıp, Otuz Bir Mart olaylarına karışıp yakayı zor kurtaran bir softadır. Şahin'in sarığı cübbeyi çıkarmasına yırtıcı bir hayvan gibi saldırır, alay eder.³³¹ Zeynel Hoca'nın çeşit çeşit işkence aletleriyle dolu korkunç bir cehennemi vardır: "Ahretin bütün memurları ebediyen bu cehennemde deri yüzmek, dil koparmak, ağızlara kaynar katran akıtmak, kızdırılmış şişlerle göz oymak gibi işlerle meşguldü."³³² Zeynel Hoca, işkenceden acıdan adeta zevk alır. Sık sık : "Hak Teâlâ'dan bana hitab-ı izzet gelse ki "Ey Mûnetkim-i Zülcelâl, cennet bahçelerinde ben ne edeceğim ki? Bana asilerin cehennemde yandıklarını bir köşeden seyrettir."³³³ der. Onun fikrine göre insanlar gördükleri rüyadan bile mesuldür. İnsanın dünyada ve ahrette nasibi kamçı ve ateştir. O, yanından süslü bir kadın geçmeye görsün küfrederek sataşır. Annesinin, babasından dayak yiyerek ölmesini bile hoşgörür, babasına kabahat bulmaz: "Kim bilir? Kadın milleti bu... Eksik etek. Ne kabahat etti ki babam terbiyesini verdi..."³³⁴ Elinde olsa mecelleye "Kadın, erkekten can davası edemez!" diye madde ilave edeceğini sıkça tekrarlar. Ramazanlarda cerre çıkar, gittiği köylerde şiddetli cehennem cezalarından bahseder. Günah işleyenleri sadece Allah'a havale etmekle yetinmemeyi, onu dövmeyi, şeriata aykırı bir durumda isyan etmeyi halis Müslüman'ın vazifesi bilir. Onun fikrine uymayan her şey şeriata mugayirdir. Çarşı pazarda çok kolayca insanları tekfir eder, kâfir damgasını yapıştırır. Sokakta gördüğü domatesi alan dilenci çocuğa "Sana onu hibe mi ettiler ki alırsın? Gayrin malına el uzatırsın!" diye dayak atar.

3.2.9. Hacı Fettah Efendi

Hacı Fettah Efendi, Şahin'in medreseden hocasıdır. O Mısır'da okumuş sonra Fatih medresesinde müderrislik yapmış bunak bir ihtiyardır. O derslerinde

³³¹ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 17.

³³² Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 26.

³³³ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 27.

³³⁴ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 27.

peygamberler ve İslam tarihinden kalma masal döküntüleri anlatır, Kербela'dan, Hüseyin'den, Hacer'den, İsmail'den bahsederek sık sık milleti ağlatır:

Fakat bu rüyada garip bir sirayet hassası vardı. Onun dinleyenlerden bazıları, peygamberler ve İslam tarihinden kalma masal döküntülerinin kim bilir daha nelerle karışmasından doğan bu garip rüyayı onunla beraber görmeye başlarlar ve bu uçurumda sürüklenip gidenlerin başında Şahin gelirdi. Mesela Kербela'da sürüklenip gidenlerin başında, göz yaşından sırsıklam saçları, çıplak ayaklarına kadar inen siyah burgulu, uzun ve zayıf bir kadın-Fatma Ana – belirir; çocuğu kucığına alarak gece vakti çöle döner; kah gökte, kah toprakların altında ne dünyalar dolaşır; sonra önlerinde yalnız meşalesinin beyaz ışığı görünen bir meleşin kılavuzluğuyla bir kuyu başına varırlar...Hacer, onları beklemektedir; vaktiyle İsmail'e su içiren avuçlarıyla Hüseyin'in dudaklarına da su dökmeye, onu canlandırmaya başlar...İşte Şahin'i ilk önce bir türlü alışamadığı medresesine yavaş yavaş bağlayan bu, kendi rüyasını başkalarına da göstermek hassasına sahip garip bir ihtiyar olmuştur.³³⁵

3.2.10. Müderrisler

Şahin Hoca, medresede kaldığı süre boyunca müderrisleri yakından tanır, onların ne mal olduğunu hayal kırıklığıyla farkeder:

Evet, yeşil ordunun kumandanlarının da gönüllü neferlerinden kalır yerleri yoktu. Onlar da dini ve ilmi, menfaatlerine alet etmiş kimselerdi. Onlar da softalar gibi amansız bir ekmek kavgasına tutuşuyorlar, durmadan birbirlerini yiyorlardı. Aralarında birbirlerinin namusuna, canına kast edencesine rekabetler vardı... Derslerini dinlediği nice heybetli dersiamlar vardı ki genç softa, sonradan saray kölesi, Abdülhamit casusu olduklarını öğrenmişti... Hatta evlatları demek olan medrese talebesi de dâhil olduğu halde sürdürdükleri insanın, söndürdükleri ocağın had ve hesabı olmadığını ağızdan kulağa söylerlerdi. Bunlar öyle adamlardı ki, bir padişah selamı, üç beş liralık bir ihsan için Allah'ı da, Peygamber'i de tereddütsüz satarlardı.³³⁶

Şahin Hoca zamanla çok sevdiği, saygı duyduğu ve köle sadakatiyle bağlandığı yeşil ordunun kumandanlarından tiksinti duymaya başlar. Medrese; binası, uyguladığı eğitim yöntemleri, öğrencisi ve hocasıyla bu milletin başına bela olmuştur. Miskinlik, ekmek kaygısı idealist olması gereken müderrislere hiç yakışmaz: “Şahin Hoca bir kısım müderrisleri evvela acıyarak sevmişti. Fakat sonra onlardan da soğudu. Bu kadar miskinlik, bu kadar can ve ekmek kaygısı yeşil ordunun fedailerine yakışır mıydı? Böyle zamanlarda onlardan

³³⁵ Güntekin, **Yeşil Gece**, ss. 20-21.

³³⁶ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 31.

beklenen şey böyle her zulme, her harekete miskin miskin “Eyvallah” deyip boyun eğmek miydi?”³³⁷

3.2.11. Hafız Remzi

Hafız Remzi, Şahin Hoca’nın medresede tanıdığı hafızlardan biridir. Yanık sesiyle Kuran okumaya başladığında insanları duygulandırır, ağlatır. Ancak sinirlendiğinde aynı ağızdan insanları utancından yerin dibine sokacak küfürler savurur. Yiyeceği, giyeceği her şey civar konaklardan gelir. Mevrit okumak bahanesiyle her eve her yatak odasına kadar girer çıkar. Nihayet bir paşa karısının kalbini çalmaya muvaffak olur.³³⁸

*Yanık sesiyle Kuran okumaya başladığı zaman insana varlığını unutturan, gözündeki yaşlar, yüreğinde çırpıntılarla yedi kat göklere yükselen, fakat aynı ağızla küfretmeye, kavga etmeye başladığı zaman insanı insan olarak dünyaya geldiğinden utandıran Hafız Remzi... O, ramazanlarda cerre çıkmaz, büyük camilerde mukabele okurdu. Sesi gibi yüzü de güzeldi. Birçok kadınlar onu görüp dinlemek için Şehzade piyasasını terk ederlerdi. Sofu ihtiyar hanımlar bile bu güzel sesli Hafızın terütaze çehresinde tecelli eden “Cemal-i İlahi’ye hayrandı... Her kadına yüz vermezdi. Çok kere yaşlı dulları, tecrübesiz genç kızlara ve kadınlara tercih ederdi. Yiyeceği, giyeceği, harcayacağı; civar konaklardan gelirdi. Mevrit okumak yahut şeriat mahkemelerinde işlere bakmak bahanesiyle birçok evlere girip çıkardı. Softalar, onun yatak odasına girdiği kadınların saymakla tükenmeyeceğini söylerlerdi. Nihayet, çok yaşlı, fakat zengin bir paşa karısıyla evlenmişti... O güzel sesiyle yalnız paşanın cennetdeki ruhunu şad etmekle kalmamış, fani dünyadaki hanımefendinin kalbini de çalmaya muvaffak olmuştu.*³³⁹

3.2.12. Mecit Molla

Mecit Molla, Somuncuoğlu Medresesindeki talebe ve müderrislerin korktuğu bir adamdır. Saray imamlarından birinin oğludur. Babası vasıtasıyla saraya jurnal verir, derste rıza-yı hümayuna muhalif bir söz sarf eden müderrisleri başka medreselere sürdüreceğ güce sahiptir:

Mecit Molla, saray imamlarından birinin oğlu idi. Genç mollanın babası vasıtasıyla- ara sıra Abdülhamid’e jurnal verdiği, hatta derste rıza-yı hümayuna muhalif bir söz sarf etmiş bir müderrisi Haleb’e nefyettirdiği söylenirdi... Görünüşte mazlum, hayırhah, terbiyeli bir İstanbul çocuğu... Bu

³³⁷ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 32.

³³⁸ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 26.

³³⁹ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 25.

*Mecit Molla, Zeynel Hoca'nın – müderrisler de dâhil olduğu halde-Somuncuoğlu Medresesi'nde tek korktuğu adamdı.*³⁴⁰

3.2.13. Her Devrin Adamı: Hafız Eyüp Hoca

Eyüp Hoca, Sarıova Kasabası maarif müdürlüğünde hocadır. Kasabanın en korkunç gizli kuvvetlerinden biridir. Maarif müdürünü elinde oynatır. Şahin Hoca'ya; kendisiyle uyumlu çalışırsa rahat yaşayacağını, suyun dikine gitmeye çabalarsa selefının uğradığı akıbeti uğrayacağını açıkça anlatır.³⁴¹ Şahin Hoca, onu bazen mutasarrıfın arabasında, bazen fırka kâtibi mesulünün yanında, bazen belediye dairesinde görür. Medreselere, tekkelere, eşrafin evine girip çıktığına şahit olur. Eyüp Hoca, gittiği her yerde önemle karşılaşır. Şahin Hoca, gözlem ve duyduklarından hareketle şu kanıya varır:

*Şahin Efendi, Hafız Eyüp denen bu unvansız ve kılıksız softanın nüfuzlu bir adam olduğunu maarif müdürünün odasındaki oturuş ve lakırdı söyleyiş tarzından sezinlemiş; fakat bu derecesini tasavvur edememişti... Bu adam, kasabanın gizli ruhudur; eski ve yeni hocalar arasındaki danışıklı dövüşü o idare eder; eskilerdeki gizli hoşnutsuzluğun, zaman zaman müphem, korkutucu bir uğultu haline gelmesi, coşkun katib-i mesule anlaşılmaz bir kâbus ağırlığı çökmesi, hükümet ve belediyenin durmadan çalışıp çabaladığı halde bir türlü iş görmemesi hep onun eliyledir.*³⁴²

Hafız Eyüp, yeni okul planını güler yüzle onaylar. Şahin Hoca bu duruma şaşırır. Ancak meseleyi daha sonra anlar. Eyüp Hoca, yeni okul binasının İslam'a muvafık olmadığı gerekçesiyle ahaliyi kışkırtır. Hafız Eyüp, Şahin Hoca'ya önce Sipahizade Medresesinde müderrislik teklif eder. Daha sonra onu bir imamın kızı ile evlendirmek ister. Ve nihayet ucuz bir bağı alması için borç para vermeyi teklif eder. Eyüp Efendi, insan hırslarını iyi bilen bir kurttur. Ona önce makam, bu olmayınca kadın; bu da olmayınca borç altına sokarak elini kolunu bağlamak ister. Ancak Şahin Hoca hiç bir teklifi kabul etmez.

Hafız Eyüp, Müfettiş Hulusi Efendi'yi sık sık Şahin Hoca'nın mektebine gönderir. Mektebe sürülmek istenen büyük leke dinsizliktir. Eyüp'ün görevlendirdiği Hulusi Efendi açık aramaya başlar.

³⁴⁰ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 28.

³⁴¹ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 55.

³⁴² Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 72.

Şahin Hoca, Yunan işgali sırasında onu Yunan kurmaylarının arabalarında sıkça görür. Devrimler yapıldıktan sonra Eyüp Hoca yine iş başındadır. Ancak bu sefer sakalsız ve melon şapkalı vaziyette:

*Kapı tekrar açıldı, içeriye melon şapkalı, mini mini bir adam girdi... Bu adam Eyüp Hoca idi. Eski köse sakalını tıraş etmiş olmasına rağmen onu derhal tanıdı... Eyüp Efendi onunla konuşmaya mecbur olmamak için telaşlı bir tavır aldı... Maarif müdürünü içeri çekti... Onlar kapının arkasında konuşurlarken, Şahin Efendi şaşkın şaşkın düşünüyordu. Bu, ne haldi? Yeşil Gece'nin kâbusundan kurtulan Sarıova'da bu yarasanın ne işi vardı? Şapkasını çıkarmaya lüzum görmeden odaya girmesine, maarif müdürünü bu kadar hakim ve laubali bir tavırla müfettişler odasına çağırmasına göre onun Sarıova'da yalnız işi değil, nüfuz ve ehemmiyeti de vardı. Bu nasıl mümkün olmuştu Yarabbi?*³⁴³

3.2.14. Müderris Zühtü Efendi

Müderris Zühtü Efendi, Ulum-i Şer'iyede söz sahibi olduğu gibi Ulum-i cedide de bilgisi olan bir âlimdir. Batılıların, fen bilimlerini tamamen Araplardan öğrendiklerine dair bir kitabı vardır. Sık sık gazetede medreselerin ıslahı için layiha yazar.³⁴⁴

Şahin Hoca, kasabanın ikiye ayrıldığını görür. Bir yanda Müderris Zühtü Efendi'nin başını çektiği teceddüt ve inkılâp taraftarları, öte yanda onları dinsizlikle itham eden, açıktan muhalefet yapamayan eskiler. Müderris'in hemen hergün gazetede baş makalesi çıkar. Bu makalelerin teması medreseleri ıslahıdır. O, medreseleri bu halde bırakmak isteyenleri hain ilan eder ve maarif mektepleri teşkilatının aynen medreselerde tatbikini müdafaa eder:

*Haftada iki defa çıkan Sarıova Gazetesinin hemen hemen her nüshasında Zühtü Efendi'nin bu meseleye dair bir başmakalesi çıkıyordu. Müderris Efendi, medreseleri eski haline bırakmak isteyenleri din, devlet ve millet hainliğiyle itham ediyor, buralara yalnız ulum-ı cedide sokulmasını kâfi görmüyor, maarif mektepleri teşkilatının hemen hemen aynen medreselerde tatbikini müdafaa ediyordu.*³⁴⁵

Şahin Hoca, en tehlikeli varlık olarak bu hocayı görür. Çünkü bu hoca medreselerin ıslahını isteyerek devamını istemektedir: Şahin Efendi, Sarıova'ya

³⁴³ Güntekin, *Yeşil Gece*, s. 247.

³⁴⁴ Güntekin, *Yeşil Gece*, s. 58.

³⁴⁵ Güntekin, *Yeşil Gece*, s. 66.

geldiği akşam idadi müdürüne “Müderriş Efendi ile katib-i mesul beyin ittifakı bana mürteci softalar itikadından daha korkunç görünüyor, demişti.”³⁴⁶

Cabir Bey’le Zühtü Efendi belediye ziyafetinde İslam ittihadından bahsederken coşan, ağlaşıp bağrıışan insanları sen de gördün... Dünyayı “müslim”, “gayrimüslim” diye ikiye ayıran insanlara “teceddütperver”, “milliyetperver” olduğunu göğsünü döve döve temin ederken ya aldanıyor; ya da aldatıyordu ki netice itibariyle hep bir hesaba gelir... Hepsi Müderriş Zühtü Efendi’nin emeline körü körü alet olan oyuncaklardır. Hakikaten kasabayı idare eden odur; softalıktır...”³⁴⁷

O, bir başka günkü makalesinde sarığın öneminden bahseder. Eline bez alan herkesin sarık sarmasından yakınır. Makalesinde, sarık saranların küçük bir imtihanıdan geçirerek onu giymeye layık olup olmadığını tespit edilmesini ister. Devrimlerden sonra ise Sarıova gazetesinde “Medreselerin İç Yüzü” başlıklı makaleler yazar: “Bir zamandan beri Sarıova gazetesinde Medresenin İç Yüzü diye uzun tefrika yazmakta olan Zühtü Efendi, Şahin Efendi gibi köhne medreselilerin temiz bir mazileri de olsa bugünün fikirlerini kavramaktan aciz oldukları, binaenaleyh mekteplerde hocalık edemeyecekleri kanaatinde bulunduğunu söyledi.”³⁴⁸

3.2.15. İdadi Müdürü Talip Bey

Talip Bey, Şahin Hoca’nın Sarıova’ya geldiği günü davette gizli amacını söylediği; fakat sonra onun “Aman birader, ne söylediğinizi biliyor musunuz?” tepkisi üzerine bir manevrayla sözünü tevil ettiği kişidir. Talip Bey, bir konferansında Avrupalı bilim adamlarının ruh hakkında birçokgerçeklere ulaştığını, bu neticelerin din âlimlerinin asırlar öncesinde dillendirdiği hakikatlere uyduğunu anlatır. Şahin Hoca’ya göre anlattıkları isprizma masallarıdır.

3.2.16. Hafız Rahim Efendi

Hafız Rahim Efendi, imamın oğlu Remzi’yi hafızlığa çalıştıran sert bir hocadır. Çocuğun babası bir buçuk sene evvel onu mektepten almış bu hocaya teslim etmiştir. Hoca son derece celallidir. Az buçuk tembellik eden çocukların başına

³⁴⁶ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 66.

³⁴⁷ Güntekin, **Yeşil Gece**, ss. 67-68.

³⁴⁸ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 249.

kocaman sopasını indirir. Bu süre içinde çocuğun sağlığı bozulmuş, burun kanamaları ve bayılmalarla alil bir duruma düşmüştür. Hafızlık merasimi sırasında çocuk baygınlık krizi geçirir, üç gün sonra da vefat eder. Bedeni bu kadar yükü kaldıramamıştır. Annesi kendini kaybederek “katiller” diyerek haykırır. Kadınlar uzun bir mücadeleden sonra küçük hafızın anasını zapt ederler. Bir el onun namahreme karşı açılan, dökülen saçlarını bir bez parçasıyla örter, ikinci el Allah’a isyan eden ağzını tıkayıp kapatır.³⁴⁹ İmam, küçük oğlu Bedri’yi de bu hocaya verip hafız olmasını ister. Ancak Şahin Hoca’nın babayı ikna etmesiyle Bedri, mektep tahsiline devam eder.

3.2.17. Dolmacı Hoca

Dolmacı Hoca, Şahin Hoca’nın Bedri’nin hıfzını engellemesi üzerine ahaliyi kışkırtan bir mektep hocasıdır. Bu adama dolmacı denilmesinin nedeni “Çok aç gözlü olması ve nöbetle her gün zengin talebelerinden birine dolma getirtmesi”dir. Şahin Hoca’ya akla hayale gelmeyecek iftiralar atmak onun işi olmuştur: “Şahin Efendi’nin Farmasonlardan para aldığını iddia eder, ertesi gün Emir Dede talebelerinden birinin resim defterini eline alarak kahve kahve dolaşır, haç şeklinde birbirini kesen çizgileri ahaliye göstererek Ya eyyühenas.... Şunlara bakın... Bu adam, çocuklara salıp resmi yaptırıyor... Buna nasıl tahammül edilir?”³⁵⁰ diye atıp tutar. Dolmacı’nın iftiralarına halk inanır, Şahin Hoca’nın öğrenci sayısı günden güne erir.

Kelebek Mecmuası’nda ise Hoca ile Müderris hikâyesinde Nasreddin Hoca’nın eski ders şeriklerinden bir müderris Sivrihisar medresesi lisanı arabi müderrisliğine atanır. Hoca yeni müderrisi cahil bir yobaz olarak tanıtır: “Cehl ve hamakatiyla meşhur” dur ve katiyen Arapça bilmemektedir. Hocanın bu sözleri müderrisin kulağına gider. Adam bundan sonra hocayı gördüğü halde selamı sabahı keser ve hocanın selamını almaz. Olayı görenler durumu hocaya sorar. Hoca şöyle

³⁴⁹ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 112.

³⁵⁰ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 130.

cevap verir: “ Şaşılacak bir şey yok tanıyamadı... Anlaşılan herif beni Arabi zannetti.”³⁵¹

3.3. REŞAT NURİ GÜNTEKİN’İN ESERLERİNDE MEDRESELER VE SOFTALAR

Şahin Hoca medreselerin ve softaların en büyük düşmanıdır. Ona göre medreseleri ihya etmek medrese geleneğini devam ettirmek demektir. Öyleyse kendi hallerine bırakılırsa yok olup gideceklerdir. Şahin Hoca’nın ön ayak olduğu yeni yapılacak okul binasının arsasının bir köşesinde harap bir medrese vardır. Ancak yıkım yapılacağı sırada medresedeki softalar bu yıkma izin vermeyeceklerini söyleyerek cephe alırlar. Kısa sürede ortada bir dedikodu dolaşmaya başlar:

Güya medresede himmeti hazır, nazır olsun, evliyadan büyük bir zat yatıyormuş... Softalar bir zamandan beri sabahlara kadar derinden derine tekbir ve ilahi sesleri işitiyorlar, karanlık taşlıklarda yeşil nurların parlayıp söndüğünü görüyorlarmış... Veliyullah bir haftadan beri her gece Örfi Dede’nin rüyasına giriyor, “Kemiklerimi napak ayaklara çiğnetmeyin. Kasabayı başınıza yıkar, yuvalarını tarumar ederim!” diye bar bar bağırtıyormuş...³⁵²

Medreseyi yıkmaya gelen işçiler işe koyulmaya başlarlar. Ancak yıkıcıların önünde bir sakallı vardır ki yıkım için heyecanlanır. İlk kazmayı o vurmak ister. Kazmasını tam indireceği vakit “aman Allah” diye yere düşüp bayılır. Olaya şahit olan herkes kazma küreği bırakıp tövbe ederek kaçar. İşçi, tam kazmasını indireceği vakit nurani yüzlü, yeşil sarıklı piri görmüş, bir elinde bayrak bir elinde asa tutan bu ihtiyar; ameleye beddua etmiş ve sopasını başına indirerek bayıltmıştır.³⁵³ Bu oyun Eyüp Hoca ve softaların işbirliğiyle tertiplenmiştir. Ancak oyun bir işe yaramamış medrese yerle bir edilmiştir. Şahin Hoca’nın medreseye ve softaya olan bakışı zamanla değişir, hayal kırıklığına uğrar:

O, babasının da daima dediği gibi bir gün dünyayı gölgesi altına alacak yeşil sancak gönüllülerini bambaşka tasavvur etmişti. Fakat bunların çoğu sırf kendilerini yaşatacak bir zanaat elde etmek için, esnaf çiraklığına girer gibi medreseye girmiş köylü çocuklarıydı. Tarlada toprakla uğraşacaklarına burada

³⁵¹ Kelebek Mecmuası, nu: 21, 30 Ağustos, 339, s. 4.

³⁵² Güntekin, Yeşil Gece, s. 80.

³⁵³ Güntekin, Yeşil Gece, s. 86.

*İzhar ve Kuduri ezberleyeceklerdi; dağda koyun güdecekleri yerde şehirlerde insan sürüleri gütmeye hazırlanacaklardı.*³⁵⁴

Şahin Hoca, arkadaşlarının nasıl olup da bu kadar kaba ahret fikriyle yaşadıklarına, daha ilerisi için merak duymadıklarına hayret eder ve onların iptidai dünya tasavvurlarını eleştirir:

*Karalar ve denizlerin üstünde kubbe biçiminde bir büyük tavan, onun üstünde çivi çivi çakılmış yıldızlar altında insan sürüleri: Her birinin iki omzunda iki hafiye melek oturmuş, durmadan ne yaptıklarını, ne düşündüklerini yazıyor; sonra bunların hepsinin üstünde kullarını jurnallere göre keyfince asıp kesen, mesela kadınlar sokakta yüzlerini açıyor diye tarlalara dolu, şehirlere taş yağdıran çatık yüzlü bir Tanrı; günah işleyenleri yakmaya mahsus bir ocak ki, bir deliği açık kaldığı zaman yeryüzü sıcaktan kavruluyor; bir cennet ki içinde İstanbul çarşıları gibi yiyeceğe, içeceğe dair yok yok; yalnız şu farkla ki orada alışveriş parayla değil, Allah'ın sevgili kulları diz dize oturmuş, gece gündüz dua ve ilahi okumakla meşgul; ara sıra ibadete fasıla vererek çeşit çeşit nimetler yiyorlar; huriler, gulmanlarla, sefa sürüyorlar; sonra yine dua ve ilahi!*³⁵⁵

Şahin Hoca, “ Medreselerde ilahi muammaları arayan talbe-i ulum bunlar mıydı? Bir gün yeşil bayrağın ardında cihanın dört köşesini istilaya gidecek yeşil ordunun gönüllüleri bu adamlar mıydı?”³⁵⁶ diye düşünerek softalara ve softalığa cephe alır. Şahin Hoca'nın medreselerle ilgili görüşü artık netleşmiştir:

*Bu karanlıkta yaşanmaz. Asırlardan beri burada yeşil bir gece hüküm sürüyor... Medreselerin yeşil gecesi yalnız kendi içlerini karanlığa boğmakla kalmamış; memleketin her yanına yayılmış, her köşesini kaplamış. Zaten bunun başka türlü olmasına da imkân yoktu. Akıllara, vicdanlara şimdiye kadar hep bu medreseden yetişenler rehberlik ediyorlardı. Bu adamlar, memleketi karanlıktan gayri ne götürebilirlerdi ki? Evet, zavallı memleket, asırlardan beri yeşil gece içinde yaşıyordu. Halk, dünyayı hep bu karanlığın arasında görüyordu. Anadolu'da fikirlerin geri, insanların sefil kalması, işlerin fena gitmesi hep bu yüzdendi.*³⁵⁷

Şahin Hoca'nın, Medreselerden mezun olacaklar hakkında fikri de oldukça karamsardır. Onlardan bazıları buradan kaçacaklar toprağa dönecekler, bir kısmı da “Ebcet” gibi ne ölüye ne diriye yaramayacak şeyler telkin edeceklerdir. Şahin Hoca, medreselerle ilgili düşüncelerini Rasim'e anlatmaktan çekinmez: “Medreseleri kendi haline bırakırsak bu gidişle yakında çöküp giderler. Tamir edersek daha uzun zaman

³⁵⁴ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 23.

³⁵⁵ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 23.

³⁵⁶ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 25.

³⁵⁷ Güntekin, **Yeşil Gece**, ss. 42-43.

bu garip milletin başına dert olup kalırlar... Eskilikten çökmek üzere olan medreseyi destekler, payandalarla tamir edersek, onu daha senelerce başımıza bela ederiz.”³⁵⁸

Şahin, medreseye geldiğinin ilk aylarında yemeğe katılır. Bir şehzade düğünü vesilesiyle verilen yemekte softaların düzenledikleri ortaoyunu Şahin’i daha o zaman tiksindirmiştir:

*Nedim Hoca isminde bir softa-ki şimdi şeriat mahkemelerinde yalancı şahitlikle geçindiği işitiliyordu- başka birkaç arkadaşıyla beraber ortaoyununa benzer bir oyun tertip etmişti. Nedim Hoca, cüppeden ferace, sarıktan yaşmak yaparak kadın kıyafetine giriyor, öteki de kocası oluyordu. Kadın kıyafetindeki softa, türlü cilvelerle erkeği kudurttukten sonra kaçıyor, erkek yalvarmalar, tehditlerle onu kovalıyordu. Bu sahne, öyle kelimeler ve tabirler, öyle hareketlerle oynanıyordu ki, Şahin Hoca tüylerinin diken diken olduğunu hissediyordu... Bu oyunu taşkın ve coşkun bir zevkle seyreden çehreler, hala Şahin Efendi’nin gözleri önündeydi...Erkek rolünü yapan softa, iri bir adamdı!.. “Hatun ben seni bedava almadım. Kemerdeki horozgözü gibi kırmızı altınları bir bir babanın avucuna saydım. Beni asel-i visalden mahrum etme” diye bağırarak azgın bir boğa gibi kadına saldırdıkça, medresenin kararmış kemerleri, eğlenen insanların kahkahasından ziyade korkunç bir ihtilal kalabalığının gürültüsüne benzer seslerle titriyordu.*³⁵⁹

Tanrı Misafirinde³⁶⁰ ise klasik softa betimlemesi hikâye boyunca yapılır. Hafız İlyas adlı genç softa, babasının vefatından sonra onun arkadaşı Hacı Ali Efendi’nin evine misafir olur. Ancak bu iş misafirlikten çıkar; zira Hafız İlyas tufeyliler gibi konakta yer, içer. Hafız İlyas; yumuk yüzlü, şaşı gözlü, ince seyrek sakallı, kuru paytak bir softadır.³⁶¹ Babası Hacı Hafız, ölmeden evvel oğlunun ağzına üç kere tükürüp nefesini vermiştir. Hacı İlyas, bu olayıballandırarak anlatır; etraftan, softalardan nefes ettirmek için konak dolup taşar. Bahçede bir keçe parçasının üzerine oturur, sabahın erken saatlerinden itibaren insanları rahatsız edencesine Kuran okur, tulumba uzak olduğu için oturduğu yerde teyemmüm yapar. Softa, babasının vasiyeti olan haftada iki gün oruç sözünü unutmuşçasına günde dört öğün yemek yer. Softa, Hacı Ali’nin kendi eliyle yetiştirdiği salataları yer, ağaçta bir tane bile yemiş bırakmaz. Hacı Ali’nin kendisini azarlamaya geldiğini sezdiğinde hemen namaza durur, saatlerce yüzlerce rekât selamsız namaz kılar. Misafir olarak gelen softa işi iyice azıtır, evi karıştırır, evin genç kızını; kapısının deliğinden gözetler ve nihayet kıza göz koyar.

³⁵⁸ Güntekin, **Yeşil Gece**, ss. 67-68.

³⁵⁹ Güntekin, **Yeşil Gece**, ss. 24- 25.

³⁶⁰ Tanrı Misafiri, İkbâl Kütüphanesi tarafından 1927’de İstanbul’da basılmıştır.

³⁶¹ Reşat Nuri Güntekin, **Tanrı Misafiri**, İnkılap Kitabevi, İst. 1960, s. 5.

Hacı Ali Efendi, onu evden def etmek için İstanbul'da iş bulur; ancak softa, bir şekilde geri döner. Gözü dönmüş softa, konakta kimsenin olmadığı bir anda konağın ihtiyar hizmetlisi Elif Abla'yı sıkıştırır ve tecavüz eder.³⁶² Hacı Ali Efendi, sonunda softayı bir güzel döver ve bacağına kırar. Ancak softa pişkin pişkin konakta yaşamaya devam eder. Hacı Ali Efendi, konağı terk eder ve karısını boşamak zorunda kalır. Karısına yazdığı mektubu şöyle bitirir:

Bu herif, bir daha evime girerse... Şart olsun... demiştim. Softa, evimize girdiği dakikadan itibaren, sen benim mutallakamsayılırsın... Fakat ya maazallah, ağızımdan daha ağır bir söz kaçsaydı. Bil farz: "Talak-ı selase" ile şart olsun, demiş olsaydım... O patlayınca şaşkınlıkla gözlerini yere dikip: Hani sanki beyhude para verip "Hülleci" aramayın... Velinimetime can kurban... demeye kadar varırdı..."³⁶³

Kelebek Mecmuası'nın Çay Sohbetleri bölümünde Mektep-Medrese Davası(Bir mahalle kahvesinde zapt edilmiş notlar) başlığı altında müderris, mektep muallimi, mahalle imamı arasında Tevhid-i Tedrisat meselesiyle ilgili konu tartışılmaktadır. Müderris medreselerin ilgasına canının çok sıkıldığını söyler. Mektep muallimi ona oturdukları dalı kendilerinin baltaladığını söyler. Mahalle imamı ise medreselerin ilga edilmediğini mekteplerle medreselerin tevhit edildiğini dolayısıyla he ikisinin de mevcut olduğunu söyler. Müderris acı bir tebessümle medreselere ilişkin olmadığını onların yine yerinde durduğunu bir fıkra ile anlatır(!)

Medreseler Yine Baki başlığı altında ise bir ihtiyarla bir mütekaiddin tedrisatın tevhidi hakkında konuşmaları vardır. İhtiyarın mekteple medresenin tevhidi ne demektir? Diye sorması üzerine mütekaid: " Medreselerde bina, emsile, sarf, nahiv, izhar, kafi, isagoci falan gibi mühim ilimler okutulur. Mekteplerde de alfabeden ictimaiyyete kadar bir yirmi otuz çeşit ders vardır. Anlaşılan bunları harman edip hepsini birden talebeye okutacaklar. Çocuklar daha âlim olacak. Ben öyle anladım."³⁶⁴ Bir mazül hakimi ise mektebin de medresenin de başlı başına kafi olmadığını söyler ve ekler:

Mesela mekteplerde kimya okutuyoruz. Çocuklar altın ki ne olduğunu öğrenip te onu şimdiki zamanda sarraf dükkânlarında bile görmemek az felaket midir? Buna medresenin ilmi kimyası imdada yetişecek. Kara taştan nasıl altın çıktığını talebeye okutacak... Yine bir misal coğrafya. İlmi talebeye nasıl yuvarlak olduğunu öğretiyor. Haydi, arzın yuvarlak olduğunu kabul edelim.

³⁶² Güntekin, **Tanrı Misafiri**, s. 17.

³⁶³ Güntekin, **Tanrı Misafiri**, ss. 20-21.

³⁶⁴ **Kelebek Mecmuası**, nu: 49, 13 Mart 340, s. 4.

*Fakat bu yuvarlak neyin üstünde duruyor? Merak edilecek mesele değil mi? Düz bir arazinin üstünde yuvarlanıp gitse muhtelif aksamı iki de bir toprağa temas edecek. Ve bu kısımların sektesi şehirlere, evlerle beraber ezecek. Bu muammayı hal için medresenin kozmoğrafyası imdada yetişecek, yuvarlak olan arzın öküzün boynuzu üzerinde durduğunu, öküzün de o hay bu hay bulunmayan bir denizde yüzdüğünü öğrenecek.*³⁶⁵

İlahiyat Şubesi başlığı altında mütakaid ile mahalle imamı medresenin yerine darülfünunda ilahiyat fakültesinin açılmasını konuşmaktadır. Mütakaid gazetelerden okuduğuna göre medreselerin yerine darülfünunda bir ilahiyat şubesinin açılacağını ancak bu şubede ne okutulacağını merak ettiğini söyler. Mahalle imamı : “ Şaşarım aklına birader. İsminden de mi anlamadın. Hoca efendiler güzel seslerini ilahi okumasını öğretecekler. Artık Zeynep Hanım Konağının önünden geçerken duya duya dinleriz.”³⁶⁶

Hayat Mektepleri ve Medreseler başlığı altında ihtiyar ve yeni muallim arasında yine mekteplerle ilgili bir sohbet anlatılır. İhtiyar, gazetelerden hayat mektepleri unvanıyla bir takım mekteplerin açıldığını ve bunların ne olduğunu merak ettiğini söyler. Yeni muallim cevap verir: “ Pişkin, çarıklı, işgüzar, amel hayat adamı yetiştirmek” İhtiyar, bunların medreselerin yerine mi açıldığını sorması üzerine mütakaid, açılan mekteplerin medreselerin yerini tutmayacağını, zira onların pişkin ve becerikli adamlar yetiştirdiğini, heybesi sırtında, pabuçları koltuğunun altında hiç tanımadığı bilmediği memleketlere gittiğini, rast geldiği adama aşinalık ettiğini, rast geldiği kapıyı çaldığını, istiskal ve istihza edenlere aldırmadığını, hakaret edenlere kızmadığını, kapıdan kovulduğunda bacadan elini uzattığını bundan daha pişkin ve metin hayat adamı olmadığını, yatacak yer bulamazsa caminin tabutluğunda yattığını, bulduğu zaman beş insana yetecek kadar yemek yediğini, bulamadığı zaman on gün oruç tuttuğunu, gözünün hiçbir zaman yükseklerde olmadığını söyler. Cerr mollası çocukların elindeki yiyeceği deve yapar, gençlere şirinlik muskası yazar, abdalı kandırır, kurnazı iz’ aç eder, fakiri merhamete getirir, zenginin gururunu tahrik eder, hastaya nefes eder, ölünün ıskatını alır, lokmasını yer... iki bin hayat mektebi açılrsa da bu kuvvette bu çapta on tane hayat adamı yetiştiremeyeceklerini(!) söyler.³⁶⁷

³⁶⁵ **Kelebek Mecmuası**, nu: 49, 13 Mart 340, s. 4.

³⁶⁶ **Kelebek Mecmuası**, nu: 49, 13 Mart 340, s. 4.

³⁶⁷ **Kelebek Mecmuası**, nu: 49, 13 Mart 340, s. 5.

Medreseler Mektepler (Kalavi sarıklı bir dersiam efendi ile bir yeni mektep muallimi arasında) başlığı altında muallimle müderris arasında medrese ve medreselilerle ilgili bir tartışma anlatılır. Müderris kendisinin cehalet ve taassuptan uzak bir hoca olduğunu, makul ve makbul olmak şartıyla ve şeriata muvafık bulunmak şartıyla her ne çeşit düşünce olursa olsun kabul edeceğini; ancak medreselerin medrese olarak kalması ve asrın şartlarına göre ıslah edilmesi gerektiğini söyler. Muallimin, medrese binalarının taşında toprağında bereket olup olmadığı sorması üzerine müderris soruyu anlamadığını söyler. Muallim konuyu açar ve medreselerin fiziki durumlarını eleştirir: “ Talebeler bu havasız, ziyasız, rutubetli, küf kokulu, mikrop ve hastalık yatağı yerlerde tahsili ilim ederse cenabı hak onların zihnine daha ziyade renk ve kavrayış, bedenlerine daha ziyade kuvvet verir mi dersin?”³⁶⁸ Müderris bu eleştiriyi kabul etmez, her türlü makul ıslahı kabul ettiğini söylediğini ifade eder.

Muallim, romatizmalı, sıtmalı, eğri büğrü, çarpık çarpuk, alık yılık softalar yerine dersset vücutlu gençler yetiştirme konusunda mutabık olup olmadığını müderrise sorar. Müderris mutabık olduğunu onaylar. Muallim, talebenin yirmi-otuz sene icazetname alıncaya kadar diz dirsek çürüttüğünü, ancak ne Arapçayı ne de Türkçeyi öğrenemediği söyler:

*Arapça öğrenir. Fakat aman Allah'ım ne Arapça! Okuduğunu anlamaz, işittiği en sade Arapçayı anlamaz, iki lakırdıyı bir araya getirip bir Arap'a derdiniz anlatamaz. Bu adam ne der diye sorarsın... Anlamaz, söylemez ama sarf ve nahiv bilir... Ya hele on yirmi otuz yılda öğrenilen Türkçenin letafeti! O bir ömür lisandır ki ne Türkçe ne Arapça ne Farsçadır.*³⁶⁹

Muallim devam eder: “İsagoci, mantık ezberleyip zihin harda ve meşşuk malzemesiyle münazara ve müğalata yapmak sanatı mı öğrensin? Yoksa zamanın müsbet malumatını az çok öğrenmiş düşünceli, kabiliyetli bir kafası mı olsun? Hangisi daha iyi.” Müderris bu soruları “ Tecdid ve ıslahat taraftarıyız dedik ya” şeklinde cevap verir.

Muallim sorularına şöyle devam eder: “ Sırtına bir cübbe, başına bir sarık sarıp cerrarlığa çıkmasına, arsızlık, hayırsızlık, dilencilik etmesine, kisve –i ilmiyeyi terzil etmesine taraftar mısın?” Müderris soruyu “ Fesuphanallah” demekle geçirir.

³⁶⁸ **Kelebek Mecmuası**, nu: 50, 20 Mart 340, s. 4.

³⁶⁹ **Kelebek Mecmuası**, nu: 50, 20 Mart 340, s. 4.

Müderriis devamında bunların hepsine taraftar olduğunu, âlim sınıfının bütün münevverlerinin kendisiyle mutabık olduğunu söylemektedir. Bu yanıt üzerine muallim “Medrese bu suretle ıslah edilince meydana tamamiyle yeni mektep çıkmaz mı? Demek ki bütün âlim-i müderriisler mektebin tesis edilmesi taraftarıdır.” şeklinde cevap verir. Muallim: “Kavga yalnız bir mektep kelimesinin üstüne mi kopuyor? Gel hocam şu açık hakikati kabul et de beyhude çekişmeyelim. Kendini bir tenakızdan korumakla isagoci, mundakıl, medrese usulü fenni münazaranın zannedildiği kadar boş bir şey olmadığını ispat et.”Müderriis bu uzun soluklu tartışmada köşeye sıkışmıştır. Müderriis içini çekerek derin derin düşündükten sonra şu cevabı verir: “Filhakika suğra ve kübra gibi kaziyelerini kabul ettikten sonra neticeyi kabul etmemek kavaid-i kıyasa muhalif düşecek.”³⁷⁰

Nasreddin Hoca Hikayeleri bölümündeki Meyve-i Memnu başlığı altında Hocanın bin bir zahmetle özenerek bahçesine diktiği elma ağacına dadanan “yobaz mollanın” hırsızlığı anlatılır. Molla, bir elma için bu kadar dayak atılır mı? sorusuna hoca şöyle cevap verir: “Allah Adem ile Havva’yı bir elma için cennet gibi yerden kovdu... Ben sana iki sopa atmışım çok mu?”³⁷¹

Nasreddin Hoca Hikâyeleri bölümünde Kurtbaşı başlığı altında kasabanın camisini tamir eden bir ustanın cevizden imal ettiği vaaz kürsüsündeki bazı şekiller üç beş ham ervah softa tarafından kurtbaşına benzetilerek canlı tasvir olduğu; dolayısıyla bu camide namaz kılmanın caiz olmadığı anlatılır. Ahali Nasreddin Hoca’ya danışır. Hoca şöyle cevap verir: “Gerçi usta canlı mahlûk yapmıştır. Ancak bu hareketi su-i niyete mekrun değildir. Maksadı şudur ki kürsüde kurt başı gören eşekler, korkusundan oraya çıkıp halka vaizlik etmesin içindir.”³⁷²

Softalar ve Softalara Dair başlığı altında kısa bir girişten sonra softalarla ilgili fıkralar anlatılmaktadır. Girişte: “Medreselerin ilgası münasebetiyle softalara mütaallik bazı meşhur fıkralar naklediyoruz. Halfettiki akliselimin medresenin gülünç ilmiyle, softalık zihniyle öteden beri nasıl öğrendiğini göstermeleri itibariyle şayan-ı ibrettir.” Girişten sonraki birinci fıkrada sesi güzel ancak oldukça cahil bir müezzin arkadaşlarının kendisine bıraktığı kitapları evine götürerek misafirlerine âlim bir kişi imajı vermeye çalıştığı anlatılır. Misafirleri ondan kitap okumasını ister.

³⁷⁰ **Kelebek Mecmuası**, nu: 50, 20 Mart 340, s. 5.

³⁷¹ **Kelebek Mecmuası**, nu: 34, 29 Teşrinisani 339, s. 12.

³⁷² **Kelebek Mecmuası**, nu: 39, 3 Kanunusani 340, s. 7.

O da raftan aldığı kitabı açar, sayfaları çevirir: “İşte Musa aleyhisselamın Firavun ile fıkrası, diyerek şöylece okumaya başlar: Hak teala Musa peygambere emretti. Var Firavunla cenk eyle, yeryüzünü başına tenk eyle. Musa dedi ki rabbi! Benim askerim yoktur yalnızım, onun ise askeri çoktur. Hak teala dedi ki ya Musa! Korkma, mademki ben sağım, ondan sana zeval yoktur.”³⁷³

Üçüncü fıkrada softanın birinin bir mecliste duyduğu “asel” kelimesinin ne anlama geldiğini sorar ve “baldır” karşılığını alır. Softa araştırmadan, incelemeden baldır kelimesinin yerine “asellerim ağrıyor” diyerek cehaletini gösterir.

Mollaların Mantiğı hikayesinde iki cer softasının izinsiz girdikleri üzüm bağındaki üzümleri haram yememek için kitabına uydurarak yemeleri anlatılır. Biri salkımı koparıp yemeden diğerine verir: “Sen bunu kopardın velâkin yemediğin için günahı yoktur... Bana da günahı yoktur. Zira ben bu üzümü çalmadım. Ders şerikimin hüsn-ü rızasıyla elinden aldım.”³⁷⁴ Arapça Değil Mi Uydur Uydur Söyle oyununda ise yıllarca medreselerde din ve dil eğitimi alan bir softanın tercümanlık yaparken düştüğü cehalet komik bir şekilde anlatılır.³⁷⁵

Ramazan Fıkraları bölümde Softaların Münazarası başlığı altında softalarla ilgili bir fıkra anlatılmaktadır. Buna göre zamanın zenginlerinden biri Ramazan gelince sekiz on softayı evine davet ederek bayrama kadar sevabına besler. İftarı ev sahibiyle beraber yapan softalar ev sahibinin rahatsızlığı nedeniyle sahurı onsuz yapmaktadır. Evde softalara hizmet etmekten bıkan aşçıbaşı onlara sahurda konağın ne kadar döküntü yemek artığı varsa önlerine koyar. Softalar bir kurnazlık düşünür. Plana göre aşçıbaşından intikam alarak lezzetli yemekler yemeğe devam etmek isteyen softalar gece yarısı büyük bir gürültüyle kavga ederek tartışır. Ev sahibi gürültüye uyanır ve bunun sebebini sorar. Softalar, ilmi bir mesele hakkında tartıştıklarını ve sonuçta ikiye bölündüklerini söylerler. Münazaranın konusu: hoşafı abdest almak caiz midir değil midir? Ev sahibi de tartışmaya katılır. Ev sahibine göre abdest alınacak suyun rengi, kokusu, lezzeti olmaması gerektiğinden hoşafı abdest almak caiz değildir. Bunun üzerine softalardan biri cevap verir: hoşaftan

³⁷³ Kelebek Mecmuası, nu: 48, 6 Mart 340, s. 11.

³⁷⁴ Kelebek Mecmuası, nu: 20, 23 Ağustos 339, s. 6.

³⁷⁵ Kelebek Mecmuası, nu: 9, 31 Mayıs 339, ss. 13- 15.

hoşafa fark vardır. Aşçıbaşının sahurlerde getirdiği hoşaf kokusuz, lezzetsiz tatsız bir sudur. Dolayısıyla bu hoşafı abdest pekâlâ alınabilir(!)³⁷⁶

Şeytan İşi'nde Nasreddin Hoca Sivrihisar Mahkemesinde kadılık yaparken bir softa tarafından tecavüze uğrayan dul bir kadının müracaatını inceler. Dul kadının komşusu bir softa, geceleyin damdan dama atlayarak ocağın bacasından kadının odasına girerek ağzını tıkayarak tecavüz eder. Softa suçunu itiraf eder: “Vallahi benim bir kabahatim yok. Şeytana uydum. Gece yarısı şeytan beni uyandırdı, damdan dama bu kadının evine kadar soktu.” Hoca bu savunmaya şöyle cevap verir: “Şeytan Hz. Âdem’e secde etmemek için cennetten kovulmaya razı oldu. Bu derece vakur ve mağrur olan şeytan nasıl olur da işini gücünü bırakır, senin önüne düşüp damdan dama dolaşarak ocak bacasından girerek sana yol gösterir, kadın dellallığı eder?”³⁷⁷

Eski Vaiz Hikâyeleri'nde Arapça dil kurallarını bilmeyen bir vaize molla yardım eder. Buna göre vaiz vaaz kürsüsünde yanlış bir ibare okursa molla vaizin ayağına bağladığı ipi çekecek o da yanlış yaptığını anlayarak hatasını düzeltecektir. Ancak camiye giren bir adam, ayakkabılarını ipin üzerine koyunca plan bozulur, vaiz hata yaptığını zannederek sürekli ibareyi değiştirir.³⁷⁸

Reşat Nuri'nin Son Sığınak romanı romandan ziyade röportajı çağrıştırmakta; gidilen kasaba ve şehirler hakkında bilgi vermektedir. Eserde devrimler sonrası cer hocalarının durumu da tasvir edilmektedir. Anlatıcı onları şöyle betimler:

*Buralarda umulmayacak kadar çok tuluatçıya tesadüf ediyoruz. Radyolarda alaturka çalgı yasak olduğu zaman bu hal, ortalığı büsbütün azdırmıştır.(Reşat Nuri, burada dönemin köktenci zihniyetini eleştirmekten çekinmemektedir.)Üçer, ikişer kişiye inen truplar, tek kalmış, bir trupa katılmak için bekleyenler... Yollara bunlar hayatıyet veriyor. Aralarında yine eski cer hocası hafızlar davar... Ramazanlarda bir yere kapanıyorlar sırasına göre imamlık, hafızlık yapıyorlar. Sonra küçük sahnelerde şarkılar söylüyorlar... Bunlardan bir tanesine tesadüf ettik: İmamlık yapıyordu. Sonra, bir gün, kahvede şarkılı bir varyetede gördük. Evvela sazla şarkı söyledi. Sonra, ellerine kaşıklar bağlayarak oyun oynadı...*³⁷⁹

Kelebek Mecmuası Eski Mahkeme - i Şer'iyye yazısında Ali Efendi'nin çamaşırları komşusu Hüsniye Hanım tarafından çalındığını; ancak mahkemenin

³⁷⁶ Kelebek Mecmuası, nu: 53, 10 Nisan 340, ss. 4-5.

³⁷⁷ Kelebek Mecmuası, nu: 25, 27 Eylül, 339, s. 7.

³⁷⁸ Kelebek Mecmuası, nu: 55, 24 Nisan 340, s. 11.

³⁷⁹ Güntekin, Son Sığınak, s. 209.

kadını haklı bulduğu anlatısı üzerinden eski şeriat mahkemelerinin kararları mizahi bir üslupla eleştirilir. Kadın savunmasında: “Komşum Ali Efendi namahrem bir kadını kapı arasından gözlediğini kendi ağzıyla söyledi. İslamiyet’e yakışır mı Kadı Efendi? Bu adama ceza vermek lazımdır.” der. Kadı tarafları dinledikten sonra kararını verir: “Bu hatunun hakkı var. Gayrimestur(tesettürsüz) bir kadını çamaşır asarken gözetlemek şeairi İslamiyyeye, namus ve ahlaka sığmaz. Bina birini(birini gözetlemekten) bu cürümden dolayı cazayı akdiyeye(para cezası) mahkûm ediyorum.”³⁸⁰

Kelebek Mecmuası Softalar ve Softalara Dair başlığı altındaki dördüncü fıkrada ulema kılıklı bir cahilin kendi gibi bir cahile misafirliğe giderek “nasr” kelimesinin ne manaya geldiğini sorar. Ev sahibi bu soruya şaşırır ancak belli etmez ve müsaade edin sonra cevabı veririm diyerek karısının yanına koşar. Karısından istimdad ettiği sırada odada tecvit dersini çalışmakta olan oğlunun meddi muttasıl dediğini işitince sorulan kelimenin anlamının meddi muttasıl olduğunu söyler. Misafir bu cevabı onaylar, “içerde kamusa baktın “der. Beşinci fıkrada cahil bir hocanın bir yolunu bularak müderrislerden aldığı beş tane icazetnameyi kendisine cehl isnat eden birinin yüzüne atarak bilgili olduğunu ispat etmesi anlatılır.³⁸¹

Değirmen romanında reformist ve idealist kişiliğiyle öne çıkan Deli Kazım, tarihteki tüm felaketleri softa ve softalık kafasıyla izah eden, “Medreseleri yıkmadıkça, softaların sarığını hayvanların boynuna yular yapmadıkça bu memleket kurtulamaz!”³⁸² diyerek medrese ve softalara savaş ilan eden bir mühendistir. Onun en büyük destekçisi Muallim Ahmet Masum’dur. Osmanlının son dönemlerinde bürokrasideki çürümeyi ironik bir dille anlatan romanda Deli Kazım Sarıpınar’a gelen yardım paralarının nereye harcanmasına dair kurulan komsiyonda izbeleye dönmüş Meşrutiyet Mektebi’ne de verilmesini ister: “ Küflü medreseye bol para var da, buraya neden yok? diye bağırıyor, yeni mektebe dair konferanslar veriyordu.”³⁸³

³⁸⁰ Kelebek Mecmuası, nu: 72, 21 Ağustos 1340, s. 8.

³⁸¹ Kelebek Mecmuası, nu: 48, 6 Mart 1340, s. 11.

³⁸² Güntekin, Değirmen, s. 46.

³⁸³ Güntekin, Değirmen, s. 62.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ESERLERİNDE DİN GÖREVLİLERİ

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ESERLERİNDE DİN GÖREVLİLERİ:

İMAMLAR - HAFIZLAR, MÜFTÜLER ŞEYHLER, HACILAR

Osmanlı eğitim sistemi içinde yaygın din eğitimi büyük öneme sahiptir. Kuran Kursları, tekkeler, zaviyeler, dergâhlar, camiler, esnaf birlikleri çocuklardan yaşlılara kadar geniş bir yelpazedeki insanların eğitim aldıkları yerlerdir. Ağırlıklı olarak ahlak ve din eğitiminin yapıldığı bu tür kurumlardaki çürüme cumhuriyet kadrolarının gözünden kaçmamış, laik ulus devlet inşa etme yolunda tekkeler tembellik yuvası olarak görülerek kapatılmıştır. Söz konusu eğitim kurumlarının eğitimcileri olan İmamlar, hafızlar müftüler, şeyhler ve hacılar din eğitimi uygulayıcıları olarak Reşat Nuri'nin eserlerinde de ele alınarak yöntem ve söylemleri tasvir edilmektedir. Biz de bu bölümde ayrı başlıklar altında yazarın eserlerindeki din görevlilerini tanıtarak yorumlayacağız.

4.1. İMAMLAR VE HAFIZLAR

Kelebek Mecmuasındaki Hafız Murat Efendi Cennette hikâyesinde Gaffur Paşa Mahallesi İmamı Hafız Murat Efendi'nin yemek davetinde yemeği çok kaçırınca vefat ederek ahrete yolculuğu sırasında başına gelenler anlatılmaktadır. Cennetin kapısına geldiği halde melek onu cennete almamaktadır. Zira melek, imamı; sahte ilim ve haber yapmakla, dulların, yetimlerin, ihtiyaç sahiplerinin yardımına koşmamakla, merhametsiz olmakla suçlamaktadır. Hafız Murat Efendi tüm bu sayılanların yanı sıra tabiat olarak da sırnaşık biridir. Hemen meleğe yalvarır ve yaltaklanmaya çalışır: “Cehenneme gitmeye razıyım mukadderata ne denir? Ancak kerem et şu kapıdan girip cennet bahçelerini temaşa edeyim.”³⁸⁴ Kapı bekçisi ısrara dayanamaz ve beş dakikadan fazla cennette kalmayacağına dair Hafız'dan söz alır. Ancak bu tamamen Hafız'ın oyunudur. Kurnazlık yaparak cennete kapağı atan hafız böylece hep burada kalacaktır. Melekler Hafız'ın planına, karşı plan hazırlayarak küçük bir oyun hazırlar, Hafız cehenneme doğru yuvarlanır.

³⁸⁴ **Kelebek Mecmuası**, nu: 65, 3 Temmuz 340, s. 11.

Leş Kargaları yazısında mahallenin zenginlerinden hayırsever Hacı Abidin Efendi'nin ölümüne fakir fukara herkes üzüntü duyduğu; yalnızca Yunus Hoca'nın büyük bir mutluluk duyduğu anlatılır:

Yunus Hoca efendisinin dirisinden ziyade ölüsünden istifade edecek... Hacı Abidin ölüm döşeğinde yattığı günden itibaren hoca için bir devr-i ikbal ve faaliyet başladı. Şimdi yatak başında gürül gürül yasin-i şerifler okumakla meşguldür. Yarın cenaze hazırlığı başlayacak. Evvela kollarını soyup çoraplarını çıkarıp teneşir başına oturacak. Etrafa sabun köpüklerini saçarak lifler pamuklarla keyifli keyifli cenaze yıkayacak, sonra techiz ve tekfin, cenaze alayı, cenaze namazı, ıskatlara nezaret, daha sonra telkin. Defininden sonra ölünün evine dönecek merhumun sırtından çıkan çamaşırları ve daha başka eşyası vardır ki bunlar hoca efendiye verilir. Akşama doğru hatim. Haftasında mevlüt, kırkinci gün lokma. Kandillerde ölünün ruhuna su tevzine nezaret. Ramazanda hatim, kurban bayramı arifesinde kurban, sonra her sene mevlüd. Hasılı Hoca Yunus Efendi için Hacı Abidi'nin ölüsü dirisinden daha karlı ve faydalıdır.³⁸⁵

Dünya Yuvarlak Değildir yazısında bir imamla oğlu arasında dünyanın yuvarlak olup olmadığı hakkında tartışma anlatılmaktadır. Çocuk coğrafya dersinde öğrendiği dünyanın portakal gibi yuvarlak olduğunu söyleyince imam hiddetle oğluna kızar. Oğlu kitaplarda öyle yazdığını, muallimlerin öyle anlattığını ve herkesin dünyanın yuvarlak olduğunu söylediğini ifade etmesi üzerine imam öğretmenleri cahil herifler olmakla suçlar ve dünyanın yuvarlak olmadığını kendince ispat eder: "...Güneş sabahleyin maşrikten doğuyor, akşamüstü mağripten batıyor. Demek ki dünyanın altından dolaşıyor... Öyleyse mağripten batan güneş maşrika hangi yoldan dönüyor? Hangi yoldan dönecek... Gittiği yoldan. Peki, geri dönerken niçin göremiyoruz? Gece ortalık karardıktan sonra dönüyor da ondan..."³⁸⁶

Cahil İmam fıkrasında ise cahil bir imam teravih namazı kıldırırken "inne erselne nuhan" ayetini okumak ister fakat bir türlü arkasını hatırlayamaz. İki kere aynı şeyi tekrar edip durur. Garip bir vaziyette kalan cemaat içinden biri yüksek sesle : "Ya rabbi der, eğer Nuh gelmiyorsa bir başka peygamberini gönder ki kullarını bu müşkil vaziyetten kurtarsın."³⁸⁷

Hafız Efendi'nin Kontrolü'nde Hafız Efendi ile oğlu arasında geçen bir hikaye anlatılır. Hafız Efendi oğlundan sokağa çıkmamasını ve amme cüzünü okumasını istemektedir. Karşılığında oğluna harçlık verecektir. Hafız Efendi oğluna

³⁸⁵ Kelebek Mecmuası, nu: 56, 1 Mayıs 340, s. 12.

³⁸⁶ Kelebek Mecmuası, nu: 17, 2 Ağustos 339, s. 6.

³⁸⁷ Kelebek Mecmuası, nu: 53, 10 Nisan 340, s. 5.

cüzü okuyup okumadığını sorar. Yunus iki defa güzelce okuduğunu söyler ve parayı ister. Hafız Efendi parayı zaten verdiğini ancak oğlunun kendisine yalan söylediğini zira cüzü okumuş olsaydı sayfaların arasında paraları göreceğini söyleyerek oğluna ders verir.³⁸⁸

Hüllecî oyununda mahalle imamı tam bir din istismarcısı olarak öne çıkar. Reşat Nuri, Hüllecî³⁸⁹ piyesini niçin yazdığını şöyle açıklamaktadır: “Aile bir memleketin en ehemmiyetli bir kurumudur. Dini menfaatlerine alet edenlerin onunla nasıl oynadıklarını, aile ocaklarını kendi keyiflerine göre nasıl yapıp yıktıklarını bu komedide acı ve gülünç bir misal ile görmek kabildir.”³⁹⁰ Hüllecî’de ahlaki yozlaşma, cinsel ve dini istismar, kadına yönelik baskı, bilinçsizlik, aklını başkasına kiraya vermek, mahalle baskısı, geleneksel aile yaşamı eleştirilerek devrimlerin bireye ve topluma kazandırdıklarına; Medeni Kanunun kabulüyle problem yumağı haline gelen, donuk ve çağdışı kalmış şer’i hukukun kaldırılarak modern hukukun kabulüne atıf yapılır. Hülle ve talak mizah konusu haline getirilerek kadınların medeni haklarına yani kazanımlara işaret edilir. Medeni Kanun kabul edilmeseydi nasıl bir yaşam devam edecekti? sorusu düşündürülür. Reşat Nuri İslam’da kadının haklarını korumaya yönelik olan bir durumun halk arasında aldığı şekli eleştiriyor görünse de hedefte İslam hukuku özellikle de din adamları vardır. Zira onlar dini menfaatleri uğruna istismar etmekte cahil halk da onlara körü körüne inanmaktadır. Oyunda mahalle imamı eski mahallenin önemli otoritelerindendir ve aydınlanmanın önünde en büyük engeldir. Modernleşmenin önünde ciddi bir engel olarak görülen

³⁸⁸ **Kelebek Mecmuası**, nu: 34, 29 Teşrinisani 339, s. 10.

³⁸⁹ Reşat Nuri’nin dört perdelik bir halk komedisi olan “Hüllecî” oyunu, 1935 yılında İçişleri Bakanlığına bağlı Basım Genel Direktörlüğü Yayını tarafından Devlet Basımevi’nde basılmıştır. Hüllecî, 1935-1936-1964-1965’de İstanbul Şehir Tiyatrolarında gösterilmiştir. 1965’de Devlet Tiyatrosunda, 1935’de Halk Operetinde oynanmıştır. 1967’de ise Ordu Karadeniz Tiyatrosu, 1937’de Sadi Tek’de, 1938’de Naşit’de, 1966’da Bakırköy Tiyatrosunda gösterilmiştir. Müdürlük Vedat Nedim Tör önderliğinde cumhuriyetin tezlerini halka benimsetecek bir proje kapsamında eserler yazdırır. Böylece edebi kaygılardan uzak ısmarla bir oyun olan Hüllecî yazılır. “Bozulan ve çöken aile düzeni eleştirilirken aynı zamanda bu çökmenin sebepleri hülle yöntemiyle gözler önüne serilir. İnkılapların benimsenmesini sağlamak için Osmanlı dönemini eleştiren yazar, ilk oyunu Hançer’de olduğu gibi tutucu tiplerin para yüzünden sebep olduğu gülünç ama bir o kadar da trajik durumları konu edinir. Reşat Nuri, “Hüllecî Niçin Yazıldı?” yazısında: “Maksat halkı biraz eğlendirmekten ibaret olmakla beraber piyesin düşündürücü bir tarafı da vardır sanıyorum” demektedir. Bkz. Emil, **Reşat Nuri Güntekin**, s. 79; Peker, s. 50; Bilal Demir, ss. 198- 319- 320; Enver Töre, **II. Meşrutiyet Tiyatrosu**, Duyap Yayınları, 2006, İstanbul, s. 200’den aktaran Hacire Peker, s. 50; Ahmet Borcaklı- Gülter Koçer, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tiyatro Bibliyografyası**, s. 129; Kemal Yavuz, **Reşat Nuri Güntekin’in Tiyatro İle İlgili Makaleleri**, I. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976, s. 603.

³⁹⁰ Reşat Nuri Güntekin, **Hüllecî**, İnkılap ve Aka Yayınevleri, İst. 1965, s. 7.

İslam değil(zira sosyo-politik açıdan direkt dinin eleştiri konusu olması tepki çekebilirdi.) din adamı üzerinden eleştiri getirilmiştir. Adile Dudu ve kızı Zehra ise samimi Müslümanlardır ancak din konusunda cehaletleri yüzünden Zehra, Şerif tarafından cinsel istismara uğramıştır.

Rukiye Hanım ve Ağabey Şerif, maddi sıkıntıdan kurtulmak için gelinlerini Hafız'dan boşattırmak isterler. Böylece Hafız, ev sahibinin aptal kızıyla evlenecek ve zengin olacaklardır. Ancak gelinin amcasından gelen bir telgraf her şeyi değiştirir. Zira gelin, amcasının ölmesiyle mirasa konmuştur. Durumdan daha önce haberdar olan Kaynana Rukiye Hanım ve Ağabey Şerif, gelini tekrar Hafız'ın nikâhına almak isterler. Ancak talak-ı selaseyle karısından boşandığından Hafız'ın tekrar eşine dönmesi için hülle gerekmektedir. Gece hırsızlık için eve giren Hilmi Efendi, hülleci olmak şartıyla polise götürülmeyecektir. Mahalle İmamı, bir şekilde nikâhlarını kıyar. Gelin, o gece Hilmi Efendi'yle zifafa girer. Hilmi Efendi, kendisine oynanan oyunu Melek'e anlatır. Gelin Melek Hanım, kendisine oynanan oyunun intikamını alır ve Hilmi Efendi'yle nikâhlarını devam ettirir.

Hülleci Mahalle İmamı; ev sahipleriyle iş birliği yapan, Hafız'ın “testi boş” demesiyle karısını boşadığını söyleyerek oyuna alet olan sahtekâr, menfaatçi, dini kılıfına uyduran bir din adamıdır. Para için atmayacağı takla yoktur. Paranın kokusunu almaya görsün şeriatı istenilen şekilde yorumlayarak adrese teslim eder. İmam, modernliğin önünde en büyük engellerdendir ve okumaya yazma bilmediği gibi öğrenmek isteyenleri de engelleyen geleneksel mahalle imamıdır. Kitabın girişinde Hülle niçin yazıldı? Başlığı altında imamın ve cerr hocasının tasviri şöyle yapılır:

Piyesi oynayacak aktörlere gelince, bunların yetişmiş san'atkarlar olmasına ihtiyaç yoktur. Temsil edecekleri tipleri daima etraflarında görmüşlerdir: Besmelesiz yere basmıyor görüldüğü halde para hatırı için her pisliği yapan, her kötülüğü kara kitaba kolayca uyduruveren imamı, uçaylarda sırtında heybesiyle köy köy dilencilik eden cahil ve aptal cer hocasını... her zaman görmüşlerdir.³⁹¹

Hülleci olarak çağrılan Hilmi Efendi kadını boşamakta direktmektedir. İmam “Sen hüllecinin...Kadını bırakmaya mecbursun...” sözüne Hilmi Efendi Şer'isi böyle mi İmam Efendi?.. Böyle olduğuna dair bana bir kâğıt yazıp verebilir misin?” der. İmam “ Ben mürekkep damlasından korktuğum kadar bir

³⁹¹ Güntekin, **Hülleci**, s. 6; Kemal Yavuz, s. 603.

şeyden korkmam... Yerine göre bir mürekkep damlası insanın hanümanını başına göçürür...”³⁹² diyerek okuma yazma bilmediğini daha fazla saklayamayarak cehaletini gösterir. Hafız testi boş demekle bundan ne çıkacağını anlayamamıştır. İmam ona şöyle cevap verir: “Tövbe et... Tövbe istiğfar et... Sen nasıl hafızsın? Testi boş demek karı boş demek değil midir? Bizim şeraitimiz kıldan incedir.(Salahi Mollayı göstererek) Bak aramızda bir ulema molla var... Bir de o söylesin de işit...” Salahi Molla, imamın bu oyununa katkıda bulunan işbirlikçilerdendir. Hafız’a hitaben: “Müslümanlıkta bir erkek ‘testi boş’ derse karısı boş düşmez mi? Hanım artık senin namahremindir.” demektedir.³⁹³ İmam, Hafız’ın talakı selase ile Melek’i boşadığını dolayısıyla birbirlerine yaklaşmamalarını, aksi takdirde cehennemde çatır çatır yanacaklarını söyleyerek korkutur.

Hafız’ın ağabeyi olan evliya istismarcısı zani Şerif Bey, hilekâr, menfaatçi bir oyuncudur. Ev sahibinin saf kızının odasına aksakallı bir evliya kılığında her gece gelir: “Bismillah hu... Bismillah hu” diyerek kızı hamile bırakır.³⁹⁴ Kızın annesi Adile Dudu ve Zehra, safça evliyaullahtan hamile kaldığını zannetmektedir. Hafız ise Melek’in alık, softa kocasıdır. Sık sık cerre çıkar, hasta okur, hafızlığı vardır, mevlit okur. Cer dönüşünde hırsızlar, zemzem diyerek içki içirip parasını çalmışlardır.

Recm hikâyesinde Tahsin Öğretmenin en büyük düşmanı köyün medrese bitirmiş imamıdır. Bu imam Tahsin Öğretmen başlığı altında da incelendiği üzere yaptıklarıyla köylünün tepkisini çekmiş ve kuyuyu sıtmadan temizlemek için attığı ilaç bardağı taşıran son damla olmuş ve nihayet imamın kışkırtmasıyla recm edilerek kuyuya atılmıştır.

“Şüpheli İsmifail” hikâyesindeki mahalle imamı son derece dedikoducu ve ahlak dersi vermeye çalışan biri olarak gösterilir: Yıllar sonra annesini bulan kıza, kızın annesini tasvir eder: “Evet, merhume validen adet etmişti. Her gece fenerler söndükten sonra eve bir yabancı erkek alırdı... Validen merhume herkesin gönlünü ayrı ayrı hoş eder, her gece mahalleliden birini evine alırdı...”³⁹⁵

³⁹² Güntekin, **Hülleci**, s. 114.

³⁹³ Güntekin, **Hülleci**, s. 51.

³⁹⁴ Güntekin, **Hülleci**, s. 42.

³⁹⁵ Güntekin, **Leyla ile Mecnun**, ss. 270-271.

Dudaktan Kalbe³⁹⁶ romanında Lamia'nın, Enişte Rasih Bey'i namusu için öldürmesi üzerine büyük amca Rıza Bey her ne kadar davasında haklı olsa da aynı evde yaşamının sıkıntı doğuracağını söyler ve onu arkadaşı İmam Hakkı Efendi'ye yönlendirir. Bu İmam Hakkı Efendi zamanında taburda imamlık yapmış, Müslüman, namuslu bir adamcağız olup Rıza Bey'in yakın arkadaşıdır.³⁹⁷ Bundan sonra Lamia onun evinde yaşayacaktır. Hakkı Efendi aksi tabiatlı, titiz, haşin bir Arnavut olsa da zulmü yalnız karısındır. Zaman zaman bu mazlum kadını döver, saçlarından çeker. Karısı kocasının zulmüne sesini çıkarmaz “O beni cennete sokacak” diyerek hiçbir şekilde kocasına karşı koymaz.

Miskinler Tekkesi'nin Tömbul imamı, “ mevlutçu, hafız teahniyeleri” gibi büyük merasimler düzenleyen, mahallenin namusunu kirletenleri kovan, babalarından ve efendilerinden kaçanları evinde buyur eden bir insanken Meşrutiyet ile yıldızı kaymış büyük oğlu caminin parasını alıp kaçmış böylece sefil duruma düşmüştür. Ancak zamanla durumu düzeltmiştir. İş yapamayan saf kahveci arkadaşına içkili gazinoları misal getir ve şu teklifi yapar ve kahveyi alır: “Zamana uymak lazımdır; kahve ile çayla bu iş yürümez; sen de onlar gibi yap. Günahı varsa Allah bana yazsın. Sen benim ne Müslüman adam olduğumu bilirsin!”³⁹⁸ İmam, içki yasağı zamanında Anadolu'da rakı kaçakçılığı yapmış; büyük oğlunu işin başına getirmiştir. Büyük oğlu Beyoğlu'nda bir gazino sahibi olmuştur. Küçük hafız oğlu da musiki üstadı olarak ekipteki yerini almıştır.

Gökyüzü romanında Kahramanımız, çocuklunda Mürüvvet Hala'yı iyi etmek için yapılanları fotoğraf plağı gibi hatırlar:

*Mürüvvet Hala hastadır. Geceleri ona korkunç şeyler görünüyor. Bahçenin bir köşesinde sık ağaçlar arasında büyük bir bostan kuyusuyla mihlanmış bir kapı vardı. Geceleri Mürüvvet Hala'ya gelenlerin bu kapıdan geldiğine inanır ve ortalık karardıktan sonra o tarafa bakmaya cesaret edemezdim. Mürüvvet Hala'yı hocalar okurdu. Bunlardan biri yeşil sarıklı, uzun sarı sakallı bir adamdı... Yalnız uzun boyuyla, kara gözlerini hatırladığım bir ikinci hoca gelip gitmeye başladı.*³⁹⁹

³⁹⁶ Reşat Nuri'nin 1924'te yayımlanan romanı Dudaktan Kalbe, Hüseyin Kenan adlı fakir bir gencin farklı bir sınıfın değer yargılarıyla hareket etmesiyle adım adım mutsuzluğa düşmesini, bu sıradaki sergüzeştlerini anlatan bir romanıdır. Roman, çoğunlukla İzmir'de geçmektedir. Fakültemizin de içinde bulunduğu alanlar roman boyunca tasvir edilmektedir: Arapderesi, Bozyaka, İlca, Kırkçamlar, Tilkilik, Konak, Karşıyaka, Buca, Kordon, Seydiköy(Gaziemir), Zeybekpınarı, Pasaport, Kızılçullu.

³⁹⁷ Reşat Nuri Güntekin, **Dudaktan Kalbe**, 25.Baskı, İnkılâp Kitabevi, İst. ty, s. 186.

³⁹⁸ Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 191.

³⁹⁹ Reşat Nuri Güntekin, **Gökyüzü**, 6. Baskı, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İst. 1979, s. 214.

Başkahramanımız, Yamalı Nuri'yi tarif ederken ötekiler gibi sarıklı, sakallı olmadığını, ufak tefek bir kalem efendisi olduğunu, yüzünün akla sığmayacak kadar korkunç olduğunu, sessiz bir adam olduğunu, etrafına sessizlik neşrettiğini, hastayı okuduğunda adeta pencereler kapanıyormuş, evin içini duman alıyormuş gibi olduğunu, hastanın göğsünü yumruklayarak ya rab ya rab diye haykırdığını, tüm kerametini sesine borçlu olduğunu söylüyor.⁴⁰⁰

Çalıkuşu'nda Feride, Ç...’deki evinde saçları açık elbiseleri uygunsuz vaziyette bahçeye çıktığı vakit, komşusu Hafız Kurban Efendi’nin kendisine baktığını görür. Hafız Kurban Efendi, elli yaşlarında bir alay imamıdır. İmam, Feride’ye göz koymuştur. Karısını görücü olarak gönderir: “Efendi size göz koymuş, sizi almak için beni boşamaya kalktı. Yalvardım yakardım, “Zıyanı yok, o hanımı al, tek beni boşama. Biz, güzel güzel geçiniriz. Ben, sizin yemeğinizi pişiririm, hizmetinizi ederim.” dedim. Kuzum kardeşim, bana acı!”⁴⁰¹

Kızılıcak Dalları’nda Gülsüm’ün kardeşi İsmail için camide mevlit okutur. Ancak imam camideki çocuk gürültüsüne artık daha fazla dayanamaz ve kızıp bağırmaya başlar: “Çocuklar, günahdır... Burasicami... Karagöz oynamıyor, Mevlid-i Nebi okunuyor...”⁴⁰²

Kelebek Mecmuası Mürşid Hoca’nın Kuvve-i İknaiyesi yazısında şehrin en güçlü hatiplerinden olan Mürşid Hoca’nın vaazları sırasında camilerin tıklım tıklım dolduğu, uzak şehirlerden sırf hocanın vaazını dinlemek için gelenler olduğu, vaazlarının çok etkili ve ikna edici olduğu anlatılır: “Müslümanlıktan, ahretten bahsederken boyunlar bükülür, yürekler vech ve istiğrakla dolar, dinleyenlerin gözünde koca dünyanın bir kalıp boşluğu kadar kıymeti kalmazdı.”⁴⁰³ Babalar ıslah edemedikleri çocuklarını, kocalar yoldan çıkan karılarını ona getirirdi. Hoca onlara öyle şeyler bulup söylerdi ki haylaz çocuklar, hafifmeşrep kadınlar sel gibi gözyaşı dökerek tevbe-i nasuh ile tevbe ederdi. Yahudi Karabet Zıryabozyan Efendi de vaazlardan etkilenerek Müslüman olur ve Hidayet adını alır. Ancak onun Müslüman olmasına arkadaşı hayat sigortası şirketi tahsildarı İbrahim Makaracı Efendi inanmamaktadır. Mürşid Hoca’nın ikna kabiliyeti o kadar güçlüdür ki Hidayet

⁴⁰⁰ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 216.

⁴⁰¹ Güntekin, **Çalıkuşu**, s. 377.

⁴⁰² Güntekin **Kızılıcak Dalları**, s. 109.

⁴⁰³ **Kelebek Mecmuası**, nu: 61, 5 Haziran 340, s. 8.

Efendi'ye göre yarım saat hocayla konuşulsa kişinin şehadet getirerek Müslüman olacağı garantidir. Israra dayanamayan İbrahim Makaracı Efendi hocanın odasına girer ve yarım saat sonra çıkar. Arkadaşının “nasıl dediğim oldu mu?” sorusuna şöyle cevap verir: “Senin dediğin olmadı ama benim işim oldu... Hocayı bizim hayat sigortasına kaydettim.”⁴⁰⁴

Leyla ile Mecnun kitabının Resul Hoca'nın Gazası'nda ise Macar seferi sırasında Serdar Murat Paşa ile Resul Hoca'nın diyalogu anlatılır. Resul Hoca, tüm ibadetlerini yerine getirdiği halde Allah'ın kendisine bir kâfir kesmeyi nasip etmediğinden yakınır. Hoca, Murat Paşa'ya birkâfir bağışlamasını ister: “Bugün esir aldığın kâfirlerden birini bana ihda et. Onu bu gece burada kesmek suretiyle ibadetlerimi ikmal edeyim. Ecrü aziminin bir kısmı da sana aittir”⁴⁰⁵ der. “Halaskarlar” hikâyesinde ise denize düşen kızını kurtarmak için çırpınan adama yamuk kadercî anlayışla hocalar öğüt verir: “Baba, ne taksiratın vardı ki, Cenabı Hak seni bu akıbete uğrattı? Yoksakorkma... Allah'a tevekkül et... Başka bir hoca “Kullardan merhamet istemedenden evvel, Cenabı Hak'tan istiane ettin mi?”⁴⁰⁶ demektedir. Hocalar bunlarla da kalmaz: “Efendiler din, şeriat, namus nerede kaldı? Kazazede mukadderatı İslamiyedendir. Üstünde deniz çamaşırı bile olmayan, bu traşide-ru züppenin bir genç kızı kucaklaması caiz midir?..”⁴⁰⁷ diyerek kendilerinden beklenen şeyleri söylerler.

Son Sığınak romanında Yeni Türk Tiyatrosu'nun içinde Eyüp Hoca da vardır. Süleyman onunla trenin arızalandığı gece halkevinde tanışmıştır. Daha önceleri zennelik de yapan hoca ellibeş altmış yaşlarında musikişinas, şen, çopur yüzlü, çıkık alınlı, kadınlara müstehcen şakalar yapan biri olarak tanıtılır.

Reşat Nuri, Anadolu Notları⁴⁰⁸ eserinin Patron Hoca ismini verdiği hatırasında Anadolu'da otobüsle seyahat ettiği sırada hoca isminde bir yolcuyla

⁴⁰⁴ Kelebek Mecmuası, nu: 61, 5 Haziran 340, s. 9.

⁴⁰⁵ Güntekin, Leyla ile Mecnun, s. 241.

⁴⁰⁶ Güntekin, Leyla ile Mecnun, ss. 259-260.

⁴⁰⁷ Güntekin, Leyla ile Mecnun, s. 262.

⁴⁰⁸ Reşat Nuri, Milli Eğitim Bakanlığı müfettişi olduğu yıllarda Anadolu'ya yaptığı gezileri not parçaları olarak yazmış; daha sonra bu notları bir araya getirerek gezi kitabı oluşturmuştur. İstasyon anısında ise tren yolculuğu sırasında bir köylü ondan hasta karısı için tavsiye yazmasını istiyor. Reşat Nuri buna “ikinci iltimas ricası” diyor ve hala halkın memura, vazifeye ve insanlığa inanmadığından yakınıyor. Anının sonunda şöyle bir yorum yaparak bitiriyor: “Allah İbrahim Peygambere ilerlerde dünyaya bir ahir zaman peygamberi geleceğini müjdelediği zaman İbrahim Peygamber ellerini açmış: “Aman yarabbi! Benim sulbünden gelsin” diye yalvarmış. İltimas ve tavsiye daha işte o zamandan

karşılaşır. O, bu hocayı şöyle tasvir eder: Elli beş almış yaşlarda, sarıklı, sakallı, soluk mavi latalı, sarı basma gömlekli, yırtık pabuçlu, durgun mavi gözlü. Kılık kıyafetine bakılırsa fakir birine benzemektedir. Bir memurun araca binmesiyle yerini ona bırakır, ayakta yolculuk eder. Reşat Nuri'nin adama acıması üzerine şoför anlatmaya başlar: "Bilseniz ne it canlıdır o... günde iki, üç kere bu yollardan geçmezse yüreği rahat etmez... Bizim patrondur o...Kılığına, kıyafetine bakmayın... Dehşetli zengindir... Sade bu yolda dört arabası işler... Biletçi belki beş, on kuruş tırtıklar, diye arabadan arabaya gezer."⁴⁰⁹ Araçta Eyüplü bir kadın sürekli hocaya sataşmaktadır: Kaç karın var, halayığın var mı? gibi sorular sormaktadır. Bu sırada bir yolcu ineceği yerde inmemiş kasabaya gideceğini söylemesi üzerine hoca; ya parayı verirsin ya da inersin der. Ancak yolcu inatla inmemektedir. Reşat Nuri hatıranın devamını şöyle anlatır:

başlamış.”(Güntekin, **Anadolu Notları I-II**, s. 22.) Mızraklı Dede(İlçemiz Karabağlar Tahsin Yazıcı Mahallesi Mevlana Caddesi mevkiinde bulunan mezarın hemen yanında bulunan mescit eskiden Bektaşî Tekkesi olarak kullanılmaktaydı. Mızraklı Dede'nin bölgedeki Susuz Dede ve Murat Dede ile kardeş olduğu söylenmektedir. Halk arasında yaygın olan inanişâ göre türbelerin kapatılması kanunu çıkınca Mızraklı Dede Türbesi'nin yıkılmasına karar verilir. Ancak yıkım için kazma vurulduğu sırada şiddetli bir yağmur başlar ve yıkım işinden vazgeçilir. Olaydan sonra olaya ismi karışan muhtar ve başçavuş felç olur. Eskiden kadınların türbeyi ziyarete gelerek yemeklerini yiyip dualarını yapıp adaklarını yerine getirdikten sonra dümbelek çalarak oynadıkları da nakledilmektedir. Vefat tarihi 1900 olan ve İzmir'in tanınmış Bektaşîlerinden olan Ruhi Bey Baba'nın mezarı Mızraklı Dede haziresindedir. Bkz.Gökçe Zeynep Güzey, **İzmir'deki Kutsal Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2020, ss. 155- 157; Sadeddin Nüzhet Ergun, **On Dokuzuncu Asırdan Beri Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri**, Cilt 3, II. Baskı, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1956 , ss. 221- 223.)anısında çocukluğunda İzmirli sütninesinin Dübekbaşı'ndaki mahallesinde karşılaştığı ilginç olayları anlatmaktadır. Reşat Nuri, İzmirli sütninesinin derviş olduğunu, kadınların sık sık onun evinde toplanarak peygamber, evliya, cin, peri masalları anlattığını, pek çok büyü çeşidinin bilindiğini ve yapıldığını söylemektedir. Ninenin komşusu Şehnaze Hanım, kocası başka kadınlara gitmesin diye Mızraklı Dede'ye tavuk adadığı sırada evliya için ağza alınmayacak sözler söyler. Bunu diğer kadınlar da yapar. Mızraklı Dede, gençliğinde ya hocasına yahut o zamanlarda pek bol yetişen başka evlialardan birinenasıl küfredmiş. Fakat sonradan bütün ömrünce pişmanlık çekmiş ölürken de: “Benim adımlı ananlarbana da öyle küfredsinler ki istediklerini yapayım!” diye vasiyet etmiş. Her halde garip bir dede!”(**Anadolu Notları, I-II**, s. 126.) Reşat Nuri, Mızraklı Dede'nin türbesinin Bozyaka yolun yakın, Arapderesi'nin karşısında bir kaya kavuğunun içinde, örtüsüz sandukalı sade bir evliya türbesi olduğunu söylemektedir. Reşat Nuri, Tuluat Tiyatroları anısında Anadolu'nun her yerini gezerek oyunlarını sergileyen tuluatçıların en büyük düşmanının hacı ve hocalar olduğunu söylemektedir: “Hacılar, hocalar onları halkta din bağlarını gevşetmekle... itham ederlerdi.”(**Anadolu Notları I-II**, s. 138.) Reşat Nuri, Sinekler'de sık sık eserlerinde yer verdiği başka bir hurafeye değinmektedir. Buna göre Allah sinekleri Fatma Anamızın eğlenmesi için yaratmış. Yazarımız anının devamında “Öyle ya hacca gitmiyoruz; zekât vermiyoruz. Bu masumların canlarını kurtarmak suretiyle bir sevap da işlemeyelim mi... bu mahlûklar ilerde bizi ahret kapısında yüklenerek Cennet bahçelerine uçuracaklar”(**Anadolu Notları I-II**, ss.206-208.) diyerek dini kavramları mizahi bir üslupla yorumlamaktadır.

⁴⁰⁹ Güntekin, **Anadolu Notları I-II**, s. 46.

Hocanın çehresi birden bire kırıştı; o mazlum, sakin, biraz alıkça nikabın altından korkunç bir derebeyi, katil bir eşkıya yüzü çıktı. Yarı ağarmış yumuşak kumral sakal tersine dönerek diken gibi sertleşti, bir yana doğru çarpılan kocaman bir ağızdan birbiri üstüne binmiş sivri canavar dişleri fırladı, büyümüş gözler örste dövülen kızgın demir gibi kıvılcımlar saçtı. O aşır okuyor hissini veren ahenkli kof, ruhani sesin yerine sert bir maden sesiyle: “it hergele... Babanın evinde mi sandın kendini, aşağı diye bağırdı.” Cübbesinin uzun kolları içinden çıkan inanılmaz derecede kocaman ve kıllı iki elle, köylünün kim bilir kaç kiloluk heybesini lastik top gibi kapıp yolun tozları içine fırlattı. Sonra, aynı kolaylıkla köylüyü omuzlarından yakaladı ve heybesinin yanına gönderdi. Arkasından en yüz­süz tulumbacının ağzından çıkamayacak bir küfür daha.”⁴¹⁰

Devamında yazar, “Anladım ki büyük para dua ile tatlılık ve merhametle, Allah’ın rızasını tahsile çalışmakla olmuyor” demektedir. Hocanın sadece fiziki özelliklerine bakarak bile olumsuz bir karakter olduğu anlaşılabilir: Diken sakalı, sivri canavar dişleri, büyümüş gözleri, kocaman ağızlı, kocaman kıllı elleri... küfürbaz ve merhametsiz bir hoca tasviri karşımıza çıkmaktadır. Anıda anlatılan hoca; yazarımızın diğer eserlerindeki hacı, hoca, imam, müderris, softa ve dindar karakterlerle aynı özelliklere sahiptir.

Yazarımız Eski Cuma anısında ise mektep yıllarındaki cumalara değinir; mektepte hocaların sopa ve tokat sesleri, çocukların feryat figanı arasında Tecvit, Emsile, Sarfî Osmanî gibi birbirinden tatlı! dersler okuttuğunu da cümlelerine ekler. Reşat Nuri hatırasına göre çocukluğunda sık sık cenaze ve defin törenlerine merakla katılmış; ölülerin mezara indirilmesi defni ve hocaların telkin vermelerine şahit olmuştur:

Ölü mezara girer girmez Münkir Nekirin sopa ile başına dikilerek sorgular sorduğunu, Talkın veren imamın bu sorgulara verilecek cevapları bizim derse kalkan arkadaşlara yaptığımız gibi- gizlice fısıldadığını, ölünün ara sıra sopa yedikçe acı acı bağırdığını ve imamın korkudan birkaç adım geri çekildiğini ya arkadaşlardan yahut da din dersi hocasından duymuştum... Talkıncı imamı gözetlemeye, dinlemeğe çalışırdım...”⁴¹¹

Vakit Gazetesinde tiyatro ile ilgili yazdığı makalelerden eski hocası çok rahatsız olmuş: “ Herhalde o rezaletanelere dair yazan Reşad sen değilsin inşallah” dedi. Yavrum senin tuttuğun yol bir reh-i narefte, hatta daha doğrusunu söyleyeyim, zilet ve sefaletle isal eden bir reh-i narefte..!”⁴¹² diyerek yazarlığa yeni adım atan Reşat Nuri’nin hevesini kırmaya çalışmıştır. Reşat Nuri’nin söz konusu iki anısına

⁴¹⁰ Güntekin, **Anadolu Notları I-II**, ss. 49-50.

⁴¹¹ Güntekin, **Anadolu Notları I-II**, ss. 87-89.

⁴¹² Kemal Yavuz, ss. 261- 262.

bakarak roman, hikâye ve temsillerindeki olumsuz dini karakterlerin çocukluğunda karşılaştığı olumsuzluklar nedeniyle de oluşturmuş olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır: Eli sopalı, merhametsiz cahil, hurafe anlatıp dini bir korkutma aracı olarak gören hocalar Reşat Nuri'nin çocukluğunda dersine girdiği, mektepte karşılaştığı hocalardır.

4.2. MÜFTÜLER

Kavak Yelleri⁴¹³ romanında Doktor Sabri Bey roman boyunca kasabanın müftüsünü tasvir eder. Zira roman onun ağzından anlatılmaktadır. O; müftüyü sohbeti iyi, kasabanın her dedikodusundan haberdar, korkak, kendini her fırsatta laik gösteren ve laik olduğunu söyleyen, cumhuriyetin faziletlerini anlatan, yıllık cumhuriyet balolarını asla kaçırmayan, dansa kalkmasa da ayağıyla tempo tutan, limonata bardaklarını içki kadehi gibi tokuşturan, sakalını bile birkaç günlük tıraş seviyesine indiren, bazı kelimelerin daima Frenkçesini söyleyen, yeni icatların hepsine dair Kuran'dan ve diğer dini kitaplardan işaretler bulan, cumhuriyete yaranmak için hep “gibi görünen” bir din adamı olarak anlatılmaktadır.

Müftünün Asmalı Çarşı'da bir muvakkithanesi vardır: “Burası kasabanın eski muvakkithanesi ve fetvahanesi idi. Şimdi Ramazan ve Bayram hilallerini gözlemekten başka bir vazifesi kalmadığı için adamcağız burasını bir muvakkithane haline getirmiştir. Elinden her şey geldiği için ara sıra dostlarına basit saat ve makine tamirleri de yapardı.”⁴¹⁴ Burada yeni harflerin öğrenilmesi için dersane açılmış, Latin harflerini kara tahtaya ilk yazan onun titrek elleri olmuştur. Dershaneyi birincilikle bitirip ilk diploma alan odur. Bununla hep iftihar etmektedir. Muvakkithaneye girince ilk göze çarpan şey duvarlardaki Türkçe levhalardır: “Ey yarlıgayıcı”, “Çalap uludur”, “Çalabın yalvacıdır Muhammed”⁴¹⁵ gibi yazılardır. O, Sümbüli Hattı Latin harflerine tatbik etmiştir. Müftü Efendi, Sabri Bey'e bir yandan

⁴¹³ Kavak Yelleri romanı 1961'de kitap olarak basılmıştır. 1950'de Yeni İstanbul Gazetesinde tefrika edilmiştir. Yazar müftü üzerinden ideolojinin eleştirisini yapmaktadır. Bir konuşmasında “ Bu neslin yardımcısı, yol göstericisi yoktu... Bir siyasi ve sosyal inkılap rejiminin edebiyat ve sanata da uzayan dirijizmi? Ancak her yerde devletin sanattan ne isteyebileceği malum... Mümkün olsa da keşke gölge etmese...”demektedir. Bkz. Fethi Naci, **Yüz yılın 100 Türk Romanı**, III. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 126 ve 138- 139.

⁴¹⁴ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 134.

⁴¹⁵ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 135.

bunları gösterirken bir yandan bunları Türkçeye çevirdiğini; yobaz, mürteci vesaire dedikleri müftüler arasında kendisi gibilerin de olabileceğini gururla ifade eder. “Eski yazıyla yazılmış kitapları koyuver de okuyalım” diyenlere kızar ve eski yazıyla yazılmış mektup okuyup yazmayı bile yasaklar. Müftü Bey, bu kadar özverili olmasına rağmen yine de yaranamadığını söyler: “Sonra mürteci ben, layık onlar!.. Şeyh Said isyanında az kalsın beni astırıyorlardı... Bak şu ellerime... O günden beri hala titrer... Neyse pek karıştırmayalım onları... Oldu bir iş... Allah cumhuriyete zeval vermesin.”⁴¹⁶

Görülüyor ki Müftü Efendi cumhuriyetin hassasiyetlerini bilmekte ve ona göre şekil almaktadır. Ancak buna rağmen şiddetli bir korku yaşamaktadır. Ya beni de irticacı diye alırlarsalar? Ya istiklal mahkemelerinde yargılanırsam? Ya dün izin verdiklerini bugün kaldırıp suçlu duruma düşürseler? Reşat Nuri, Müftü karakteriyle cumhuriyete ciddi bir eleştiri yöneltmekte, korku saldığını, insanları ikiyüzlülüğe ittiğini dramatik şekilde tasvir etmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki Reşat Nuri, romanlarında dini vicdana hapsetmiş ve dinin hayatta karşılığı olmadığını savunmuştur.

Müftü eski sarıklıların ve cer hocalarının şiddetli düşmanıdır. Yeni sistemle beraber cer uygulaması kalksa da sarıklılar güya satıcı kıyafetiyle kasabalara uğrar, Müftü şiddetle onlara musallat olur ve kendi korkusunu onlara da sirayet ettirir. Sabri Bey, Müftüyü böylece Protestan İncil satıcılarına benzetmektedir.⁴¹⁷ Camide vaaz verirken Allah’a karşı en büyük saygının camiye başı açık girmek olduğunu söyleyen Müftü Efendi bununla da yetinmez yanlış mana çıkarırlar korkusuyla hemen hiç dinden, imandan bahsetmez cumhuriyetin ve laikliğin faziletlerini anlatır durur.⁴¹⁸ Bir gün vaazında: “Cumhuriyet idaresi cemaatle kılınan namaza benzer. Şu küçük farkla ki, namazda cemaat imama uyar; cumhuriyet idaresinde imam cemaate!”⁴¹⁹ demektedir. Vehim ve vesvesesi doruğa ulaşan Müftü Efendi, muvakkithane ve bahçesine şüpheli bazı kimseleri, eski sarıklıları asla sokmak istemez türlü bahaneler bulur. Bir gün kadının biri rüyasını anlatmak istemiş müftü ona şiddetle karşı çıkmış, böyle sorular sormamasını söylemiş ve rüya tabirinin falcılık sayılacağını, falcılığın

⁴¹⁶ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 136.

⁴¹⁷ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 137.

⁴¹⁸ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 138.

⁴¹⁹ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 138.

ise haram olduğunu kızarak anlatmıştır. Kadın, “Sen ulemasin diye sordum” demesi üzerine “Ben ulema mülema değilim kadın. Ben laayiğim laayig. Ağzımı mı arıyorsun, nedir? Hem ben, senden korktum... Taharri memuru musun nesen?”⁴²⁰ diyerek kovmuştur. Görülüyor ki Müftü Efendi halkın sorularını bile laikliğe aykırıdır, değildir diye kategorize ediyor ve yıllarca tartışılan kamusal alanları sokaklara kadar taşıyor.

Sabri Bey’in muvakkithaneye “ Babil Asma Bahçeleri” ismi teklif etmesi üzerine Müftü Efendi, Arapları ve Arap memleketlerini çağrıştırdığı için “Kurum evi” demeyi tercih eder.⁴²¹Müftü Bey, kasabada yetimler yurdu kurmaya karar verir. Ancak Sabri Bey bu düşüncenin nedeninin malum vesvese yani korku olduğunu söyler. Sabri Bey, yetimler yurdu için toplanan çay ve şekeri Müftü Bey’in; muvakkithanedeki hizmetinin karşılığı olarak evine götürmesini kendine hak gördüğünü ve bunu kendisine itiraf ettiğini söylemektedir. Zaman zaman da bu yardım ürünlerini bakkalda değiştirmekte yerine yağ, sabun gibi vs. almaktadır.⁴²² Görülüyor ki burada da din adamı korkak, ikiyüzlü olduğu gibi aynı zamanda kamu malına el uzatan bir hırsız olarak gösteriliyor.

Müftü, kurduğu yurda önce “Cumhuriyet Yetimler Yurdu” isim vermek istiyor fakat hemen vazgeçiyor: “ Cumhuriyet yetimi olur mu yahu? Cumhuriyet’in kendi öz ana baba demek...”⁴²³ Nihayet yurda “Yetimler Yurdu” adı veriliyor ve başkanlığına Hacı Ömer Bey getiriliyor. Müftü, yurda gıda sağlamak için üç beş çocukla beraber hali vakti köylere adeta cerre çıkar.⁴²⁴ Bu geziler sırasında kimsesiz çocukları da alıp yurda getirmeyi ihmal etmez. Yine böyle bir gün sahipsiz hasta bir çocuğu eşeğine yükler ve yurda getirmek ister. Bu sırada Sabri Bey yolda onunla karşılaşır ve yurdu hastaneye çevirmekle, yarın bu çocukların başlarına bela olacağını söyleyerek onu çok sert şekilde uyarır. Reşat Nuri’nin bu olay anlatılırken öyle betimlemeleri var ki Anadolu’nun fakirlik ve sefalet içindeki durumunu adeta gözümüzün önünde canlandırır. Bu çocuğun üstü başı perişandır ve yılan gibi kıvrılmaktadır. Biraz sonra öldüğünde at çullarından birine sararak gömerler.

⁴²⁰ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 139.

⁴²¹ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 141.

⁴²² Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 142.

⁴²³ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 147.

⁴²⁴ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 149.

Çocuklardan birisi Müftü'ye telkin verip vermediğini sorar. Müftü: “Ne idicek o talikini... Hadi bakalım... Güle güle yat gayrı”⁴²⁵ demektedir.

Müftü, lokantacı bir Baba(Bektaşî) ile sohbet eder ancak baba dertlidir. Üç beş arkadaş sohbet ederken arada nefes okumuşlar ve nihayet baskına uğramışlardır. Baba neden baskın yapıldığını: “Ne diye olacak ?.. Gizli tekke işletiyor, dervişlik yapıyor diye...”⁴²⁶ cevap verir. Onun korkuları tekrar başlar ve babaya “Allah belanı versin, sen kendini astırmadan rahat etmeyeceksin” diyerek akıl verir: “İnkâr edecektin. Ayin yapmıyorduk. Kanun ve edep ü terbiye dairesinde rakı içip manastır şarkılarını söylüyorduk diyecektiniz.”⁴²⁷ Bu fikir Babanın çok hoşuna gider ve “vay gavur imam vay” diyerek hayretini gösterir. Buradan da anlaşılıyor ki dine, dindara, farklı inançlara karşı topyekûn bir mücadele vardır. Sabri Bey, Müftünün sık sık çocuklarla yardım toplamaya çıkmasını şöyle tasvir eder :“ Yurt açıldıktan sonra yırtıcı bir cerrar ruhu inkişaf etmiştir. O kadar ki sokakta ona rastlayanlar, para isteyecek diye adeta kendisinden kaçmaya başlamışlardır.”⁴²⁸

Müftü sık sık halkı yurda davet eder. Ancak bu davetlerin amacı muhabbet ya da menfaat değildir. Asıl amaç hemşerilerine yurtda ne yapıldığını göstermek ve olası şüpheleri önlemektir:

*Fakat müftünün gizli maksadı laikçilik ve inkılapçılık terbiyesinde yurdun resmi mektepleri de geçtiğini davetlilere teslim ettirmek olduğu için programın ötesinde berisinde pek çiğ bazı aykırılıklar göze çarpar. Mesela çocuklara İstiklal Marşı'ndan sonra söylenen... Laiklik marşı vardır ki soğuk olduğu kadar münasebetsizdir. Sonra ezberletilmiş bazı söylevlerde, ‘Biz cumhuriyet çocukları küflü ve örümcekli medreselerin yerine asri okullar kurduk!’ demeleri ve hitabet icabı elleriyle yine medresenin avhuya doğru eğilmiş damlarını göstermeleri pek çiğ düşer. Hele kasketli küçük hatiplerin, ‘‘Sirtına giyecek gömleği kalmamış zavallı fakir milleti efendi yaptık’’ gibi cümleleri söylerken kollarını gererek avuçlarını o biraz evvel anlattığım mintanların göğsüne vurmaları tuhaf kaçır.*⁴²⁹

Reşat Nuri, böylece fakirlikten kıvranan, sefalet içinde yaşayan, çocuklarına sahip çıkamayan cumhuriyeti; yukarıda söylev çeken çocukların trajikomik durumunu örnek vererek eleştirir. Bu sırada yurtda bulunan Hacı Ömer dayanamayarak : “Yani şu yurtda iki saat hep şarkı dinledik. Bunlar da iyi emme hep

⁴²⁵ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 153.

⁴²⁶ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 161.

⁴²⁷ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 163.

⁴²⁸ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 164.

⁴²⁹ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 166.

böyle olur mu baba? Bu adam, şunlara, birez dinlerini, diyanetlerini örgetse, namaz nasıl kılınır, abdest nasıl alınır, Allah gorgusu nedir?”der. Bu söylem karşısında müftü asabileşir ve ona “Yoo Hacı Bey... Affedersin ama biz medrese açmadık; layıg cumhuriyet yurdu açtık... Yani sen, aklınca bana, ulum-i diniye dersi mi verdireceksin? Hani bana pirinç tarlalarının tapısını virsen nafile...”⁴³⁰ diyerek korkusunu gösterir. Müftü Efendi bir şey temenni edeceği zaman dua ediyor görünmemek için parmaklarını birbirine kenetler ve onları sıkı sıkıya ovuşturur.⁴³¹ Dul kalan Sabri Bey’in evlenmesi için teşvik edenlerde biri de Müftü Efendi’dir. O konuşmalarında peygamberlerin körpe kızları diğerlerine tercih ettikleri misalleri söylüyor, Hz. Ayşe misaline karışmayı ihtiyatlı bulmadığı için örneğini Davut Peygamberden buluyor:

*Bu peygamberin vücuduna seksenine doğru min- tarafillah bir titreme yapışmış cumhur-i etibba bunu tedaviden aciz kalmış, Lokman Hekim gelmiş ve ihtiyar peygamberin koynuna on dört yaşında bir kız koymaktan başka çare bulunmadığı hükmüne varmış... Sen daha iyi bilirsin doktor bey... Hani Davut peygamberin vücuduna yakı gibi yapışıp ne kadar maraz varsa çekip emen körpe kız vücudundaki vitamini Lokman Hekim daha o zamanlardan keşfetmiş...*⁴³²

Görüldüğü üzere Hz. Aişe’nin evlilik yaşı büyük bir problem gibi görülüyor ve müftü hiç o konuyu açmak istemiyor. Hz Aişe’nin peygamberimizle evlendiğinde yaşının ne olduğu her dönemde tartışılmış hala da tartışılmaya devam etmektedir. Bu tartışmaların bir ucu Hz. Aişe’yi evlendiğinde 18 -19 yaşlarında gösterirken diğer ucu oyuncaklarıyla oynadığı yaşlarda evliliğin olduğunu söylemektedir. Diğer bir karşı uç ise olayı pedofiliye dayandırmaktadır. Reşat Nuri de bu tür tartışmaları karakterleri aracılığıyla gündeme getirmektedir. Sabri Bey, ebeyle yaşadığı bir olayı şöyle anlatır: “ O tarihte şeriat kanunu henüz kalkmamıştır. Ara sıra mahallenin sessizliği içinde bir kadın çılgılığı kopardı. Benim mahallede bir ölüm yahut cinayet oldu sanarak korkmama karşı ebe, hiç yüzünü bozmadan “Değil değil, herifin biri karısını boşadı”⁴³³ diyerek şeriata ve talaka atıf yapmaktadır.

Dudaktan Kalbe romanında Dayı Saip Paşa’nın Bozyaka’da misafirlerini ağırladığı bir evi vardır. Paşa; hacıdan, hocadan yaşlı ahablarıyla burada sık sık

⁴³⁰ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 178.

⁴³¹ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 200.

⁴³² Güntekin, **Kavak Yelleri**, ss. 66-67.

⁴³³ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 108.

yemek yer, sohbet eder. Bunlardan biri de bir alay müftüsüdür. Yazar onu şöyle anlatıyor: “Gevezeliğiyle meşhur bir alay müftüsü, yemek ağırlığından kıpırdanmaya mecali kalmamış, misafirlere bitip tükenmez cin, cadı, keramet hikâyeleri dinletiyordu.”⁴³⁴ Filipe’deki Derviş Hidayet’in yılanları rakkaseler gibi dans ettirmesinin hikâyesini heyecanla anlatır.

Şemsiyenin Kerameti adlı hikâyede 71 yaşında olan Hasan Efendi’nin 20 yaşında bir genç kızla evliliği sırasında genç kızın hamile kalması, Hasan Efendi’nin şüpheyeye düşmesi ve bu problemi çözmek için komşusu sabık Şeyhül İslam’a akıl danışması anlatılır. Genç karısı ısrarla bebeklerinin olacağını söylemekte ancak Hasan Efendi buna inanmamaktadır. Durumu Şeyhül İslam’a anlattığında Şeyhül İslam komşusuna hak verir ancak bunu belli etmez. Saf, arı bir insan olan ihtiyarın yuvasının bozulmasını istemez : “Cenab-ı Allah’ın sırlarına kimsenin akli ermez. Hangi mucizeye kadir değildir ki”⁴³⁵ gibi sözlerle bahsi kapatmaya çalışır. Fakat ihtiyarın şer’en sarıh cevaplar istemesi üzerine müftü, Tevrat’tan Hz. Süleyman zamanında yaşamış terk-i dünya birinin hikâyesini anlatarak ihtiyarı ikna etmeye çalışır.

Akşam Güneşi’nde Nazmi Bey’in yakın ahablarından olan Müftü Kazım Efendi zaman zaman Nazmi Bey’le gezintiye çıkar; onun evine misafir gelir. Bir gün Jülide’yi evin bahçesinde görürler. Nazmi Bey onları birbirine takdim eder. Ancak Jülide müftünün elini öpmez, sıkmakla iktifa eder. Müftü Bey, onu başı açık görünce dayanamaz: “Bu hanıma artık bir de çarşaf yapıvermeli. Mükellefiyet sinnine de yaklaşmış.”⁴³⁶ der. Reşat Nuri’nin bu romanında da müftü, her ne kadar bağnaz olmasa da yine de tesettür konusunda geleneksel bakışı ortaya koyuyor.

4.3. ŞEYHLER

Miskinler Tekkesi’nde Şeyh Abduh, İzmir Peştemalcılar Çarşısı taraflarında oturan, heykel yapılı, tunç renkli, uzun sakallı, beyaz bornozlu bir kör Arap’tır. Kahramanımız onu bir gün değneğiyle Mesule Bacıyı dövdüğünü görmüş ve az sonra

⁴³⁴ Reşat Nuri Güntekin, **Dudaktan Kalbe**, 25.Baskı, İnkılap Kitabevi, İst. ty, s.105.

⁴³⁵ **Kelebek Mecmuası**, nu: 61, 5 Haziran 340, s. 7.

⁴³⁶ Reşat Nuri Güntekin, **Akşam Güneşi**, İnkılap Kitabevi, İst. 2014, s. 185.

nedenini anlamıştır. Bu şeyh semtte bir çeşit derebeylik kurmuştur. Kendi semtine girenleri affetmez anında cezasını verir.⁴³⁷

Son Sığınak⁴³⁸ romanında Tiyatro ekibi, gittiği kasabada kapısında “Halk Odası” yazılı bir tekkede kalırlar. Bu tekkenin bir şeyhi de vardır: Şeyh Fevzi. Aynı kasabada yaşayan diğer şeyh ise Ukkaş Efendi’dir. O, sık sık dini masallar ve kahraman katil hikâyeleri anlatır. Hoca isimli diğer tiyatro oyuncusu bu şeyhleri şöyle tasvir ediyor: “Bakın çocuklar, bunlara güven olmaz. Kızı okumaya kalkıyor, keramet hikâyeleri falan söylüyor... Bunlar, tarikat ehli(!) adamlardır... Bakarsın büyü yapmaya kalkarlar... Kızın göğüslerine Yasin yazmaya heveslenir... Arkasından bakarsın; hepimizi çakmış, kızı almış gidiyor... Öteki Buruni herif gibi...”⁴³⁹ Gazali adlı bir tiyatro oyuncusu vardır ki okuyup üflemesiyle de meşhurdur.

“Münzevinin Esrarı” hikâyesinde Şeyh Nihani adlı şeyhin genç kızları nasıl ağına düşürdüğü, onları günlerce yanında tutmak istediği anlatılır. Reşat Nuri biraz da alaycı bir şekilde “Hele çocuksuz kadınlara şeyhin mübarek nefesi iksir gibi tesir ederdi”⁴⁴⁰ demektedir.

Yeşil Gece’de Şeyh Naki Efendi, tekkesi ve geniş toprakları olan; kasabanın ileri gelenlerinden biridir. Kızını jandarma kumandanı Ubeyt Bey’le evlendirmiştir. Bu Ubeyt Bey, emre itaat etmez, medreseyi yıkmaktan korkar: “Beni mazur görünüz... Maneviyatımın kuvvetli olduğu malumunuzdur... Evliya kuvvetinden korkarım. Bahusus hükümete isyan da mevzubahis değil... Adamcağızlar, medresenin yıkılmasına mümanaat etmiyorlar... “Enkazı başımıza indirin... Biz şehit olmak isteriz,” demek bir suç mudur?”⁴⁴¹ diyerek reddeder.

Şeyh Ebu Naki’nin Kerameti hikâyesinde altmış altmış beş yaşlarında bir kadının bizzat şahit olduğu fal ve kerametiyle ün yapmış Şeyh Ebu Naki’nin falının gün gibi çıktığı anlatılır. Yaşlı kadının komşusu Hediye, uzun süredir çocuk sahibi olmadığı için kocasının boşamasından korkmaktadır. Yaşlı kadın onu Şeyh Efendi’ye

⁴³⁷ Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, ss. 58-59.

⁴³⁸ Reşat Nuri’nin son romanı Son Sığınak, 1961’de onun ölümünden sonra yayımlanmıştır. Romanda tuluat tiyatrolarının yok oluşu, halkevleri, cumhuriyetin yok edemediği bürokrasi çıkmazı, inkılapların benimsenmediği anlatılır.

⁴³⁹ Reşat Nuri Güntekin, **Son Sığınak**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 4.Baskı, İst. 1976, s. 204.

⁴⁴⁰ Güntekin, **Tanrı Misafiri**, s. 61.

⁴⁴¹ Güntekin, **Yeşil Gece**, s. 81.

götürür: “Öyle bir falcıydı ki her ne derse günü gününe saati saatine çıkardı.”⁴⁴² Çarık karşılığı Hediye’ye bakan Şeyh hemen yorumu yapar: Kızım senin bir derdin var. “Koca mı bulamadın, paran mı yok çocuğun mu yok?” Şeyh Efendi kızın dileğinin olacağını ancak ondan önce tehlike geçireceği söyler. Bu sırada Şeyh, başını iki yana sallar, dualar okur ve ağzından köpükler gelmeye başlar. Şeyh’in falına göre ayın ikisiyle on yedisi arasında bir gece uyurken Hediye’nin başına bela gelecektir. Şeyh’in aynasına göre kıza ölüm görünmektedir. Eğer on beş gün uyumazsa bu beladan kurtulabilir. Komşuları her gün onu uyutmamak için planlar yapar. Ancak hiç beklenmedik bir anda askerden dönen kocacı karısını bu halde görünce tüm planı bozar böylece tesadüfen de olsa Şeyh’in kehaneti gerçekleşmiş olur.

4.4. HACILAR

Kan Davası romanında Hacı Rüstem, Yukarı Sazan köyünün önde gelen, kızıl, köse sakallı, ufak vücutlu, ihtiyar bir karakteridir. Köyün kahvesini işletmektedir. Kimsesiz bu on üç çocuğu köye ne diye getirdiğini sert bir şekilde sorunca, Ömer içinden şu betimlemeyi geçirmektedir: “Sen köylü adam değilsin. Ben seni her zaman bir yerlerde gördüm. Camide ellerini kürsüye vura vura vaaz ederken mi,propaganda nutukları verirken mi?.. senin bir şeyler olduğunu biliyorum fakat ne? demek geliyor ama diyemem.”⁴⁴³ Arkasından anlayıp dinlemeden bu çocukları getirmesinin yanlış olduğunu; oysa Ömer’in nur yüzlü Müslüman bir delikanlı olduğunu ifade ediyor. Bu Hacı’nın çalgılı ve kumarlı kahvesi vardır. Kaçak kokain satar, darda kalanların arazilerini ucuza kapatır.⁴⁴⁴Bir gün kıtlık baş gösterdiğinde Ömer’in öğrencilerinden ikisi Hacı Rüstem’in sarayına gider ve bir çuval mısır çalar. Ömer Bey durumu fark edince suçlu çocuklarla beraber Hacı’nın sarayına gider ve durumu anlatır. Ancak Hacı’nın köse sakalının her teli ayrı ayrı oynayarak sesi kâh inceliyor kâh canavar düdüğü gibi öterek haykırıışlarla çocukları dövmeye kalkar. Hacı, daha sonra Ömer Bey’in okulunu hırsızlık bahanesiyle maarif idaresine şikâyet eder. Bu şikâyeti yaparken pek çok köylüyü de kışkırtmış ve tehdit etmiştir. Alacaklılarını

⁴⁴² **Kelebek Mecmuası**, nu: 68, 24 Temmuz 340, s. 6.

⁴⁴³ Güntekin, **Kan Davası**, s. 118.

⁴⁴⁴ Güntekin, **Kan Davası**, s. 162.

köşeye sıkıştırır. Ömer Bey, bu Hacı'nın tavrının nedenini şöyle betimlemektedir: “Hiçbir şey olmasa da benim ara sıra kahveye uğradıkça kumar oynayanlara, kendi rakısından sarhoş olarak gramofonla oynayanlara ve kavga edenlere bakışım onu ürkütmek için kâfi bir sebepti. Hâsılı Hacı Rüstem firması için korkuyordu.”⁴⁴⁵ Görüldüğü üzere yazarın Kan Davası romanındaki Hacı Rüstem karakteri, roman boyunca ikiyüzlü, içten pazarlıklı, merhametsiz, menfaatçi olarak tasvir edilmiştir. Reşat Nuri'nin romanlarında başkarakterlerinde olduğu gibi yan karakterlerde de Hacılar; menfaatçi, işbirlikçi, ikiyüzlü insanlardır.

Eski Hastalık romanının başkarakteri Yusuf Züleyha'yı sinemaya götürür. Sinemada oturmakta olan bir adam oldukça konuşkandır ve sinema sahibi Hacı Bey'i şöyle tarif eder:

*Hacı Bey, sinema zarlarını okkayla getirtiveriyor. Okkası yirmi kuruştan... Hurda fiyatına... Kopuklarını kendisi yapıştırıveriyor... Hacı Bey yamandır... Bize para ile rüya gösteriyor... Hani eskiden cahillere davul tozuyla minare gölgesinden ilaç yapıp paralarını aliverenler varmış... ha ha ha... Yamandır bizim Hacı Bey... Rüya satıcılığı kolay değil.*⁴⁴⁶

Gökyüzü romanında Başkahramanımız Sevim'in hastalığı sırasında ziyarete gelen uzak bir akrabasından bahseder. Bu kişinin adı Bedia'dır ancak herkes ona Hacı Yenge demektedir. Bu kişi aile içinde güzelliğiyle nam salmıştır. Hacı Yenge, sade güzelliğiyle değil oynak olmakla da tanınmıştır. Bir rivayete göre Sürre Emirliğiyle Hicaz'a giden bir akrabaları onu Arafat'ta görmüş kocasından ayartarak İstanbul'a getirmiştir. İkinci rivayet ise Hac dönüşünde hastalık sebebiyle İskenderiye'de kalan Sürre Emmini, Hacı Yengeyi fena bir gece âleminde sevmiş ve bir türbeye götürüp tövbe ettirdikten sonra nikâhına almıştır.⁴⁴⁷ Yazar Hacı Yenge'nin ettiği tövbeye rağmen boş durmadığını, yaramazlık ettiğini söylemektedir. Hacı Bedia Yenge, Mayangalardan bahsetmekte, onların eski bir ocak olduğunu, tekkelerle beraber dağıtıldığını, bu mayangalarda fakir Arap kadınlarının oturduğunu, İstanbul'un bir çok eski ailelerinin bu ocağa bağlı olduğunu, aileden yeni bir bebek dünyaya geldi mi İnadiye'deki bu Araplara haber yollandığını, bunların eve gelerek çocuğu tütsülediklerini, böylece bebek ömrünün sonuna kadar iyi saatte olsunlara, mayangalara bağlanmış olduğunu, tütsüyü birkaç senede bir

⁴⁴⁵ Güntekin, **Kan Davası**, s. 221.

⁴⁴⁶ Güntekin, **Eski Hastalık**, s. 183.

⁴⁴⁷ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 200.

tazelemek gerektiğini, hele hele çocuk büyük bir hastalığa tutulduğu, evlendiği, doğurduğu vakit tütsülemeye gelindiğini, iki kardeşin doğacakları zaman tütsü gönderilmediği için ağzından köpükler gelerek kollarında öldüğünü anlatmakta çocukluğunda sebepsiz bir yaramazlık hırçınlık geldi mi hemen mayangalardan tütsü getirtilip yakıldığını söylemektedir.⁴⁴⁸ Hacı Yenge, daha da ileri gider, Sevim’e mutlaka mayangalarda düğün yapılması gerektiğini söyler. Amcakızı Pervin, Hacı Yenge’nin söylediklerini teyit ederek Sevim’in annesinin de tütsüye kurban gittiğini, “Kadın hamileyken al basınca durumu fark etmişler İnadiye’ye haber vermişler ancak hasta ölmüş. Bunun için yalnız Sevim’i tütsülemişler, çocuğun mayangalara bağlı oluşu da buradan ileri geliyormuş demektedir.”⁴⁴⁹ Başkahramanımız tüm bu konuşmaların hurafeye, periye, büyüye, tütsüye açılan savaşın onuncu yılında geçmesine acımakta ve durumu dehşetle izlemektedir.⁴⁵⁰

Kavak Yelleri’nde Sabri Bey’in roman boyunca en çok tasvir ettiği iki kişi vardır: Biri Hacı Ömer Bey diğeri ise Müftü Efendi’dir. Hacı Ömer Bey, Karabalçıklı Çiftliği’nin sahibi olup geniş arazilerde pirinç yetiştiren zengin bir ağadır. Karabalçıklı adında eski bir derebeyi ailesinin son çocuğudur.⁴⁵¹ Sözü dinlenir ve herkesi susturacak güçtedir. Her ne kadar ağa olsa da cumhuriyetle beraber bu düzen isim olarak sona ermiş; ancak bir şekilde işlemeye devam etmiştir. Hacı Bey, cumhuriyeti tamamen benimseyememiş, Serbest Fırka’nın kuruluş aşamasında ise havayı koklayarak tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Müftünün kurduğu Yetimler Yurdu’nun başkanlığını üstlenmiş ve buraya yardımını esirgememiştir. Zaman zaman Müftüyle tartışmaya girmiş, Müftünün yetimler yurdunu din eğitimi vermemekle top ateşine tutmuştur: “Yani şu yurtta iki saat hep şarkı dinledik. Bunlar da iyi emme hep böyle olur mu baba? Bu adam, şunlara, birez dinlerini, diyanetlerini örgetse, namaz nasıl kılınır, abdest nasıl alınır, Allah gorgusu nedir?”⁴⁵²

Hacı Müslim Bey, kasabanın eczanesini Doktor İsa Bey ile işleten ve kızını kahramanımız Doktor Sabri Bey’e veren kayınbabadır. Sabri Bey onun biraz Arapça ve Farsça bildiğini, kelama, tasavvufa büyük merakı olduğunu, musiki ve şiirini sevdiğini ve iki tane de kitap yazdığını söylemektedir. Bunlardan biri Hicaz

⁴⁴⁸ Güntekin, **Gökyüzü**, ss. 205-206.

⁴⁴⁹ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 207.

⁴⁵⁰ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 209.

⁴⁵¹ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 12.

⁴⁵² Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 178.

dönüşünde kaleme aldığı Hac Rehberi isimli eseridir. Sabri Bey, kayınpederinin bu kitabını uzun uzun anlatmaktadır: “Makam-ı Mübareke’yi ne gibi teşrifat dâhilinde ziyaret etmek, nerelerde hangi duaları okumak lazım geldiğini geniş bir vukuf ile anlatıyor, sonra bu törenlerde soyulmamak, dolandırılmamak için alınacak tedbirleri uzun uzun izah ediyordu.”⁴⁵³Bir ara bu kitabı yeni yazıyla da bastırmayı düşünmüştür. Sabri Bey kitabın niçin bu kadar satıldığına hayret etmektedir: “Fakat köylerde En’am-ı Şerif, Ferhat ile Şirin, Hikaye-i Kesik Baş gibi kitaplar arasında bu “Kökçü Risalesi’ne de tesadüf ettikçe daima hayret etmiş ve bunu kimlerin, niçin satın aldığını anlayamamışımdır.”⁴⁵⁴ demektedir.

Ancak şu var ki Müftü ile Hacı Müslim Bey iyi geçinemezler. Müftü medrese derslerini iyi bildiğini sanır. Müftü Efendi, Hacı Müslim Bey’in kelam ilminin konusu olan kâinat kadim midir, hadis midir şeklindeki konulara değindiği zaman kendisini bozacağını bildiği için susar, hazmedemez.⁴⁵⁵ Hacı Müslim Bey nişanlılık sürecinde kızını Sabri Bey ile yalnız bırakmaz, gece oturmaların da bile Celile hemen hiç görülmez.

Miskinler Tekkesinde ⁴⁵⁶ İstanbullu Hacıyatmaz, kolları ve bacakları olmayan sakallı bir dilencidir. O, on beş yirmi günde bir kahramanımızın mahallesine gelir. Sakalının ucunu birdenbire ağzına almak ve suratını şekilden şekle sokmak gibi hünelerini sergiler. Boynunda asılı teneke kutusuna parasını toplar. İstanbullu Hacıyı ise Kahramanımız, onu iki eline taktığı takunyalara dayanarak dört ayak

⁴⁵³ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 213.

⁴⁵⁴ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 213.

⁴⁵⁵ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 220.

⁴⁵⁶ Reşat Nuri’nin 1946’da kaleme aldığı romanı Miskinler Tekkesi, dilencilik ve dilenciler üzerine yazılmış bir romandır. Eserde, “dilenme”nin sokaktan bürokrasiye kadar uzanan geniş bir içtimai mesele olduğu mesajı verilir. Cüzamlıların tecrit edildiği mekanlar olarak faaliyet gösteren Miskinler Tekkesi yazarımızın romanlarına konu olmuştur. Bu yapılara tekke denilmesinin sebebi cüzamlıların topluma karışmayarak tarikat ehli gibi yaşamalarından ileri gelmektedir. Söz konusu yapıların idarecilerine şeyh deniliyordu. Ancak uyşuk, tembel insanlara da miskin denildiği için zamanla bu yapılar tembellik ve uyşuturucu yuvası olarak görülmüştür. Reşat Nuri’nin Gökyüzü romanında da bahsettiği tekke Karacaahmet Türbesi’nin önünden Haydarpaşa yönüne giden yolun soluna rastlayan yerdedir. Binanın önünde yoldan geçenlerin sadaka vermesi için sekiz sadaka taşı vardı. Buralara para konulduğunda gözcü dede arkadaşlarına haber verir, cüzamlılar da hep birlikte dua ederdi.

Yazarımız bu tekkeyi tembellik, dilencilik, uyşukluk ve hurafe yuvası olarak tasvir etmektedir. Roman, dilencililiğin yanı sıra Meşrutiyetten, Otuzbir Mart olayından, Balkan Savaşlarından, Birinci Dünya Savaşından, İzmir işgalinden ve Cumhuriyetin ilk yıllarından da bahsetmektedir. Romanın önemli bir kısmı İzmir’de geçmekte ve buradaki tekkeler hakkında da bilgi vermektedir. Değirmendağı, Temaşalık, Havra Sokak, Namazgâh, Bornova, Katipoğlu, Pasaport, Punta, Kadifekale, Karantina, Tilkilik, İkiçeşmelik... İzmir’deki bazı yer isimlerine örnektir. Bkz. Nuran Yıldırım, “Miskinler Tekkesi”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)** İst. 2005, Cilt: XXX, ss.185-186; Emil, **Reşat Nuri Güntekin**, s. 25.

yürüyen tehlikeli birsıçan olarak tanımlıyor. Bu hacının zanaatı; dilendiği yerlerde herhangi kadın veya kızın hangi erkekle bir dalaveresi bulunduğunu gözleyip tahkik etmektir. Sonra, o kadın veya kızların sokakta yollarını bekleyerek, hatta bazen de evlerinin kapılarını çalarak... Dua eder... Bu kadıncağızları haraca bağlar.⁴⁵⁷

Miskinler Tekkesi'nin bir diğer hacı karakteri Damacı Hacı'dır. Kahramanımızın İzmir Tilkilik'te gördüğü Damacı Hacı, uzun boylu, köse sakallı kuru yüzlü bir ihtiyar Yemenlidir. Yaz kış lastik potin, zümrüt yeşili bir cübbe giyer. Ona kahvede dama oynatırlar, ara sıra kızdırıp küfrettirerek eğlenirler. Adam bir Kadir Gecesinde vefat eder. Onun elbiseleri fakir birine verilir. Bir gün kahveye doğru uzaktan Damacı Hacı'nın kıyafetiyle gelen komşusunu gören kahve halkı, onu hortladı sanarak selat ü selam okuyarak kaçarlar.⁴⁵⁸

Yeşil Gece'de Hacı Emin Efendi, eşkıyalık yaparken hükümete teslim olarak jandarmaya yazılmış; paraya ve kana doyduktan sonra Beytullah'a yüz sürerek tövbe etmiş, şimdi ise abdestsiz yere basmayan yaşlı bir hacıdır. O, Şahin Hoca'nın; Bedri'nin hafızlığını engellediğini duyması üzerine hışımla Emir Dede Mektebi'ne gelir ve Şahin Hoca'ya çıkışmaya başlar:

*Müslüman memleketinde salyangoz satılmaz... Biz çocuklarımızı mektebe dinlerini, diyanetlerini öğretiler diye gönderiyoruz... Ne idüğü belirsiz heriflerin evlatlarımızı dinsiz etmesine razı olmayız! Hafız-ı Kuran olmaya azmetmiş bir çocuğu Allah'ın yolundan çevirmek, enva-ı hakaretlerle başından sarığı çıkarmak ne ahlaksızlıktır, ne de dinsizliktir. Buna cüret eden küstahı lokma lokma doğramak farzdır...*⁴⁵⁹

Aynı romanda bir başka hacı karakteri Hacı Fettah Efendi, Şahin'in medreseden hocasıdır. O derslerinde peygamberler ve İslam tarihinden kalma masal döküntüleri anlatır, Kerbela'dan, Hüseyin'den, Hacer'den, İsmail'den bahsederek sık sık milleti ağlatır.

Leyla ile Mecnun kitabının "Sesli Kayalar Çiftliği" adlı hikâyesinde ise Hacı Yunus Paşa adlı bir hacının nasıl biri olduğu anlatılır. Reşat Nuri'nin romanlarında olduğu gibi hikâyelerinde de din adamları, hoca ve hacı karakterleri; sahtekâr, hilekâr, yalancı ve olumsuz gösterilir. Hacı Yunus Paşa cer hocası olarak Bursa'ya gelmiş, zengin müderrise damat olmuş, sonra ihtiyar zengin bir kadını Hacca götürüyorum

⁴⁵⁷ Reşat Nuri Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, İnkılap Kitabevi, İst. 2014. s. 120.

⁴⁵⁸ Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 54.

⁴⁵⁹ Güntekin, **Yeşil Gece**, ss. 120-121.

diye kandırmış, kendine nikâhlanmış, nüfuz ve kudreti günden güne büyümüş, nihayet, Meşrutiyetten sonra çevirdiği birçok fırıldaklarla Bursa'nın Roçild'i olmuştur.⁴⁶⁰ Yaseminli Yuva" hikâyesinde ise Hacı Fazıl Bey'in Nizamda'ki köşkünde dans ettirdiğinden ve poker oynattığından bahsedilir.⁴⁶¹

Babür Şahın Seccadesi⁴⁶² oyununun Hacı Murat'ı; fakir fukaranın malını yok fiyata satın alıp malları çeşitli işlemlerden geçirdikten sonra tarihi değeri yüksek bir mal gibi satarak insanları işleten üçkâğıtçı, kurnaz bir karakterdir. O, malları yüksek değere satmak için hemen her eşyaya bir menkıbe uydurmaktan çekinmez: "Şu tas kutsi bir şeydir efendimiz... Bu Evliya'yı izamdan Nasih Dede'ye aittir. Nasih Dede her akşam bundan adı bir çorba içer ve Cenabıhakka şükreylemiş. Bir gece çorbanın tuzsuzluğundan şikâyet etmiş... Mintarafillah birden bire tasın dibine şu delik açılmış..."⁴⁶³ Hacı; Şamdanın, Kanuni'den kaldığını, elindeki rahlenin Sultan Osman'dan kaldığını, hançerin, Murat Hüdavendigâr'a ait olduğunu söyleyerek müşterisini aldatmaya çalışır. Nabi Efendi, ona bir oyun oynayarak ava giden Hacı'yı avlar: Elindeki keçeyi dükkânda unutmuş gibi yapar ve dükkândan çıkar. O sırada paşa kılığındaki arkadaşı mekâna girer ve keçenin nadide bir eser olduğunu söyleyerek satın almak istediğini söyler. Hacı, keçeyi bir müşterisinin unuttuğunu; ancak ikna ederek onu alıp Paşa'ya satabileceğini ifade eder. Nabi Efendi'ye gider ve : " Şimdi sana hem bir iyilik etmek, hem de senden bir hatıra, bir yadigâr almak istiyorum. Bu, hiçbir işe yaramayan keçe parçasını senden satın alacağım..."⁴⁶⁴ diyerek kurnazlığını sürdürür. Nabi Efendi'nin planı tıngır tıngır işler ve nihayet çok pahalı fiyata keçeyi Hacı'ya satar. Nihayet Paşa, Hacı'nın oyununu yüzüne vurur: "Başınızın sarığı, ağzınızın orucile böyle ihtikâr işlerine girmekten utanmıyor musunuz?"⁴⁶⁵

Hançer oyunu 1911 yılında Çanakkale Sarıcak'ta Sarihatipoğlu çiftliğinde geçen geleneksel bir aile yapısına sahip Sarihatioğulları'nın İstanbullu gelin Hikmeti zoraki kabul etmeleri; Hikmet'in erkek çocuk doğuramadığı için dışlanması ve

⁴⁶⁰ Reşat Nuri Güntekin, **Leyla ile Mecnun**, 10. Baskı, İnkılap Kitabevi, İst. 1994, s. 225.

⁴⁶¹ Güntekin, **Tanrı Misafiri**, s. 22.

⁴⁶² Babür Şahın Seccadesi, Diş Ağrısı ile 1931'de basılan bir mektep temsildir. Antikacı Hacı Murat'ın ucuza malı alıp yüksek karla satmak istemesi üzerine ava giderken avlanması anlatılır.

⁴⁶³ Reşat Nuri Güntekin, **Babür Şahın Seccadesi**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İst. 1931, s. 7.

⁴⁶⁴ Güntekin, **Babür Şahın Seccadesi**, s. 11.

⁴⁶⁵ Güntekin, **Babür Şahın Seccadesi**, s. 17.

nihayet ailenin diğ er  yesi Necmi'den hamile kalarak erkek  ocuk doğurmasıyla aileye kabul edilmesi anlatılmaktadır.

Hançer oyununda modernlikle gelenek kıyaslanır; İstanbul insanı rasyonel ve aydınlık olarak övülürken Anadolu yozlaşmış töreleri ve inançlarıyla eleştiri konusu yapılır. Eleştirinin merkezinde Anadolu insanının inançları, geriliği ve eğitimsizliği vardır. Hançer oyununda geleneksel bir dünya görüşüne sahip olan Hacı Ali ve ailesinin hurafelerle örülü inançları eleştirilirken modern olanın zaferi açıkça görülür. Hacı Ali ailesine gelin gelen Hikmet ve annesi Kadriye gerçek aydınlanmanın temsilcileridir.⁴⁶⁶ Hacı Ali Sarihatipoğlu geleneklerine bağlı bir dindardır. Hacı Ali, oğlu kısır olduğu için İstanbullu gelini Hikmet'in kocasını aldatarak yeğeni Necmi'den dünyaya getirdiği bebeği torunu olarak kabul eder. Gelenek- modernlik çatışmasının işlendiği oyunda büyü gibi pekçok batıl inançlara yer verilir. Oğlunun İstanbullu biriyle evlenmesine başlangıçta karşı çıkan Hacı Ali, kendi ailesinden olan Necmi'nin, gelini ile olan ilişkisinden doğan bebeği soyunun devamı için torunu olarak kabullenir. Din istismarının, batıl inançların, toplumsal ahlaki yozlaşmanın, ataerkil toplum anlayışının eleştirildiği oyunda namus gibi çok önemli bir değer geleneksel ailenin menfaati için görmezden gelinir. Reşat Nuri'nin eserlerinde çokça karşılaşılan yeninin değerinin anlaşılması için eski kıyasıya eleştirilir ve mizah konusu yapılır. Geleneksel aile- modern aile üzerinden verilen mesajda eskinin komikliği ve absürtlüğü ortadadır. Buradaki Hacı karakteri; bağnaz, menfaatçi, gelenekçi, ahlaksızlığa göz yuman biri olarak yazarın diğer eserlerindeki olumsuz dindar karakterler ailesine katılır.

Akşam Güneşi romanında Hacı İsmail  avuş, Nazmi Bey'i yeni doktora anlatırken "Cenab-ı Hak kitabında Hazret-i Muhammed'in son peygamber olduğunu yazmasaydı ben bu adama peygamber derdim"⁴⁶⁷ demektedir. Yeni doktor bu kadar övgüyle bahsedilen bir adamın dini bütün birisi olması gerektiğini ifade etmesi üzerine  avuş: "Dininden sana bana ne ki doktor bey... O, Allah ile kendi arasında bir iş... Benim atı da dereye sokup abdest aldırayım, beline k teği vurup secdeye yatırayım, yemini, suyunu kesip oruç tutturayım... İnsan olmadıktan sonra ibadet

⁴⁶⁶ Bilal Demir, ss.207-209; Emil, **Reşat Nuri Güntekin**, s. 80.

⁴⁶⁷ Reşat Nuri Güntekin, **Akşam Güneşi**, İnkılap Kitabevi, İst. 2014. s. 8.

etmiş neye yarar ki”⁴⁶⁸ demektir. Bu Hacı İsmail Çavuş, vaktinde surre emini olmuş, hacılığı da olan emekli bir mutasarrıftır. Dini bilgisi kuvvetlidir. Öyle ki yeni doktora Nazmi Bey’i anlattığı sırada günahın tanımını şöyle yapar: “Günah dilden çıkmaz Doktor Bey... Günah elden çıkar...”⁴⁶⁹

Kan Davası romanında Ömer Bey, epey dolaştıktan sonra bir meydana çıkar. Meydanın köşesinde bir cami, yanından küçük bir mezarlık bulunmaktadır. Caminin musalla taşında bir ölü bulunmakta ancak vakit daha gelmediği için çocuklardan başka kimse etrafta bulunmamaktadır. Çocuklar tabutun önünde cenaze namazı oyunu oynarlar. Yaşı büyük olan başına sarık sarmış diğerleri arkasındadır: “...’zembilli kambur bir ihtiyar utanmıyor musunuz yumurcaklar? Başka oyun bulamadınız mı?’ diye onları sopayla kovuyor.”⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ Güntekin, **Akşam Güneşi**, s. 11.

⁴⁶⁹ Güntekin, **Akşam Güneşi**, s. 11.

⁴⁷⁰ Güntekin, **Kan Davası**, s. 40.

BEŞİNCİ BÖLÜM

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ESERLERİNDE DİNDEN UZAKLAŞAN VE OLUMSUZ YANSITILMAYAN TİPLER

Reşat Nuri'nin eserlerinde dindar bireylerken zamanla dinden uzaklaşarak sekülerleşen zaman zaman da inançlara karşı tavır alan ve inançlara ilgisiz kalan karakterler oldukça çoktur. Dindarlıktan uzaklaşanların karakterleri bu yola sevk eden pek çok sebep vardır. Seküler hayat tarzı, modernleşme olgusu, felsefi fikirler, yaşanan çevre, maddi imkânlar ya da imkânsızlıklar ilk akla gelenlerdir. Bu anlamda Balıkesir Muhasebecisi eserindeki Tahir Bey, Yaprak Dökümü'nde Ali Rıza Bey, Miskinler Tekkesi'nin başkarakteri, Akşam Güneşi'nin Nazmisi, Kızılılık Dallarını Nadide Hanım'ı Acımak'ın Mürşit Bey'i zamanla sekülerleşirken; Gökyüzü romanının başkarakterleri, Gizli El'in Şerefi, Ateş Gecesi'nin Kemal Murat'ı, Bir Yudum Su hikâyesinin Doktor Hamit Bey'i dine karşı ilgisiz karakterlerdir. Reşat Nuri'nin eserlerinde bazı dindarlar ise olumlu özellikleriyle öne çıkmaktadır. Mevlevilik, Mesnevi ve musiki ile bezenmiş bir dindarlık yazarın eserlerinde az da olsa yer almaktadır. Bazı dindarlar ise olumlu ya da olumsuz tasvir yapılmadan ele alınır. Yazarın eserlerinde ilmi seviyesi yüksek dindar kadınlar yoktur. Kadın dindarlar geleneksel hayat tarzıyla ve hurafelere sıkı sıkıya bağlı olmalarıyla ön plana çıkmaktadır. İşte bu bölümde yukarıda ifade edilen tipleri tanıtarak yorumlayacağız.

5.1. DİNDEN UZAKLAŞAN TİPLER

Miskinler Tekkesi'nde Kahramanımız, İstanbul'da köşkte yetişen bir çocukken icat ettiği bir oyun onun daha sonraki hayatında etkili olacaktır:

*Dilencilik oyunu... Taklidin benzemesi için kâh göz kapaklarıma sigara kâğıdı yapıştırarak kör, bir kolumu tersine çevrilmiş hırkamın içine saklayarak, çolak, kâh dolaptaki dedemden kalma bastonları koltuk değneği gibi kullanarak topal olurdum. Sonra: "Alilim... Elim ermez, gözüm görmez... Bir sadakacık verin!" diye sızıldanarak minderler, sandalyeler arasında dolaşırdım...*⁴⁷¹

⁴⁷¹ Reşat Nuri Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, İnkılap Kitabevi, İst. 2014. s. 7.

Kahramanımızın büyük dedeleri arasında hacılar, hocalar, mollalar, paşalar vardır. Kahramanımızın Sultan Mahmut'la diz dize yemek yemiş Kocabaş Dedesi vardır ki sıkça bahsedilir:

O büyük adam, Sultan Mahmut'un önünde kalan ekmek kırıntılarını yüzüne, gözüne sürerek toplar... Dualar, senalarla el üstünde konağa getirirmiş... Yıllarca ailenin yeni doğan çocuklarına teberrüken tattırılmış ilk dünya nimeti bu padişah artıkları olmuştur... Benim yetiştiğim İkinci Abdülhamit zamanlarında bile arasına saraydan elli altınlık, yüz altınlık ihsanlardan gelir ve Karacaahmet'in meşhur Miskinler Tekkesinde olduğu gibi bütün aile, büyük sofada toplanarak, "amin, amin" çağırırdı... Demek ki sadaka benim mayamdadır. Kocabaş ailesinin hamuru onunla yoğurulmuştur.⁴⁷²

Kahramanımız, Osman Melali Efendi adlı dedesinin Divanı'nı ele geçirdiğinde durum pek de farklı değildir. Dede'nin kitabı adeta yalvarma kitabıdır: Önce Allah'a sonra peygambere ve teşrifat sırasıyla ashaba, padişahlara, vezirlere yalvarır. Dilencilğe gittikçe meyleden kahramanımız kendisi hakkında şu çıkarımı yapıyor:

Yedisinde babasının eteği dibinde namaz kılan çocuk, yirmi yedisinde felsefe okurken dinsiz olur, cennet ve cehennemden gülerek bahseder. Fakat elliye doğru hava tekrar dönmeye başlar. Kitap rafında beliren damar ilacı, kuvvet ilacı vesaire şişeleriyle beraber zihninde de bir takım tereddütler, "Acaba"lar uyanır. Ara sıra yapılıştaki ustalığı seyre gittiği Süleymaniye Camiine, birkaç yıl önce Amerikalı seyyah gibi ayağında terliklerle girdiği halde, şimdi kunduralarını eline alarak, çorapla girer ve Allah'a, peygambere karşı tereddütle ve mahcup bir mülahazet-i aşıkaneyle başlar.⁴⁷³

Görülüyor ki Reşat Nuri, Gökyüzü Romanındaki kahramanına söyledikleri ile Miskinler Tekkesindeki kahramanına söylediği aynıdır: Yaş ilerledikçe bir durulma, korku, ölümün ağır nefesi peyda olur.

Kahramanımız geleneksel bir ailede büyümüştür. Ramazanlar, teravihler, ıskatlar, zekâtlar, sadakalar, iftar sofraları, köşkün haremlık selamlık bölümleri sık sık tasvir konusu olur. Kahramanımız fiziki özelliklerinden pek memnun değildir: "Ne zaman bir yabancı ile karşılaşsam ilk önce başıma dikkat ettiğini, vaziyete göre acınacak yahut gülünecek bir şey gibi baktığını görürdüm. Bu hal çocukken beni rahatsız etmişti... Genç adam olmaya başlayınca derdim yeniden depreşiyor..."⁴⁷⁴ demektedir. Kahramanımızın çocukken oynadığı oyunlar ve fiziki özellikleri kişiliğinin gelişmesinde büyük rol oynamış; bu sebeple istemek, dilenmek, el açmak

⁴⁷² Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 10.

⁴⁷³ Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 11.

⁴⁷⁴ Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 19.

zamanla mesleği olmuştur. Kahramanımızın en büyük yeteneği güzel yazısıdır. Belli süre bu yeteneğin parasını da yemiştir. Ancak askerde geçirdiği bir kaza nedeniyle çolak kalmış bu yüzden de mesleğini icra edemez olmuştur. Bu vaziyette yapılacak tek şey dilenmektir. Evkaf'dan çıkarılmasından sonra Şefkati Bey Mektebi Nur-i İrfan'da çalışan kahramanımız burada arkadaşı Talat ile belli süre çalışır. Çocuklara millî ve İslamî şîara uygun bir terbiye verilir. Kahramanımız burada çalıştığı sırada çocuklara iane toplamaya çıkmış; ilk dilencilik talimine burada başlamıştır. Askerlik çağı gelen kahramanımızın gideceği yer Mısır'dır. Trende Mevlevî fıkalarının nefesleri arasında gittiği Mısır'da bir katırın çarpması sonucu bileği kırılmış ve sakat kalmıştır: “ Din uleması Kızıldeniz'in yarılması, ayın yarılması gibi mucizelerden bahsederler. Fakat Tanrı'nın asıl büyük mucizesi o kargaşalık içinde benim canımı kurtarışım ve gene yürüye yürüye memleketime dönüşüm olmuştur.”⁴⁷⁵

Askerliği biten kahramanımız trenle İzmir'e gelir. O sırada İzmir işgal altındadır. Eşrafpaşa Camii önünde oturduğu sırada bir çarşafly kadının eline uzattığı iki çil kuruş mesleğe başladığı andır artık: “Yaratılışım ve bütün hayatım durmadan beni bu akıbete sürüklemişti. Fakat ilk resmi sadaka, ilk resmi müşterimin elinden o gün ilk defa avucuma düşüyordu.”⁴⁷⁶ Kahramanımız, İzmir Temaşalık'ta- bugün Kadifekale'nin çevresi- Afrika kökenli zencilerin olduğu mahallede uzun yıllar yaşamış ve geçimini dilencilikle sağlamıştır. Burada Mesule Bacı onun ev işlerini görmektedir. Daha sonra babası olmayan, annesi tarafından ise terkedilen İsmail'i evlat edinir ve üçü aynı evde yaşamaya başlar. Kahramanımız Taşamalık'ta kaldığı süre zarfında buranın tasvirini yapar, putperest bir Afrika bayramı; Dana Bayramı'ndan bahseder. O, dilencilliği şöyle tasvir eder: “ Dilencilikte merhamet başta geliyor. Sanatın tüm inceliği o damarı yakalayıp derin derin sızlatmaktır.”⁴⁷⁷

Kahramanımız bu işin aynı zamanda bir yetenek de olduğunu söylüyor ve “Hiç bilenle bilmeyenler bir olur mu?” ayetini “peygamberin buyurduğu gibi” diyerek tanık getiriyor.(Söz konusu cümle hadis değil ayettir.)

Mesleğin acemileri ve kabiliyetsizleri dilencilliği yalvarıp yakarmadan ibaret sanırlar. Benimki gibi bir sükûnun tesirini yalnız benim meslektaşlar arasında değil, cemiyetin daha yukarı tabakalarındaki dilenciler arasında da anlayan o kadar azdır ki... Sokakta kaçmak ve utanmak suretiyle erkeği

⁴⁷⁵ Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 46.

⁴⁷⁶ Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 49.

⁴⁷⁷ Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 73.

*peşlerine takan kızlar gibi ben de adeta bu çekingen sükûtumla müşterilerimi peşime takıyorum. Aşk gibi dilencilikte de kaçanı kovalıyorlar.*⁴⁷⁸

Kahramanımız eski dilenciyle yeni dilenciye, Osmanlının dilencisiyle Cumhuriyetin dilencisini kıyaslamaktadır:

*Bizim eskilerin fukara-yı sabirin dedikleri bir dilenci nevi vardı. İsim bile ne kadar sofı ve kalenderdir... Eskimiş bir cübbe ve sarıkla dolaşan, büyük yoksulluğunu saklamaya uğraşıyor gibi görünen ve hiçbir zaman ağızlarından bir şikâyet ve rica sözü çıkmayan bu insanları babalarımız çok severdi; aramızda dolaşan bir nevi yarım evliyalar gibi görünürlerdi. En çenesi kuvvetli cerrar dilencilerin en belalı sırnaşıkların, dökülmüş etleri arasından vücudunun kemikleri görünen cüzamlıların yapamadıklarını bu fukara-yı sabirin geçinenler sükûtlarıyla yaparlardı... Gelelim şimdiye; hele sarık ve cübbe yasak olduktan sonra aramızdan elini, eteğini, büsbütün çeken fukara-yı sabirinin boş kalan tahtına şimdi yeni bir namzet vardır: Çıplak, eski elbiseli, ağarmış pabuçlu, yorgun kasketli eski memur. Yeni dilenci için en büyük tılsım kılık kıyafetiyle; sükûtu, çekingenliği ve dalgın hüznü ile kendini o zannettirmektedir.*⁴⁷⁹

Görülüyor ki yazar sarıkla, cübbeyle dolaşan kimseleri ve cerre çıkanları dilenciler taifesinden saymakta; birincisine fukara-yı sabirin ismini takmakta ve onların eski dilencilerin kralı olarak saymaktadır. Yazarımız, din adamlarının sürekli el açıp bir şeyler istemelerini onların karakteristik özelliği olduğunu söylemektedir.

İzmir Taşamalık mahallesinde, herkes birbirinin ne yaptığını bilir ancak üstüne varmaz. Mahallede fitre, zekât, ıskat gibi kelimeler sık kullanılır. Zira mahalle fakir ve dilencisi çok olan bir mahalledir. Kahramanımızın dini bilgisi oldukça iyidir; evine aldığı İsmail'e, dilencilik zaviyesinden peygamber hikâyeleri anlatmayı bile düşünmüştür: "Yakupoğullarının vaktiyle kuyuya attıkları kardeşleri Yusuf'tan ekmek dilenmeye gittiklerini, bir zaman peygamberlerin en zengini olan Eyüp peygamberin bir sıkıntı zamanında yabancıya el açtığını anlatacaktım."⁴⁸⁰ O, evinde Mesnevi bulundurur ve sık sık okur: "Ahretle dünya arasında ne acayip bir kitaptır bu Mesnevi! Kökü yerin çamurlarına gömülü; fakat başını gökyüzüne kaldırmış ayçiçekleri gibi bir kitap!.. Fakat onda bir küçük insanlardan bahsetme tarzı ve dünya nimetlerine karşı bir yüksek istigna var ki, bunu kimsenin benim gibi

⁴⁷⁸ Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 76.

⁴⁷⁹ Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 77.

⁴⁸⁰ Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 80.

anlayacağını zannetmiyorum.”⁴⁸¹ Görüldüğü üzere Reşat Nuri, ham sofı ve mollaları kıyasıya eleştirirken Mesnevi’ye ve bu yoruma takdirle bakmaktadır.

Kahramanımız sık sık camileri gezer. Zira İsmail gezmek ister özellikle de camileri. O, çocuğun bu cami gezmelerine anlam veremiyor ve “mürteci mi olacak, nedir bu oğlan” diye içinden geçiriyor. İsmail, ondan sık sık Mesnevi’den hikâyeler okumasını ister. İzmir’de birkaç yıl dilendikten sonra İstanbul’a gelen kahramanımız, burayı dilenmek için en uygun yer olarak nitelendiriyor ve sık sık İstanbul’un dilenci akınına uğradığını anlatıyor: “Hele ramazan gibi, Muharrem ve üç aylar gibi mübarek zamanlarda Anadolu’dan İstanbul’a akınlar olur, şehrin ötesinde, berisinde adeta dilenci panayırları kurulurdu.”⁴⁸² Dilenciler arasında en çok iş yapanlar sakatlardır. Onları deliler, aptallar, akıllılar, ulemadan adamlar, güzel sesli musikişinaslar, goygoycular ve ıskatçılar takip eder. Halk saçma sapan lakırdı söyleyenlerde bir mana arar onları evliya diye başlarında gezdirirler. Halk, rızka mani olanın rızkını Allah’ın keseceğine inanır, kimse bu manzaradan şikâyet etmeyi aklından geçirmez.⁴⁸³ Kahramanımız uzun süre yaptığı işten vicdan azabı duymuş ancak zamanla alışmıştır. Öyle ki şayet hesaba çekilirse cevabı hazırdır: “Fakat dedikleri gibi Allah varsa ve gene dedikleri gibi kullarından hesap sormak onun adetlerindense cevabım hazırdır: “Bu sakat dilenciye gelinceye kadar çalınacak başka kapılar vardır büyük saltanatlım... Önünde kral kıyafetleriyle kapıcılar bekleyen kapılar, önünde tüfekli jandarmalar bekleyen kapılar ve daha niceleri, niceleri”⁴⁸⁴

Kızılıcak Dalları romanında konak sahibi Nadide Hanım, tren istasyonunda tesadüf ettiği kimsesiz çocuğu konağa besleme olarak alınır. Dindar bir görüntü çizen, Allah korkusundan bahseden, Gülsüm’ü “emanetullah” olarak gören Nadide Hanım’ın eylemleri söylemlerinin taban tabana zıddıdır. Gülsüm konakta sürekli itilip kakılır, şiddet ve hakaret görür. Nadide Hanım onu kardeşi İsmail’e kavuşturacağını söyleyerek sürekli avutmaktadır. Nadide Hanım’ın zaman içinde itikadı zayıflar: “Artık büyüye itikadı kalmamıştı, yalnız büyüye mi? Kızları, damatları cine, periye, cennete, cehenneme olan itikadını sarsmışlardı. Sonra, çocuk

⁴⁸¹ Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 145.

⁴⁸² Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 116.

⁴⁸³ Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 117.

⁴⁸⁴ Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 123.

bakımı, hıfzıssıhha meselelerinde de yeni usulleri zar zor kabul etmişti.”⁴⁸⁵ Nadide Hanım’ın artık din adına hiçbir şey duymaya tahammülü kalmamıştır:

Hem de ben ibadet etsinler diye mi hizmetçi aylığı veriyorum, eve hizmet etsinler diye mi? evin en sıkı zamanında bakarım, dizi dizi namaza durmuşlar... Cenaze yıkayıcı suratlı Nogay’ın her lakırdısı ölüm üstüne. Yok insan, öldüğü zaman mezarı kafasını tak diye tabut kapağına vurup: “Eyvah, ben ölmüşüm!” diye bağırırmış... Yok imam talkın verirken, mezar zangır zangır titirmiş. Yok Münkir, Nekir ateşten kerpetenle adamın dilini koparırmış... Kuzum allahaşkına, din, diyanet denilen şey, hep bu mu? İnşallah hepsi yalandır ya, başımıza böyle şey geleceği varsa geldiği zaman görürüz...”⁴⁸⁶

Nadide Hanım kibirli ve kendini beğenmiş bir hanımdır. Gülsüm’ün evin paşası için ettirdiği duaya ihtiyaçları olmadığını söyleyerek onu küçümser.

Reşat Nuri’nin Balıkesir Muhasebecisi eserinde; abdestinde, namazında namuslu bir fukara memuru olan Tahir Bey’in yolsuzlukla nasıl zengin olduğu ve ailesinin bu durumu benimsediği trajik olarak anlatılmaktadır. Yaprak Dökümü’nün Ali Rıza Bey’i ile Tahir Bey karakterleri birbirine benzemektedir. Evde içkili, kumarlı eğlenceler de dâhil her şeyin dibine vuran Tahir Bey, bu durumdan pişman olsa da ailesi, rahatlığa ve servete alıştığı için yolsuzluğa devam eder. Tahir Bey’in kayınbiladeri Şeref Ali Dayı ise geleneksel Müslüman’ı temsil eder. O, Tahir Bey’in evindeki eğlence gecelerini Kızılbaşların mum söndü gecesine benzetir.⁴⁸⁷

Yaprak Dökümü⁴⁸⁸ romanının Ali Rıza Bey’i beş çocuk babasıdır ve fakirliği her geçen gün artmaktadır: “İtikatsız bir adam olmasına, gökten beklenecek bir şey bulunmamasına rağmen dua ediyor: “Yarabbi, sen çocuklarımı muhafaza et!” diye ellerini açıyordu.”⁴⁸⁹ Ondan bahsedenler “Peygamber gibi adamdır” derler. Kanuna aykırı iş yapmak ve kalp kırmak korkusundan çoğu zaman iş yapamaz. Yoksulluk ve

⁴⁸⁵ Güntekin, **Kızılılık Dalları**, s. 79

⁴⁸⁶ Güntekin, **Kızılılık Dalları**, ss.96- 97.

⁴⁸⁷ Reşat Nuri Güntekin, **Balıkesir Muhasebecisi Tanrı Dağı Ziyafeti**, M.E.B Yayınları, İst. 1992, s. 13; Eser 1952, 1953, 1970’de İstanbul Şehir Tiyatrosunda gösterilmiştir. 1968-69’da da Devlet Tiyatrosunda oynanmıştır. 1971’de MEB tarafından basılmıştır. Bkz. Ahmet Borcaklı- Gültür Koçer, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tiyatro Bibliyografyası**, s.127; Demir, s. 81.

⁴⁸⁸ Eser 1930’da basılmıştır. İkinci baskısı ise 1941’de Muallim Ahmet Halit Kitabevi tarafından basılmıştır. Yaprak Dökümü tiyatroya da uyarlanmış ve 1943’de İstanbul Şehir Tiyatroları tarafından defalarca oynanmıştır. Reşat Nuri piyes haline getirdiği eserini Muhsin Bey’e göndererek mektubunda şu açıklamayı yapar: “Bizim inkılabımız ikidir: İctimai müesseselerimizdeki inkılap, aile hayatımızdaki inkılap. Yahut istersen eski, kapalı ve muhafazakâr hayattan yeni hür hayatımıza geçiş de. Birincisinin mucize denecek kadar kolay geçmiş olmasına mukabil, ikincisi güç olmuştur ve hele büyük şehirlerin aile hayatında büyük sarsıntılar yapmıştır ki böyle olması zaruridi de... Yaprak Dökümü ufak tefek serpintileri hala devam eden o fırtınanın masalıdır.” Bkz. Kanter, **Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin** s. 41, Demir, s. 77; Kemal Yavuz, s. 604- 605.

⁴⁸⁹ Güntekin, **Yaprak Dökümü**, İnkılap Kitabevi, 42. Baskı, İst. ty, s. 17.

geçim sıkıntısından kurtulmanın imkânsız olduğunu kabul eden Ali Rıza Bey, olayı kadere bağlamış, geleneksel kabulü dillendirmiştir: “Büyüyecek bir memur olmasına rağmen hiçbir zaman bu sele katılamayacak, hayatta daima bir seyirci mevkiinde kalacaktı... Fakat onun kanaatine bu seli ezeli yatağından çevirmeye çalışmak boş bir emektir. Bu, böyle gelmiş böyle gidecekti.”⁴⁹⁰

Ali Rıza Bey; arkadaşının kızına, çalıştığı şirkette iş bulur ancak şirketin müdürüyle adının çıkması üzerine dayanamayarak istifa eder. Böylece emeklilik hayatı başlar. Ancak evde beş çocuk vardır. Bu sırada oğlu Şevket sınavı kazanmış ve bankada memur olmuştur. Bundan sonra evin yükü Şevket’tedir. Ali Rıza Bey’in ibadeti oğlunu düşünmektir. Zaman zaman sıkıntıya düştüğünde oğlunu aklına getirir; bir mabet serinliğinin çöktüğünü hisseder.⁴⁹¹ O, babasının gurur kaynağı, tek mirası ve özenle yetiştirdiği sanatıdır: “İhtiyar memur, dünyada her şeyden şüphe eder, oğlunun ahlakından şüphe etmezdi. Ona göre Şevket, dünyanın hiçbir kuvvetinin kırıp kirletemeyeceği bir elmas parçası idi.”⁴⁹² Şevket evli olan Ferhunde ile tanışır ve evlenmek istediğini ısrarla söyler. Baba evliliğe asla taraftar değildir. Ancak oğlunun dediği olur. Ferhunde’nin eve gelmesiyle beraber evin düzeni tamamen değişir, partiler düzenlenir, partilere gidilir, eşya alınır. Bu kadın, evin genç kızları Leyla ve Necla’yı baştan çıkarmıştır.

Şevket de babasının kaderini yaşamış ve geçim sıkıntısıyla kıvranmıştır. Bundan kurtulmak için de bankanın parasını çalmış ve hapse atılmıştır. Ali Rıza Bey’in son kalesi de yıkılmıştır: “Çocuklarının arasında en çok bana güveniyordun. Hâlbuki en büyük tekmeyle benden yedin...”⁴⁹³ “Hâsılı, insan olmaya çalışmak sana da bana da zarardan başka bir şey getirmedi. Bakalım, biraz da hayvanlığı tecrübe edelim!...”⁴⁹⁴ Şevket bir buçuk yıl hapse mahkûm olur, büyük kız Fikret çocuklu ellilik bir adamla evlenir. Leyla bir avukatın metresi olur, Necla yaşlı ve çocuklu bir Arap’ın üçüncü eşi olarak Beyrut’a gider. Adam başlangıçta kendisini zengin diye tanıtmış; önce Leyla’yı daha sonra ise Necla’yı beğenmiştir. İki kardeş arasında büyük kavgalar olmuştur. Evde kala kala küçük kız Ayşe kalmıştır.

⁴⁹⁰ Güntekin, **Yaprak Dökümü**, s. 13.

⁴⁹¹ Güntekin, **Yaprak Dökümü**, s. 47.

⁴⁹² Güntekin, **Yaprak Dökümü**, s. 28.

⁴⁹³ Güntekin, **Yaprak Dökümü**, s. 97.

⁴⁹⁴ Güntekin, **Yaprak Dökümü**, s. 104.

Ali Rıza Bey'in tüm yaşanan karşısındaki durumu içler acısıdır: “ Fakat doğruluk ve namusun bir gün çocukları tarafından bir büyük ayıp, affedilmez bir kabahat gibi başına kakılacağını hiç aklına getirmemişti.”⁴⁹⁵ Leyla ve Necla'nın sözde zengin Arap için saç başa kavga etmeleri Ali Rıza Bey'in gururuna çok dokunmuştur: “Ali Rıza Bey'e gelince, o, yere, duvarın dibine çömelmiş başını elleri içine almış, olan vakalardan ziyade çocuklarının bu kadar düşmüş, bayağılaşmış olmalarına hıçkırığa hıçkırığa ağlıyordu.”⁴⁹⁶ Romanın sonunda Ali Rıza Bey, hayatta kalmak için dünya görüşünü değiştirmek zorunda kalır, Avukatın metresi olduğu için reddettiği Necla'nın evinde yaşamaya başlar; kızlarla dans eder, eğlencelere katılır, güneşe ve denize nazır odasında yaşlılığın tadını çıkarır.“Reşat Nuri, hiçbir umuda, iyimserliğe yer vermiyor romanında. Yeni yaşama biçimi, insanları yozlaştırarak kendine uyduruyor, uymak istemeyenleri ezip geçiyor.”⁴⁹⁷

Ali Rıza Bey, çocuklarını yanlış terbiye usullerine göre yetiştirmiştir. Pasif, etkisiz, disiplinden uzak bir eğitimin sonucu hem çocuklarını kaybetmiş hem de yuvası darmadağın olmuştur. Fikret babasının bu tavırlarını yüzüne vurur: “Baba gözünü aç, bunlar evi bir felakete sürükleyecekler, dedim aldırmadın; yabancı gibi köşeye çekildin; sade darılıp surat asmakla iktifa ettin... Sen erkekçe hareket edeydin bu olanlar olmazdı.”⁴⁹⁸ Ali Rıza Bey hep her şeye seyirci kalmış ve olayların dışında kalarak pasif bir duruma düşmüştür.

Acımak romanında Öğretmen Zehra'nın babası Mürşit Bey, görevine önce Sivas'ta maiyet memuru olarak başlar, sonra bazı kasabalarda kaymakamlık yapar. Bir defasında iftiraya uğrar. Bir defasında da mutaassıp bir kazada dinsiz diye taşla öldürmeye kalkarlar, Ermenilerin suikastına uğrar, eşkıya tarafından soyulur ⁴⁹⁹ ve nihayet tahriratkâtibi olarak Diyarbakır'a yerleşir. Burada iş arkadaşı bir yaşlı beyin kızıyla evlenir ve fakir aileyi yoksulluktan kurtarır. Bu evlilikten Zehra ve Ruhsar adlı iki kızları olur. Ancak işler yolunda gitmez. Mürşit Bey'in karısı Meveddet ve kaynanası Makbule Hanım hiç de gördükleri gibi insanlar değildirler. Hep daha fazlasını isteyen, şımarık, açgözlü, adamı köle gibi çalıştırıp parasını yiyen insanlardır. Eşi Meveddet, sık sık eşine takılır: “Namuslu adam oldun da eline ne

⁴⁹⁵ Güntekin, **Yaprak Dökümü**, s. 60.

⁴⁹⁶ Güntekin, **Yaprak Dökümü**, s. 112.

⁴⁹⁷ Naci, **Reşat Nuri'nin Romancılığı**, s. 131.

⁴⁹⁸ Güntekin, **Yaprak Dökümü**, s. 77.

⁴⁹⁹ Reşat Nuri Güntekin, **Acımak**, İnkılap Kitabevi, İst. 2019, s. 97.

geçti. Sanki başkaları gibi çalıp çırpaydın bizim de elimizde beş on paramız olurdu. Böyle sıkıntı çekmezdik. Hiç değilse biraz daha gözünü açamaz mıydın?”⁵⁰⁰ Eve hizmetçi olarak bir yaşlıca kadın bir de oğlunu alırlar. Adam hafızdır. Ancak durum hiç masum değildir. Mürşit Bey’in Evkaf Müdürü Abdüssamet Bey’den öğrendiğine göre o Molla Hafız “Elinden Kuran, Allah ismi düşmeyen kaynananın aşığıdır”⁵⁰¹ Bir başka yerde Mürşit Bey, kaynanasının abdestsiz yere basmadığından, başını secdeden kaldırmadığından bahsediyor.⁵⁰² Görülüyor ki Reşat Nuri diğer eserlerindeki olumsuz dini karakterlerini burada da devreye sokuyor; ancak bu sefer bir kaynananın aşığı olarak ve bu aşığını evinde damadına baktırarak. Ailesinin istekleri ve tavırları Mürşit Bey’i tamamen değiştirmiştir:

Küçükken çok dindar bir çocuktum. İstanbul’un büyük camilerine gider, muhteşem mihraplar karşısında gönlüm huşu çirpintıları, gözlerim vecd yaşlarıyla dolu dua ederdim... Bu küçük memuriyet masası beni aynı vecd ve huşu ile sarsıyor, gözlerimi yaşla dolduruyor. Camide kendimi Allah’ın muhteşem gözü karşısında hissederdim. Burada büyük millet asil ve mağrur çehresiyle bakıyor, ıslak gözleriyle yardım istiyor zannediyorum... Sonra işi büyüttüm. İnsafsızca çalmaya başladım... Evden bu paranın nereden geldiğini sormuyorlardı. Sade çok memnundular... Kaynanam eskisi gibi yüzüme gülüyor, “benim hayırlı oğlum, Allah seni başımızdan eksik etmesin” diye sırtımı okşuyordu.”⁵⁰³

Mürşit Bey kaymakamlık görevinde bulunduğu bir kasabada büyük bir problemle karşılaşır. Buranın halkı kokmuş bir bataklıktan su içmekte bu nedenle dizanteri hızla yayılmakta ve Mürşit Bey’in önünde her gün tabutlar kalkmaktadır. Pek çok yere başvurulmuştur ancak işler çok ağır işlemektedir. Mürşit Bey bu nedenle vicdan azabı çeker. Hemen işe koyulur ve işçilerle beraber çalışmaya başlar. Öyle ki ona artık ‘ırgat başı’ denilmektedir. O bu hizmetten ve isimlendirmeden son derece mutludur. Yine bir gün işçilerle beraber çalışırken iki mülkiye müfettişi gelir ve hemen ona işten el çektirirler. Sebebi ise vilayetten kati izin almaması, ihale yapılmaması, ahaliyi sıkıştırarak para almasıdır.⁵⁰⁴ Bu olaydan sonra, Mürşit Bey, kanunla vicdanın çatıştığını öğrenmiştir: “Öyle işler çıkacaktı ki vicdan “yap” derken kanun “yapma” diye nehyedecekti. Kezalik kanunun istediği bazı şeyler de vicdana

⁵⁰⁰ Güntekin, **Acımak**, s. 119.

⁵⁰¹ Güntekin, **Acımak**, s. 127.

⁵⁰² Güntekin, **Acımak**, s. 146.

⁵⁰³ Güntekin, **Acımak**, ss. 62-132.

⁵⁰⁴ Güntekin, **Acımak**, ss. 89-90.

dokunacaktı.”⁵⁰⁵ Mürşit Bey, bürokrasinin millete hizmet etmeye engel olduğunu yaşayarak tecrübe etmiştir. Reşat Nuri yeni sistemde de bürokrasinin hantallığını görmüş ve romanında eleştirmiştir. Artık o bu konuda ümitsizdir. Bu hantal yapı cumhuriyet döneminde de yaşamaya devam edecek, çarklarından geçen insanları yiyip tüketecektir. Yazar; hırsızlık yaptığı için uzun yıllar hapis hayatı yaşayan Mürşid Bey gibi karakterlere suç bulmaz. Ferdin bu işleri yapmasında hep toplumun büyük bir rolü vardır. Bu anlamda Reşat Nuri eserlerinde çok sık sosyal tenkit yaparak mesaj verir.

Akşam Güneşi⁵⁰⁶ romanında Nazmi adlı bir kurmay subayın çeşitli şehirlerde yaşadığı sergüzeştlerden sonra amcasının kızı Şükran’la evliliği; kalp rahatsızlığı nedeniyle askerliği bırakarak M...S adasındaki yaşamını ve nihayet ölümünü anlatır. Nazmi Bey, adanın ileri gelenlerinden biri olmuştur; herkesin yardımına koşar, mescit yaptırır, köy mektebine her hafta para ve yiyecek gönderir. Her işte bir eseri vardır. Zaman zaman kıssası enbiya ve keramet hikâyeleri anlatır. Kandillerde, bayramlarda çocukları buyur eder. Hacı İsmail Çavuş, onu yeni doktora anlatırken “Cenab-ı Hak kitabında Hazret-i Muhammed’in son peygamber olduğunu yazmasaydı ben bu adama peygamber derdim”⁵⁰⁷ demektedir. Yeni doktor bu kadar övgüyle bahsedilen bir adamın dini bütün birisi olması gerektiğini ifade etmesi üzerine çavuş: “Dininden sana bana ne ki doktor bey... O, Allah ile kendi arasında bir iş... Benim atı da dereye sokup abdest aldırayım, beline köteği vurup secdeye yatırayım, yemini, suyunu kesip oruç tutturayım... İnsan olmadıktan sonra ibadet etmiş neye yarar ki”⁵⁰⁸ demektedir. Bu Hacı İsmail Çavuş, vaktinde surre emini olmuş, hacılığı da olan emekli bir mutasarrıftır. Dini bilgisi kuvvetlidir. Öyle ki yeni doktora Nazmi Bey’i anlattığı sırada günahın tanımını şöyle yapar: “Günah dilden çıkmaz Doktor Bey... Günah elden çıkar...”⁵⁰⁹

Nazmi Bey, hikâyesini çocukluk yıllarından itibaren anlatır. Amcası onun bakımını üstlenir. Zira baba İstanbul’dan çok uzaktadır. Nazmi ne okuyacağına ne meslek sahibi olacağına karar veremez. Müezzinlik yapmayı bile düşünür. Nazmi

⁵⁰⁵ Güntekin, **Acımak**, s. 91.

⁵⁰⁶ Reşat Nuri, Akşam Güneşi romanını Dudaktan Kalbe romanından bir yıl sonra 1926’da yayımlamıştır.

⁵⁰⁷ Reşat Nuri Güntekin, **Akşam Güneşi**, İnkılap Kitabevi, İst. 2014. s. 8.

⁵⁰⁸ Güntekin, **Akşam Güneşi**, s. 11.

⁵⁰⁹ Güntekin, **Akşam Güneşi**, s. 11.

Bey'in amcası onu hiç yalnız bırakmaz. Mesnevi'yi elinden düşürmez. Nazmi Bey, asker olarak görevi icabı Kudüs'e geldiğinde arkadaşına tövbe teklif eder:

*Gel seninle şurada Nasuh tövbesi edelim, dedim. Kudüs dünya hırslarının sükûn bulduğu bir yerdir. Bu peygamberler memleketinin havasında bir nevi kutsiyet vardır. Nice avareler burada uslanmışlardır. Allah bize de inşallah hidayet nasip eder. Peygamberlerin o muhteşem sükûn-ı ruhundan belki bir hisse alırız. Artık haşarılığa tövbe edelim, bundan sonra aklı başında efendi olalım.*⁵¹⁰

Ancak Nazmi Bey, azmindeki kuvvete rağmen kendini tutamaz; manastırdaki bir rahibeyle sergüzeşt yaşar. Bu olaydan sonra başına pek çok iş gelir. Nazmi Bey artık hastalığından dolayı M...S'de ki çiftlikte karısıyla yaşamaya başlar. Bu sırada karısı Şükran'ın yeğeni Jülide çiftliğe gelir ve birlikte yaşamaya başlarlar. Zira Jülide'nin anne ve babası çoktan ölmüş; babası onu Nazmi ve Şükran'a emanet etmiştir.

Jülide, serbest bir ortamda Avrupa kültürüyle yetişmiş; hoppa bir kızdır. Gemiyle adaya geldiği sırada bir kadına uygun düşmeyecek davranışlar sergiler. Başlangıçta Nazmi Beyle ilişkisi kötü olan Jülide yaşlı eniştesini gittikçe sevmeye başlar. Öyle ki bu sevgi aşk boyutuna ulaşır. Nazmi bunu Jülide'nin intihar teşebbüsü sırasında yazdığı mektuptan öğrenir: “Benim için hemen hemen bir baba olan bir enişteyi sevmek, Şükran ablamın zevcini sevmek... Bu lekeyi sade benim ölümüm temizleyebilirdi.”⁵¹¹ Nazmi Bey de karısının genç yeğenine boş değildir: “Jülide henüz bir çocuktü. Ben ölmeye mahkûm bir alildim. Aramızda yirmi yaştan ziyade fark vardı. Eniştesi, vasisi, hemen hemen babası idim, ona “kızım” diyordum. Bu aşkın beni utancımdan öldürmesi lazım gelirdi. Fakat utanmıyordum.”⁵¹² Jülide, kasabadan İhsan'la evlenir. Ancak aşk ateşi Nazmi Bey'i için için yer bitirir. Fransız konsolosluğunun verdiği davette dans ederken kriz geçirir ve vefat eder.

Reşat Nuri'nin gerek Dudaktan Kalbe gerekse Akşam Güneşi romanında yasak ilişkiler sıkça işlenir. Her ikisinde de enişterin yasak aşkları işlenir. Ancak birincisinde Enişte Rasih Bey şehvi arzularla Lamia'ya tecavüzü sırasında Lamia tarafından öldürülürken; ikincisinde Enişte Nazmi Bey; aşkını, duygularını içinde yaşar. Nazmi Bey çocukluğundan itibaren dindar bir görünüm verse de zamanla dindarlıktan uzaklaşır. Oyunlar, içkili partiler ve en önemlisi evine bir emanet olarak

⁵¹⁰ Güntekin, **Akşam Güneşi**, s. 58.

⁵¹¹ Güntekin, **Akşam Güneşi**, s. 378.

⁵¹² Güntekin, **Akşam Güneşi**, s. 384.

gelen yeğenine âşık olması ve bu acıyla da ölmesi zamanla inançlarından uzaklaştığını göstermektedir.

Dudaktan Kalbe romanında başkişi Hüseyin Kenan çocukluğunda Şemi Dede'nin ve Tilkilik Tekkesi'nde katıldığı musiki sohbetlerinin de etkisiyle kısa sürede keman virtüözü olur. Ancak çocukluğunda yaşadığı sıkıntılar, babasının hırlıktan hapse girmesi, onun da böyle bir şeyle itham edilmesi Kenan'ın kişiliğini etkiler. Eziklikler, yaşanmamışlıklar ve bastırılmış, sindirilmiş çocukluk dönemi ünlü bir sanatçı olduğunda gün yüzüne çıkar. Gittikçe sekülerleşen, makamı ve çevresi değişen Kenan, şehvi ve dünyevi arzularının esiri olarak adeta her şeye görgüsüzce saldırır. Bozyaka'da dayısının komşu olan Şükrü Bey'in on iki yaşında öksüz ve yetim yeğeni Lamia'yı cinsel olarak sömürerek hamile bırakır. Çok zor yıllar yaşayan Lamia acısını kalbine gömer. Yıllar geçtikçe bunalıma giren Hüseyin Kenan'ı vicdanı sürekli rahatsız eder ve çareyi intihar etmekte bulur.

5.2. DİNE LAKAYT KALANLAR

Gökyüzü⁵¹³ romanının anlatıcısı aynı zamanda romanın ana karakteridir ve ismine yer verilmemiştir. Küçük yaşta anne babasını kaybeden başkahraman amcasının evinde büyümüştür. Kahramanımızın gençlik dönemleri Osmanlı'nın son dönemlerine denk gelir ve tüm yıkımları görür. Tıp tahsilini yarıda bırakır. İcatlar, keşifler, tıp ona küçük şeyler gibi gelir. Oysa daha büyük meseleler vardır ki çözüm beklemektedir:

Mesela memlekette idare bozuktı; hürriyet yoktu; zalim padişah, millete etmediğini bırakmıyordu. Avrupa'ya karşı iki paralık itibarımız kalmıştı. Bu işleri ben düzeltmezsem kim düzeltecekti? Ayrıca dünya kuralıdan beri halledilmemiş bir takım büyük davalar, muammalar vardı: Allah, din, ruh, cennet, cehennem ve saire davaları... Bunlar yalnız zihinleri karıştırmak, insanları ümit, tereddüt, korku gibi yıpratıcı duygular içinde kıvrandırmakla kalmıyorlar, milletleri, kıtaları birbirine düşürüyor, boğazlatıyorlardı. Demek ki ben, müspet bilginin son basamağına çıktıktan sonra oradan metafizik ve meçhul âlemine doğru bir uçuş hareketi yapmalı ,yeryüzüne bu işler hakkında kati haber getirmeliydim: işte o vakit kendime çizdiğim hayat programı.⁵¹⁴

Kahraman, amcasının Abdülaziz'e mabeyincilik etmesinden, valilik yapmasından dolayı istibdata hizmet etmiş saydığı bu memuru temiz ve değerli bir

⁵¹³ Reşat Nuri, Gökyüzü romanını 1935'de yayımlamıştır. Roman, 1931'li yıllardan başlamaktadır.

⁵¹⁴ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 11.

insan olarak görmemektedir. Sert fikir ve eleştirileri nedeniyle Trablus’a sürülen kahramanımız, Abdülhamit’izalim görmekte; önünü kapatmakla suçlamakta “padişahım çok yaşa” demediği için başına işler geldiğini söylemektedir. Kahramanımız sürgün kaldığı süre içerisinde Jön Türklerle irtibatını kesmemiş, gece toplantılarında Abdülhamit’e sövüp saymayı marifet bilmiştir. “ Cinci hocalar nasıl muska ile dua ile cinleri boğarlarsa ben de lakırdı ile memleketten müstebitleri kovacağıma kaniydim”⁵¹⁵ itirafında bulunmaktadır. Kahramanımız bu zamanlarında bir de “Neler Yapmalıyız?” diye kitap yazmaya başlamıştır. Kitabın içinde her türlü bilgi vardır. Kitaba göre memleket balmumundan heykeller atölyesi gibi olmalı o da bildiği gibi onları işlemelidir.

Gökyüzü ’nün kahramanı, Osmanlı aydınının tipik bir örneğidir: “Batı bilgilerini edinecek, düşündüklerini yapmaya çalıştığı zaman memleket birden güllük gülistanlık olacak... Yazdığı kitap memleket gerçeklerini değil- çünkü memleketi tanımıyor- okuduğu yabancı kitaplara dayanan bir reçete kitaptır.”⁵¹⁶ Kahramanımızın ittihatçı arkadaşları arasında fikir ayrılığı baş gösterir. Onlar çıkardığı gazetenin başına “ve emrühüm şura” hadisini(Şura 38.) yazarak gazeteyi sancak-ı şerife çevirmişlerdir. Kahramanımız dinsiz olduğunu söylemekte ve model olarak laik Fransa’yı almamız gerektiğini söylemektedir. O, Peygamber sancağı açmayı, hükümet adamlarının yaridan çoğunun Şeyhülislamın eline bırakmayı, hacısına hocasına ayrı ayrı kavuk sallamayı doğru bulmadığını; bunların halkı aldatma olduğunu söylemektedir. Kahramanımız bin bir zorlukla inkılâp yapıldıktan sonra “softalar acaba ne der?” diye düşünmenin, mesela tiyatroya bir Müslüman kadını çıkaracağın vakit “peygamber dönemindekadınlar hutbe okurlardı şimdinin hutbesi tiyatrodur” kadının sahneyi çıkması dine aykırı değildir yolunda aşağılık teviller uydurmanın, Havva’nınÂdem’in kaburga kemiğinden yaratıldığının, en sade fen bahsinden büyük suç işler gibi korkarak bahsetmenin maskaralık, adam aldatma olduğunu ifade etmektedir.⁵¹⁷ Aydın bir paşanın mezarında Yasin okumak kahramanımıza insanı kudurtacak bir mantıksızlık gibi gelmektedir. Kahramanımız gazetecilikte dikiş tutturamayınca sancaklardan birine mutasarrıf olarak gider. Ancak gittiği yerde yağmur duası meselesi yüzünden ahaliyle kavga eder. Ahaliyi

⁵¹⁵ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 17.

⁵¹⁶ Naci, **Reşat Nuri Güntekin’in Romancılığı**, s. 148.

⁵¹⁷ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 23.

dua etmekten alıkoymaya çalışır.⁵¹⁸ Valilikten sert bir emir alınca bu işinden istifa eder. Uzun süre zarfında memleketi adına hiçbir fayda sağlayamadığını söyleyen kahramanımızın tek tesellisi vardır: “İlim denen şeye daima bir köle sadakatiyle inandım ve bağlı kaldım. Gökyüzü masalları temelinden yıkılmadıkça insanlığın kurtulmuş sayılamayacağı”dır.⁵¹⁹

Kahramanımızın en yakın arkadaşı Mükerrerem Bey’dir. O, arkadaşı ile kendisi arasındaki farkı şöyle açıklıyor: “Ben insanın gökyüzüyle alakasını kesmedikçe tam insan olmayacağına inanmış kızıl bir ate; o, ahretle dünya arasında bir nevi telsiz telgraf acentesi kurmaya çalışan bir insan...”⁵²⁰ Kahramanımız çocukluğunda hiç din terbiyesi görmemişken Mükerrerem kuvvetli bir din terbiyesi görmüştür. Sonra onda şüphe hastalığı başlamış yıllar süren buhranlardan sonra “Çocukluğunun muhteşem masalı kat kat gökleri, cennet, cehennemleri, melek ve peygamberleriyle çöküp gitmiştir. Bizim neslin birçok çocuklarının müşterek hikâyesi...”⁵²¹ Mükerrerem Bey; her ne kadar ateist olsa da cennet, cehennem, ahret, ebedi hayat hayallerine bir daha dönmesine imkân yoksa da isprizmacı olmuştur.

Mükerrerem Bey, bu işlerle uğraşanların hepsinin şarlatan, yalancı olmadığına; ruhların başka bir dünyada yaşadığına inanmaktadır. Bu isprizmacıların söyledikleri milyarda bir ihtimalle doğru olursa çok şey kazanacağına inanmaktadır. Sonraki yıllarda Mükerrerem Bey’in hastalığı daha da artar: “İnsanlar kendilerini ve birbirlerini aldatıp avutmak için gökyüzü masalı uydurmuşlardır. Masal o kadar çocukça ve iptidai ki insanda az buçuk tenkit fikri uyandığı gibi tutulur yeri kalmıyor... Biri dese ki şu dağın arkasından keçiler şarkı söylüyor? O dağın arkasından hiçbir şey yok neticesini mi çıkaracağız? Ne biliyoruz akıl dediğimiz bu bozuk aletle neyi kestirip atmaya muktediriz?”⁵²² demektedir.

Mükerrerem Bey, vücudumuzdaki trilyonlarca maddenin çeşitli şekillerdeki kombinezonlarla bizimki gibi ölçülemeyecek kadar büyük bir şuur ve kudretleri doğurmasının imkânsız olmadığını, menşei bizimki kadar tabii ve maddi olan bu kuvvete pekâlâ Allah diyebileceğimizi söylemektedir.⁵²³

⁵¹⁸ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 29.

⁵¹⁹ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 34.

⁵²⁰ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 46.

⁵²¹ Güntekin, **Gökyüzü**, ss. 46-47.

⁵²² Güntekin, **Gökyüzü**, s. 49.

⁵²³ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 49.

Kahramanımız, okulunu bitirdikten sonra kimsesiz kalan uzaktan akrabası olan Sevim'i evine alır ve ona babalık yapar. Sevim görünüşte itikatsızdır. Her şeyi kökünden budar. O da Eski Hastalık'taki Züleyha gibi yabancı okullara gitmiş, mektepte bir ihtiyarın Protestanlık propagandası yapmaya çalışması onu bütün dinlere düşman etmiştir. Ancak buna rağmen o Allah, peygamber, kavgaları yapmaya pek meraklıdır. Başkahramanımız ve Sevim'in düşünce ve inançları birbirine çok benzemektedir.

Mükerrem Bey'in inandığı ruhlar, yeryüzünde en çok neye üzüлp sıkışmışlarsa öldükten sonra da daima onunla meşgul olurlar. Mükerrem'in en büyük korkusu yok olmaktır. Bu yüzden ki bu tür mistisizme yakın inançlara sahiptir.

Mükerrem Bey Bursa Yıldırım mahallesinde bir harabe evden bahsetmekte ve uğursuzluk olduğu için gelenlerin ayakları dibine taş parçaları düştüğünü ifade etmektedir. Mükerrem'in anlattığına göre buraya Bulgar bir muhacir ailesi gelmiş. Evin reisi dedikodulara pek itibar etmemiş ve eve yerleşmiş. Eski kadınların bir âdeti vardır: Yeni bir eve girdikleri zaman perilerin gönlünü hoş etmek için bir köşeye şeker şerbeti dökerler. Muhacirin karısı şeker yerine kesme şeker atmış. Kadın bakıyor ki şeker erimiş. Evin her yerinden ıslak şeker parçaları çıkıyor. Ve bakıyorlar ki olacağı yok evde masa tecrübesi yapıyorlar. Ruh çağırıyorlar. Ruha adını, arkadaşının adını, ne istediklerini, görülüp görülmediklerini, eğer görülürlerse ne zaman görüleceklerini soruyorlar. Ruhlar da cevap veriyor ve "Bu ayın yirmi yedinci gecesini bekleyin" diyor.⁵²⁴ Görülüyor ki Mükerrem Bey, ruhlara inanıyor ve ruh çağırma seanslarını takip ediyor. Onun bu işlerle uğraşan geniş bir çevresi de vardır.

Mükerrem Bey, Sevim'e yaş ilerledikçe kişi yaşlandıkça "Gökyüzü" hastalığının iki atede yani kendisinde ve başkahramanımızdanüksedeceğini, belki bir gün caminin penceresinden onun namaz kıldığını bile gösterebileceğini söylüyor.⁵²⁵ Roman boyunca "Gökyüzü" diye kastedilen şey dinî inançtır. Mükerrem Bey, inanma ihtiyacının yaşlılıkla belirlediğini, ölüm korkusunun inanma eğilimini depreştirdiğini söylüyor. Mükerrem Bey, sık sık Sevim'le inançla ilgili tartışmalarını sürdürüyor. Onun her ne kadar itikatsız yeni zaman kızı olsa da yine de bu konularda

⁵²⁴ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 63.

⁵²⁵ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 71.

çömez olduğunu eğer kendine güveniyorsa bir mezar taşının üzerinde tangosöylemesini istiyor. Sevim ise eğer mezar üstünde tango söylemek itikatlardan kurtulmuş olduğunu ispatlayacaksa buna hazır olduğunu ifade ediyor. Mükerrerem Bey, başkahramanımızı şöyle tanımlıyor: “Bu adam gökyüzüne karşı bayrak açmış bir kızıl dinsizdir... Ruh diye bir şey tanımıyor. Onun için karaciğerin safra, ağızdaki bezlerin tükürük salması kabilinden beyin de durmadan fikir yapan çıkaran bir makinedir.”

Mükerrerem Bey oturduğu civarda iki sakallı manavı Sevim’e gösteriyor, bu adamların mutlaka dini bütün Allah adamları, Gökyüzü adamları olduğunu, ruhun varlığına, ölümden sonra ruhun gökte meleklerle beraber dolaştığına inandıklarını; buna rağmen fani dünyanın menfaatlerini, hesaplarını hiç şaşırmadıklarını, her işlerinde makine duygusuzluğuyla hareket ettiklerini hararetle anlatıyor.⁵²⁶ Mükerrerem Bey ruhun var olup olmadığını hiç tanımadığı iki adamın kılık kıyafetine bakarak karar veriyor, her sakallıyı din uzmanı sanıyor, kişilerin niyet ve inançlarını tartarak kesin hüküm veriyor. Sevim, hararetle tartışmalarında hep masaldan, hurafeden “Gökyüzü”nden kurtulmuş bir kız olduğunu vurgulamaktadır. Reşat Nuri’nin, Gökyüzü romanındaki tüm ana karakterler ateisttir ve dinin masal olduğunu ispata çalışmaktadır. Sevim, kendisini çok seven Turgut’u eleştirmekte; onun geçen Ramazan üç gün oruç tuttuğuna hayret etmektedir. Niçin üç gün? diye sormakta, “İnsan ya inanır ya inanmaz, inanırsa otuz gün tutar inanmazsa hiç...”⁵²⁷ Bunun ikisi arası fikirsizlik, kafasızlık olduğunu söylemektedir.

Mükerrerem Bey’in isprizmacı olduğunu bu tür insanlarla irtibat halinde olduğunu söylemiştik. Perili evde ruh çağırma seansına Sevim ve başkahramanımız da katılmak ister ve yola çıkarlar. Burada Mükerrerem Bey’in isprizmacı arkadaşlarından biri fizik muallimi, diğeri miralay emeklisi, üçüncüsü eski bir şeyh, dördüncüsü ilk mektep muallimidir. Kahramanımız, tahsili yüksek olan insanların bu saçmalıklara nasıl inandığına hayret etmekte; özellikle genç mektep hocasının gündüz çocuklara cumhuriyeti, taassubu def ettiklerini, hurafeyi men ettiklerini, inkılâbın bayraktarlığını yaptıklarını söyleyip gece fizik muallimiyle şeyhin peşinde gökyüzün zırvasının peşinde olmasına “hadi canım” demektedir. Perili eve gelirler

⁵²⁶ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 76.

⁵²⁷ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 81.

ve fakir ev halkıyla ayaküstü tanışrlar. Bulgaristanlı ev sahibi Kuran okuyan babasını göstererek ne kendisin ne de babasının bu tür saçmalıklara inanmadığını, yaşlı babasının Kuran'a bel bağladığını, babasının hayır ve şerrin Allah'tan geldiğini söylediğini, ruh gelmiş, hastalık gelmiş, düşman gelmiş babasının hiç aldırmadığını, Kuran okuduğunu söyler.⁵²⁸

Başkahraman, “Gökyüzü illetine” inanmanın insanın tabiatına sonradan katışan ve kısa sürede yayıldığı yerlere salgınlar yapan bir yabancı maya⁵²⁹ olduğunu söylemektedir. Reşat Nuri, böylece roman karakteri üzerinden o dönemdeki felsefi cereyanların da etkisiyle inanma duygusunun doğuştan olup olmadığını tartışmaya açıyor.

Başkahramanımız masa tecrübesi yapan bu gruba “Gökyüzü Yolcuları” ismini veriyor, özellikle Şeyh'e dikkat kesiliyor: “Tekkesi kapandıktan sonra başlayan rüyasız, istigraksız hayata bir türlü alışamayan bu adam, bu gece de oyunla kendini avutacaktı...”⁵³⁰ Başkahramanımız, Gökyüzü Yolcularından diğer muallim Coşkun Yılmaz'ın içine düştüğü durumu şöyle anlatıyor: “Perde ardında bir şey bulunduğuna inanmamakla acaba suç işliyor muyum korkusu, inanmakla inkılâp çocuğu, yeni mektep hocası töresine aykırı ayıp bir şey yapıyor muyum korkusu; maarif müdürü duyarsa ne der korkusu”⁵³¹ Reşat Nuri; roman karakterini konuşturarak inkılâpların henüz sindirilmediğini, aydın denilen insanların bile boş bir yönünün olabileceğini, Türk insanın içine düştüğü inanç krizini anlatıyor. Başkahramanımız; amcakızı Pervin'in kocasını cahil, tabansız, vesveseli, yüreğini üzmeden muhalefet yapmak için namaza başlayan, elinde tespihiyle cami cami gezen, melon şapkasıyla imamların hemen arkasından namaza duran ve böylelikle hükümete kafa tuttuğunu zanneden⁵³² biri olarak tanıtıyor.

Sevim, perili evde ruh çağırma seansı sırasında bayılması üzerine uzun süre hastanede kalır. Sevim'e uzun süre de evde bakılır. Bu süreç içerisinde Başkahraman, Mükerrerem Bey, Gülşen Kalfa ve Asude Bacı kızın etrafında pervane dönerler. Başkahraman, hizmetli Asude Bacı'yı tanıtmayı ihmal etmiyor onun otuz sene önce Medine'ye gelin gittiğini, Harem-i Şerif hademelerinden kör kocasının

⁵²⁸ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 89.

⁵²⁹ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 90.

⁵³⁰ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 92.

⁵³¹ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 93.

⁵³² Güntekin, **Gökyüzü**, s. 145.

üstüne evlenmesine kızarak İstanbul'a döndüğünden, bu Medinelinin gözü açık olduğundan bahsetmektedir.

Başkahramanımızın elindeki yanık izini gören hastabakıcı onun için diyor ki: “Buna geceyanığı derler... Bunun bir ilacı vardır. Yatsı ezanı vakti birisi sokak kapısını çalar, hasta pencereden: ‘gece yanığına ne yaparlar’ diye sorar. Kapıdaki ‘ateş atarlar’ diye cevap verir. Hasta da elinde tuttuğu sönmüş kömür parçasını atar.”⁵³³ Başkahramanımız ailenin on bin sene evvelki tedavi yöntemlerine başvurduklarını, hastayı üniversite kliniğinden orangutan yavrularının inine nakletmeyi teklif ettiklerini, oysa kendisinin dünya ilminin ve cumhuriyetin davasını tek başına tutmuş bir insan olduğunu söylüyor.⁵³⁴

Başkahraman, bir gün bir akşam vakti Fatih’te eski mahallesinden geçmektedir. Burada bir evliya türbesi görür. Türbenin demir parmaklıklarına sarılmış bir kadının muhtemelen hastası için dua ettiğini düşünür. Türbenin birkaç adım uzağında camiye görür. Başkahraman en son camiye çocukluğunda gelmiştir. Ancak içinde inanılmaz şekilde camiye görme isteği vardır. Caminin içine girdiğinde izlenimi buranın soğuk ve karanlık olmasıdır. Birkaç ihtiyar namaz kılmaktadır. Bu ihtiyarların muhtemelen kendisinin çocukluk arkadaşı olduğunu söylüyor. Geçen elli yıl içinde cami ona küçülmüş gibi görünmektedir. Bu sırada başkahramanımız Mükerrerem Bey’in “Belki seni birkaç sene sonra tersine çevrilmiş bir kasketle burada dua ederken görürüz” sözünü hatırlar. O buna ihtimal vermez. Bu kubbenin ona bir şey söylemesine imkân yoktur artık: “Nemrut gibi attığım oklar geri dönüyor, yeri ve sebebi bilinmez yaralarla beni delik deşik ediyordu” demektedir.⁵³⁵

Başkahramanımız; Sevim’in hastalığı karşısında Fennin, tıbbın çaresiz kaldığını, ötekiler gibi gözlerini gökyüzüne dikmeye başladığını, O’ndan bir şeyler beklemeye başladığını ancak kendini hakikat ve fikir havarisi sanan biri için bunun feci bir iflas olduğunu söylemektedir.⁵³⁶ Tüm yaşananlardan sonra başkahramanımız kendini eleştirmektedir:

*Bütün hayatında bir hür fikir havarisi olduğunu söylemekle öğün;
insanlığın ve memleketin tüm istikbalini masal ve hurafeye kazanacağı
istikbalden bekle, inananları zaafıla itham et; göğe el açan biçareleri ayıpla,*

⁵³³ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 221.

⁵³⁴ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 222.

⁵³⁵ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 225.

⁵³⁶ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 226.

*kendini vehimden kurtulmuş insanın en mükemmel modeli olarak ileri sür, sonra günün birinde bir çocuğun anlaşılmasız hastalığı karşısında ne yapacağını şaşır, Afrikalı bacılara tütsü yaktırmaya, putperest düğünü yaptırmaya kalk.*⁵³⁷

Başkahramanımız romanın son sayfalarında çocuklukla beraber masal, hayal devrinin son bulduğunu, ihtiyarlık geldiğinde, vücut kuvvetten düştüğünde, Gökyüzünün tekrar insanları kendine çekmeye çalıştığını, ezeli masalıyla, vehimleriyle, boş ümitleriyle insanları büyük uykuya hazırlamaya başladığını ifade ediyor.⁵³⁸

Başkahramanın sıkça eleştirdiği birinci kitap “Gökyüzü”nün zannedildiği gibi boş olmadığını anlatan bir kitaptır. Kitap, Allah’ın varlığını ispat etmek için yazılmıştır. Diğeri ise muharriri bir doktor olan ve bazı hastalıkların muska, tütsü, dua, okunmuş su gibi şeylerle iyileşeceğini, hayatından ümit kesilen pek çok insanın bir ayazmadan su içmekle, boynuna tıslımlı bir maden parçası şeyler takmakla ayağa kalkacağını yazan kitaptır.⁵³⁹ Başkahramanın eleştirdiği bu tür kitaplar her devirde var olmuş, binlerce baskı yapmıştır.

Başkahraman, Sevim’in hastalığı nedeniyle evini Karacaahmet mezarlığındaki Miskinler Tekkesi’ne benzetmekte ve burayı şöyle tasvir etmektedir:

*Çoluk çocuğuyla beraber buraya kapatılan hastaların mezarlık sınırından dışarı çıkmaları yasaktı. Bunlar tüm gün mezar taşlarının üstünde... uyuklardı. Miskinlerin hayattaki vazifeleri evde kalmış kızlar için bir değirmen taşının etrafında “âmin”çağırmaktı. Bir kız on sekiz yirmi yaşına gelip de kısmeti çıkmadı mı mutlaka Eyüp’teki Niyet Kuyusu ile beraber bir kere de bu Miskinler Tekkesi’ne götürülürdü... Âmin günleri miskinlerin büyük faaliyet ve bayram günleriydi. Tekkenin önündeki meydanlıkta toplanırlar; evde kalmış kız ortadaki değirmen taşı-onların en güçlü, kuvvetlilerinden birinin yardımıyla- birkaç kere çevirir; sonra hep bir ağızdan “âmin” diye bağırırlardı.*⁵⁴⁰

Evdekiler Sevim’i mayangalara götürürler. Başkahraman bu tür masallara inanmamakla birlikte ısrarlar karşısında yola çıkarlar. Orayı şöyle tarif eder:

Sevim’in çoraplarını çıkardılar, sokak kapısının eşiğinde kesilen beneksiz bir karatavuğun kanyla alnına küçük bir işaret çizdiler... Biraz sonra da oda koyu bir günlük dumanı içinde göz gözü görmez hale geldi. Bacılar, ikide birde perdeyi aralayarak sokağa bakıyorlar, polis korkusundan zilsiz teflere vurmaya cesaret edemiyorlardı... Düğün yarım saat içinde bitti.

⁵³⁷ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 240.

⁵³⁸ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 246.

⁵³⁹ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 223.

⁵⁴⁰ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 173.

*Tütsüler, benekli karatavuklar, çil çeyrek altınlarla perilerin hiddetini yatıştırdıktan sonra sessiz sedasız evimize döndük.*⁵⁴¹

Hastalıklar, sıkıntılar, problemler karşısında çaresizlik insanı bir takım arayışlara sokmakta, mantıklı bir insanın bile yapmaz dediği şeyi yaptırmaktadır. Reşat Nuri'nin eserlerini iki ana başlık altında toplamak mümkündür: Birincisi yazarlık tecrübesine ilk başladığı yıllarda yazdığı aşk, ihanet, ayrılık, fedakârlık temalı eserler ki bunlara Çalıkuşu, Dudaktan Kalbe, Harabelerin Çiçeği romanları örnek verilebilir; ikincisi ise cumhuriyete karşı kendini sorumlu hissederek toplumsal problemleri ve yeni cumhuriyette gördüğü aksaklıkları ele aldığı eserlerdir. Buna Yeşil Gece, Miskinler Tekkesi, Gökyüzü, Kavak Yelleri, Yaprak Dökümü, Kızılçık Dalları, Kan Davası, Son Sığınak gibi eserleri örnek verilebilir. İkinci tür romanlardan olan Gökyüzü romanında üzerinden on küsur yıl geçtiği halde devrimlerin sert bir şekilde mücadele ettiği fikirlerden toplumun hala vazgeçemediği eleştirisi de yapılmaktadır. İlk mektep muallimi, fizik muallimi, miralay, Pervin Hanım gibi eğitilmiş insanların hala masa başı tecrübesi yaparak saçma masallara inanabilmiş olması ciddi bir şekilde eleştirilmekte; bu saçmalıklara inanmayan Bulgaristanlı ev sahibi ve babası ise takdir edilmektedir. Demek ki hala devrimler istenilen insan profilini oluşturamamıştır. Halkta hala tereddütler vardır. Yeni insanın saçmalıklara takındığı samimi tavırlar bir problem olarak romana konu olmaktadır. Genel itibarıyla romana bakıldığında her ne kadar dinden insanlığın çocukluk döneminin masalsı inançları olarak bahsedilse de sosyolojik olarak dinin inkâr edilemeyen bir olgu olduğuna da hak verilmektedir. Özellikle Allah kavramı akılla tümünden kavranamayacağı gibi tümünden de reddedilemez. Bu anlamda yazarın bir bilinemezcilik içinde olduğu söylenebilir. “Mantığın bittiği yerde mantıksızlık başlar” ifadesi satır aralarından okunabilmektedir.

Yeni insan bir geçiş dönemi nesli olduğu için yaşamadığı buhran kalmamıştır. Savaşlar, fakirlik, işgaller, her türlü felsefi akımların getirdiği tereddütlere ihtiyarlığın getirdiği korkular ve mana arayışları da eklenince roman kahramanımızın değişmesi güç kanaatleri de değişmekte ve inançlara artık her ne kadar saçma olsa da sosyal bir olgu olarak bakmaktadır. Romanda ölüm korkusu ve ihtiyarlık arasında kolerasyon kurularak psikolojik bir durum izah edilmeye çalışılmıştır.

⁵⁴¹ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 235.

Birol Emil geçiş dönemi aydınını şöyle açıklar: “Cumhuriyet bütün inkılâplarına, ileri ve laik prensiplerine rağmen Türk aydınlarında inanmak ihtiyacını yok edememiştir... Devrin aydınları, hastalık veya yaşlılık arızasıyla da olsa sonunda yine Gökyüzü’ne dönmüşlerdir.”⁵⁴² Osmanlı aydınının eleştirisinden mevzuyu Türk aydınına getiren yazar, bu yarı aydın görünümlü kesimin özelliklerini romanda tarif etmiştir: Para sıkıntısı çekmezler, fikirlerinin tek hakikat olduğunu kabul ederek ülkeye balmumu heykeli gibi şekil verirler, memleket problemlerinden ve gerçeklerinden uzak şekilde yarım yamalak okuduğu tercümelerle reçete kitaplar yazarlar, eğitimini bırakarak kısa yoldan güya memleketi kurtarmak için siyaset yaparlar.

Bir Kadın Düşmanı⁵⁴³ romanı Sara adlı İstanbullu bir kızın, arkadaşı Nermin’e yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Romanın ikinci bölümünde romanın ikinci kahramanı Homongolos-Kaya Balığı olarak isimlendirilen; ancak gerçek adı Ziya olan kişinin ölmüş arkadaşına yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. Sara yeni eğitim sistemiyle yetişmiş, ailesi tarafından şımartılmış, İstanbul eğlencelerine düşkün, küçüklüğünden beri güzelliğiyle insanları kendine hayran ettirip bunla eğleneni, yirmi altı yaşlarında bir kızdır: “Ben minimini bir kızçocuğu olduğumdan beri böyleyim... Güzelliğim beni çok şımarttı. Etrafımdaki insanları kendime hayran ve esir etmekte adeta marazi bir zevk duyuyorum...”⁵⁴⁴ Babası Erzurum’da asker olan Sara, babasını türlü türlü yalanlarla kandırarak İstanbul’u terk etmekten kurtulur: “Gelecek yazın en güzel aylarında İstanbul eğlenirken, İstanbul’daki arkadaşlarım eğlenirken ben Erzurum’da ne yapacaktım...”⁵⁴⁵ Dayısının kızı Vesime’nin Remzi Bey ile evleneceğine dair mektubu alan Sara yola çıkar, böylece babasının ısrarına da bir bahane bulmuş olur. Esas roman, Sara’nın düğün için gittiği bu kasabada başlar. Sara burada prensesler gibi karşılanır. Reşat Nuri’nin diğer romanlarında olduğu gibi burada da eski ile yeni çatışır:

Gündüz alaturka bir nikâh oldu. Dualar okundu, şerbetler içildi... Vesime tel, duvak taktı. Biz kapalı elbiseler giydik, başörtüler örttük. Gülsuyu ve amber kokularıyla dolan köşke öyle ruhani bir hava vardı ki kendimi adeta cenaze evinde, Hicaz’da yahut cennette sandım. Merasime kasabanın

⁵⁴² Emil, **Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Şahıslar Dünyası I**, ss.511-512.

⁵⁴³ Reşat Nuri, Bir Kadın Düşmanı romanını 1927’de yayımlamış; ancak roman daha önce Vakit Gazetesinde tefrika edilmiştir.

⁵⁴⁴ Reşat Nuri Güntekin, **Bir Kadın Düşmanı**, İnkılap Kitabevi, İst. 2018, s. 26.

⁵⁴⁵ Güntekin, **Bir Kadın Düşmanı**, s. 11.

*ihtiyarlarıyla beraber gökyüzünün melekleri de iştirak etmişti diyebilirim... Gelelim şimdi akşamdan sonra açılan ikinci perdeye...Dekor tamamıyla değişmiş, gündüz gülsuyu ve amber kokuları içinde kanat çırpınan meleklerin havası şimdi cazbant fırtmasıyla altüst oluyordu.*⁵⁴⁶

Gül ve amber kokusu Sara'ya dini, geleneği, cenaze evini çağrıştırıyor. Bugün yeni kuşaklara ezan ve salanın çağrıştırdığı şeyler de pek farklı değildir. Bundan fevkalade rahatsız oluyor. Misafirler gittikten sonra asıl eğlence başlıyor. Kadınli erkekli geleneksel sınırları aşarak eğleniyorlar. İşte bu vesile ile Sara, Homongolos ile tanışıyor. O; kuvvetli, şen, zevzek, hissiz, acımasız, alaycı bir adamdır. Ölene acımaz, ıstırap çekene güler... Sevgi ve şefkati gülünç bir zaaf atfeder.⁵⁴⁷ Sara onu şöyle tarif ediyor:

*Afrika zencilerinin kısa kıvrık saçlı sivrice başına al. Onun altına Avrupalıların biraz çıkık alnını yapıştır. Sonra Çinlilerin, Japonların uçları havaya kalkmış kaşlarını, badem gibi çekik gözlerini tak... İşte sana Homongolos'un başı... Kudretin neler yaratmaya kadir olduğuna hayret et. Cenabı Hakkın bin bir isim ve vasfı içinde bilmem bir de "ya müstehzi" var mı? Herhalde kudret bu Homongolos'u yaratırken çok uğraşmış, harikulade bir karikatür bediası vücuda getirmiş... Çocuklarımızı terbiye ederken "şunu yapmayın, bunu söylemeyin... Günahtır. Cehennemde çatır çatır yanarsınız, zebaniler ateşten kerpetenlerle dilinizi koparır" diyeceğimiz yerde "günah işlemeyin sonra ahrette Homongolos'a benzersiniz" diye korkutsak hepsi Ebussuud Efendi gibi başını secdeden kaldırmayan, dindar kâmil insanlar olurlar.*⁵⁴⁸

Homongolos, kadınlara karşı küstah, alaycıdır. Bir sohbetle İsmet Hanım'ın "Havva anamızın Âdem babamızdan bir başkasıyla bir macerasını bilen varsa meydana çıksın" demesi üzerine Homongolos atılır : " Buna imkânolmazdı... O vakit ki dünyanın tenhaliği malum... Havva anamız Âdem babayı mamut filleriyle aldatacak değildi ya" ⁵⁴⁹

Sara, güzeline bakmayan, kendisiyle ilgilenmeyen bu adama bir ders vermek ister. Öyle ya kasabadaki herkes onun için yollara dizilirken, hayran hayran bakarken bu adam kendisiyle alay etmekte, yüzüne bile bakmamaktadır. Sara ona âşık olmuş gibi yaklaşır, kendisiyle ilgilenmesi için herşeyi yapar ve plan işler. Tam iş neticelenecek, Sara ondan tüm kadınların intikamını alacakken Homongolos bir motor kazasında ölür. Olay ikinci bölümde Homongolos'un ağzından anlatılır. Acımak romanında olduğu gibi bu romanda da olay tarafların iki farklı beyanı ile

⁵⁴⁶ Güntekin, **Bir Kadın Düşmanı**, ss. 126-127.

⁵⁴⁷ Güntekin, **Bir Kadın Düşmanı**, s. 51.

⁵⁴⁸ Güntekin, **Bir Kadın Düşmanı**, s. 58.

⁵⁴⁹ Güntekin, **Bir Kadın Düşmanı**, s. 98.

anlatılır. Homongolos, Sara'nın planını fark eder: "Beni niçin görmek istediklerini tahmin ediyordum. Şöhretimi duymuşlardı. Kadın düşmanını bir acayip hayvan seyreder gibi görmek istiyorlardı."⁵⁵⁰ Ancak ona karşı bir zaaf hisseder. Sara'nın başlangıçta masum ve saf gibi görünen tavırları onu derinden etkilemiştir ve nihayet çareyi intiharda bulur. Yazdığı son mektupta motosiklet yarışında kaza süsü vererek intihar edeceğini söyler. Peki, Homongolos'u acımasız, alaycı, hissiz yapan nedir? Cevabı yine mektubunda verir. O, mektep yıllarında hizmetli, öğretmen ve arkadaşlarının türlü türlü hakaretine uğramış, dış görünüşü hep alay konusu olmuştur: "Anası gebeliğinde maymuna baktı da ondan... O değil lohusayı yalnız bıraktılar da iyi saatte olsunlar asıl çocuğu çaldı... Yerine ecinni yavrusunu bıraktılar... Kimi bilir babasının anasının hangi ceza-yı ameli için Allah onlara bu maskarayı verdi..."⁵⁵¹ Arkadaşları onu benimsememişler, sürekli hakaret etmişlerdir. Yine bir gün bir çamurlu kavun kabuğunu alarak zorla yedirmeye çalışmışlar "hayvan ye" diyerek defalarca rencide etmişlerdir. Bu zamanlarında yalnız kalan Homongolos, kendini yalnızlığın anlatıldığı romanlara vermiş ve anlaşılmaz bir adam olmuştur. Görülüyor ki küçüklüğünde arkadaşlarının ve öğretmenlerinin türlü türlü alaylarına maruz kalan kahramanımız acıma, hissetme, merhamet, empati gibi değerleri kaybetmiştir. Reşat Nuri aynı zamanda bir öğretmen olarak bu romanında, çocuklukta geçirilen travmaların çocuğun kişiliğinin şekillenmesinde ne derece etkili olacağını işlemektedir.

Gizli El Romanının ⁵⁵² başkahramanı Şeref, Gemlik'te zor şartlar altında memuriyet almış hukuk mezunu, hayatta muvaffak olmak isteyen, rast gele bir adam olmadığını göstermek isteyen, memleket için büyük işler yapmak isteyen bir gençtir. Burada yaşlıca bir doktorla tanışmasıyla hayatı değişir. Zira doktor onu yakın arkadaşı Aziz Paşa ile tanıştırır. Aziz Paşa Gemlik'e yerleşip emekli olmuş bir

⁵⁵⁰ Güntekin, **Bir Kadın Düşmanı**, s. 188.

⁵⁵¹ Güntekin, **Bir Kadın Düşmanı**, s. 168.

⁵⁵² Reşat Nuri'nin ilk romanım dediği Gizli El 1920'de tefrika edilmiş, 1924'de ise kitap olarak yayımlanmıştır. Her ne kadar ilk yayımladığı romanı Harabelerin Çiçeği olsa da bu eser uyarılama izlenimi verdiği için ilk romanı olarak görülmez. Reşat Nuri, pek çok romanında toplumsal problemlere, Anadolu'nun tarih boyunca boğuştuğu sıkıntılara sık sık temas etmekte ve zaman zaman çözüm önerileri getirmektedir. Gizli El adlı romanı da bu tür romanlarından biridir. Romanı yazarken başlangıçta vurgunculuk ve nüfuz ticareti gibi konulara değinmek istemiş ancak sansür nedeniyle romanını bir aşk romanına dönüştürse de bu tür problemleri romanının içine yaymıştır. Roman günlük biçiminde görünse de kurallara pek uyulmamıştır. Reşat Nuri savaş zenginlerini ve vagon ticaretiyle servet sahibi olanları diğer romanlarında da işlemektedir.

Osmanlı paşasıdır. Kızı Seniha'yı Pangaltı Fransız Mektebi'ne göndermiştir. Paşanın diğer çocuğu ise Adnan'dır. Adnan ise Galatasaray'a gitmektedir. Ancak Adnan, ulum-i diniye dersinden ikmale kalmıştır. Paşa, çocuğuna din dersi vermesi için ona hocalık teklif eder: “Bu derse istidatsızlığın irsidir oğlum... Hocan da bu ders için pek emniyet verecek bir adama benzemiyor ama iyi fena bir şey yaparsınız.”⁵⁵³ Şeref, Adnan'a ders vermeye başlıyor: “Adnan, anlat bakalım:Hac İslam'ın kaçınıcı şartıdır?Arafat'a ne kıyafetle çıkılır?”⁵⁵⁴ Şeref, paşanın kütüphanesinde çalışmalarına devam etmektedir: “Ulum-i diniye kitabını açtım. Eski dersleri bir kere tekrar ettikten sonra bir iki namaz duası okuttuktan sonra, hesaba geçtim.”⁵⁵⁵ “Adnan'a Amentü'yü okumasını emrettim.”⁵⁵⁶

Paşa, çiftliğine gelen misafirlerine din hocası Şeref'i takdim eder; ancak misafirler bir an şaşkınlık yaşar: “Altın dişli hanımefendi, elini uzattı ve gülerek: sarığınız, sakalınız nerde sizin? Böyle ulum-i diniye hocası olur mu? diye şakalaştı.”⁵⁵⁷ Diğer genç kadının tepkisi ise “ Bu kıyafette bu kadar zarif tavırlı ulum-i diniye hocası olur mu?”⁵⁵⁸ şeklindedir. Şeref, sofraya neden geç geldiğinin izahını da verir: “Paşam affedin... Adnan'a akşam namazı tatbikatını yaptırıyordum...”⁵⁵⁹ Altın dişli kadın, sofrada Şeref'e soru yöneltir: “Ulum-i diniye hocasına soracağım meselelerden biri şu, dedi. Şeriata göre, şarap haramdır. Hatta bir damlası dahi haramdır. Fakat aksi gibi ben, onsuz yapamıyorum. İçmezsem hasta oluyorum. Siz ne fetva vereceksiniz.”⁵⁶⁰ Din Hocası Şeref'in cevabı sıradışıdır: “Mazereti kendiniz söylediniz hanımefendi... Mademki onsuz hasta oluyorsunuz... O halde içeceksiniz...”⁵⁶¹

Adı Nevnihal olan ve Şeref gibi dine lakayt olan seküler kadının sualleri devam etmektedir: “Şapka da şarap gibi haram mıdır, değil midir? Hele kadın için?”⁵⁶² Şeref'in cevabı şöyle olur: “Ne münasebet efendim... En kaba sofı hocalar bile, “Güneşin yahut yağmurun ve soğuşun başı hasta etmesi gibi bir tehlike varsa,

⁵⁵³ Reşat Nuri Güntekin, **Gizli El**, İnkılap Kitabevi,16. Baskı, İst. ty, s. 29.

⁵⁵⁴ Güntekin, **Gizli El**, s. 49.

⁵⁵⁵ Güntekin, **Gizli El**, s. 67.

⁵⁵⁶ Güntekin, **Gizli El**, s. 70.

⁵⁵⁷ Güntekin, **Gizli El**, s. 71.

⁵⁵⁸ Güntekin, **Gizli El**, s. 78.

⁵⁵⁹ Güntekin, **Gizli El**, s. 73.

⁵⁶⁰ Güntekin, **Gizli El**, s. 74.

⁵⁶¹ Güntekin, **Gizli El**, s. 74.

⁵⁶² Güntekin, **Gizli El**, s. 75.

şapka giymekte bir beis yoktur”derler.”⁵⁶³ Nevnihal Hanım, din hocasına şarap ikram eder, şarabın birkaç damlasını parmağına döker ve “Mademki damlası harammış, o halde o damlayı çıkarıp atıyorum. Gerisi helaldir, diye malum hilye-i şer’iye şakasını”⁵⁶⁴ yapar.

Şeref, zaman zaman Seniha’ya Türkçe dersi de vermektedir. Zira Seniha Fransız Mektebinden mezun olduğu için Türkçeden uzak kalmıştır. Seniha başlangıçta hep çarşafıyla dolaştığı halde artık ev elbiseleriyle hocasının dersine girmekte sakınca görmemektedir. Görülüyor ki Şeref, branşı olmamakla birlikte belli süre sıra dışı bir din hocalığı yapmıştır. Ancak hem samimi değildir yani bu işi sırf para kazanmak için yapmaktadır. O, dine karşı lakayttır ve dini kavramları içki masalarında eğlence konusu yapmaktan çekinmeyen bir figürdür.

Şeref, ders verdiği kızla evlenir. Yüksek sosyetenin içine girer ve iki dünya arasındaki farka dikkat çeker: “Çarşaf, hala eski çarşaf olmakla beraber, yüksek sosyetedede hemen hemen kalkmıştı. Bir kapalı toplantıya çarşafıyla geldiği halde, onu kapıda üstünden atarak soyunan kadın hala bir gece eğlencesi için, sizin için gizli soyunmuş bir kadın tesiri yapıyordu.”⁵⁶⁵

Ateş Gecesi⁵⁶⁶ romanı başkarakter Kemal Murat’ın İstanbul’da bir lisede öğrenciyken ağabeyinin saraylı bir kızla evlenmesiyle Milas’a sürgün gelmesini ve burada evli ve çocuklu bir kadın olan Afife’ye âşık olmasını anlatıyor. Kitap; Meşrutiyet yıllarından, Balkan Harbi’nden, Rumlardan ve bunların mahallelerinden, İstanbul’un işgalinden de zaman zaman bahsediyor. Olay Kemal Murat’ın dilinden anlatılıyor. Ancak o, olayı anlattığı sırada yaşı ellidir. Yani Kemal Murat otuz yıl öncesini bize anlatıyor. Kemal Murat, Milas’da bir Rum mahallesine sürgün gelir ve burada yaşamaya başlar. Burada kültür ve dini farklı insanlarla kaynaşır. Bölgedeki Hristiyan ve Müslümanlar iç içe girmiş, kız alıp vermiştir. Öyle ki bir Müslüman’ın bir yortuya katılması, kiliseye gitmesi hiç tuhaf karşılanmaz : “ Bir hafta sonra ateş yortusu gecesi idi. Kasabanın başka taraflarından da birçok Müslüman ve Yahudi seyirciler geldiği için Kilise Mahallesi her zamandan daha kalabalıktı.”⁵⁶⁷

⁵⁶³ Güntekin, **Gizli El**, s. 75.

⁵⁶⁴ Güntekin, **Gizli El**, s. 75.

⁵⁶⁵ Güntekin, **Gizli El**, s. 122.

⁵⁶⁶ Reşat Nuri’nin 1940’da Yedigün dergisinde tefrika edilen 1942’de yayımlanan bir aşk romanıdır.

⁵⁶⁷ Reşat Nuri Güntekin, **Ateş Gecesi**, İnkılap ve Aka Kitabevi, İst. 1963, s. 63.

Reşat Nuri'nin bu bölümde incelenen diğer roman kahramanları gibi Kemal Murat da dine karşı lakayttır. Şahin Hoca ya da Gökyüzü romanındaki kahramanlar gibi inançlara karşı savaş açmış olmamakla birlikte Kemal Murat'ı din ya da inanç ilgilendirmemektedir. “Maneviyat ve mistiğe ufak bir kabiliyetim bulunsa”⁵⁶⁸, “otuz yaşına kadar hep muvaffakiyete doğru esmiş rüzgârlarımın bana verdiği materyalist dünya telakkisinde yer yer çatlaklar, çöküntüler meydana geliyor.”⁵⁶⁹, “Yüreğim yepyeni sevinçler, heyecanlar, huşularla sarsılıyordu. Yeni vahye eren ve kendini başka bir insan hissederek varlığından ürken bir peygamber tasavvuru”⁵⁷⁰ gibi ifadeler Kemal Murat'ın dünya görüşünü ortaya koyuyor. Kaymakamın kendisi hakkında valiye; beş vakit namazında niyazında padişaha dua eden, ağzı süt kokan birisi olarak takdim etmesi üzerine Kemal Murat'ın “Ben, namaz kılmam ki efendim”⁵⁷¹ ifadesinden de bu durum anlaşılmaktadır.

Sönmüş Yıldızlar⁵⁷² kitabının “Bir Yudum Su” adlı hikâyesinde Doktor Hamit Bey'in dünya görüşü ve dine bakışına değinilir. Ona göre idareleri değiştirmek kâfi değildir; her şeyden evvel ruhlar değişmelidir. İnsanlar batıl itikatların tesiri altında yaşadıkça iyi ve mesut olmazlar. Elinde olsa kalp denilen emel ve elem yatağını söküp atacak; hayal denilen intan membaini kurutacaktır:

*İdareleri değiştirmek neye yarar, her şeyden evvel ruhları değiştirmeli... İnsanlar batıl itikatların tesiri altında yaşadıkça iyi ve mesut olamazlar... Ben, harikulade doktor olmak, insanlık üzerine büyük bir ameliyat yapmak isterdim. Kalp denilen emel ve elem yatağını koparıp atmak, hayal denilen intan membaini kurutmak... İnsanlar, ancak o vakit mesut olabilirler... Hayatını Nevin'e vakfetmeye karar verdi. Kendi nazariyelerini çocuğuna tatbik edecek, onu itikatsız, açık vicdanlı, mesut, maddi bir genç kız olarak yetiştirecekti. İlk işi çocuğuna hayalperest masallar söyleyen Çerkez dadısıyla, evdeki çocuklara yeşil başörtüleri örttürüp ilahiler okutan hocahanımdan ayırmak oldu.*⁵⁷³

Doktor Hamit Bey, kızını dünya görüşüne göre yetiştirir: “Kendi nazariyelerini çocuğuna tatbik ederek, onu itikatsız, açık vicdanlı, mesut, maddi bir genç olarak yetiştirir. O kızını; kapanan gözlerin bir daha açılmayacağını, insanların öldükten sonra mezarda çürüyüp yok

⁵⁶⁸ Güntekin, *Ateş Gecesi*, s. 203.

⁵⁶⁹ Güntekin, *Ateş Gecesi*, s. 253.

⁵⁷⁰ Güntekin, *Ateş Gecesi*, s. 208.

⁵⁷¹ Güntekin, *Ateş Gecesi*, s. 183.

⁵⁷² Sönmüş Yıldızlar, 1928'de İstanbul'da İkbal Kütüphanesi tarafından basılmıştır. (Bkz.

Kanter, *Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin* s.43.)

⁵⁷³ Reşat Nuri Güntekin, *Sönmüş Yıldızlar*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 7. Baskı, İst, 1980, ss. 60-61.

olduklarını söyleyerek yetiştirir. Ancak Nevin içinde sakladığı şikâyetleri babasına söylemeden vefat eder:

Öteki kızlar, hocamızın önünde, başlarında yeşil başörtüleriyle, yanık ilahiler okurken sen, beni onlardan ayırdın... Bu dünyada kapanan gözlerin bir daha açılmayacağını, bütün bu birbirini seven, zaman zaman birbirinden bu kadar acıklı ayrılıklarla ayrılan insanların ayrı ayrı mezarlarda çürüdüklerini söyledin... Evvela sana inanıyordum baba... Fakat senin şüphelerin benim kalbimi de kemirmeye başladı. Bir gece, Çamlıca'dan dönüyorduk. Bana gökleri, samanyollarını, yıldızları gösterdin... Bu göklerin bomboş, hatta oradaki ışıkların bile bizim gözlerimizin bir vehminden başka bir şey olmadığını söyledin. Bu dünyaya gözlerimizi kapar kapamaz başka bir âleme gözlerini açacağına, orada bütün sevdiklerini ve sevgililerini bulacağına inanan bir kız çocuğu için ölümlerin ayrı ayrı mezarlarda çürüyüp gittiklerini düşünmek... Sen bu kadarla da iktifa etmedin baba... Sevgiden, vefadan, bu dünya yüzünde doğup ölmesine yavaş yavaş alıştığım şeylerden şüphe ediyordun. Birbirini anlayıp sevmeyen, birbirlerine karşı sade insanlık vazifesini yapmakla iktifa eden insanlarla, sade fikirlerin meşalesiyle dolan dünya bana kâfigelmiyordu... Ben öleceğim baba... Bunu saklamaya lüzum yok... Beni hangi teselli ile mezarıma göndereceksin?⁵⁷⁴

Reşat Nuri dönemin aydınının eleştirisini de yaparak inançların ve onun masalsı öğretilerinin kabul etmenin mümkün olmadığına inansa da dini bir olgu bir teselli kaynağı sağlayan motive edici unsur olarak görmektedir. Reşat Nuri'nin dinle ilgili buna paralel görüşünü Gökyüzü romanında da görmekteyiz.

Leyla ile Mecnun kitabının “Bir Gümrük Kaçakçılığı” adlı kısa hikâyesinde, anlatıcı gümrükten Acem halısını geçirmek istemektedir. Ancak o dönemin Fransası halı ithalini yasaklamıştır. Anlatıcı halıyı gümrükten geçirmek için kendince bir plan yapar ve memura : “ Ben belli başlı bir adamım. Gördüğünüz halının ismi “seccadedir”...Biz Müslümanlar “namaz” ismindeki ibadetimizi onun üzerinde icra ederiz... Ben, çok sofı bir insan olduğum için ibadete yarayan eşyayı daima beraberimde taşıyım.”⁵⁷⁵ diyerek kendini sofı göstermek suretiyle halıyı geçirmeye çalışır. Memur emin olmak için İstanbul'da daha önce bulunmuş olan bir Ermeni'yi çağırır ve soruları bir de ona sorar. Memur, emin olmak için nasıl namaz kılındığının seccade üzerinde tatbikini ister. Anlatıcı; çaresiz potinlerini çıkarır, kıbleyi tayin eder. Bir şeyler okumak lazım gelmektedir. Ancak namazda okunacak hiçbir şeyi bilmemektedir. O da Muallim Naci'nin “Bilsem şu kuzu neden gam almış? Her

⁵⁷⁴ Güntekin, **Sönmüş Yıldızlar**, ss. 64-65.

⁵⁷⁵ Reşat Nuri Güntekin, **Leyla ile Mecnun**, 10. Baskı, İnkılap Kitabevi, İst. 1994, s. 90.

nalesi kalbe dağzındır!..” şiirini makamla okur. Ancak seccade diye tanıttığı halı uzundur. Secdeyevardığında uzunca bir boşluk açıktadır. Nihayet Ermeni akıl gösterir ve anlatıcı namazını tamamlar : “Başım hala secdede olduğu halde yavaş yavaş ayaklarımın üzerine kalkındım ve yüksek sesle: “âmin” diye bağırarak bir taklak attım... Ayaklarım halının ucuna değmiş, hesap tamam olmuştu. Biraz sonra kolumda emanet halı ile gümrük kapısından çıkıyordum.”⁵⁷⁶

5.3. OLUMSUZ YANSITILMAYAN TİPLER

Damga romanında Mahmut Efendi, Halis Paşa konağına İffet ile Muzaffer’e ders vermeye gelen halim, tatlı kalender bir hocadır.⁵⁷⁷ O uzun süre sarık sarmış ve camilerde Mesnevi’ okutmuştur. Belli bir zaman sonra ise kibar ailelerin çocuklarına ders vermeye başlamıştır.⁵⁷⁸ O, İffet’e bir insan için en büyük meziyetin bilim ve tevazu olduğunu söyler: “Evlatlarımın maktul olmalarını, katil olmalarına tercih ederim”⁵⁷⁹ diyerek nasihat verir. Roman boyunca Mahmut Efendi; hisli, vefalı, merhametli, affedici bir hoca olarak gösterilir. Camilerde Mesnevi dersi veren Mahmut Efendi karakteri, Reşat Nuri’nin diğer romanlarındaki Mesnevi okuyan hocalar gibi olumlu gösterilmiş ve övülmüştür.

Eski Hastalık romanında Müftü’nün yardımında bulunduğu Baba Efendi; çocuğunu kaybetmiş, fakir bir ihtiyardır. Rahmetlinin giysilerini ona vermişlerdir. Baba’nın sesi gürdür. Vapurda makamla Rumca bir mevlüt okur⁵⁸⁰ ve yoğun istek üzerine her gece bunu tekrarlar.

Doktor Emin Bey Yusuf’un Züleyha’yı Silifke’ye götürdüğü gemideki yaşlı, kimsesiz, hasta bir doktordur. Geçim sıkıntısı nedeniyle Anadolu’da şansını denemek istemektedir. Bu vesile ile Züleyha’yla kısa sürede ahbap olurlar. Züleyha ona tespih hediye eder. Emin Bey bu tespihi yastığının altına koyar ve her gün böyle uyur. Doktor Emin Bey, Züleyha’nın hediye ettiği bu tespihte bir hassa olduğunu heyecanlanarak Züleyha’ya söyler. Züleyha’nın şaşkın bakışlarına şöyle cevap verir:

⁵⁷⁶ Güntekin, **Leyla ile Mecnun**, s. 92.

⁵⁷⁷ Güntekin, **Damga**, s. 14.

⁵⁷⁸ Güntekin, **Damga**, s. 7.

⁵⁷⁹ Güntekin, **Damga**, s. 14.

⁵⁸⁰ Güntekin, **Eski Hastalık**, s. 219.

“ Bu tespihle uyuduğumda peygamberi rüyamda görüyorum. Uzun siyah cübbesiyle, siyah sakalıyla üzerime eğiliyor, mis kokulu dudaklarıyla beni öpüyor.”⁵⁸¹ Bunu söylerken gözlerinden yaşlar akıyor ve Züleyha'ya uzun süreden beri itikadını kaybettiğini, Allah-peygamberle alakası olmadığını ifade ediyor. Yazar, amber kokusu pamukların arasından sızdığı için o uyku ile uyanıklık arasındaki şuursuz zamanda bu rüyanın doğmasının vaki olduğunu açıklıyor.

Dudaktan Kalbe romanında Kenan'dan kırk yaş büyük olan Şemi Dede,⁵⁸² Rumeli muhacirlerinden ihtiyar bir dervıştır ve otuz beş yıl önce omzunda bir zembil, koltuğunda bir ney torbası ile İzmir'e gelmiş elindekilerle Bozyaka'da birkaç dönüm bağ alabilmiştir.⁵⁸³ Yazarımız onun yarı meczup fakat rint, ehlidil bir adam olduğunu söylemektedir. İki ay evveline kadar genç bir kadınla evlenmiştir. Neyiyle sık sık

⁵⁸¹ Güntekin, **Eski Hastalık**, s. 205.

⁵⁸² Bozyaka'ya çok yakın Yağhaneler Köstence Köprüsü'nün hemen dibinde Yağhaneler Merkez Sabit Bey Camii'nin bulunduğu yeri de de içi alan 15 dönümlük arazide Yusuf Şemseddin Baba tarafından Karadutlu Dergahı olarak da bilenen Bektaşî Tekkesi inşa edilmiştir. 1795 Mora doğumlu olan Yusuf Şemseddin Baba tabur katipliği yaptıktan sonra İzmir'e yerleşerek Rüsumat memurluğu yapar ve Karadutlu Dergahı'nın postnişini olur. 1884'de vefat ederek bahsettiğimiz dergahın haziresine gömülür. Reşat Nuri'nin romanında bahsettiği Şemi Dede'nin Şemseddin Baba olabileceği zayıf bir iddiadır. Zira Şemseddin Baba 1884'de vefat etmiştir. Kaynaklarda ikinci bir Şemsi Baba'dan daha bahsedilir ki ölüm tarihi 1892'dir ve İzmir'de Bektaşî tekkesi postnişidir. Reşat Nuri 1889'da doğmuştur. Dudaktan Kalbe romanı ise 1925'de yazılmıştır. Ancak romanda bahsedilen bölgede ve İkiçeşmelik'te ciddi bir tasavvuf yaşamının olduğunu söylemek gerekir ki bunların en önemlisi yukarıda bahsettiğimiz Karadutlu Bektaşî Tekkesi'dir. Romanın ana karakteri Hüseyin Kenan'ın çocukluğunda zevkle gittiği ve ilk musiki eğitimini aldığı yer İkiçeşmelik'teki bir tekke'dir ki bu tekkenin Bektaşî tekkesi olması kuvvetle muhtemeldir. Naci Gündem, Günler Boyunca Hatıralar eserinde İkiçeşmelik Yağhane sokağında bir Kadiri tekkesi olduğunu, bu tekkede coşkulu ayinler yapıldığını söyler. Halit Ziya Uşaklıgil Tilkilik kahvesinin karşısında Temeşalık'a çıkan yokuşun epey ilerisinde Nakşî tekkesinden bahseder. Vefat tarihi 1900 olan Ruhi Bey Baba ise Karataş Mahallesi'nde bir Bektaşî tekkesi yaptırmıştır. Bu kişinin Karadutlu Bektaşî tekkesiyle de yakından ilgisi olduğu söylenmektedir. Şiir ve nükteleriyle meşhur olan Ruhi Bey Baba'nın mezarı Mızraklı Dede haziresindedir. Mevlevilik ise Şeyh Nureddin Efendi döneminde İzmir'de en aktif dönemini yaşamıştır. Mevlevi dergahı ise İkiçeşmelik'in üstünde Yangın Yokuşu'nu çıkınca Dibekbaşı'ndaydı. İzmir'de on dokuzuncu yüzyıl sonu ve yirminci yüzyıl başında Bektaşilik, Mevlevilik, Kadrilik, Nakşilik özellikle kendini hissettirmiştir. Bunlara Rifailik, Halvetilik, Sa'dilik, Mısıriyye de eklenebilir. Karabağlar Tahsin Yazıcı Mahallesi sınırları içinde bulunan Mızraklı Dede türbesinin hemen yanındaki yerin eskiden Bektaşî Tekkesi olduğu, Mızraklı Dede ile Susuz Dede ve türbesi Eski İzmir Gazi Mahallesi Murat Kuyusu Camii'nin altında bulunan Murat Dede ile kardeş olduğu söylenmektedir. Murat kuyusunun beş cengaverin Horasan'dan İzmir'e gelişlerinde mola verdikleri noktada bulunan bir kuyu olduğu, bazen beş kardeş oldukları da söylenen kişilerin şehre zafer müjdesi getirerek ayrı ayrı semtlere yerleştikleri söylenmektedir. Bkz. Mehmet Demirci, **Tarihten Günümüze Tasavvuf Kültürü- Makaleler**, Vefa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009, ss. 484- 504; Hazal Ceylan Öztürkler, “**Bektaşî Mezar Taşları Üzerine Bir İnceleme: Şemsi Baba Tekkesi Örneği**”, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:4, 2013, s. 162; Serkan Çelik, “**Geçmişten Günümüze İzmir'de Müzik**”, **GeçmiştenGünümüze İzmir Beşeri ve Kültürel Etkileşimler Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, I. Baskı, 2017, İzmir, s. 149; Gökçe Zeynep Güzey, ss. 157-158; Sadeddin Nüzhet Ergun, ss. 221- 223.

⁵⁸³ Güntekin, **Dudaktan Kalbe**, s. 30.

beste çalar, Fuzuli ve Hafız'ı okur, Kenan'a yoldaşlık yapar, dertleşir. Kenan'a musiki sevgisini aşılalayanlardan biri de odur: “ Paşa hazretleri, Kenan oğlumuz ilk feyzini bu topraklardan ziyade bu fakir ve aciz Şemi Dede'den aldı. Kenan'a ilk musiki nefesini ben nefyettim”⁵⁸⁴ diyecektir. Bozyakalılar onla ilgili şunu rivayet eder:

*Epeyce zaman evvel şiddetli bir kış esnasında Şemi Dede büyük bir para sıkıntısına uğramış, hatta birkaç gün aç kalmış... Şemi Dede'ye ekmek göndermişler... Dede keçileri daha aç olduğunu söyleyerek ekmeğinin onlara yedirmiş... Bozyakalılar bunu Dede'deki hayvan muhabbetine delil addederler. Mamañih onun el ekmeği yemeğe tenezzül etmediği için böyle yaptığını söyleyenler de vardı.*⁵⁸⁵

Kenan sık sık Dede'yle dertleşiyor. Dede, kader ve kaza meselesini şöyle izah ediyor:

*Dünyadaki felaketlerden kudreti mesul tutan, bütün kabahati nizam-ı kâinatta arayan mecnunlar var... Kudret her ruhu ayrı istidatlarla teşhiz ediyor, her birine ayrı bir yol çiziyor... Herkes yolundan gitse, herkes mesut olacak evlat... Hep kabahat bizde... Ezelde çizilmiş yollardan infirah ediyoruz... Delil mi istersin? Gökyüzüne bak yıldızlara bak... Bunlar da kudretin çizdiği yollardan çıkmaya kalkışalar kâinattaki kıyameti bir tasavvur et...*⁵⁸⁶

Şemi Dede, klasik kader anlayışını tekrarlar. Kenan ona hak verir. Dede, böylece Kenan'a “Dünya görüşü ve sınıfı farklı biriyle evlenme, böyle ortama girme, girersen mutsuz olursun” demek istiyor. Fakat Kenan, “tabiat hükmünü veriyor” diyerek hatalarını tabiata yüklüyor. Romanda Tilkilik Tekkesi isimli bir tekmeden bahsedilir. Kenan, hırsızlık iftirası nedeniyle annesi ve kardeşiyle Tilkilik'e babadan kalma dökük bir eve yerleşir. Bu sırada çocuktur. Evlerinin civarındaki tekkeye sık sık gider. Onun musikiyle olan ilişkisi önce burada başlar sonra Şemi Dedeyle devam eder: “Evlerinin civarında eski bir tekke vardı. Pazartesi geceleri orada ayinden sonra bir musiki faslı yapılırdı. Kenan bu ayin gecelerinde bütün ruhuyla yaşadığını duyar, onları sabırsızlıkla beklerdi.”⁵⁸⁷ Burada ihtiyar bir binbaşı ud çalardı. O çaldığı zaman Kenan kendini unuttur başka dünyalara giderdi.

Miskinler Tekkesi'nde Mevlana; Gani Dede, Şeyh Abduh, Damacı Hacı gibi İzmir'de yaşayan Mesnevi'den uzun parçalar okuyan meczup bir Giritlidir. Onun en

⁵⁸⁴ Güntekin, **Dudaktan Kalbe**, s. 16.

⁵⁸⁵ Güntekin, **Dudaktan Kalbe**, s. 30.

⁵⁸⁶ Güntekin, **Dudaktan Kalbe**, s. 280.

⁵⁸⁷ Güntekin, **Dudaktan Kalbe**, s. 29.

dikkat çekici özelliği fakir çocukları toplayarak onlara muhallebi ısmarlamasıdır. Ancak semtteki dilenci lobisi bu biçare adamı çekemez, hakkında dedikodular çıkarır: “Mevlana, muhallebi ısmarladığı çocukların bazılarını gece mezarlığa götürür, ağzını bağlayıp sataştıktan sonra mezarlara gömermiş. Kaybolan çocukların katili bu adammış.”⁵⁸⁸ Dedikodulardan etkilenen çocuklar onu çok feci bir şekilde taşlarlar. Adamın kafası yarılr. Birkaç gün sonra da vefat eder. Aynı romanda Gani Dedeise İzmir İkiçeşmelik civarında oturan, ehli dil, arif bir adamdır. Dilencilerle ahabpık adet olmadığı halde insanlar onu evlerine davet eder. Halk, İkiçeşmelik kıraathanelerinde onu karşılarına alıp konuşturur, eline üç beş kuruş sıkıştırırlar. Zehra adında bir evlatlığıyla yaşar. Kızının cenazesi eşraftan birinin cenazesi gibi kalabalıktır. Zira onu herkes çok sevmekte ve değer vermektedir. Kahramanımız sıklıkla Gani Dedeyle sohbet etmiş ve onun tatlı hikâyelerini dinlemiştir. Özellikle Har-i Razi’nin nasıl Fahr-i Razi olduğunu anlattığı hikâyesi kahramanımızı bir hayli etkilemiştir.

Akşam Güneşi romanında Âşık İsmail, kasabaya Bayındır’dan gelmiş, türbelerde yatıp kalkan bir meczuptur. Gittiği yerlerde insanlar onun uğurlu, kerametli olduğunu düşünürler:

*Köy kadınları onu karşılarına oturtarak niyet tutarlar, söylediği manileri en doğru bir fal addederlerdi. Meşhur bir vakası da vardı. İki sene evvel bir Hızır İlyas gecesi bir rakı âleminde zengin bir çiftçiye ertesi sabaha yetişemeyeceğine dair bir mani söylemişti. O vakit herkes gülmüştü. Fakat meclis sonunda bir kavga çıkmış, çiftçi bir serseri tarafından yedi yerinden hançerlenip öldürülmüştü.*⁵⁸⁹

Âşık İsmail, Jülide’ye de bir mani okur. Ancak okur okumaz Jülide bembeyaz kesilir ve yataklara düşer.

Kavak Yelleri romanında, yazar Doktor Sabri Bey’i Anadolu’ya gönderir: “Bir zaman, İstiklal Muharebesi’nin son seneleri, mektebi yeni bitiren gençlerin parolası, “Gençler Anadolu’ya” idi. Biz yedi idealist Anadolu’nun sıhhi durumunu ıslaha gitmeye hazırlanıyoruz... Emin Hulusi bizimle gelecekti fakat bir kızı seviyordu... Beni de idealini de ona feda etmişti...”⁵⁹⁰ Bu gençlerden biri trende kömür çarpmış geri dönmüş, diğerinin dayısı ona İstanbul’dan bir hastane bulmuştu.

⁵⁸⁸ Güntekin, **Miskinler Tekkesi**, s. 84.

⁵⁸⁹ Güntekin, **Akşam Güneşi**, s. 359.

⁵⁹⁰ Reşat Nuri Güntekin, **Kavak Yelleri**, İnkılap Kitabevi, İst. ty, s. 110.

Diğeri göle düşüp boğulmuş bir diğeri mebus olmuş, sonuncusu ise bir kız yüzünden meslek değiştirmiş ve gazino açmıştır.

Sabri Bey, gittiği kasabada on yedi yıl doktorluk yapmıştır. Karısının ölümü üzerine kızı Cemile ile kalan Sabri Bey'i burada tutacak çok fazla şey yoktur. Böylece uzun zamandır kafasına koyduğu şeyi yapmak istemektedir: İstanbul'a geri dönmek. Ancak karısının ölümü üzerine uzun bir müddet kasabada kalmaya devam eden Sabri Bey; bu süre zarfında kasabanın siyasetini, problemlerini, dini inanç ve geleneklerini, halkın ve din adamlarının korkularını ve nihayet cumhuriyetinin korkularını, romanın sonuna doğru ise 1940'lı yılların İstanbul'unu betimlemektedir. Sabri Bey, İstanbul'a geri döndüğünde dört buçuk ay kalmış bu süreçte bazı maceralar da yaşamıştır. Ancak İstanbul ona umduğu mutluluğu geri getirmez nihayet on yedi yıl kaldığı kasabaya geri döner. O artık şivesiyle, duruşuyla, inanışıyla Anadoluludur, kasabalıdır.

Sabri Bey, vefat gecesi karısı rahatsızlanan Hacı Ömer Bey'in evine gider. Ölüm haberinden sonra evine girmek istemez. O gece Sabri Bey'in evinde sabaha kadar hafızların devir hatmi okuyacağını doktorumuzun kendisi söylemektedir: “Kadınımın ruhunun bu ilk devir hatmi okumaya gelen hocalar arasında beni göremeyince mahzun olacağına inanacak derecede itikadı bütün bir adam değilim”⁵⁹¹ diyerek inançla arasındaki alakayı gösterir. Ancak bu gece böyle bitmiyor. Daha hafta mevlidi, kırk lokması birçok merasim vardır. Sabri Bey, o kara günün gecesinde Hacı Ömer'in evine giderken yolda gördüğü rüyayı Hacı'ya anlatır. Hacı Bey bu rüyadan işkillenir. Sabri Bey'in onun hakkında izlenimi şöyledir: “Ölülerin bile devir hatmi dinlemeye geldikleri bu gecede beni evinden uzaklaştırdığına acaba fena mı etmiştir? Bu rüya acaba kendisine kızım sana söylüyorum gelinim sen anla! gibilerde bir ihtar mı idi?”⁵⁹²

Sabri Bey, boş olduğu zamanlarda Enbiya tarihini, Nuh'u, Eyyüb'ü ve onun halkını, Yusuf'u kuyuya Yunus'u denize atan hemşerilerini, Lokman Hekim'in hikâyelerini Hacı Ömer'e anlatır.⁵⁹³ Sabri Bey vicdan muhasebesi yaparken soru cevap yöntemini Mızraklı İlmihali'ne benzetir.⁵⁹⁴ Sabri Bey'in muayenesinde Fuzuli

⁵⁹¹ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 21.

⁵⁹² Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 24.

⁵⁹³ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 25.

⁵⁹⁴ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 36.

Divanı, Müntebahat-ı Edebiye, Rûbab-ı Şikeste, Murat Bey Tarihi, Hammer Tercümesi vardır.⁵⁹⁵ Sabri Bey, dindarların tasvirini şöyle yapar: “Bütün ömrünü namaz niyazla geçirmiş birkaç ihtiyar gördüm ki, makinenin anlaşılmaz bozukluğu üzerine birden bire kuduruyorlardı. O zaman ana, abla, gelin hatta evlat hepsi mübah.”⁵⁹⁶ Sabri Bey, karısının ölümü üzerine kızını geçici olarak üç abla dediği akrabalarına göndermiş evin işlerini gören Huriye ile bir başına kalmıştır. Onu Huriye ile yalnız bırakmamak için büyük abla eve gelmiş ve Sabri Bey’in kızı gelinceye kadar evde kalmıştır: “Fakat ne de olsa sicile kadın diye kayıtlıdır ve böyle küçük kasabalarda bekâr bir erkekle genç bir kadının geceleri bir evde yalnız kalmalarına eloğlunun ne diyeceği bilinmez”⁵⁹⁷ diyerek geleneksel bakış açısını ortaya koymaktadır.

Çalığısu’nda Feride’nin B...’deki Darümuallimat’ta görev yaptığı sırada tanıdığı Şeyh Yusuf otuz beş yaşlarında uzun boylu, ince sarı sakallı, mavi gözlü, mahzun gülümsemesiyle İsa resimlerini anımsatan halim, tatlı bir musiki hocasıdır. Roman boyunca olumlu yansıtılan Şeyh Yusuf aynı zamanda bir Mevlevi şeyhidir. Şeyh Yusuf’un besteleri Feride’yi derinden etkilemektedir. Şeyh’in evi adeta bir musiki müzesi gibidir. Her çalgıdan enstrüman vardır. Feride’nin orgdaçaldığı kilise ilahileri Şeyh’i çok etkiler ve bu ilahilerin notalarını Feride’den ister. Şeyh daha önce de ihtiyar bir rahibin terekesinden org satın almıştır.⁵⁹⁸ Şeyh’i hastalığı günden güne artar. Ancak Şeyh Feride’ye âşık olmuştur. Ölüm döşeginde can çekişen Feride Şeyh’in gözlerini öperek son yolculuğuna uğurlar.

5.4. DİNDAR KADINLAR

Kızılıcık Dalları’nda Nevnihal Kalfa, konağın emektarlarından, konakla yaşittir ve konağın paşasını büyütüp evlendirmiştir. Bu karakter dönemin din algısını ve halk inançlarını bünyesinde cem etmiştir. Onun inancına göre kulak kızarması, konakta birinin kendisini çekiştirdiğine alamettir.⁵⁹⁹ Allah, Nevnihal Kalfa’ya bir

⁵⁹⁵ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 45.

⁵⁹⁶ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 49.

⁵⁹⁷ Güntekin, **Kavak Yelleri**, s. 52.

⁵⁹⁸ Güntekin, **Çalığısu**, ss. 316-322.

⁵⁹⁹ Güntekin, **Kızılıcık Dalları**, s. 92.

fenalık edene hemencecik sillesini indirir.⁶⁰⁰ “Feleğin çarkı durmadan Nevnihal Kalfa hesabına işler, açık yahut kapalı havalar, kıtlıklar bolluklar, yangınlar, zelzeleler, muharebeler, onun öçlerini almak için birer vesileden, bahaneden başka bir şey değildir.”⁶⁰¹ Nevnihal Kalfa ’ya göre ölüm, bir imtiyaz, paşalık, vezirlik kabilinden bir rütbedir. İnsan öldü mü ahrete gider, Allah’a yaklaşır, peygamberlerle görüşür, meleklerle kapı yoldaşlığı eder, dünyada kalanlara ne isterse yaptırmak kudretini kazanır.⁶⁰² Nevnihal Kalfa, Gülsüm’e namazı ve duayı öğretir. Gülsüm’ün kardeşi İsmail için kırk gecesi tertip eder, lokma dağıtır. Gülsüm’e anlattığına göre bu gecede İsmail’in burnu düşecek, lokma ile ağzını tatlayanlar ne kadar çok olursa İsmail, bu burun düşme acısını o kadar az duyacaktır.⁶⁰³ Onun hemen her sözü ölüm üzerinedir: İnsan öldüğü zaman mezarda kafasını tak diye tabut kapağına vurup, eyvah ben ölmüşüm diye bağırır. İmam talkın verirken mezar zangır zangır titrer. Münkir Nekir, ateşten kerpetenle ölümlerin dilini koparır.⁶⁰⁴ Ölümler, Kalfa’ya olmuşu, olacağı ayan beyan haber verir. Kalfa, rüyasında bir türlü kardeşini göremeyen Gülsüm’e yastığının altına zemzeme batırılmış ekmekler koydurtur.⁶⁰⁵

Gökyüzü romanında yazar Hacı Yenge’nin eski zaman insanı olduğu için bir şekilde mahzur görülebileceğini fakat eski bir mebusun, nafia mühendisinin, senelerce kadın cemiyetlerinde konferans vermiş bir yeni kadının, yüksek tahsil görmüş bir bankacının bu saçmalıkları ürkmüş ve inanmış bir çehre ile dinlemesine şaşırmaktadır.⁶⁰⁶ Hele hele kütüphanesinde yerli-yabancı pek çok kitabı olan ve kitap okumayı seven Pervin Hanım’ın cine, periye inanmanın hiç de ayıp olamadığını, bir aileden beş kadının tütsülenmediği için kıvranarak öldüğünü, bazı hastalıklarda tıbbın manevi kuvvetlerden istifade ettiğini, milyardabir doğru ise Sevim’i kurtarmış olacaklarını söylemesi dehşet vericidir.⁶⁰⁷ Oysa başkahramanımız “Bir masala milyarda bir ihtimal vermekle ne kaybedileceğini anlayamıyordu”⁶⁰⁸ diyerek onu eleştirmektedir.

⁶⁰⁰ Güntekin, **Kızılıcak Dalları**, s. 93.

⁶⁰¹ Güntekin, **Kızılıcak Dalları**, s. 93.

⁶⁰² Güntekin, **Kızılıcak Dalları**, s. 94.

⁶⁰³ Güntekin, **Kızılıcak Dalları**, s. 95.

⁶⁰⁴ Güntekin, **Kızılıcak Dalları**, s. 97.

⁶⁰⁵ Güntekin, **Kızılıcak Dalları**, s. 102.

⁶⁰⁶ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 209.

⁶⁰⁷ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 211.

⁶⁰⁸ Güntekin, **Gökyüzü**, s. 212.

Harabelerin Çiçeği romanında yüzü yandığı için ailesi ve toplum tarafından dışlanan Süleyman Kemal'i en çok seven ve ilgi ve şefkat gösteren Ezinelî Sütüne Ayşe Hanım'dır. Yüzünün yanmasından sonra aynı ilgi ve şefkatle Süleyman'a muamele eden bu kadını Süleyman yıllar sonra Kösedere'de bulup vefa borcunu öder.⁶⁰⁹ Harabelerin Çiçeği kitabının Boyundurluk romanında Hafız Hanım, Celil Hıfzı'yı küçüklüğünden itibaren büyüten teyzesidir. O, insanları sevmez, mahallede kimseyle konuşmaz. O, Celil Hıfzı'yı hafız yapıp camilerde mukabele okumasını ister; ancak komşusunun ısrarıyla Galatasaray'a gider, üniversiteyi bitirir ve kimya profesörü olur. Hafız Hanım, sevmediklerine, kin tuttuklarına sık sık beddua eder. Bunlardan biri de Sadiye Hanım'ın babasıdır: "Her namazda: Allah'ım bu belayı bizim başımıza saran papaz herifi tez zamanda kahret!"⁶¹⁰ derdi.

Bir Kır Eğlencesi adlı mektep temsiliinde, mektep gezilerine yasak koyan Mahpeyker Hanım'ın Zerrin adlı öğrenci tarafından işletildiği komik bir şekilde anlatılır. Mahpeyker Hanım; mektebin tüm masraflarını karşılayan, bazen mektebi teftiş etmeye gelen, genç kızların gezi tertiplemesine şiddetle karşı çıkan, böyle bir şey olması durumunda yardım musluklarını kapatmakla tehdit eden, siyah çarşafı, altın gözlüklü, kırk elli yaşlarında, eski kafalı zengin bir Mısırlıdır. Mektebin başmuallimi onu yeni muallime şöyle tanıtır: "Her masrafı o temin eder: fakat Mahpeyker Hanımefendi eski fikirli; fazla muhafazakâr ve müstebit bir kadındır. Mektebin her şeyine karışır. Kız mekteplerinin eskiden olduğu gibi idare edilmesini ister, elinden gelse pencereler yerine tepe camı yaptıracaktı..."⁶¹¹

Rafza Molla'nın Yumağı hikâyesinde Rafza Molla dedikoducu biri olarak tanıtılır: "Kimin kaç parası, sandığından kaç gömleği var, kimin evinde ne yemek pişer. Kim kimin kocacıyla veya karısıyla sevişir. Mahalle çocuklarının hangileri babalarının evladı hangileri yabancı çocuğudur hepsini bilirdi."⁶¹² Müeddip Hanım ile kiracısı Nesib Bey arasında dedikodu çıkaran Rafza Molla bilmeden hal ve hareketleriyle kendisinin dedikoducu olduğunu ifşa eder.

Acımak romanında öğretmenimiz Zehra'nın babası Mürşid Bey dindar görünümlü kaynanasının gerçek yüzünü keşfetmiştir. Kaynanası Hidayet Hanımla

⁶⁰⁹ Reşat Nuri Güntekin, **Harabelerin Çiçeği**, İnkılap Kitabevi, 11.baskı, İst. 1994, ss. 33-42.

⁶¹⁰ Reşat Nuri Güntekin, **Harabelerin Çiçeği**, s. 147.

⁶¹¹ Reşat Nuri Güntekin, **Bir Kır Eğlencesi**, (Mektep Temsili) Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İst. 1931, s. 7.

⁶¹² **Kelebek Mecmuası**, nu: 70, 7 Ağustos 1340, s. 4.

beraber yaşayan Mürşid Bey eve hizmetçi olarak bir yaşlıca kadın bir de oğlunu alırlar. Adam hafızdır. Ancak durum hiç masum değildir. Mürşit Bey'in Evkaf Müdürü Abdüssamet Bey'den öğrendiğine göre o Molla Hafız "Elinden Kuran, Allah ismi düşmeyen kaynananın aşığıdır."⁶¹³ Bir başka yerde Mürşit Bey, kaynanasının abdestsiz yere basmadığından, başını secdeden kaldırmadığından bahseder.⁶¹⁴ Ancak Hidayet Hanım damadının hırsızlık yaparak eve para getirmesine ses etmediği gibi bu işi onaylar.

Kızılıcık Dalları'nda Karamusallı Sütüne de konağın sık gelen müdavimlerindendir. Abdestsiz yere basmayacak kadar dindar olan bu kadın son derece kurnazdır: "Karamusallı sütüne, abdestsiz yere basmayan, yüzünde Müslümanlık nuru akan bir kadındı. Fakat aynı zamanda da, şeytana külâhı ters giydirir denecek kadar açıkgöz ve kurnazdı. Her yerde baş olmak, birinci olmak kabiliyetinde yaratılmış olduğu için, gelir gelmez konağı avucunun içine alırdı."⁶¹⁵ Damga romanında Kamiyab Kalfa, İffet'e bakıcılık yapan merhametli ve ilgili Çerkez bir dadıdır. İffet'in konaktan çıkarak dışarıya açılmasında ve gerçek hayatı görmesinde bu kadın ön ayak olur.

⁶¹³ Güntekin, **Acımak**, s. 127.

⁶¹⁴ Güntekin, **Acımak**, s. 146.

⁶¹⁵ Güntekin, **KızılıcıkDalları**, s. 78.

SONUÇ

Meşrutiyet dönemi yeni Türkiye'nin ayak seslerini içinde barındırmaktadır. Zira bu dönemde üzerinde konuşulmayan hemen hiçbir mesele yok gibidir. Bu dönemi siyasi bir laboratuvar olarak görenler pek haksız sayılmazlar. Cumhuriyet dönemi din- siyaset politikalarına bakıldığında bunların Meşrutiyet döneminde aydınlarca ciddi bir şekilde yazılıp çizildiği görülmektedir. Dinin ilerlemeye mani olup olmadığı dönemin aydınları tarafından sıkça tartışılmıştır. Ülkeleri kasıp kavuran pozitivist/materyalist fikirlerin Türk aydınlarını etkilememiş olması elbette düşünülemez. Aydınların önemli bir kısmı dinin gelişmeye mani olduğunu söyleyerek yenedünyada inançların yok olması gerektiğini; din adamlarının cahil, menfaatçi, sapık, ahlaksız, para düşkünü kişiler olarak yenedünyada yerinin olmamasını; inancın vicdanlarda yaşaması gereken bir olgu olduğuna sıkça değinmişlerdir. Abdullah Cevdet'ten Celal Nuri'ye, Hüseyin Cahit'ten Kılıçzade Hakkı ve Hemedanizade Ali Naci'ye kadar aydınlar yazdıkları yazılarda İslam'a en büyük zararın hocalardan geldiğini, onların menfaatlerine düşkün olduklarını, ahlaksızda zirve yaptıklarını, asker kaçağı olduklarını, dini donuk hale getirdiklerini, her yeniliğe karşı çıkarak taklidi benimsediklerini, otoriteleri sarsılmasın diye milleti de cahil bıraktıklarını, cehennemi korkutma metodu olarak kullandıklarını, ayrı bir din uydurduklarını, hainlik peşinde koştuklarını söylerler. Çözüm olarak ise hocalara gerek olmadığını, onlara savaş ilan edilmesini, eğitim alanından uzaklaştırılmasını önerirler.

Yeni devletin, Meşrutiyet aydınlarının önerilerini adım adım uyguladıkları görülmektedir. Bu adımların izdüşümlerini edebiyat sahasında görmek pekâlâ mümkündür. Oysa savaş yıllarında toplumsal bütünleşme ve motivasyonun sağlanmasında din adamlarının çok büyük katkısı vardır. Savaş döneminde vatanın kurtarılması için maddi manevi her türlü özveride bulunan din adamlarının hizmetleri edebi eserlerde neredeyse hiç yankı bulmamıştır. Din adamları cephede savaşmış, halkın maneviyatı- moralini yükseltecek konuşmalar yapmış, yardım kampanyaları düzenlemiş, istihbaratı sağlamıştır. Silahların saklanması, tedariki ve Anadolu'ya geçmek isteyenlere yardımcı olma, milli mücadelenin meşruluğunu anlatma gibi hizmetleri de bunlara eklenebilir. Milli mücadelenin organizasyonu her ne kadar

bürokratlar ve askerler tarafından yapılsa da din adamlarının destek ve teşvikleri inkâr edilemez.

Kitlelere ulaşmada ve onları yönlendirmede zaman zaman edebiyat propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bu dönemde edebiyat kanonu denilen literatür oluşturulmuştur. Reşat Nuri'den Yakup Kadri'ye Halide Edip'den Hüseyin Rahmi'ye kadar pek çok yazar bu doğrultuda eser vermiştir. Bu dönemin birkaç yazarı ve bazı eserler istisna tutulursa genel itibarıyla eserlere bakıldığında inançlara, din adamlarına/ din hizmetlerinde bulunanlara, dindara ve geleneğe karşı menfi bir tutum alındığı görülmektedir. Yazarlar içine hurafe karışmış inançlara cephe alıyor görünseler de modern zamanlarda inançların yerinin artık vicdanlar olması gerektiği mesajını okumak zor değildir. Bu anlamda eskinin, geriliğin ve geleneğin temsilcisi olan din adamları, şeyhler, imamlar, hocalar, softalar, dervişler, müderrisler, mollalar, hacılar, hafızlar karakter itibarıyla problemlî; ahlak itibarıyla kötü; zihniyet itibarıyla geri ve cahil tiplerdir. Öyle ki bu kişilerin kötülükleri fiziklerine yansır. Yazarlar onların dış görünüşünü uzun uzadıya tasvir ederler. Fiziki özelliklerine bakarak bile fena işler yapacakları bellidir. Bu karakterlerin fiziki özellikleri dik burunlu, şişman, şaşlı, sık sakallı, sarıklı, kötü giyimli, paytak yürüyüşlü, kurt dişli, ağzı köpüklü, kıllı yaratıklar gibi nitelenerek betimlenir.

Dönemin en tanınmış ve üretken, kasaba- memur- öğretmen yazarı olarak bilinen Reşat Nuri'nin dili sade ve son derece anlaşılırdır. Zira o halka seslenmektedir. Onun bu üslupla yazdığı roman, hikâye, oyun, deneme ve bazı dergilerde yazdığı yazılara bakıldığında olumsuz din adamları, din eğitimcileri ve dindarlar hemen kendini belli eder. Yazar ya bunların karşısına mücadele eden karakterler ortaya koyarak çatıştırır ya da yaptığı tasvirlerle onları okuyucunun gözünde mahkûm eder. Örneğin Yeşil Gece romanının Şahin Hocasını adeta dine ve dindara saldırtılmak için icat edilen, din eleştirisi için araç olarak kullanılan, yazarın kumanda ettiği robotu andıran bir kahramandır. Yeşil Gece'de din gibi çok boyutlu bir konu sığ bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Şahin'in karşısında eski hocalar, müderrisler, hafızlar, mollalar, softalar, hacılar, medreseliler ve dindarlar vardır. Romanda bir tane vicdanlı, merhametli ve samimi din adamı ya da dindar yoktur! Kan Davası romanının Ömer Hocasını ise reel politığe göre hareket eder, köylünün üzerine varmaz. Şartları olduğu gibi kabul eden Ömer Hoca inkılâpları sihirli bir

değnek olarak görmez. Ömer Hoca'nın karşısında ise eşraftan Hacı Rüstem vardır. Kumarlı kahve işleten Hacı Rüstem köyün kimsesiz çocuklarını köyden kovmak için her yolu dener, köylüyü sıkıştırır ve nihayet okulu kapattırır. Ancak ideallerinden vazgeçmeyen Ömer Hoca mücadelesinin sonunda çocukları topluma kazandırır, iki köy arasındaki kan davasını nihayete erdirir ve devrim ışığını en uzak yerlere kadar yayar. Acımak romanının Zehrası doğruluk, temizlik, fedakârlık nedeniyle acıma kabiliyetini kaybetmiştir. Acımak ve merhamet duygularını kazanarak olgunluğa eren Zehra'nın eğitiminde hurafe ve hayal ile mütemadiyen mücadele ve talebeye ancak ilmin en müspet hakikatlerini öğretme felsefesi vardır. Bu romanda Zehra'nın babası Mürşid Bey'in Kaymakamlık yaptığı sırada şikâyet üzerine işine son verdiği eski tip bir hoca vardır ki bu hoca dilencililiği meslek haline getirmiştir. Öğrencilerin çantasını kurcalayarak yiyecekleri aşırır, velilerden ben çocuklarınızın öğretmeniyim diyerek sürekli bir şeyler ister. Teftişe gelen kaymakama yaltaklanır. Çalıkuşu'nun Feridesi de yazarın idealist öğretmen camiasındandır. Yazarın tanınmasına vesile olan bu eserde Anadolu'ya giden Feride'nin öğretmenlik azim ve ideallerini ne bürokrasi ne de cahil insanlar söndüremez. Yazar Feride'nin karşısına eski tip öğretmen Hatice Hanım'ı konumlandırmıştır. Hatice Hanım çok fonksiyonlu bir eğitimcidir. Okulda hocalık, mevlit okuma, okuyup üfleme, Zeyni Baba Türbesine mum yakma, hurafe anlatarak insanları etkileme gibi işlere bakan Hatice Hanım'ın eğitim yöntemi ölüm, cehennem ahiret edebiyatı üzerinedir. Bu eğitim yöntemiyle yetişen çocukların oyunları bile cenaze, teneşir, kabir üzerinedir. Korkunç ölüm ilahileri ezberleyerek bu oyunları oynayan öğrencilerde mutluluk ve yaşama sevinci adına hiçbir şey kalmamıştır. Recm'de Tahsin Öğretmen Elmacık Nahiyesi'nde öğretmenlik yapan bir aydındır. Ancak Tahsin'in faaliyetleri köylüyü ve imamı rahatsız eder. Çocuklara okuttuğu kitaplar, resim dersleri, türkü söyletmesi, beyit ezberletmesi, kadınların okuması için telkinde bulunması, ilaç kullanmaya teşvik etmesi ve kuyuyu temizlemek için ilaç atması köylünün hoşuna gitmez. Tüm kışkırtmaların arkasında köyün medrese bitirmiş imamı vardır. Bu eserde de Tahsin'in karşısına köyün imamı konumlanmıştır. Bir Köy Öğretmeni'nin Nihal Öğretmeni de öğretmenliği peygamberlik gibi kutsal görür. Sadece öğrenciyi değil velileri ve köylüleri de aydınlatır. Ancak Nihal piyangoyu kazanmasıyla İstanbul'a geri dönmek istemektedir. Yazar burada kahramanı imtihandan geçirir. Eski tip hoca

Kerime Hanım'ın söylem ve eylemleri Nihal'i gitmekten alıkoyar. Nihal'in karşısına konumlanmış olan Kerime Hanım "eskilerin en sinsi zararlılarından, yeniliği kabul etmiş görünüp de kurnazca onun aleyhinde çalışanlardandır." Kerime Hanım okula gelir gelmez okulun diğer öğretmeni Zehra'nın ve öğrencilerin nasıl giyinmesi gerektiğini söyler. Okulda keman çalan kızı kovar, eşrafa sırtını dayamak gerektiğini söyler. İlahi okunmasını ve din eğitimi yapılmasını, ibadetlerini savsaklayanların şiddetle cezalandırılmasını, kâşiflerin duvardaki resimleri yerine hat levhalar konulmasını ister. İster ama bu talepleri gerçekleştiremez. Zira Nihal Öğretmen Kerime Hanım'ın yaptıklarını görünce "Kürsümün üzerinde öleceğim, son nefesimi verirken meşalemi hala elimde tutarak: 'ışık, biraz daha ışık!..' diye bağıracağım...Son sözüm bu olacak!" diyerek okuldaki hizmetini sürdürür. Bir Yağmur Gecesi'nin Kaya Öğretmeninin karşısında ise eşraftan Demiroğlu vardır. Demiroğlu Sarıova'nın en zenginidir. Her yeniliğe, münevvere, bilgiye, sanata düşmandır. Eski usullerle toprağı işleyen Demiroğlu Sarıovalıları sefaletle sürükler. Ancak aydınların yönlendirmesiyle doğru yolu bulur ve malını halkın yararına harcar. Yağmur hikâyesinde ise ilk mektep muallimi Sitare Öğretmen yobaz çevrelerce iftiraya kurban gider.

Değirmen'in Hacı Fikri Efendisi Sarıpınar'daki depremi ahlaksızlıklara bağlayarak Allah'ın bir cezası olarak görür. Hacı Fikri'nin medresesi engizisyona kendisi ise İgnas Loyola'ya benzetilir. Damga romanında İffet'in çocukken şahit olduğu taş mektepteki eski tip hocanın şiddet sahnesi anlatılır. Sıra dayağını, sopa atmayı, falakayı terbiye metodu olarak kullanan taş mektep hocaı çocuklar arasında ayırım da yapar. Zengin makam sahibi kişilerin çocuklarına dokunmayan hoca mazlum çocuklara aynı muamelede bulunmaz. Kızılıcık Dallar'ın taş mektep hocaı Salih Hoca da diğerinden pek farklı değildir. Dayak, şiddet, hakaret, ayrımcılık bu eski tip hocanın metodu olmuştur. Konağın hizmetlisi Gülsüm'e psikolojik şiddet dâhil her türlü şiddeti uygular. "Sönmüş Yıldızlar" hikâyesinde cılız bir çocuk olan Niyazi'yi mektep hocaı seyirlik gösteri gibi herkesin içinde falakaya yatırarak şiddet uygular. Yeşil Gece romanındaki hocalar kötülük yapma konusunda birbirleriyle yarış halindedir. Geçit törenindeymiş gibi sıralanan bu hocalardan biri de Zeynel Hoca'dır. Zeynel Hoca'nın adeta korkunç bir cehennemi vardır. İşkenceden zevk alır, anası dâhil kadınlara hiçbir şekilde tahammülü yoktur. Cehennem ve kabir

hikâyeleriyle insanları korkutur. Romanda müderrisler dini ve ilmi menfaatlerine alet eden, casusluk yapan, ocak söndüren, para için Allah'ı ve peygamberi satan kesim olarak görülür. Romanın diğer bir kişisi Hafız Remzi ise bir yandan yanık sesiyle insanları mesh ederken diğer yandan ağzını doldurarak küfretmekten çekinmez. Mevlit okumak bahanesiyle her evin yatak odasına girer. Paranın ve hırslarının peşinden koşan Hafız Remzi genelde yaşlı dulları tercih eder. Medresenin Mecit Mollası medrese öğrenci ve müderrislerini saraya jurnaller bu yüzden medrese çevresinde en çok korkulan kişidir. Romanın Hafız Eyüp Hocası ise her devrin adamıdır. Şahin Hoca'nın faaliyetleri en çok onu rahatsız eder. Şahin'i tehdit eder. Makam sahibi kişilerle çok sıkı ilişkisi vardır. Şahin'i durdurmak için müderrislik ve para teklif eder. Mektebe müfettiş göndererek dinsizlik yapıldığı lekesini yapıştırmak ister. Devrimden sonra sakalını keserek melon şapka takarak devrimden önceki faaliyetlerini aynı şekilde sürdürür. Şahin Hoca'ya göre en tehlikeli adam Müderris Zühtü Efendi'dir. Çünkü medreselerin ıslah edilmesini ve modern bir okul statüsü kazanmasını ısrarla istemekte ve bununla ilgili yazılar yazmaktadır. Oysa Şahin'e göre medreseler kendi haline bırakılmalıdır ki az zaman sonra tamamen yok olsunlar. Hafız Rahim Hoca ise eğitimde uyguladığı aşırı yöntemler nedeniyle hafızlığa çalıştırdığı Remzi'nin ölümüne neden olur. Dolmacı Hoca halkı mektebe ve Şahin'e karşı kıskırtır. Çocukların defterine çizdiği işaretleri cahil halka göstererek salıp resmi yaptırıldığını iddia eder. Kelebek Mecmuası'nda da eski tip hocalara, softalara ve imamlara yer verilir. Hoca ile Müderris hikâyesinde hocanın Sivrihisar Medresesindeki ders şeriki Arapça hocası dil bilmeyen cehl ve hamakatiyle meşhur olan biridir. Din ağırlıklı eğitim yapan ve bu eğitimi eski olarak nitelendirerek bu tür eğitimcilerin yöntemini köhne ve çağdışı olarak gören yazarın medrese ve softalara bakışı da elbette bu çizgi doğrultusundadır. Tanrı Misafiri'nde softalık ve softalar ironik bir dil kullanılarak eleştirilir. Hacı İlyas adlı genç softa yumuk yüzlü, şaşı gözlü, ince seyrek sakallı, kuru paytak yürüyüşlü, romatizmalı, eğri büğrü, çarpık çorpu, alık yıllık bir softadır. Hacı Ali Efendi'nin evine misafir olarak gelen genç softa konakta asalak gibi yaşar. Kovulduğu halde geri gelir. Kovulacağını anlayınca hemen namaza durur. Evin genç kızına göz koyar, eşyaları karıştırır. Evin hizmetlisi Elif Ablâ'ya da göz koyarak tecavüz eder. Mecmua'da Mektep- Medrese Davası, Medreseler Yine Baki, Hayat Mektepleri ve Medreseler, Medreseler Mektepler

başlığı altında medreselerin ömrünü tamamladığı belirtilerek eğitim yöntemleri, softa ve müderrisler eleştirilir. Tüm bunların Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun gündemde olduğu bir zamanda yazılmış olması ayrıca önem arz etmektedir. Nasreddin Hoca Hikâyeleri başlığı altında mollaların hırsızlığı ve vaaz kürsüsündeki bazı şekilleri kurt başına benzeterek homurdanmaları anlatılır. Softalar ve Softalara Dair başlığı altında ise iki cer hocasının izinsiz girdikleri üzüm bağındaki üzümleri yemek için durumu kitabına nasıl uydurdukları üzerinde durulur. Softaların Münazarası'nda softaların aç gözlü, kurnaz ve tufeyli olduğuna dair hikâye anlatılır. Şeytan İşi'nde bir softanın dul bir kadına tecavüz ederek suçu şeytana atması, Eski Vaiz Hikâyeleri'nde Arapçayı bilmeyen bir vaize vaaz verirken bir mollanın iple yardımı, Son Sığınak romanında devrimden sonra cer hocalarının tuttukları işler anlatılır.

Yazarın eserlerinde sadece eski ve yeni eğitimciler olumsuz olarak ele alınmaz, bu genellemelerden ve menfî bakıştan bir şekilde din hizmetleri faaliyetlerinde bulunanlar da fazlasıyla nasibini alır. Bunlar imamlar, hafızlar, müftüler, şeyhler ve hacılardır. Ancak bunlara bakış son derece genel ve menfidir. Bunların söylem ve eylemleri zaman zaman ironik bir dil de kullanılarak eleştirilir. Kelebek Mecmuası'nda Gaffur Paşa Mahallesi İmamı Hafız Murat Efendi'nin yemeyi ağır kaçırınca ahirete olan yolculuğunda başına gelenler anlatılır. Melek onu sahte ilim yapmakla, merhametsiz olmakla suçlar. İmam kendini acındırarak meleği kandırır ve cennete girer. Ancak uyanıklığı hiçbir işe yaramaz. Leş Kargaları'nda Hacı Abidin Efendi'nin ölümü en çok Yunus Hoca'yı mutlu eder. Defninden telkin vermeye, kırkına kadar ölü üzerinden her defasında para kazanmaktadır. Dünya Yuvarlak Değildir'de imam, mektep talebesi oğluna öğretmenlerinin ahmak olduğunu söyleyerek dünyanın yuvarlak değil düz olduğunu ispatlamaya çalışır. Hüllecî oyununda ise İslam hukukuna ve imamlara ağır eleştiriler vardır. Mahalle imamı Hülle oyununu organize ederek dini menfaatleri için kullanan cahil bir din istismarcısıdır. Şüpheli İsmi Fail'in mahalle imamı ise dedikoducudur. Dudaktan Kalbe romanında Lamia'nın geçici süre evinde kaldığı İmam Hakkı Efendi; aksi, haşin ve karısına zulmeden bir imamdır. Miskinler Tekkesi'nin Tombul İmamı rakı kaçakçılığı yapar. Büyük oğlu gazino açmıştır. Küçük hafız oğlu ise musiki üstadı olarak sahnelerdeki yerini alır. Feride'nin kapı komşusu Hafız Kurban Efendi genç öğretmene göz koymuştur. Onu kendine almak için karısını görücü olarak gönderir.

Kızılılık Dalları'nda cami imamı ise çoluk çocuk sesinden homurdanır. Resul Hoca'nın Gazası'nda ise söz konusu hoca Allah'ın kendisine bir kâfir kesmeyi nasip etmediği için hayıflanır. Reşat Nuri'nin belki de en çok üzerinde durduğu müftü Kavak Yelleri romanındaki korkak müftüdür. Cumhuriyetin yeni müftüsü sürekli tedirginlik içindedir ve sisteme yaranmaya çalışır. O hep “gibi görünür.” Kendinin laik olduğunu söyler. Vaazlarında dinden değil devrimlerden bahseder. Cer hocalarından nefret eder. Açtığı yetimler yurdunun erzağını evine götürür. Dudaktan Kalbe'de Dayı Saip Paşa'nın Bozyaka'daki evinin sürekli misafiri alay müftüsüdür. Müftü sürekli misafirlere cin, cadı, keramet masalları anlatır. Akşam Güneşi'nde Nazmi Bey'in arkadaşı olan müftünün Jülide'ye tesettür için uyarılarını da eklemek gerekir. Miskinler Tekkesi'nin Şeyh Abduh'u kendi bölgesinde dilenenleri döverek uzaklaştırır. Münzevinin Esrarı'ndaki şeyh ise genç kızları ağına düşürür. Ancak onun şifa verdiği insanlar çocuğu olmayan kadınlardır(!) Yeşil Gece'nin Şeyh Naki Efendisi, tekkesi ve geniş arazileri olan bir şeyhtir. Kızını verdiği jandarma komutanı Ubeyt Bey ise medrese binasını yıkmaktan çekinir. Gökyüzü'nün Hacı Yengesi oynak bir kadındır ve hâlâ yaramazlık peşindedir. Hasta kızı mayangalara götürme fikrini o ortaya atmıştır. Kavak Yelleri'nin Hacı Ömer'i geniş arazileri olan bir ağadır. Havayı koklayarak siyasette tarafsız kalmıştır. Yetimler yurdunun başkanlığını yapan Hacı Ömer bu yurttan din eğitimi verilmemesini eleştirerek müftüye çıkışır. Miskinler Tekkesi'nin İstanbullu Hacısı mahalledeki kadınların kimlerle ilişkisi olduğunu gözleyerek tehdit eder ve para koparmaya çalışır. Yeşil Gece'de Hacı Emin ise eşkıyalığı bırakarak ham bir sofı olmuştur. Bedri'nin hafızlığını engelleyen Şahin'i tehdit eder. Sesli Kayalar Çiftliği'nde Hacı Yunus cer hocası olarak Bursa'ya gelir. Bir ihtiyar zengin kadını hacca götürüyorum diye kandırarak kendine nikâhlar ve kadının tüm malına sahip olarak Bursa'nın roçildi olur. Babür Şahın Seccadesi'nde Hacı Murat Efendi eski ürünleri çeşitli oyunlarla çok yüksek fiyata satan kurnaz ve üçkâğıtçı bir esnaftır. Hançer'de Hacı Ali Sarihatipoğlu ise oğlu kısır olduğu için gelinin, Necmi'den hamile kalmasına göz yumarak sevinçle torun bekler.

Reşat Nuri'nin eserlerinde kadın dindarlar da ciddi yer tutmaktadır. Ancak bu kadınların geleneksel hayat tarzına sahip ve batıl inançlarla içli dışlı olduğunu söylemek gerekir. Kızılılık Dalları'nda Nevhihal Kalfa konağın emektarlarındandır.

Onun konuşmaları ölüm ve kabir üzerinedir. O batıl inançların vücut bulmuş halidir. Romanın diğer dindar kadını ise Karamusallı Sütüne'dir. Abdestsiz yere basmayan Sütüne şeytana külahını ters giydirecek kadar kurnazdır. Gökyüzü romanının Pervin Hanım'ını da buna eklemek gerekir. Okuyup kendini geliştiren bu kadın yine de bu tür inançlardan vazgeçmemektedir. Bir Kır Eğlencesi'nde Mahpeyker Hanım ise okul hayırseverlerindendir. Ancak kızların gezi tertiplemesine şiddetle karşı çıkan, böyle bir durumda yardımı keseceğini söyleyen müstebit bir muhafazakârdır. Acımak romanında Mürşit Bey'in kaynanası Hidayet Hanım abdestsiz yere basmayacak, başını secdeden kaldırmayacak kadar dindar olduğu halde evin hizmetkârıyla gönül ilişkisi yaşayan, damadının hırsızlığını takdir eden ve kızının yuvasının dağılmasına neden olan dindar bir kadındır.

Reşat Nuri'nin eserlerinde bazı kahramanların inançlarından gittikçe uzaklaşarak sekülerleştiği görülür. Miskinler Tekkesi'nin başkarakteri Süleyman'ın ailesinde gördüğü el avuç açma isteği oyunlarla devam etmiş gittikçe dilenciliği meslek haline getirmiştir. Başlangıçta yaptığı işten vicdan azabı duyan kahramanın denildiği gibi Allah varsa bunun hesabına cevabı hazırır: "Bu sakat dilenciye gelinceye kadar çalınacak başka kapılar vardır büyük saltanatlım... Önünde kral kıyafetleriyle kapıcılar bekleyen kapılar, önünde tüfekli jandarmalar bekleyen kapılar ve daha niceleri, niceleri." Kızılıcak Dallarında konağın hanımı Nadide Hanım'ın itikadı zamanla zayıflar. Din adına hiçbir şey duymak istemez. İbadet eden hizmetlileri azarlar. Ancak evin her işine koşturduğu, azarlayıp hakaret ettiği besleme Gülsüm'ü emanetullah olarak görerek şahsının iyilik abidesi olduğunu da ispatlamayı ihmal etmez. Balıkesir Muhasebecisi oyununda Tahir Bey abdestinde namazında bir fukara memurken yolsuzluğa bulaşır ve zengin olur. Ailesi her ne kadar bu durumdan şikâyet etse de eskiye dönmeyi asla düşünmezler. Yaprak Dökümü'nde Ali Rıza Bey ise her ne kadar itikatsız ve gökten bir şey beklemeye inanmasa da çocukları için dua eder. Onun ibadeti oğlunu düşünmektedir. Sıkıntıya düştüğünde oğlunu aklına getirerek mutlu olur. Ancak en büyük darbeyi de ahlakından emin olduğu oğlundan yer. Dürüstlüğü ve namusuyla öne çıkan Ali Rıza Bey'in yaşananlar karşısında karakteri değişir. Sancılı bir süreçten sonra yeni hayata uyum sağlar. Bir avukatın metresi olan Necla'nın evinde kızlarla dans eder, eğlencelere katılır, güneşe ve denize nazır odasında hayatın keyfini çıkarır. Acımak

romanında Zehra'nın babası Mürşit Bey çocukluğundan itibaren çok dindar biriyken ailesine para yetiremediği için çalmaya başlar. Ancak ne kaynanası ne de karısı paranın nerden geldiğini sormaz. Eve para geldikçe ona daha çok değer verirler. Ancak yazar yine de ona suç bulmaz. Okuyucunun gözünde Mürşit Bey bir hırsız olarak mahkûm edilmez. Mürşit Bey'in dönüşümünde topluma fazlasıyla ceza kesilir. Akşam Güneşi'nde Nazmi Bey hayır işlerine kendine vermiş iyilik abidesi bir insandır. Ancak kendisine emanet olarak teslim edilen Jülide'ye gönlünü kaptırır. Bu yasak aşk onu intihara kadar götürür.

Reşat Nuri'nin eserlerinde bazı karakterler ise dine ilgisizdir. İnancın toplumsal hayatta bir karşılığı olup olmadığı onları pek ilgilendirmemektedir. Bazı karakterler ise işi ateizme kadar götürür. Örneğin Yeşil Gece romanının Şahin'i inançsızdır, dinle ve dindarla mücadele etmektedir. Tabi bunu dindarlar ve din adamları üzerinden yapmaktadır. Gökyüzü romanının ana karakterleri ve diğer iki karakter de inançsızdır. Romanın başkahramanı ilme köle sadakatiyle inanmıştır. Gökyüzü masallarının temelinden yıkılmadıkça dünya için kurtuluş olmayacağına inanmaktadır. Ona göre din insanın tabiatına sonradan katışarak yayılan yabancı bir mayadır. Bir Yudum Su hikâyesindeki Doktor Hamit Bey'i de ateist kahramanlar kısmına eklemek gerekir. O insanların batıl itikatların tesiri altında yaşadıkça iyi ve mesut olamayacaklarını söyleyerek kızını da itikatsız, maddi bir genç olarak yetiştirir. Gizli El'in Şerefi ve Ateş Gecesi'nin Kemal Murat'ı inançsız değildir ancak; dine karşı lakayttırlar. Şeref bir ara Aziz Paşa'nın çocuklarına din hocalığı yapsa da bunu para kazanmak için yapar.

Reşat Nuri'nin eserlerinde bazı dindarlar olumlu özellikleriyle öne çıkmaktadır. Mevlevilik, Mesnevi ve musiki ile bezenmiş bir dindarlık yazarın eserlerinde az da olsa yer almaktadır. Örneğin Damga romanında Halis Paşa konağına İffet ve Muzafer'e ders vermeye gelen Mahmut Efendi camilerde Mesnevi okutan, bir insan için en büyük meziyetin bilim ve tevazu olduğunu söyleyen, hisli, vefalı, merhametli bir hocadır. Eski Hastalık'ta Doktor Emin Bey, Züleyha'nın kendisine hediye ettiği tespihte bir hassa olduğuna, bu tespihle yattığında rüyasında peygamberi gördüğüne inanan saf ve temiz bir kişidir. Dudaktan Kalbe'de Şemi Dede Rumeli muhacirlerinden ihtiyar bir dervıştır. Ehlidildir, besteler çalar, Kenan'ı eğitir. Kenan'ın musiki eğitiminde onun önemli bir payı vardır. Halk onu gururlu ve

temiz bir dindar olarak görür. Tilkilik Tekkesi ise Kenan'ın musikiye ilgisinin aşılandığı ilk yerdir. Onun bu alana ilgisi çocukluğunda buradaki müzikli ayinlerle başlamıştır. Miskinler Tekkesi'nin Mevlanası ise Mesnevi'den uzun pasajlar okuyan bir Giritlidir. Onun en çekici özelliği fakir çocukları toplayarak onlara muhallebi ısmarlamasıdır. Aynı romandaki Gani Dede İkiçeşmelik'te oturan ehli arif bir dervıştır. Kahvelerdeki sohbetleri ilgiyle takip edilir. Kavak Yelleri'nde Hacı Müslim Bey, kasabanın eczanesini Doktor İsa Bey ile işleten ve kızını Doktor Sabri Bey'e veren kayınbabadır. Sabri Bey onun Arapça ve Farsça bildiğini, kelama, tasavvufa büyük merakı olduğunu, musiki ve şiirini sevdiğini ve iki tane de kitap yazdığını söylemektedir. Bu anlamda Hacı Müslim Bey ham bir sofı değil kendini yetiştirmiş namuslu bir dindardır. Doktor Sabri Bey'in çok fazla dindarlığı çağrıştıran özellikleri görülme de dini kaynaklara hâkim olduğu, Enbiyaları, Mısraklı İlmihalini, Fuzuli'yi, Eyüp'ü, Yusuf'u Yunus'u, Lokman'ı, Nuh'u pekâlâ iyi bilmekte ve bu tür kitapları okuduğu görülmektedir. Çalığışu'nun Şeyh Yusuf'u da Feride'nin tanıdığı ve çok etkilendiği musiki hocasıdır. Şeyh Yusuf'un şeyhliği Mevlevilikten gelir.

Yazarın Anadolu Notları eseri bir anı kitabı hüviyetindedir. Bu kitapta Eski Cuma başlığı altında bir hatırasını anlatmaktadır. Çocukken mektep hocalarının sopa ve tokat sesleri, feryat fğan sesleri arasında tecvid, emsile sarf öğrettiklerini söylemektedir. Din dersi hocası, Münker Nekir'in ölünün başına sopayla dikildiğini, imamın ölüye gizlice cevapları fısıldadığını, ölüye ara sıra dayak atıldığını söyleyerek korkutmaktadır. Dolayısıyla Reşat Nuri'nin eserlerinde sık görülen olumsuz din adamı ya da din eğitimcisi figürlerinin onun çocukluğunda denk geldiği kişiler olabilir. Hoca başlığı altında anlatılan hoca ise zengin, kızgın, merhametsizdir. Yazar onu: Diken sakallı, sivri canavar dişli, büyümüş gözlü, koca ağızlı ve kıllı bir insan olarak nitelemektedir. İstasyon anısında bir köylünün hasta karısı için tavsiye yazma istediği yazarca iltimas olarak değerlendirilir ve bunun Hz. İbrahim'e kadar gittiği söylenir. Yazarın konumuz açısından önemli bir çevirisi Muhammed'in Hayatı adlı eseridir. Dermenghem'den çevirdiği bu eser İslam, Peygamberlik ve Hz. Muhammed hakkında iftiraya varan iddialarda bulunmakta ancak Reşat Nuri hiçbir şekilde bu iddiaları düzeltme ya da önsöz ve dipnotta açıklama yoluna gitmemektedir.

Yazarın örgün ve yaygın din eğitimine menfi bakdığı bu bakışın da dönemin olumsuz havasıyla örtüştüğü görülmektedir. Halide Edip, Memduh Şevket Esenal, Peyami Safa gibi yazarlar sonraki süreçte daha ılımlı, zaman zaman mistik bir dil kullandıkları halde Reşat Nuri DP'dönemine denk gelen yıllarda yazdığı eserlerde dine ve din eğitime yönelik tutumunu sürdürmüştür. CHP yönetimi 1946'dan itibaren din ve din eğitimiyle ilgili daha ılımlı söylemler ve uygulamalarda bulunmuş ancak yazarda bir değişme görülmemiştir. Eğitimde laiklik anlayışıyla hareket edildiğinde problemlerin çözüleceği inancı, yirmi küsur yıl sonra geriye bakıldığında başarısızlık olarak değerlendirilmiş olunacak ki imam hatip kurslarının ve fakültenin açılması, din dersleri konulması tekrar gündeme gelmiştir. Reşat Nuri çok partili dönemde tek partili iktidarının bürokratik ve şekilci inkılâp anlayışını eleştirir. Ancak dine, dindara ve din eğitime yönelik bakışını devam ettirir. Abdülhamit düşerken henüz on dokuz yaşında bir genç olan yazar eserlerinde Abdülhamit dönemini istibdad, sansür, sürgün, işkence, yolsuzluk, jurnallikle öne çıkan karanlık bir dönem olarak nitelemekte ve gerek bu dönemde gerekse sonraki dönemde medrese ıslahıyla ilgili atılan adımları reddederek ıslah hareketinin bu karanlık kurumların ömrünü uzatarak milletin başına bela olmaya devam edeceğini söylemektedir. Laiklik ve laik eğitimi benimseyen yazar böylece geleneksel eğitimi engiziyona, müderrisleri de İğnas da Loyola gibi zalimlere benzetmektedir. Abdülhamit yazarın romanlarında sıkça eleştirilir. Örneğin Damga romanında abisi Muzaffer'in hünkâr yaveri olduğunu metheden Enişte'ye İffet'in "Ben böyle millete faydası dokunmayan şerefsiz işlere girmeyeceğim" sözü, Şahin Hoca'nın "Halife-i Resulullah olan adam, zalim ve ahlaksızdı." "Abdülhamit istibdadının en korkunç seneleri" ifadeleri, Kızılılık Dalları'nda "Abdülhamit zamanında politikadan bahsetmek nasıl yasaklı idiye", Gökyüzü romanının başkahramanının Trablus'a sürgünü ve "Abdülhamid'e sövüp sayma"sı Ateş Gecesi'nde Kemal Murat'ın çocuk yaşta Milas'a, Harabelerin Çiçeği romanında ise "Şevketmeab Efendimize kem gözle bakan" Hilmi Bey'in Fizan'a sürgün edilmesi, Harabelerin Çiçeği'nde başkahraman Süleyman'nın babasının Abdülhamit'in yaverlerinden olduğu bu yüzden Süleyman'ın da şimdiden toplumda paşa olarak görülmesinin eleştirilmesi, Değirmen'de Müderris Hacı Fikri Efendi'nin şehzadeye "domuz oğlu domuz" dediği için Abdülhamit'in hışmına uğraması bu cümledendir. Abdülhamit döneminin eleştirisi dönemin diğer

edebiyatçıları da görülmektedir. Tevfik Fikret'ten Mehmet Akif'e kadar fikir itibarıyla çok farklı kesimlerin Abdülhamid eleştirisi dönemin yazarlarının genel kanaatidir.

Abdülhamit döneminde medrese öğrencilerinin askerlikten muaf tutulması dışında medreselerin ıslahıyla ilgili hiçbir çalışma yapılmamıştır. Meşrutiyet dönemine bakıldığında medreselerle ilgili pek çok şeyin yazılıp çizildiği görülür. Batıcılar medreselerin tamamen kaldırılmasını isterken Türkçüler medreseleri din görevlileri yetiştirmesi gereken kurumlar olarak sınırlandırmıştır. İslamcılar ise bilhassa Sebilürreşad Dergisinde çıkan yazılarıyla ve talebelerin gönderdiği mektuplarla medreselerin mevcut durumunu ortaya koymuşlar ve modernleştirerek ihyası için çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Dergide yazan Musa Kazım eski öğretim metot ve ders kitaplarının terk edilerek modern bilim ve yabancı dilleri de içine alan bir düzenleme önermektedir. Bu hususta önerilen ıslahat çalışmalarına bakıldığında modern mekteplerdeki benzer bir sistemin medreselere de uygulanmak istendiği görülür. Hoca Muhyiddin Meşrutiyet'ten çok önce yazdığı risalede medreselerin geri kalmasını irdeler ve çeşitli önerilerde bulunarak medreseleri mekteplere dönüştürmek ister. Daha sonra Mehmet Faik Efendi de Hoca Muhyiddin'ye benzer fikirler ortaya koyar. Vildan Faik Efendi ise 53 maddelik bir ıslah programı hazırlar. Bu programı bölümlere ayırarak medreseleri, talebeleri ve müderrisleri irdeler. Mehmet Ubeydullah Efendi vakıf gelirlerinin medreselere ayrılarak mali sıkıntının çözüleceğini, eğitim dilinin Arapça olması, medreselerde sadece din içerikli derslerin değil modern fûnun ve ulumun da okutulması gerektiğini, bu tür dersleri terk etmenin İslam'a aykırı olduğunu söyler. Halim Sabit Efendi medreselerdeki kitap esaretini, hocaların donanımsızlığını ortaya koyar. Şevketi Efendi, ihtisaslaşmaya büyük önem verir ve medreseleri darü'l fûnun olarak düşünür. Meşrutiyet dönemi medrese ıslahıyla ilgili öneri ve nizamnamelerin amacı her alanda ihtiyaç duyulan elamanlar yetiştirmek değil kendi sınırlı alanı içinde din eğitim ve öğretim faaliyetlerini yerine getirmektir.

Tüm bu öneriler Medaris-i İlmiye ve Islah-ı Medaris Nizamnamelerinde yankı bulmuştur. 48 maddeden oluşan Medaris-i İlmiyye Nizamnamesiyle sınıf sistemine geçilmiş, öğrenim 12 yıl olarak belirlenmiş Türkçe, matematik, coğrafya, fizik, kimya, tabiat, gibi akli ilimler ve sosyal içerikli dersler eklenmiştir. Ayrıca

müdürrisler için imtihan getirilmiştir. Nizamname medreseleri diğer eğitim kurumları gibi plan ve programlarıyla başıboşluğu ortadan kaldırıyor, müdürrislerin keyfi ders yapmasını, öğrencilerin sonu belli olamayan eğitimini düzenliyor, Türkçe ve İslam Tarihi derslerine önem veriliyor ve eğitim için camiye değil dershaneyi şart koşuyor.

Islah-ı Medaris Nizamnamesiyle İstanbul medreseleri Darü'l Hilafeti'l Aliyye Medreseleri adıyla düzenlenmiştir. Nizamnamede müdürris atamaları, maaşları, öğrenci kabul şartları, burslar, öğrenciye verilecek belgeler, medresenin idaresi, okutulacak dersler ve ihtisas medresesinin açılması öngörülmüş ayrıca yabancı diller ve beden eğitimi medreseye girmiştir. Tüm bu ıslah çalışmalarıyla medrese programına Batı dilleri, Farsça, Türkçe, Resim dersleri girmiştir. Ayrıca ihtisaslaşmaya önem verilerek 2 yıllık Medresetü'l Mütahassisin, Medrese'tül Vaizin, Medresetü'l Eimme açılmıştır. Bu medreseler daha sonra Medresetü'l İrşad adıyla birleştirilmiştir.

1917 yasası Darü'l Hilafe medreselerini yeniden teşkilatlandırdı. Sistem büyük oranda muhafaza edilmekle birlikte öğretim süresi, kabul şartları ve şube isimleri değiştirildi. 1921'de İstanbul hükümetiyle ipler kopunca medreselerin ne olacağı da gündeme geldi. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen yoğun talepler ve din görevlilerinin eksikliğinin ciddi bir şekilde hissedilmesi Medaris-i İlmiye Nizamnamesi'nin kabulünü hazırladı. TBMM Reisi sıfatıyla Atatürk'ün onayı ile yürürlüğe girdi. Böylece Anadolu'daki medreseler ıslah edilerek çekidüzen verilmeye çalışıldı. Bu kanunla medreseler Ankara'daki hükümetin Şer'îye Vekâletine bağlanmıştır.

Savaş devam ederken toplanan Maarif kongresi hükümetin nasıl hareket edeceği konusunda ipuçları vermektedir. Hamdullah Suphi eğitim bakanı olarak yaptığı konuşmada milli terbiyeyi dinden ayrı düşünmenin büyük yanlış olduğunu, dinin dil kadar önemli olduğunu vurguluyordu. Atatürk ise milli eğitim sisteminin hurafelerden, benliğimize uymuyan Doğu ve Batı'dan gelen tüm tesirlerden uzak olmasına vurgu yapıyordu. Bu kongre Türk eğitim sisteminin ulusallaştırılmasında dönüm noktası olması bakımından önemlidir. 1922 meclis konuşmasında ise eğitimde çağın gereksinimlerine, çevre koşullarına vurgu yapıyordu. Bu konuda Rıza Nur, Hamdullah Suphi ve Mehmet Vehbi gibi düşünenler Atatürk'ün

politikalarından ayrılıyordu. Zira onlar milli eğitimin dinden ayrı tutulamayacağını düşünüyordu.

8 Mart 1923’de gelindiğinde bu ayrılık keskin bir hal aldı. Bakan İsmail Safa’nın Misak-i Maarif adıyla da bilinen genelgesinde yeni eğitimin nasıl olacağı temelde belli olmuştu: Atatürk inkılâpları doğrultusunda vatandaşlar yetiştirmek, herkese okuma yazma öğretmek, eğitimde bilimselliği ilke edinmek, inanç temelli ahlak yerine seküler ahlakı referans almak, ulusu çağdaş uygarlığa ulaştıracak donanımla yetiştirmek. Cumhuriyet kadroları ümmetçi anlayışın kurumları olarak gördükleri medreseleri elbette ıslah ederek modernize etmeyeceklerdi. Bu kurumların dili Arapçaydı ve ümmetçi bir yol takip ederek halifelikle bağı vardı. Oysa modern Türkiye ulusal, laik, cumhuriyetçi ve halkçı anlayışı benimsemiş ve karma eğitimi savunarak topyekûn okuma seferberliği başlatmıştı.

Yeni Türkiye’de Halifeliğin kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması, şer’iye ve evkaf vekâletinin kaldırılması, diyanet işleri reisliğinin kurulması, Tevhid-i Tedrisat kanununun kabulüyle medreselerin ve yabancı okulların kapatılması eğitimde ve siyasette laik ve milli adımların atılacağına dair ciddi ipuçları veriyordu. Bunlardan bazıları Meşrutiyet döneminde zaten ele alınıp gözden geçirilerek reform teklifleri yapılmıştı. Eğitimin tek çatı altında birleştirilmesi ve ilga edilen medreselerin yerine imam hatip mektepleri ve ilahiyat fakültesi açılması ile okul programlarında din derslerine yer verilmesine hiç kimsenin itirazı yoktu. Medreselerin hangi kanuna dayanarak ve ne gerekçe ile kaldırıldığına dair eleştiriler yapıldıysa da yeni imam hatip mekteplerinin ihtiyacı karşılayacağı düşünülüyordu. Ancak yeni yönetim toplumsal beklentileri göz ardı ederek ve topluma rağmen militarist laiklik ve siyasetle hareket etti. İnanç ve fikir özgürlüğünün garantisi olan laiklik cumhuriyet kadroları tarafından sosyal hayattan dinin ve geleneğin izlerini silmek için baskı aracı olarak kullanıldı. Türkiye tecrübesiyle eğitim camiasında yepyeni bir model olan imam hatip okullarının zamanla sayısının çoğalması ve programının titizlikle yürütülmesi gerekirken hükümet açılanları da kapatarak büyük tahribata yol açan skandala imza attı. 1930’a gelindiğinde bir tane imam hatip mektebi kalmamıştı. Okullardaki din dersleri de zamanla kaldırılmıştı. Yine aynı yıllarda ilahiyat fakültesi de kapatılmıştı. Hükümet bu mekteplerin talep azlığından dolayı kapandığını söylüyordu. Oysa daha önce izlediği politikalarla bu kurumları

itibarsızlaştırmıştı. Mesela din görevliliğini devlet memurluğundan çıkartmıştı. Devlet bu kurumlara ödenek ayırmıyordu ve bu kurumların üzerinde siyasi baskı vardı. Din eğitimi pek çok ülkede zamanın ihtiyaç ve şartlarına göre karşılanırken Türkiye’de din eğitimi ideolojiye kurban edilmiştir. Örgün eğitimde olup bitenler yaygın eğitimde de içler acısıdır. Tekke ve tarikatların ıslah edilerek çağın ihtiyaçlarına cevap veren ahlaki ve kültürel şeffaf kurumlara dönüştürülmesi gerekirken basit bir yol tercih edilerek kapatılmıştır. Böylece entelektüel zeminden uzak merdiven altı dini yorumlar kitlelere peynir ekmek gibi verilmiştir. Bunun anlamı ise sığ, vicdansız, şekilci ve bol hurafelerle bezenmiş dindarlık tipinin ilk defa bu kadar ülke çapında yaygınlaşmış olmasıdır. Dinin oksijen olup kişilik inşa sürecinde rehberlik gibi bir görevi üstlenmesi gerekirken dine karbondioksit payesi verilerek bugün de etkisini fazlasıyla hissettiren bol bol hastalıklı ve problemlili bireylerin neşv ü nema bulmasına sebep olmuştur.

1946’daki seçimlerde yeni bir parti olarak ortaya çıkan DP’nin seçim başarısı 1950 seçimlerinde onu iktidara taşımıştır. DP tek parti iktidarının laikliği din aleyhtarlığı olarak algılamasını reddederek yeni bir program ortaya koymuştur. DP’nin liberal politikası manevi değerlere ve özellikle din eğitime büyük vurgu yaparak daha önce dinin aleyhinde atılan adımlardan vazgeçmiştir. Tüm bu politika değişimin arkasında halk kitlelerinin yoğun baskı ve istekleri vardır. DP halkın isteklerine kulak vererek ve halka rağmen halk için anlayışından vazgeçerek devrimleri halkın benimsediği ve benimsemediği devrimler olarak ikiye ayırarak ikincilerin üzerinde ısrarın halkla zıtlasmaya sebep olduğu gerekçesiyle vazgeçmiştir. DP, Tevhid-i Tedrisat Kanuna dayanarak tekrar imam hatip okullarını açmıştır. CHP’nin seçim yatırımı olarak açtığı kursları ve programa koyduğu din dersleri ile ilahiyat fakültesi DP döneminde sağlam bir zemine oturmuştur, istikrarlı ve hükümet destekli bir hal almıştır. Din dersleri ilkokul ve ortaokul programlarına konulmuş, kurs yerine imam hatip mektepleri açılmıştır. Yüksek İslam Enstitüsü de bu dönemin kurumları arasındadır. Tarikat ve cemiyetler ilk kez bu dönemde kendilerini ifade etme fırsatı bularak siyasete taleplerini iletmiştir. Dini yayımcılık bu dönemde rekor denilecek basımlara ulaşmıştır. Dolayısıyla DP dönemi hem örgün hem yaygın din eğitimi açısından dönüm noktası olmuştur. Dine ve dindara yönelik bakış da bu dönemde değişmeye başlamıştır. İlahiyat fakültelerinden ve yüksek İslam

enstitülerinden aydın din adamlarının yetişmesi ise daha uzun vadede mümkün olmuştur. Yazarlar dinin mistik boyutunu çıkış noktası görerek eserlerinde daha ılımlı ve entelektüel karakterlere yer vermişlerdir. Ancak bu dönemde toplumcu gerçekçi yazarların ve köy edebiyatının dine ve dindara yönelik bakışı devam etmiştir. Reşat Nuri'nin fikirleri de bu dönemde pek değişmemiştir. DP yıllarında yazdığı romanlara ve verdiği röportajlarda bakıldığında bu değişmemenin ve değişmemede ısrarı görmek mümkündür.

Reşat Nuri'nin eserlerinde ahlaki değerler ciddi yer tutmaktadır. Vatan ve millet sevgisi, devlete bağlılık, görev bilinci ve makbul vatandaş olma, ailenin kutsallığı, kadının hakları, acımak ve sevgi, fedakârlık, çalışma, azim, aşırılıklardan kaçınma, hoşgörü, bilinçli birey olma, dengeli medenileşme, ahlak kurallarına uyum, merhamet, dürüstlük, sorumluluk, adalet, her türlü cehaletle savaş, affetme, kişilik ve karakter gelişimi yazarın eserlerinde oldukça fazla yer tutan ahlaki değerlerdir. Ancak yazar dinin ahlak üzerindeki etkisini yok saymakta ve din referanslı bir ahlakın yenidünyada olmaması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarını, hikâyelerini, oyunlarını ve diğer eserlerini incelediğimiz araştırmamızda olumlu olarak karakterize edilen hemen hiçbir din eğitimcisi ya da din adamına yer verilmemiş; Mevlevilikle ilişkisi olan birkaç dindara yüzeysel olarak değinilmiştir. Bu anlamda Yeşil Gece, Gökyüzü, Miskinler Tekkesi romanları; Recm ve Tanrı Misafiri hikâyeleri; Hülleci ve Bir Köy Öğretmeni oyunları özellikle ön plana çıkmaktadır. Yazarımızın neredeyse tek başına çıkardığı Kelebek Mecmuası isimli mizah dergisinde de din eğitimcilerine ve dindarlara yönelik olumsuz bakış açısı hemen göze çarpmaktadır. Yazarımızın sadece yukarıda sayılan eserleri değil hemen hemen tüm roman, hikâye ve oyunlarında; dine, din eğitimcisi ve din adamına, dindara yönelik olumsuz, dışlayıcı, itham edici, aşağılayıcı tavır söz konusudur. Araştırmamızda yazarın konuşturduğu karakterleri tek tek analiz ederek bunu göstermeye çalıştık. Softa ve mollaları değnekle kovalayan yazarımız eserlerinde az da olsa yer verdiği Mesnevi'ye ve onun okuyucularına olumlu bakmaktadır. Yazarımız dinin vicdanlarda yaşamasını salık veren tasavvufa kapıyı açık bırakmaktadır. Ancak bu tasavvuf Mevlevilik yorumuyla sınırlıdır ve yüzeyseldir. Yazarın yaşadığı dönem ve eğitim hayatı da göz önüne alındığında bu bakışın eserlerindeki izdüşümünü görmek pekâlâ mümkündür. Yazarın her ne kadar

din adamının nasıl olmaması gerektiğini ifade etme gibi bir amacı yoksa da din eğitimi bakış açısıyla bu kasti ortaya çıkarabilir miyiz?

Din eğitimi alanında yapılan çalışmalarda sık sık nasıl bir din eğitimi? Nasıl din eğitimcisi ve din görevlisi olunmalıdır? Din nasıl temsil edilmelidir? Etkili bir din eğitiminde yöntem ve teknikler nasıl olmalıdır? Sorularının cevapları aranmaktadır. Yazarımızın menfi yönlerini gösterdiği karakterlere bakarak bazı tespitler yapılabilir. Buna göre din eğitimcileri ya da din görevlileri zamanının ruhunu yakalamalı, geçmişte yaşamamalıdır. Gündemi ve gelişmeleri yakından takip etmelidir. Akılla inanç arasında sentez bir dindarlık oluşturarak batıl inançlara, cehalete, geleneksel inançlara mesafeli kalmalıdır. İşini menfaat devşirmek için değil faydalı olmak için yapmalıdır. Karakterinin olumsuz yanlarını törpülemeli, sürekli kendini geliştirmelidir. Hangi fikir olursa olsun nerden gelirse gelsin sorgulamalıdır. Her canlıya merhametle yaklaşmalı, hoş görmeli, farklı fikir ve inançlara saygı duymalıdır. Kendisinin kurtulmuş, ahreti garantilemiş, cennetin maliki bir üslupla yukarı bir perdeden konuşmamalıdır. Dışlayıcı değil benimseyici bir üslupla insanlara yaklaşmalıdır. Dış görünüşüne, giyim kuşamına özenli olmalı, vücut bakımına dikkat etmelidir. Pedagojiye göre eğitim vermeli çocukların gelişim, zihinsel ve duygusal süreçlerini göz önünde bulundurarak bilimsel bir müfredat uygulanmalıdır. Yetişkin eğitiminde ise androgoji neyi gerektiriyorsa bu yöntem uygulanmalıdır. Din; cehennem, zebani, münker- nekir, topuz, işkence aletleri, gayya kuyusu gibi kavramlarla sınırlı değildir. Öyleyse korkutucu ve nefret edici bir dil yerine müjdeleyici ve kolaylaştırıcı bir din dili ile hitap edilmelidir. Din eğitimcisi bağışlayıcı olmayı bilmeli ve sabrı elden bırakmamalıdır. Hem literatürünü iyi bilmeli hem de din ile diğer disiplinler arasında ilişki kurarak din eğitimi sürecinde bunlardan faydalanmaktan çekinmemelidir. Kılık kıyafetiyle konuşma ve üslubuyla düşünceleri ve dünyaya bakışıyla model olmalıdır. Yaşadığı toplumun dini, sosyal ve kültürel özelliklerini tanımalı, insan psikolojisini bilmelidir. Bireyin yaşamını anlamlandırmalı ve kalplere dokunmalıdır. Bireyin kişilik gelişimini ve kişisel dindarlığını inşa etmede rehberlik etmelidir. Kişinin hayatını anlamlandırmada, kendisi, yaratıcısı, evren ve toplumla sağlıklı ilişki kurmasında din eğitimi bilimi ve din eğitimcisi sorumluluklarını yerine getirmelidir. Din ve din eğitimcileri problem üretmek yerine bireyin problem çözme becerisine katkı yapacak çareler ortaya

koymalıdır. Küresel çaplı problemlerin dillendirmesi ve çözümü için alternatifler sunabilmelidir. Din eğitimcileri ya da din görevlileri ideolojilerden ve siyasetten uzak durmalıdır. Din eğitimi mutlaka devletin denetim ve gözetimi altında yapılmalıdır. Ailede, Kuran Kurslarında ya da çeşitli dini çevreler tarafından verilen din eğitimi okulda verilen eğitimle uyumlu olmalıdır. Ailede ya da yaz kamplarında aldığı din eğitimiyle okulda aldığı eğitimin taban tabana zıt olduğunu gören öğrenci azımsanmayacak kadar çoktur. İmam hatip ve ilahiyat arasındaki eğitimin bile zaman zaman çatışması görülebilmektedir. Din eğitiminde bilimsel yöntemler ve teknikler kullanılmalıdır. Eğitim yapılan mekânlar ergonomik olarak dizayn edilmelidir. Zira yazarımızın da sıkça değindiği gibi kasvetli, soğuk, donuk mekânlar eskiyi, ilkelliği çağrıştırmaktadır.

Yazarımızın eserlerinde ideolojik yön zaman zaman ağır bassa da büsbütün ideolojik ve gerçekdışı olduğu söylemek bilimsel bir yaklaşım değildir. Zira bu döneme gelinceye kadar hantallaşmış geleneksel eğitim kurumları, eğitimciler ve geleneksel dindarlık ciddi bir problem olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak Aydın ve yazarlar, dine ve din eğitimine yönelik olumsuz bakış açısına çanak tutacak pek çok problemin çözümünde jakoben düşünceyle hareket etmişlerdir. Bu yazarlardan biri olan Reşat Nuri Güntekin'in bazı eleştirileri uzun zaman geçmesine rağmen ne yazık ki güncelliğini hala korumaktadır. Nasıl bir din eğitimi? Nasıl bir din eğitimcisi? Nasıl bir program, yöntem ve müfredat? soruları hala cevabını aramaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmet Borcaklı- Gültür Koçer, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tiyatro Bibliyografyası**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973.

Akbaba, Ferhat, **Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Din Algısı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Akçay, Zeynep Gültekin, **Cumhuriyetin İlk YıllarındanGünümüze Yazılı Kültür Ürünlerinde Köycülük: Türk Romanında Köylülükİmgesi** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.

Akdemir, Salih, “Cumhuriyet Döneminde Yayınlanan Türkçe Telif ve Tercüme Tefsirler Üzerine Bir Değerlendirme, **İslami Araştırmalar**, Cilt: 2, Sayı: 8, 1988, ss.17-34.

Akkır, Ramazan, “Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Süreci ve Laiklik AnlayışınınDeğişmesinde Bir Dönüm Noktası: CHP’nin Yedinci Olağan Kurultayı”, **TurkishStudies** Cilt: 9,Sayı: 2, Ank, 2014, ss.53-65.

Aksu, M.Hakkı, **Ziya Gökalp’in Eğitim ve Din Eğitimiyle İlgili Görüşleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1989.

Akın, Abdullah, **Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)Uludağ Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2010.

Aktaş, Şerif, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, II. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991.

Akyol, Gizem, **1923- 1950 Arası Türk Romanında Osmanlı İmajı** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2011.

Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, 11. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2007.

Altuntaş, Kasım, **Eğitim Tarihi Bağlamında Türkiye’de Cumhuriyet Sonrası Din Eğitimi ve Öğretimi Uygulamaları**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bayburt Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bayburt, 2013.

Andı, M. Fatih, “Türk Edebiyatında Roman: Cumhuriyet Devri”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt: 4, Sayı:8, 2006, ss. 165-201.

Arık, Şahmurat, “Cumhuriyet Öncesi Türk Romanında Değerler Çatışması”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Türk Romanı Özel Sayısı**, III. Baskı, Cilt: 1, 65/66/67, Ankara, 2017, ss. 346-347.

Arslan, Ahmet Duran, **Okurun Anlam Üretimindeki Yerini Sorgulamak: Alımlama Estetiği Bağlamında Yeşil Gece**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 02, 2018, ss.14-26.

Artan, Gündüz, **Takma Ad-Soyad-Rumuz Dizinleri Tanzimattan Günümüze**, Türk Kütüphaneciler Derneği İçel Şubesi Yayınları, Mersin, 1994.

Ateş, Sinan, **Türkiye’de Din Politikaları ve Din Siyaset İlişkisi, (1946-1960)**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2018.

Aydar, Hidayet, “Türklerde Anadilde İbadet Meselesi Cumhuriyet Dönemi”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 15, 2007, ss.71-107.

Aydemir, Aydan, **Demokrat Parti Dönemi Din Eğitimi 1950-1960**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2016.

Aydın, Yahya, **Reşat Nuri Güntekin'in Çalıkuşu, Acımak, Yeşil Gece, Kan Davası Romanlarında Öğretmen Tipleri ve Toplumun Öğretmen Algılaması**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2006.

Ayhan, Halis, **Türkiye'de Din Eğitimi**, 3. Basım, Dem Yayınları, İstanbul, 2014.

Ayhan, Halis, “Cumhuriyet Dönemi Din Eğitime Genel Bir Bakış: Atatürk'ün İslam Dini ve Din Eğitimi Hakkındaki Görüşleri”, **M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 18, 2000, ss. 5-27.

Bahattin Şeker –Mitat Durmuş, **Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Fransız Edebiyatından İzler**,International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,Volume 4/I-I, Winter, 2009, ss. 561-590.

Baki, Elif, **Ulusun İnşası ve Resmi Edebiyat Kanonu**, I. Baskı, Libra Kitap, İstanbul, 2010.

Başgil, Ali Fuat, **Din ve Laiklik Hukuki ve İctimai Etüd**, 8. Baskı, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 2007.

Baştürk, Mehmet, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Aydınlar(1950-1970)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 2012.

Banarlı, Nihad Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II**, Milli Eğitimi Basımevi, İstanbul, 1983.

Baydar, Mustafa, **Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar**, I. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Belge, Murat, “Türkiye’de Kanon”, **Kitap-lık YKY Aylık Edebiyat Dergisi**, Sayı: 68, Yıl: 11, 2004, ss. 54-59.

Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, 18. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Beyaz, Yasin, **Fikir ve Sanat Hayatımızdaki Yeri Bakımından “Yeni Mecmua” Üzerine Bir İnceleme**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Cebeci, Suat, **Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi**, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2015.

Ceylan, Hasan Hüseyin **Cumhuriyet Dönemi Din/Devlet İlişkileri II**, Rehber Yayınları, Ankara, 1990.

Çağine, Hatice Yasemin, **Akbaba Gazetesi(226-300. Sayılar), İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Metinler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Çelik, Hüseyin, **Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Sosyal Tenkit**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, I. Baskı, Ank. 2000.

Çelik, Hüseyin, “Reşat Nuri Güntekin”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, Ank. Cilt: XIV, 1996, ss.307-309.

Çelik, Recep, **Milli Mücadelede Din Adamlarının Rolü**(Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.

Çelik, Serkan, “Geçmişten Günümüze İzmir’de Müzik”, Geçmişten **Günümüze İzmir Beşerive Kültürel Etkileşimler Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, 4-7 Kasım 2015, I. Baskı, 2017, İzmir, s. 149.

Çıkla, Selçuk, “Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılap Kanonu”,**Muhafazakar Düşünce Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 13-14, 2007, ss. 47-68.

Çıkla, Selçuk, “Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü Anısına Yapılan Edebi Yayınlar”, **Türkoloji Dergisi**, Sayı: 1, 2006, ss. 45-67.

Çıkla, Selçuk, “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, **Türk Romanı Özel Sayısı**, III. Baskı, Cilt: 1, 65/66/67, Ankara, 2017, ss. 121-143.

Çiçek, Niyazi, **Harf Devriminin Kamu Yönetimine ve Yazışma Gelenegine Etkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.

Coştu, Kamil, **1924-1949 Yılları Arasında Din Eğitime Yönelik Yayınlanan Eserlerin Değerlendirilmesi**, Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst. 2015.

Cündioğlu, Dücan, **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Din ve Siyaset**, Kapı Yayınları, II. Basım, 2012.

Demir, Bilal, **Tiyatro Yazarı Olarak Reşat Nuri Güntekin**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İst. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst, 2017.

Demir, Ahmet İshak, **Cumhuriyet Dönemi Aydınlarının İslam’a Bakışı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst. 2000.

Demirci, İbrahim, “Romanımızın 27 Yılına Bakış(1923-1950)”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, **Türk Romanı Özel Sayısı**, III. Baskı, Cilt: 1, 65/66/67, Ankara, 2017, ss. 75-84.

Demirci, Mehmet, **Tarihten Günümüze Tasavvuf Kültürü- Makaleler**, Vefa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2009.

Dermenghem, Emile, **Muhammedin Hayatı**, Çev. Reşat Nuri Güntekin, Devlet Matbaası, İst, 1930.

Devrim, Tunay, **Gülyüz Mizah Gazetesi'nin İncelenmesi**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Dilekçi, Meryem, “**Akbaba” Dergisi (1-75. Sayılar) İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Metinler**(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Dulkadir, Sabri, **Tek Parti Dönemi Türk Romanında Eğitim**(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman, 2019.

Dutar, Şeyma, **Cumhuriyet Dönemi Din Politikaları ve Toplumsal Tepkiler (1923-1960)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2015.

Dümen, Özgün Nil, **Milli Mücadele Döneminde Mizah Basını: Ay Dede ve Gülyüz(1922)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2019.

Doğan, Recai, **II. Meşrutiyet Döneminde Batıcılık Akımının Din ve Eğitim-Öğretim Görüşlerinin Değerlendirilmesi**,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ank. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 1996.

Dönmez, İ. Hakkı, “Erken Cumhuriyet Dönemi Tiyatro Yapıtlarında İdeolojik İşlev”, **Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cit: 15, Sayı: 2, 2011, ss. 1- 18.

Efendioğlu, Naziye, **Milli Eğitim Şuralarında Din ve Ahlak Eğitimi**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2013.

Emil, Birol, **Reşat Nuri Güntekin**, I. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

Emil, Birol, **Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası I**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984.

Emiroğlu, Atiye, **Türkiye'de Din Eğitimi Bağlamında İmam Hatip Okulları (1924-1980)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2016.

Enginün, İnci, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Altıncı Baskı, İstanbul, 2005.

Enginün, İnci, "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı", **Türkler Ansiklopedisi**,(Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal  i ek, Salim Koca), Cilt: 18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 107- 145.

Erci, Ali, **Kurtuluş Savaşında İslam'ın Motivasyonel Gücü**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2014.

Ergun, Sadeddin Nüzhet, **On Dokuzuncu Asırdan Beri Bektâşi- Kızılbaş Alevi Şairleri ve Nefesleri**, Cilt 3, II. Baskı, İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1956.

Ertan, Veli, **Ahmed Hamdi Akseki**, I. Baskı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988.

Ertaş, Hikmetullah, "Cumhuriyet Dönemi Ders Kitaplarına Alınan Hadislerin Türkçe  evirilerinde Görülen Aşırı Yorum ve Sapmalar", **İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi**, Cilt:4, Sayı: 2, 2018, ss.261-283.

Ertoy, Muhammet, **Türkiye'nin Modernleşme Sürecinde Din Eğitimi ve Yabancılaşma Sorunu**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2013.

Esen Çamurdan(Ed.), **Eleştirmen Gözüyle Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu Eleştiri Seçkisi I (1923- 1960)**, I. Baskı, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994.

Esenkaya, Ahmet, **İnönü Dönemi Laiklik Politikası(1938-1950)**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1995.

Evkuran, Mehmet, “Yüksek Din Öğretimi ve Dini Kurumlaşmanın Yakın Tarihi”, **Kelam Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 10, Sayı:2, 2012, ss. 31- 54.

Fırlı, Ethem Ruhi, **“Din ve Devlet İlişkileri”**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 38, Cilt: XIII, 1997, 581-611.

Fındley, Carter V. **Modern Türkiye Tarihi İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007**, 2. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Gez, Başak Ocak, “İbadet Dilinin Türkçeleştirilmesi Aşamalarından Biri: Türkçe Ezan ve Uygulamaları”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C:II, S: 6, 1996, ss.157-167.

Gezgin, Hakkı Süha, **Edebi Portreler**(Hazırlayan: Beşir Ayvazoğlu), II. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 1999.

Gökalp, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, 7. Baskı, Varlık Yayınları, İstanbul, 1968.

Gökalp, Ziya, **Makaleler IX**, (Haz. Şevket Beysanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1980.

Günay, Ünver, **Din Sosyolojisi**, 8. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 2008.

Günday, Rıfat, “Zola’nın Gerçek ve Güntekin’in Yeşil Gece Adlı Romanlarında Dinin Çıkarlara Alet Edilmesi”, **Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 28 (Özel Sayı), 2015, ss. 35-49.

Gündüz, Mustafa, “Siyasal Muhalefet Aracı Olarak Edebiyat”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 13-14, , 2007; ss. 20-40.

Gündoğdu, Karakoyun Rabia, “Ahmet Hamdi Akseki ve Din Dersleri Serencamı”, **Ahmet Hamdi Akseki Sempozyumu**, DİB Yayınları, Ant. 2013; ss. 469-534.

Gülendam, Ramazan, “Bazı Cumhuriyet Dönemi Romancılarının Dine ve Din Adamına Bakışı”, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi, Türk Romanı Özel Sayısı**, III. Baskı, Cilt: I, Sayı: 65/66/67, Ankara, 2017; ss. 353-369.

Güler, Serdar, **Türkiye’de Roman Tartışmaları ve Türk Romanının Gelişimi**(Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017.

Güneş, Zeliha, **Milli Edebiyat Romanlarında Aydın Tipi**,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ank. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 1997.

Güngör, Harun, “Ziya Gökalp’e Göre Eğitim ve Din Eğitimi”, **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı: 406, 1997; 65-71.

Güntekin, Reşat Nuri, **Kan Davası**, 14. Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, t.y.

Güntekin, Reşat Nuri, **Eski Hastalık**, 6. Baskı, İnkılap Kitabevi, İst. t.y.

Güntekin, Reşat Nuri, **Gökyüzü**, 6. Baskı, İnkılap ve Aka Kitabevi, İst. 1979.

Güntekin, Reşat Nuri, **Dudaktan Kalbe**, 25.Baskı, İnkılap Kitabevi, İst. ty.

Güntekin, Reşat Nuri, **Kavak Yelleri**, İnkılap Kitabevi, İst. ty, s. 110.

Güntekin, Reşat Nuri, **Yaprak Dökümü**, İnkılap Kitabevi, 42. Baskı, İst. ty.

Güntekin, Reşat Nuri, **Acımak**, İnkılap Kitabevi, İst. 2019.

Güntekin, Reşat Nuri, **Bir Kadın Düşmanı**, İnkılap Kitabevi, İst. 2018.

Güntekin, Reşat Nuri, **Miskinler Tekkesi**, İnkılap Kitabevi, İst. 2014.

Güntekin, Reşat Nuri, **Ateş Gecesi**, İnkılap ve Aka Kitabevi, İst. 1963.

Güntekin, Reşat Nuri, **Gizli El**, İnkılap Kitabevi, 16. Baskı, İst. ty.

Güntekin, Reşat Nuri, **Çalıkuşu**, İnkılap Kitabevi, İst. ty.

Güntekin, Reşat Nuri, **Akşam Güneşi**, İnkılap Kitabevi, İst. 2014.

Güntekin, Reşat Nuri, **Yeşil Gece**, İnkılap Kitabevi, İst. ty.

Güntekin, Reşat Nuri, **Değirmen**, İnkılap Kitabevi 20. Baskı, İst. ty.

Güntekin, Reşat Nuri, **Kızılıcak Dalları**, İnkılap Kitabevi, 19. Baskı, İst. ty.

Güntekin, Reşat Nuri **Damga**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 6.Baskı, İst. 1970.

Güntekin, Reşat Nuri, **Harabelerin Çiçeği**, İnkılap Kitabevi, 11.baskı, İst. 1994.

Güntekin, Reşat Nuri, **Son Sığınak**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 4.Baskı, İst. 1976.

Güntekin, Reşat Nuri, **Leyla ile Mecnun**, 10. Baskı, İnkılap Kitabevi, İst. 1994.

Güntekin, Reşat Nuri, **Sönmüş Yıldızlar**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, 7. Baskı, İst, 1980.

Güntekin, Reşat Nuri, **Tanrı Misafiri**, İnkılap Kitabevi, İst. 1960.

Güntekin, Reşat Nuri, **Olağan İşler**, 13.Baskı İnkılap Kitabevi, ty, Ank. s. 94.

Güntekin, Reşat Nuri, **Recm Gençlik ve Güzellik**, Türk Dünyası Matbaası, İst. 335.

Güntekin Reşat Nuri, **Bahkesir Muhasebecisi Tanrı Dağı Ziyafeti**, M.E.B Yayınları, İst. 1992.

Güntekin, Reşat Nuri, **Bir Yağmur Gecesi**, C.H.P. Halkevleri Temsil Yayınları, Ulusal Matbaa, Ank. 1941.

Güntekin, Reşat Nuri, **Bir Köy Öğretmeni**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İst. 1973.

Güntekin, Reşat Nuri (Aziz Hüdaî), **Diş Ağrısı**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İst. 1931.

Güntekin, Reşat Nuri, **Hülleci**, İnkılap ve Aka Yayınevleri, İst. 1965.

Güntekin, Reşat Nuri, **Babür Şahın Seccadesi**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İst. 1931.

Güntekin, Reşat Nuri, **Bir Kır Eğlencesi**, (Mektep Temsili) Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İst. 1931.

Güntekin, Reşat Nuri, **İstiklal**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul Ankara Matbaası, 1934.

Güntekin, Reşat Nuri **Anadolu Notları I-II**, 25. Baskı, İnkılap Kitabevi, İst. ty.

Güzel, Abdürrahim, “İlk Heyet-i İlmiye Çalışmaları, Alınan Kararlar ve Dini Tedrisat”, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 4, 1987; ss. 337-356.

Güzey, Gökçe Zeynep, **İzmir’deki Kutsal Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2020.

Haklı, Salih Zeki, “Türk Romanında Tek Parti Dönemi”, **Liberal Düşünde Dergisi**, Sayı: 52, Yıl: 2008, ss. 181-196.

Hatipoğlu, Ahmet Şefik, **Tek Parti Dönemi Din Politikaları**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst. 2009.

Hodgson, Marshall G.S. **İslam’ın Serüveni- Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih Cilt: III**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.

İnal, Kemal, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Dinin Eğitim Üzerindeki Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi**, Cilt: 32, Sayı: 1, 1999; ss. 161-193.

İbrahim Tatarlı- Rıza Mollof, **Hüseyin Rahmi’den Fahir Baykurt’a Marksist Açıdan Türk Romanı**, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1969.

Kaboğlu, Rümeysa, **Darülbeyazıt/Türk Tiyatrosu Dergisi Sistemik İndeksi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst, 2018.

Kahraman, Alim, “Mizah Yeni Türk Edebiyatı” **TDV İslam Ansiklopedisi(DİA)**, İst, Cilt: XXX 2005; ss. 209-211.

Kalkan, İnci, **Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosunda Köy Gerçeği**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002.

Kanter, M. Fatih, **Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2006.

Kanter, M. Fatih, “Bir Mizah Şairi ve Yazarı Olarak Reşat Nuri”, **Türk Edebiyatında Mizah Sempozyumu**, 13-15 Mayıs 2016, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019; ss. 547- 554.

Kanter M. Fatih, “Şair Reşat Nuri”, **Türk Edebiyatı Dergisi**, Sayı: 497, Mart 2015; ss. 74- 77.

Kanter, M. Fatih, **Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Yapı ve İzlek**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2008.

Kaplan, Ramazan, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy**, III. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

Kara, Esra, “1939-1945 Yılları Arası Türk Hikâyesinde Olumsuz Din Adamı Figürleri”, **Dede Korkut Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 10, 2016; ss. 29-42.

Kara, Hüseyin, “Tek Parti Dönemi Din Politikası(1923-1946)”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 9, Sayı:19, 2017; ss.111-136.

Karaburgu, Oğuzhan, “Reşat Nuri Güntekin’in Bilinmeyen Remiz ve Müstear İsimleri”, **Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 660, Aralık, 2006; ss.525-535.

Karaburgu, Oğuzhan, **Reşat Nuri Güntekin'in Hikâyeleri Üzerinde Bir İnceleme**(Eski Ahbap, Roçild Bey, Recm,Gençlik ve Güzellik, Tanrı Misafiri, Leyla ile Mecnun, Sönmüş Yıldızlar, Olağan İşler),(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2001.

Karaca, Şahika, “Tanzimattan Cumhuriyete Türk Tiyatro Edebiyatı Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt 4, Sayı 7, 2006; ss. 143-173.

Karacar, Mahir, **Türk Romanında Din ve İnanç Algısı(1929-1933)**,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2018.

Karagülle, Fırat, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Anadolu'nun Sosyal ve Siyasi Hayatı(1923- 1940)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İst. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst. 2012.

Karpat, H. Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İst. 2010.

Karpat, H. Kemal, “Modern Türkiye”, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti Cilt: II**, (Ed.İsmail Kılıçoğlu), II. Baskı, İstanbul, 1997.

Karpat, Kemal, **Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1962.

Kaşan, Yüksel, “Cumhuriyet Döneminde Nüfus Hareketlerinin Fonksiyonu” **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, 2006, ss. 66-70.

Katoğlu, Murat, “Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat” **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**(Ed. Sina Akşin), Cem Yayınevi, Ankara, 1989.

Kavcar, Cahit, “Bir Öğretmenin Romanı: Yeşil Gece”, **Ankara Üniversitesi Eğitim**

Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, 1972; ss. 167-187.

Kelebek Mecmuası, nu: 61, 5 Haziran 340.

Kelebek Mecmuası, nu: 65, 3 Temmuz 340.

Kelebek Mecmuası, nu: 68, 24 Temmuz 340.

Kelebek Mecmuası, nu: 21, 30 Ağustos, 339.

Kelebek Mecmuası, nu: 53, 10 Nisan 340.

Kelebek Mecmuası, nu: 34, 29 Teşrinisani 339.

Kelebek Mecmuası, nu: 25, 27 Eylül 339.

Kelebek Mecmuası, nu: 17, 2 Ağustos 339.

Kelebek Mecmuası, nu: 56, 1 Mayıs 340.

Kelebek Mecmuası, nu: 50, 20 Mart 340.

Kelebek Mecmuası, nu: 49, 13 Mart 340.

Kelebek Mecmuası, nu: 39, 3 Kanunusani 340.

Kelebek Mecmuası, nu: 72, 21 Ağustos 1340.

Kelebek Mecmuası, nu: 48, 6 Mart 340.

Kelebek Mecmuası, nu: 70, 7 Ağustos 1340.

Kelebek Mecmuası, nu: 55, 24 Nisan 340.

Kelebek Mecmuası, nu: 20, 23 Ağustos 339.

Kelebek Mecmuası, nu: 9, 31 Mayıs 339.

Keyifli, Şükrü, **İ. Hakkı Baltacıoğlu'nun Din Eğitimiyle İlgili Görüşleri ve Bu Görüşlerin Dini Pedagoji Bakımından Değerlendirmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1989.

Kısa, Elif Otluoğlu, **Türk Edebiyatında Kutsalın Dönüşümü: Öğretmenlik Mesleğinin Kutsallaştırılmasında Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarının Yeri**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2019.

Kızılcık, Abdullah, “Hz. Muhammed(sav) Hakkında Türkçe Telif ve Tercüme Eserler”, **Türkiye’de Tüm Yönleri İle Siyer Çalışmaları, Sempozyum Tebliğler Kitabı I**, İst. 2006, ss. 103- 121.

Kocaman, Gülnur, **Ziya Gökalp'in Din Eğitimi İle İlgili Görüşlerinin Tespit ve Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2004.

Kocatürk, Vasfi Mahir, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1964.

Koçak, Orhan “Kanon Mu, Siz İnanıyor Musunuz?” **Kitap-lık YKYAylık Edebiyat Dergisi**, Sayı: 68, Yıl: 11, 2004, ss.60-65.

Koloğlu, Orhan, **Bir Çağdaşlaşma Örneği Olarak Cumhuriyet'in İlk Onbeş Yılı(1923-1938)**, I. Basım, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.

Korkmaz, Nurseli Gamze, **Erken Cumhuriyet Dönemi Roman Figürlerinde Seküler- Kutsal İkilemi (1920- 1950)**,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Yıldırım Beyazıt Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 2018.

Korukçu, Adem, **Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Din Eğitimi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank, 2001.

Köksal, A. Cüneyd – Kaya, Murat, **Meşrutiyetten Cumhuriyete Makaleler Din, Felsefe, Siyaset,Hukuk Elmalılı M. Hamdi Yazır**, I. Basım, Klasik Yayınları, İstanbul, 2011.

Kudret, Cevdet, **Türk Edebiyatında Hikaye ve Roman 1859-1959 II**, III. Baskı, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1978.

Kurdakul, Şükran, **Şairler ve Yazarlar Sözlüğü**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973.

Kurt, Hülya, **Sebilürreşad Dergisi'nde Yayımlanan Yazılar Bağlamında Laiklik, İnkılaplar ve Din Eğitimi (1948-1955)**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2019.

Küçük, Hülya, **Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşiler**, I. Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ank. 1993.

Mertcan, Hakan, **Bitmeyen Kavga Laiklik Türkiye'de Din-Devlet-Diyanet**, 2. Baskı, Karahan Kitabevi, Adana, 2013.

Mutluay, Rauf, **100 Soruda Çağdaş Türk Edebiyatı(1908-1972)**, I. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.

Naci, Fethi, **Reşat Nuri Güntekin'in Romancılığı**, İş Bankası Kültür Yayınları, İst. 2011.

Naci, Fethi, **100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme**, II. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1990.

Naci, Fethi, **Yüz yılın 100 Türk Romanı**, III. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

Narlı, Nilüfer, "Türkiye'de Laikliğin Konumu", **YKY Yayınları Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi**, Sayı: 1, Yaz, 1994, ss. 23-31.

Nesin, Aziz, **Cumhuriyet Döneminde Türk Mizahı**, Akbaba Yayınları, İstanbul, 1973.

Nevzatoğlu, Zeynep, **Basında Din Eğitimi- Öğretimi Laiklik Tartışmaları, (1945-1960)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 2006.

Oktay Yivli(ed.), **Modern Türk Edebiyatı**, I. Baskı, Günce Yayınları, İzmir, 2017.

Orhan Okay– Şerif Aktaş "Reşat Nuri Güntekin" **Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri Tarih-Antoloji-Ansiklopedisi**, Ötüken-Söğüt Yayıncılık, İst. 1992.

Olpak, Ceren, **Cumhuriyet Dönemi Oyunlarında Dramatik Çatışma Kurgusu Olarak İlericilik- Gericilik Karşıtlığı ve Modern Oyunlarda Yansıması**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), DEÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2011.

Orakçı, Adem, "Türk Romanında Öğretmen ve Eğitim(Tanzimat'tan Köy Enstitüsü Yıllara 1860- 1940)", **International Journal of Languages' Education and Teaching**, Cilt:6, Sayı:2 Haziran, Yıl: 2018, ss. 18-36.

Ortaç, Yusuf Ziya, **Bir Varmış, Bir Yokmuş! Portreler**, İstanbul Yeni Matbaa, İstanbul, 1960.

Ozankaya, Özer, **Cumhuriyet Çınarı**, I. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1996.

Öcal, Mustafa, İmam-Hatip Liselerinde Din Eğitimi”, **Din Eğitimi**, (Ed.Mustafa Köylü-Nurullah Altaş), 6. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016.

Öncü, Ali, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din Eğitime Bakış(Halide Edip Adıvar Örneği)**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst. 2009.

Öndin, Nilüfer, **Cumhuriyet’in Kültür Politikası ve Sanat 1923- 1950**, I. Basım, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 2003.

Önertoy, Olcay, **Reşat Nuri Güntekin, Yaşamı, Kişiliği, Yapıtları, Seçmeler**, Altın Kitaplar Yayınevi, 3. Basım, İstanbul, 1991.

Öz, Mustafa, “Dermenghem”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)**, Cilt: IX İst. 1994, s. 180.

Öz, Ayhan, “Heyet-i İlmiye Toplantıları ve Milli Eğitim Şuralarında Din Eğitimi”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XVI, Sayı:29, 2014/1; 129-156.

Özbolat, Abdullah, **Bir Ulus Yaratmak: Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Din Adamının Temsili**, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, 2473-2483.

Özcan, Ufuk, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye’de Edebiyat- Siyaset İlişkisi” **Sosyoloji Konferansları**, No: 55, 2017, 459-477.

Özcan, Zeynep, “Psiko-Sosyal Açıdan İnönü Dönemi Dinî Hayatla İlgili Bazı Değerlendirmeler”, **Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 2, 2014, ss. 60-87.

Özcan, Zeynep, **Cumhuriyet Dönemi Dini Hayat(1938-1950)**,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2014.

Özer, İsmail, “Türk Modernleşmesinde Köy Enstitüleri”, **Kuruluşundan 90. Yılına Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu CiltII**, Ankara, 2016, ss. 771-812.

Öztürk, Rabia, **Güteryüz Gazetesindeki Edebi Metinlerin Tasnifi ve Çeviri Yazısı**(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2018.

Öztürk, Veli, **Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Şuralarında Din Eğitimi ve Öğretimi İle İlgili Alınan Kararlar ve Değerlendirilmesi**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1990.

Öztürk, Veli, “Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Din Eğitime İlişkin Görüşleri”, **DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 18, 2003, ss. 197- 228.

Öztürk, Hatice, **Mahmud Celaleddin Ökten ve Muallim Kimliği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.

Öztürk, Hatice, “İki Devir Bir Muallim: Mahmud Celaleddin Ökten”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:7, 2015, ss. 7-64.

Öztürkler, Hazal Ceylan, **“Bektaşî Mezar Taşları Üzerine Bir İnceleme: Şemsi Baba Tekkesi Örneği”**, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:4, 2013, s. 162.

Parla, Jale, “Edebiyat Kanonları”, **Kitap-lık YKY Aylık Edebiyat Dergisi**, Sayı: 68, Yıl: 11, 2004, ss. 51-53.

Parla, Taha, **Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt 3 Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u**, I. Baskı, İletişim Yayınları İstanbul, 1992.

Parlak, Deniz, “Uluslaşma Sürecinde Köy Enstitülerinin Yeri”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Yıl: 7, Sayı: 27, Ocak-Şubat-Mart, 2011, ss. 201- 222.

Peker, Hacire, **Reşat Nuri Güntekin’in Tiyatro Oyunları Üzerine Bir Araştırma**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2019.

Poyraz Türkan- Tuğrul Nurnisa, **Tiyatro Bibliyografyası(1859-1928)**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1967.

Rahman, Fazlur, **İslam**, 3. Baskı, Selçuk Yayınları, Ankara, 1993.

Rahman, Fazlur, **İslam**, 9. Baskı Ankara Okulu, 2009.

Sağlam, M. Halil, **Türk Romanında Din ve İnanç Algısı(1934-1938)**,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2016.

Salimoğlu, Meltem, “Cumhuriyet Halk Partisi’nin Yedinci Kurultayı ve Din Politikası(1945-1950)”, **Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi**, Sayı: 4, 2020, ss. 57-75.

Sakaoğlu,Necdet, **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, I. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

Sakaoğlu, Necdet, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, I. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Sarıkoyuncu Ali - Sarıkoyuncu Değerli Esra, **Milli Mücadelede Din Adamları III**, DİB Yayınları, Ank. 2019.

Sarıkoyuncu, Ali, **Atatürk, Din ve Din Adamları**, TDV Yayınları, 11. Baskı, Ank. 2013.

Sarıkoyuncu, Ali, **Milli Mücadelede Din Adamları I (Ahmet Hulusi, Mehmet Rifat, Hacı Tevfik ve Abdurrahman Kâmil Efendiler)**, DİB Yayınları, 6. Baskı, Ank. 2012.

Sarıkoyuncu, Ali, **Milli Mücadelede Din Adamları II (Fetvalar ve Fetvaları Tasdik Eden Din Adamları)**, DİB Yayınları, 6. Baskı, Ank. 2012.

Sayın, Gülşen, **“Türkiye’de Laiklik Anlayışı ve Din Eğitimi Uygulamalarına Yansıması(1982-2013)”**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2014.

Seyit Battal Uğurlu– Selvi Demir, “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Tekke ve Zaviyeler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 24, 2013, ss. 367-379.

Şahin, Yunus, **Güleryüz Gazetesinin İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Şimşek, Fatma, **Uluslaşma Süreci Türk Romanında (1923-1929) İslam Algısı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2019.

Şimşir Emrah, **Laiklik Teorileri Açısından 1938-1950 Türkiye'sinde Laiklik Anlayışı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2012.

Talat Aytan, - Nail Güney, “Milli Eğitim Şuralarında Değerler Eğitimi”, **Eğitimde Gelecek Arayışları: Dünden Bugüne Türkiye’de Beceri, Ahlak ve Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyumu, Cilt: I**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2016, ss. 199- 218.

Tarhanlı, B. İftar, **Müslüman Toplum, “Laik” Devlet Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığı**, Afa Yayınları, İstanbul, 1993.

Tanıl, Bora, Murat Gültekingil (Ed.), **Toplum ve Kimlik Kurma Kılavuzu Olarak Roman**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Dönemler ve Zihniyetler, 1. Baskı Cilt: 9, İletişim Yayınları, İst. 2009.

Tatlı, Ali, **Din- Siyaset İlişkileri Bağlamında Türkiye’de Din Eğitimi**, İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2018.

Telli, Adnan, **Ziya Gökalp’in Din Eğitime Tesiri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2003.

Timur, Taner, **Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, II. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.

Toprak, Hicret, “Dinin İhyası, Toplumun Maslahatı, Devletin Bekası: Ahmet Hamdi Akseki Üzerine Bir Çözümleme, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Yıl: 15, Mayıs-Ağustos, Sayı: 54, 2018, ss. 163- 177.

Turan, İbrahim, “Cumhuriyet Türkiye’sinde Din Eğitimi Politikaları”, **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 2, 2019, ss. 269- 292.

Turan, Ömer, “Milli Mücadele Lehine Kamuoyu Oluşumunda Din Adamları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 45, 1999, ss. 821-834.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi IV, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (Birinci Bölüm) (10 Kasım 1938- 14 Mayıs 1950)**, I. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi III, Yeni Türkiye’nin Oluşumu (1923-1938)**, I. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995.

Uçak, Serhat Bilgehan, **Bir Hayalkırıklığının Hikâyesi: Reşat Nuri Güntekin’in Eserlerinde Siyasi Söylemin Evrimi** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Uçar, Mehlike, **Atatürk ve İsmet İnönü Dönemi Çağdaşlaşma Uygulama Örnekleri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 2020.

Uyanık, Ayşe, **Basında Din Eğitimi Tartışmaları (1960)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ank. Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank. 2013.

Uyguner, Muzaffer, **Reşat Nuri Güntekin Yaşamı Sanatı Yapıtlarından Seçmeler**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993,

Vahap Vahapoğlu - Adem Güneş, “1924’den 1950’ye Din Eğitimi Etkileyen Unsurlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 11 Sayı: 60, 2018, ss. 1320- 1327.

Vatandaş, Celaleddin, **Cumhuriyetin Tarihi Yaşadıklarımızın Dünü-Bugünü**, 11. Basım, Pınar Yayınları, İstanbul, 2016.

Uzun, Hakan, “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet HalkPartisi’nin 1947 Olağan Kurultayı”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XII/25, Güz, 2012, ss. 101- 139.

Yalçın, Alemdar, **Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından CumhuriyetDönemi Türk Romanı(1920-1946)**, 6. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006.

Yalçın(Ed.), Murat, **Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi-Cilt I**, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Yalçın, Zeynep, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din ve Toplum İlişkileri: RefikHalid Karay Örneği**(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2019.

Yaşar Nabi, Mustafa Baydar, M. Sunullah Arısoy, **Başlangıcından Bugüne Türk Hikaye Antolojisi**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1967.

Yavaş, Gürkan, **Cumhuriyet Dönemi Romanında Din ve Din Adamı(1923-1950)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi),Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2014.

Yavaş, Gürkan, “ ‘Yeni Hayat’ın ‘Yeni Öğretmen’ Tipi: ‘Kaba Softalıktan’ ‘İdealist Öğretmenliğe’ Ali Şahin Efendi”, **Dilve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, 2017, Sayı:15(Güz), ss. 103- 119.

Yavuz, Kemal, **Reşat Nuri Güntekin’in Tiyatro İle İlgili Makaleleri**, I. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976.

Yazıcı, Ayşe Merve Hoşab, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din Adamı Modeli(Vurun Kahpeye- Küçük Ağa- Mukayeseli Örneği**, (Yayınlanmamış

Yüksek Lisans Tezi), Sütçü İmam Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2018.

Yıldırım, Nuran, “Miskinler Tekkesi”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)** İst. 2005, Cilt: XXX, ss.185-186.

Yıldırım, Tahsin, **Eşlerin Gözüyle Edebiyatçılarımız**, I. Baskı, Selis Kitaplar, İstanbul, 2003.

Yusoğlu, Nebahat, **Kelebek Mecmuası Üzerine Bir İnceleme**, Kitabevi, İstanbul, 2013.

Yusoğlu, Nebahat, **İstanbul Mizahı ve Reşat Nuri Güntekin’in Mizahi Hikâyeciliği**, I. Basım, Hece Yayınları, Ankara, 2020.

Yücekök, Ahmet, **100 Soruda Türk Devrim Tarihi**, I. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1984.

Yürük, Tuğrul, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Laiklik Çerçevesinde Din Eğitimi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2005.

Zengin, Salih, **II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Islahı Hareketleri ve Din Eğitimi (1908-1918)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniv, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1993.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

TBMM Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, **Cumhuriyet Halk Partisi Yedinci Büyük Kurultayı**, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle/11543/842>;

CHP Yedinci Kurultayı, Ulus Basımevi, Ankara, 1948.

TBMM Tutanak Dergisi, VII. Dönem, Cilt: 20, Toplantı:8, Birleşim: 17, 24. XII.1945.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: VI, Cilt: XI, İctima: I, 51. İnıkad, 15.V. 1940.

T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 5, B: 69, 17. 05. 1961

Türk Tiyatrosu Dergisi, Sayı: 405, Yıl: 44, 1973

Milliyet Gazetesi, 24.05.2000.

Milliyet Gazetesi, 29.10.1997.